

Аноре Мароа

Сузраели

Губа. Тендеринге образе

АНДРЕ МОРОА ДИЗРАЕЛИ

Превод: Борис Табаков

chitanka.info

БОРИС ТАБАКОВ

ВЕНИАМИН ДИЗРАЕЛИ — ЛОРД БИКОНСФИЛД

Историята е великата учителка на народите; тя е неизчерпаемата съкровищница, от която ни е дадено да черпим с две ръце, стига да имаме желанието да се ползуваме от нейните поуки. Тя хвърля светлина върху загадките на миналото; дава ни възможност да разбираме по-добре настоящето на своя народ и неговите сложни, преплетени задачи, учи ни как по-добре да отбягваме грешките на миналото, как по-вярно да насочваме своите стъпки всред лабиринта на бъдещето.

Името на Вениамин Дизраели, по-късно лорд Биконсфилд, е тясно свързано с най-бурната епоха на нашето племе в по-ново време. Когато българският народ бе обзет от неудържимия устрем към свобода; когато той пое пътя на своята Голгота и мина през Батак и през десетките пепелища из нашите будни Балкани, за да завърши в ореола на Шипка — имената на редица чужди държавници се преплетоха безвъзвратно в нашата най-нова история... Гладстон, Дизраели, граф Игнатиев, Скобелев, Бисмарк и др.

Всрещането на кланета и черно отчаяние блесна първият лъч... Цар-Освободителят обяви война на Турция и изпрати своите полкове да изгонят потисника от нашата земя.

Сан-Стефано!... Зората на дълго очакваната свобода, край на петвековното робство, край на вековни неправди. Българското племе повярва, че ще заживее отсега нататък в своите собствени граници, в своята собствена държава.

Но не бе за дълго! Буреносни облаци наново покриха българското небе. Европа, в лицето на неколцина свои всесилни тогава управници, се възправи срещу делото на Сан-Стефано. Младата българска свобода изплаши твърде много неспокойните съвести в Европа. В нескончаемите стълкновения между големите народи

трябваше невинният български народ да бъде пожертвуван безмилостно, да бъдат късани и раздавани живи части от неговата снага, за да бъдат уталожени чужди страхове и сметки отвъд морета и балкани.

Дойде Берлинският конгрес... поврат... тежък надгробен камък върху българските народностни скрижали, паметник на едно нечувано злодеяние на хуманна Европа!

С тоя именно най-бурен период от нашата нова история е свързано името Дизраели. Една величава фигура в световната история. Роден в низините, чужденец по произход всред гордия английски народ, непознат и незван, той съумя след свръхчовешка борба — само със силата на своя гений и със своята желязна воля — да се издигне до най-високото стъпало във Великобритания, да тласне нейната империя по нови пътища, да запише името си навеки. Несполуките в живота не го отчайваха, не отслабваха неговата чудовищна воля. Както античния Антей, така и Дизраели след всяко падане в борбата се надигаше с удвоени духовни сили, нахвърляше се с още по-яростно настървение в борбата към върховната власт. Не е ли това пример, достоен за удивление, урок за всекиго от нас в житейската борба? И действително, ние, българите, бихме могли да изпитваме към него безкрайно удивление, ако не бе играл една по-особена роля в съдбата на нашето племе.

Историята на неговия живот вдига булото върху редица събития, свързани с епохата на нашето Освобождение, и ни дава възможност да вникнем в истинските подбуди на много дела, забулени във възвишени фрази.

Затова именно за нас, българите от всички времена, Дизраели винаги ще представлява нещо повече от интерес, нещо повече от поука. Затова именно неговата биография трябва да бъде не само прочетена от всеки българин, но и препрочитана отново и отново, докато втълпим здраво в своя ум ония поуки, които Дизраели — без да го е съзнавал и без да го е имал за своя цел — ни е завещал.

Борис Табаков

ПЪРВА ЧАСТ

I. ДВЕ ПОКОЛЕНИЯ

В 1290 година, в деня на Всех Святых, крал Едуард I изгони от Англия евреите, търпени дотогава в страната. Светът живееше в епохата на кръстоносните походи — във всички села монаси проповядваха против неверниците, народите искаха вътрешен кръстоносен поход. Около шестнадесет хиляди евреи напуснаха страната. Кралят държеше евреите да си отидат в мир, без никой да ги безпокои и повелята му бе изпълнена почти напълно. Само един капитан стовари пасажерите си върху един пясъчен насип, в сред вълните, след това им каза: „Викайте Мойсея!“ и вдигна котва. Няколко десетки евреи се издавиха, а капитанът бе обесен.

Ония от изгнаниците, които се спасиха от морето и от моряците, намериха убежище във Франция, но не за дълго. През 1306 година крал Филип Хубавия, изпаднал в парични затруднения, реши да заграби имотите на евреите, а самите тях ги изгони в Испания. Там евреите се радваха две столетия на спокойствие, след това пламнаха кладите; като че ли тоя нещастен народ, лишен от възможност да се изсели по-надалеч, му бе съдено да изчезне. Гоненията обаче не се превърнаха в повсеместни. Докато Испания стана недостъпна за евреите, в същото това време венецианската и амстердамската републики, а също и Франция на нова сметка, им оказаха прием. Дори и в самата Англия Реформацията, чрез четенето на Библията, възбуди едно почти съчувствено любопитство спрямо евреите. Пуританите възприемаха еврейски презимена и затърсиха „изгубените племена“. През 1649 година лорд Ферфакс поднесе просба за възвръщане народа на Израел. Кромвел се показва благосклонен, а Чарлз II потвърди неговото решение. По тоя начин към края на 17-то столетие в Лондон се възобнови една малобройна еврейска община, съставена от португалски и испански евреи. Много от семействата на тая община — Вила Реал, Медина, Лара и други — бяха добили благороднически сан при царуването на сарацините; затова те презираха полските и литванските евреи, изтласкани към запад от бунта на казаците, и отказваха да допускат в своите синагоги такива прости хора.

През 1748 година в тая еврейска община в Лондон пристигна един млад италиански евреин, Вениамин Израели или д'Израели, родом от Ченто във Фераре. Той бе опитал най-напред щастието си във Венеция, а след това бе дошъл в Англия, с надежда за по-голям успех в една по-млада и по-богата страна. Наченките му бяха трудни — впусна се в спекула, загуби, почти се разори; обаче когато встъпи във втори брак и втората жена му донесе кръвта на Вила Реал и една доста крупна зестра, той бе приет за член на Борсата и натрупа доста голямо богатство.

Вениамин д'Израели, благ и веселяк по природа, устрои в едно от лондонските предградия една градина в италиански стил и там поднасяше на своите гости разкошни макарони, а след обедите грабваше мандолина и изпяваше по някоя и друга канцонета. Лекият му венециански акцент прозираше през английското му мърморене и придаваше на говора му живописно обаяние. Когато Вениамин д'Израели говореше, изпод жълтите мъгли на лондонския Сити се долавяха златото на Сан Марко и шарените стълбове с привързаните о тях гондоли, пред розовите дворци.

Извън търговските си работи мистър д'Израели не се срещаше с никакви евреи. Това той не го вършеше по сметка — по нрав беше простодушен добряк, а най-вече боеше се никого да не оскърби; жена му обаче държеше евреите надалеч от себе си. Понеже беше християнка, нейното богатство и хубостта ѝ биха могли да ѝ обезпечат едно от най-видните положения във висшето общество. Мисълта, че се е родила еврейка и че носи едно почти символистично еврейско име — д'Израели — я караше да се вбесява. Мъжът ѝ напразно се опитваше да я умирява чрез подаръци — тя си оставаше наскърбена, сърдита, изпълнена с презрение. За да ѝ угажда, но и поради вроденото си безразличие, Вениамин д'Израели никога не отиваше в синагогата; при все това беше записан за член на португалската еврейска община и — винаги щедър и предвидлив — принасяше от време на време в жертва на Бога на Израел по някоя и друга английска лира.

Вениамин и Сара д'Израели имаха един-единствен син, Исак, но останаха разочаровани от него. Те се бяха надявали от него да излезе голям търговец — а то, синът им израсна блед, свенлив, разхождаше се постоянно с книга в ръка и проявяваше удивително отвращение към каквато и да било дейност. Това безделие дразнеше саркастичния дух

на мисис д'Израели. Бащата, за да смирява караниците, правеше подаръци и на майката и на сина. За него щом едно дете е нещастно, трябва да му се даде играчка. Когато неговото дете един ден избяга от къщи и бе намерено легнало върху един гроб, той го прегърна и му купи едно пони.

На тринадесет годишна възраст младият Исак написа едно стихотворение. Мистър д'Израели, въпреки доброто си желание и оптимизъм, се разтревожи. Той си имаше една картина — някакъв поет умира от глад в една таванска стая. Исак бе изпратен с първия параход при една приятелска фирма в чужбина и прекара четири години в Холандия и Франция, под надзора на един възпитател, свободомислещ и привърженик на френските философи. Младият д'Израели се завърна надъхан от Волтер и поклонник на Русо. Когато се завърна в бащината си къща — вече осемнадесетгодишен младеж, чудновато облечен, с дълги коси — Исак, по примера на Емил, се хвърли в прегръдките на майка си и я удави в сълзи; мисис д'Израели се усмихна кисело и му поднесе бузата си с явно отвращение.

Известно време бащата все още не губеше надежда, но щом узна заглавието на голямата поема, разработена от сина му: „Против търговията, поквара за човека“, той се отказа от намерението си да го вземе в своята работа и го остави да си живее както си иска.

Исак д'Израели възприе тогава свой начин на живеене и не го измени до края на живота си. Започна да прекарва по цял ден в библиотеката на Британския музей — великолепно място за човек като него, където по него време никога не се срещаха повече от пет-шест читатели наведнъж; там Исак изписваше с бележки купища хартия и след това тъпчеше с тях джобовете си. Първоначално той си постави за цел да състави една „История на английската литература“. Впоследствие Исак д'Израели затъна до гуша в потопа от бележки и се примири със скромната, но забавна иначе роля на компилатор^[1]. Под заглавието „Литературни куриози“ той издаде сбирка анекдоти. Книгата има грамаден успех и реши неговата кариера.

На тридесет и пет години Исак се ожени за една смирена, наивна жена от едно семейство италиански евреи, също като него. От нея той не искаше нищо друго, освен да го обича вярно, да го освободи от всякакви домашни грижи, да му даде възможност да посвети живота си всецяло на четене и на своите бележки. Това устройство на

семеен живот се оказа по вкуса и на младата жена; оттогава насетне Исак подреди живота си по една неизменима програма. След закуска той влизаше в своята библиотека и се затваряше там до обяд, зает в четене и в снимане на бележки. След обяда отиваше в Британския музей, четеше, снимаше бележки. На връщане се отбиваше при всички книжари — вехтошари, прибираще се дома натоварен с закупени книги, изпиваше обичайния си чай, затваряше се в библиотеката си с новите книги, купени през него ден, зает непрестанно в четене и бележки. Ако отиваше от време на време в клуба, правеше го само за да превръща и неговата библиотека в бележки.

Исак д'Израели обичаше книгите, както други обичат жените, опиума, тютюна; за него книгите бяха сладка упойка, защото го караха да забравя живота. В сред книжовния свят Исак беше на почит, имаше видни приятели; нравеше се със своя благ характер, с липсата си на каквато и да било суетност. Байрон четеше с удоволствие малките сбирки на д'Израели и намираще в тях доста работи върху живота на великите хора, върху техните злощастия и върху егоизма им и по тоя начин успокояваше известни свои безпокойства. На свой ред и името на Байрон беше на почит в дома на Исак.

По отношение на религията Исак д'Израели беше привърженик на Волтера, в политиката — консерватор, обаче одобряваше всеки един строй, стига да дава възможност на един средно богат човек като него да си събира спокойно сбирки от литературни анекдоти.

[1] Компилятор — Който прави извадки от различни автори, за да състави от тях отделен труд. ↑

II. НА УЧИЛИЩЕ

Първородният син на Исак д'Израели бе кръстен на дядо си — Вениамин. Преди него се беше родила една дъщеря — Сара. През време на детските години между брата и сестрата царуваше пълна интимност. Бащинската роля на мистър Исак д'Израели се ограничаваше само в това да опъва несръчно, като човек на книгите, ухото на своя син. Мисис д'Израели, жена несхватлива по природа и непросветена, слушаше с почитителен страх непонятните за нея думи на своите преждевременно развити деца и се стараше — с голям успех — да прави косите им на къдрици. Децата я обожаваха, но никога не ѝ поверяваха своя вътрешен живот. Вениамин и Сара се възхищаваха твърде много на баща си, считаха го за много голям писател, обичаха хубавото му лице, но бяха разбрали, че е безполезно да очакват от него да се занимава с тях. Виждаха го само по време на обяд и вечеря, с плюшено таке върху прошарените си коси, разсеян, мълчалив. Те знаеха, че единственото му желание е да се върне при своите книги. Когато го бавеха, когато го смущаваха, той биваше много вежлив, но се чувствуваше колко силно го дразни това. Когато говореше със своите деца, разговорът му не биваше никога за всекидневния живот, а по неговите трудове, по издирването му. Готвеше се да напише „живота на Чарлз Стюарт“ и обичаше да обяснява на децата си, че Чарлз Сюзарт не е бил тиранин, а напротив, един крал — кавалер и мъченик. Единствената религия в дома на Исак д'Израели беше предаността към Стюартите и омразата срещу пуританите.

Всяка неделя цялото семейство отиваше пеш до старите д'Израели — безкрайна, досадна разходка, а в края на разходката — намусената баба Сара посрещаше децата, щипеше ги по бузите, правеше кисели забележки относно обноските им и никога не им поднасяше нищо за хапване. В замяна на това дядо Вениамин даваше на децата по някоя пара, свиреше им на мандолина, разправяше им за Италия. Малкият Бен^[1] обичаше лудо разказите на дядо си, особено разказите му за Венеция. Обичаше да си представлява тоя град, с къщи

подобни на дантела от дялан камък, с позлатени покриви. Дядото разказваше, че техният род дълго време е живял в Италия; по-назад в миналото, по времето на Фердинанд и Изабела, родът им е живял в Испания. Към разказите за Италия се примесваха спомени за турците, а към разказите за Испания — спомени за маврите. Когато си спомняше за мандолината и макароните на своя дядо, пред очите на малкия Бен се мяркаха също така и видения с чалми, с екзотични носии, везани в пищни цветове, из богатите слънчеви страни. Понякога Бен си лягаше под някое дърво в италианската градина и се отдаваше на мечти, възсъздаваше във въображението си странни, бляскави декори на своите мечти. В неговите видения се срещаха създания със съвършена красота: например млад кавалер англичанин спасява една царкиня от смърт и отдава живота си в служба на нея. И тримата се изгубваха в една гора, падаше нощ, неговите другари се изплашваха. Тогава Бен поемаше командването и се провъзгласяваше за главатар, защото в неговите блянове винаги той и само той командуваше, само той тържествуваше.

Още от малък Бен бе изпратен на училище, най-първо при някоя си мис Ропър, след това при Реверънд Потикани — почтен дом, където една дъщеря на проповедник „се грижеше за морала и за бельото“. В тоя дом Бен бе изненадан от едно откритие — стана му явно, че не е от една и съща религия и от една и съща народност със своите другари. Това нещо му се стори мъчно за разбиране. Къщата на Бен — с червени тухли, гръцко преддверие, три стъпала, малка желязна ограда покрай тротоара — беше чисто английска къща; неговият баща, със своето таке от черен плюш, с грижливо избръснато червендалесто лице, със своя приятен, подбран език, беше английски писател; Бен се беше учил да чете от английски книги, бяха го приспивали с английски люлчени песни, обаче там — в това английско училище — му дадоха да почувствува, че не е като другите. Той беше евреин, а неговите другари — с изключение само на едного — не бяха евреи. Това му се стори твърде неясно. Та нали евреите — както се говори в Библията — са оня народ, преминал през Червено море, живял в пленничество във Вавилон, построил след това Ерусалимския храм! Какво общо има той с тях? Сутрин, когато целият клас коленичеха за молитва, Бен и другото еврейче, по име Серж, трябваше да се отдалечават и да стоят прави. Веднъж в седмицата в училище идваше един равин да ги учи да

четат староеврейски — един непонятен език, с букви наопаки, като глави на гвоздеи. Младият д'Израели съзнаваше, че идването на равина го държи настрана от някакво загадъчно причастие, че преподаването на равина е донякъде смешно в очите на учителя и на другите ученици. Това го караше да страда. Той беше горделив, искаше да му се удивляват всички и във всичко. Когато играеха на прескачане, Бен никога не се съгласяваше да наведе гръб да го прескачат. А най-много от всичко страдеше, защото не обичаше другаря си Серж. Струваше му се отвратително да го свързват с такова долно същество. Момчетата, към които Бен се бе привързал, имаха нежни коси и сини очи, умът им беше по-бавен от неговия, обаче той ги обичаше от все сърце. Спрямо тях Бен проявяваше удивително търпение. Имаше един малък Джонс, син на лекар; през време на междучасията Бен му разказваше приказки за разбойници и за техните пещери, а приказките си придружаваше с набързо нахвърляни с молив картинки. Когато Бен се сдобиваше с нова книга, малкият Джонс сядаше край него и двамата четяха наедно. Само че Джонс биваше още някъде към средата на страницата, когато Бен вече я беше преминал цялата с очи и се готвеше да обърне. Той толкова много беше чел, толкова много беше слушал от баща си за книги, щото речникът му беше огромен, а и най-мъчните изречения и слова за него не бяха никаква пречка. Малкият Джонс въздишаше, бързаше да настигне другаря си. Тогава Вениамин д'Израели отгатваше отчаянието на своя приятел, поусмихваше се и казваше твърде нежно: „Може да те почакам“.

Вечер, в стаята за учене, Сара и Бен често пъти си говореха по тоя чудноват въпрос за евреите и за християните. Защо ги упрекваха за тяхното рождение, щом те не са си го избрали, нито са имали власт над него? Колчем поискваха обяснения от баща си, Исак д'Израели, философ волтерианец, вдигаше рамене. Искаше да каже, че това няма никакво значение. Суеверия. Той самият никак не се срамува, че е евреин. Напротив, говореше с голяма гордост за историята на своята раса. Само че считаше за много смешно да се поддържат в една разумна епоха едни обреди и вярвания, пригодени за нуждите и умствените способности на скитнически арабски племена отпреди хиляди години. Както баща си, така и Исак д'Израели, за да му угоди, си бе останал записан в синагогата и плащаше членските си вноски. Даже беше позволил — за да избегне разпри и да не загуби няколко

часа от своето четене — вкъщи да идва един еврейски равин да учи сина му на староеврейски език. Самият той обаче не вярваше в никаква догма и не се придържаше към никакви обреди.

Въпреки това си становище — а може би именно поради него — един ден през 1813 година Исак д'Израели узна, че лондонските евреи, горди с неговите литературни успехи, са го избрали за председател на своята община. Исак се възмути и още същия миг им написа едно остро писмо:

„Един човек, живял винаги вън от вашата среда, който и сега води уединен живот и не може да участва във вашите църковни служби, защото те разрушават, вместо да поощряват набожните чувства; който се е ограничавал да търпи известни части от вашите обреди, готов да прави големи отстъпки по въпроси, които той счита за безпредметни — един такъв човек, ако той има капчица чест и разум, не може да приеме една почетна служба във вашата среда“.

Консисторията осъди своя председател — по неволя да плати четиридесет английски лири глоба. Исак д'Израели отказа да плати глобата. Три години го оставиха на спокойствие, след това еврейската община поиска глобата да бъде платена. През това време дядото беше починал, запазил до своята деветдесет годишна възраст, въпреки своята отвратителна жена и разочарованието от сина си, своето непоколебимо душевно спокойствие. Заедно с него изчезна и последната връзка, наистина твърде слаба, между това семейство и активното еврейство. Исак д'Израели отговори на консисторията, като помоли да зачеркнат завинаги името му от списъка на правоверните. Тоя човек с такъв благ характер беше способен да се разсърди, щом засегнат спокойствието му.

Макар и да бе престанал да бъде евреин, Исак не стана християнин, но се чувствуваше отлично в това свое неопределено положение. Един от неговите приятели, историкът Шарон Търнър, му направи забележка, че неговите деца имат интерес да следват религията на по-голямата част от английския народ. Особено за синовете, ако не бъдат покръстени, голяма част от службите остават за тях недостъпни, защото евреите, както впрочем и католиците, бяха лишени от граждански права. Исак д'Израели питаеше голямо уважение към тоя Търнър, защото пръв той бе изследвал англосаксонските ръкописи в Британския музей. Освен това хубавата и

суха баба Сара, вярна на своите сръдни от младини, настоя пред него да освободи нейните внуци от една връзка, причина за толкова нейни страдания навремето. Исак д'Израели възприе тия съвети. В дома му се появиха катехизис и молитвеник, децата му едно след друго бяха отведени в църквата Сент Андрю и бяха покръстени.

Вениамин бе тогава на тринадесет години. Налагаше се, едновременно със смяната на религията, да бъде сменено и училището. Но къде да го изпратят? Баща му се замисли за Итън; майка му се боеше да не би там Бен да бъде нещастен. Явно беше, че един млад евреин, толкова отскоро покръстен, няма да бъде приет твърде радушно в Итън. Бен беше готов да си опита щастieto, обаче благоразумieto го накара да послуша съветите на родителите си. Исак д'Израели често пъти беше срещал при книжарите вехтошари някой си Реверънд Когън, купувач на редки издания и известен като единствения проповедник извън англиканската църква познавач на гръцки език. Един човек, чел толкова много, не можеше да не бъде съвършен; решено бе нему да бъде поверен Бен.

Училището на д-р Когън беше стара сграда, обрасла с бръшлян. По стените на голите класни стаи, с дъбови чинове околоръст, бяха окачени големи надписи: „Аз съм Пътят, Истината, Живота“. Шестдесет и двама ученика, любопитни и заядливи, се натрупаха около новодошлия. Хубавото му облекло биеше в очи. Облеклото му беше твърде изискано, кожата на лицето му мургава, лицето му хубаво, но някак странно, чудновато. Новите му другари се завглеждаха в него с малко насмешливо любопитство. Бен ги изгледа смело и им отвърна със същия твърд поглед. Той беше решен да се озъби на всички страни и да отговори, ако стане нужда, на презрението с нахалство.

— Нищо от това — казваше си той, когато изгубваше търпение, — и те са момчета като мене, трябва да им се наложа.

Още първите уроци извадиха наяве преимуществата и слабите страни на неговото дотогавашно учение. Училището беше твърде напреднало по латински и гръцки, много повече от Бен. Обаче, когато дойде ред да се измисля и да се пише, неколцина ученици откриха, че Бен разкрива за тях един нов свят на чувства и мисли. Започнаха да повтарят неговите думи. Другарите му започнаха да преписват неговите стихове, за да ги показват на сестрите и братовчедките си. Около Бен се образува нещо като кръжец от модернисти. Макар и да

мразеше резките движения, амбицията надделя над характера му и Бен започна да се упражнява системно, за да напредне в телесните упражнения. В скоро време той стана твърде популярен и бързо зае първо място, а това го опияни. Когато се разхождаше сам, свикна да си въобразява, че е министър-председател или главнокомандуващ... струваше му се, че трябва да е нещо блажено.

За да закрепим властта си, Бен организира театрални представления мимо училищния правилник. Той обожаваше театъра. Когато родителите му го заведоха за пръв път на театър, когато чу там добре подбраните речи, когато видя изумителните авантюри, Бен остана очарован. Най-после бе намерил един свят, съставен от същества по неговия вкус, същества творци на велики дела и които говорят също като героите на неговите блянове... В училище бе образувана театрална труппа. Бен стана директор, режисьор, главен актьор. Седмица след седмица минаваше, Бен се наслаждаваше на този нов живот, на своята власт; беше напълно щастлив.

Той беше толкова щастлив, щото не почувствува приближаването на бурята. Успехът му донесе радости и той повярва в своята наивност, че всички останали споделят тия радости ведно с него. Той беше проявил твърде рязко своето презрение към бавните по ум. Макар и да беше покръстен, считаха го за еретик. Негови най-върли врагове станаха повтарящите в класовете, защото допреди идването на това момче с черни къдрици те бяха господствували безпрепятствено над другарите си. Задкулисната власт на Бен, основана върху удоволствието, с всеки нов ден все повече се засилваше и това ги дразнеше. Те обадиха на Реверънд Когън, директора, за театралната труппа и тайните представления.

Реверънд Когън възмутен се втурна в клас и държа реч върху тия нови, скандални нрави:

— Никога досега — каза той, — в нашето училище, в това семейство, нищо подобно не се е виждало. Без съмнение някакъв новак, размирник, неспособен да възприеме духа на това училище, е замислил този план.

Опозицията се залови с радост за тия думи. През време на следното междучасие група ученици минаха покрай малкия д'Израели и се изсмяха злъчно. Някой подсвирна. Бен се обърна и каза спокойно:

— Кой подсвирна?

Най-едрият измежду повтарящите пристъпи към него и каза:
— Не щем вече да ни управлява новак!

Бен го цапна с юмрук право в лицето. Около двамата боксьори се образува кръг. Бен беше по-дребен, по-слаб, обаче беше пъргав, извънредно подвижен. Биеше се с голяма ловкост, с дива смелост. В скоро време другият потъна в кърви. Учениците, поразени до немайкъде, наблюдаваха как техният законен главатар започва да губи съзнание и най-последно се строполи на земята. Мълчание и смайване съпроводи падането на дотогавашния „режим“.

Може би учениците на Реверънд Когън не щяха да бъдат толкова изненадани, ако да знаеха, че победителят от три години насам тайно бе взимал уроци по бокс.

[1] Бен — Съкращение на английски език от името Вениамин (Бенджамин на английски). ↑

III. БРУМЕЛ И СВ. ИГНАТИЙ ЛОЙОЛА

Д-р Когън помоли мистър Исаак д'Израели да прибере от училище сина си в най-скоро време. Бен се завърна дома, в своята стая, в сред монотонното добродушие на тяхното семейство. Никое друго дете не се е чувствало по-самотно, нито по господар на своя собствен живот. Баща му беше станал по-благоклонен към него, но и по-отдалечен от практическия живот. Майка му, отдавна изостанала назад, се възхищаваше смирено на своя син, издалеко. По своето бъдеще Бен имаше възможност да разговаря само със сестра си Сара.

Беше станал петнадесетгодишен; случката дойде да докаже, че училището е опасно за него; ако отидеше в университета, би се сблъскал и там със същите предразсъдъци, със същата омраза. Какво да се прави? И преди всичко, към какво се стреми той? Когато вълнението на малкия училищен свят със спомените за интригите там, за неговите успехи и мънички войни — след разпръскването на облаците — започна да разкрива цветисти, ясно очертани пейзажи, Бен започна да различава в дълбочината на душата си една великанска амбиция, така както човек открива отдалеч, при приближаване до някой град, високите кули, господстващи над него. Започна да му се струва, че животът му ще бъде нетърпим, ако той не стане най-великият човек. Не един от най-великите, а непременно най-великия. Една наранена душа не може да си възвърне своя покой, освен когато възтържествува. Той трябваше да получи удовлетворение; чувстваше сили в себе си да си го вземе сам. Но кой ще му обясни живота? По кой път трябваше да тръгне? Да стане писател? Той виждаше страстното благоговение, вдъхвано от Байрон на всички. Обаче толкова много измежду великите поети са ставали велики едва след смъртта си. Бен не се интересуваше от посмъртни успехи. Той искаше да доживее своята слава:

— Какво да стана, Омир или Александър, кое от двете? — питаше се той.

Тъй като имаше двама братя по-малки от него, майка му устройваше за тях сбирки на деца от тяхната възраст. На тия сбирки го

виждаха него, бъдещия Александър, да се разхожда с ръце в джобовете на своите изопнати панталони, блед, тъжен, с мрачно, неспокойно лице, подобно на Гъливер всред лилипутите.

* * *

Първото заключение на Бен от безпощадната проверка на самия себе си, направена през първите седмици след завръщането му от училище беше, че е свършено невеж. Реши, че е необходимо да преустрои своя умствен багаж, да започне от основите. Установи си един огромен план за работа и си даде една година срок за допълване на знанията си.

Всяка сутрин баща му го наблюдаваше с нежно и скептично око да влиза в неговата библиотека и да излиза оттам натоварен с книги. Всяка вечер дневникът му биваше изпълнен със забележки:

Петък 2 юни

— Лукиан — Теренций — Les Adelphes (изглеждат ми интересни) — Хенриадата — Виргилий, втората книга на Георгиките (започва с едно великолепно обръщение към Бакхус, след това се превръща, уви, в упътвания — отегчителни до приспиване — върху присаждането на дървета) — да науча урока си по гръцки — граматика.

А на друг ден:

— Не обичам Демостена; макар речите му да са изпълнени винаги с думи за добродетели, родолюбие и смелост, историята ми казва, че е бил нехранимайко, партизанин, пъзлив.

Във всички стаи на къщата това голямо вече момче разнасяше по пантофи цели грамади речници. Бащата, приучен към системна работа,

молеше напразно сина си да си избере едно определено място за работа:

— Моля те, my dear boy, подреди малко книгата си.

Авторът на „Литературни куриози“ не харесваше, че синът му изучава с такова увлечение историята на заговорите във Венеция и на големите религиозни ордени. Всичко мистично привличаше това момче. То постоянно търсеше все нови и нови подробности относно тайните сдружения, Свещения съд^[1], Съвета на десетте, за Иезуитите. Бен препрочиташе едно след друго живота на Св. Игнатий Лойола и се възхищаваше на неговата смелост.

— Какво би направил ти, ако станеше светия, за да надминеш по светост и Доминик, и Франциск? — тоя въпрос на Св. Игнатия си задаваше Бен на себе си по отношение на Демостен, Цицерон и Пит. Обичаше максимата: „Образовай се не за удоволствие, а за да действуваш“. А най-вече изучаваше по какъв начин Св. Игнатий е подбирал своите ученици и своите последователи. Организацията на католическата църква го изпълваше с възторг:

— Ах! Да имаш едновременно и духовната, и светската власт!... Да бъдеш един Алберони или Ришелио... напълно щастлива съдба!...

Възкличания от тоя род караха мистър Исак д'Израели да се натъжава. Как така? До това ли беше достигнал неговия ученик, закърмен с любимия му Волтер? Нима от учения скептик се беше родил един учен мистик? И странна мистика при това! Нищо наивно, нищо самобитно не го привличаше към подобни доктрини. Човек би казал, че Бен бяга от разума чрез разума, а мистър Исак д'Израели се дразнеше от това.

Въпреки отвращението си спрямо каквато и да било дейност, бащата сметна за необходимо да се намеси. Той пожела да насочи сина си към по-прости, по-практични цели. Един от неговите приятели, мистър Мейплс, адвокат, предложи да вземе Вениамин при себе си за секретар. Мистър Мейплс имаше дъщеря; родителите си бяха направили известни сметки. При мисълта да се затвори в адвокатска кантора Вениамин се възпротиви:

— Адвокат! Тфу! Да уча закони наизуст, да правя глупави шеги до четиридесет години и в края на краищата, ако всичко върви добре — подагра и графска титла. Освен това, за да успее човек в тоя занаят,

трябва да стане велик законоведец, а за да стане велик законоведец, трябва да се откаже от мисълта да стане велик човек.

— Трябва да се пазиш — каза мистър д'Израели, — да не се мъчиш да станеш изведнъж велик човек, my dear boy... Младите хора в сегашно време не искат вече да минават през бавните, почтени професии. Много ме е страх за тях... и за тебе.

Бащата добави, че съжالياва, загдето в сина му се заражда една толкова взискателна амбиция, защото неговият произход и раса му препречват много от пътищата. Освен това дори и да допуснем, че има право да очаква една по-възвишена съдба, защо пък да не започне да наблюдава хората от тая превъзходна обсерватория — адвокатския кабинет? Нищо не ще му пречи по-късно да тръгне в друга посока.

Тоя последният аргумент трогна Вениамина. Вярно е, че не познаваше хората, че искаше да ги опознае. Продължителното четене му беше дало да разбере, че голям брой велики умове са пропаднали, защото са искали да разсъждават сами и не са приели да проучат народните маси. Напротив, човек трябва да се размеси със стадото, да изучи техния начин на чувствуване, техните слабости. Баснята за Юпитер, че се превърнал в животно, за да успее в земните си начинания, му се стори добър символ. Бен отстъпи.

* * *

Адвокатска кантора. В кантората на площад „Фредерикс Плейс“ пред очите на Вениамин се редуваха държавници, банкери, търговци. Вечер той продължаваше четенето си в библиотеката на баща си. Понякога шефът му го канеше у дома си; там Вениамин срещаше млади жени и млади девойки и на всички се харесваше; имаше кадифени очи, правилен нос, нервна уста, кожа на лицето извънредно бледа. С жените, а също така и когато говореше за тях, Вениамин се стремеше да бъде циничен. Цинизмът му беше нещо сложно, по-скоро зад него се криеше желанието да не изглежда глупав; дължеше се и на прикрита свенливост, липса на въображение и на житейска опитност. Вениамин беше чел Дон Жуан, считаше Байрона за свой кумир, но познаваше само оная страна на поета, която той самият желаше да покаже пред света. На мода беше Брумел със своите досадни

превземки, със своето парадоксално нахалство. Брумел беше образец на човек от много скромнен произход, внук на един сладкар, но бе успял да се натрапи на всички превзети лондонски контета със своето надменно самохвалство. Светът е виждал нахалството на велики хора, на всевластните, на педантите. Контето обаче — това е чисто нахалство, незаслужено, защото черпи сили само от самото себе си. Бляскави примери са доказвали, че по тоя начин може да се успее. Младият д'Израели пожела да направи опит в средите на буржоазните адвокати. Започна да се облича с изискано разточителство, в костюм от черно кадифе, дантелени маншети, черни копринени чорапи с червени панделки; в жените се заглеждаше нахално, на мъжете отговаряше нехайно, през рамо и му се стори, че резултатите от това му държане започват вече да се появяват — женени жени, често пъти твърде хубави, му отправяха мили усмивки, а възрастните мъже с право завиждаха.

Баща му често пъти го отвеждаше със себе си на вечеря в дома на издателя Джон Мърей. Там Вениамин се срещаше с видни писатели, слушаше разговорите им и оставаше възхитен от тях. Срещна се със Самуел Роджърс и с Том Мур — приятел на Байрон, току-що пристигнал от Италия, след като се е виждал там с поета.

— Кажете ми — запита Вениамин, — изменил ли се е много Байрон?

— Да, лицето му се е подуло, напълнял е, косите му са посивели, загубил е по-раншния си вид на душевна жизнерадост. Зъбите му са започнали да се развалят; казва, че трябва да дойде в Англия да се лекува.

Вениамин слушаше с цялото си внимание, а вечерта, у дома, записваше всичко в дневника си.

Младият д'Израели наблюдаваше другите, но същевременно наблюдаваше и себе си с критическо око. Виждаше, че някои от бащините му приятели се забавляват за сметка на неговото преждевременно развитие, на духовитите му отговори; други пък бяха неприятно изненадани от неговата безочливост. Мнозина го считаха за превзет, грандоман, нетърпим. Понеже не можеше да бъде откровен, от страх да не стане смешен, той оживяваше разговора си с нескончаеми шеги. Колчем се опитваше да сдържа сарказма си, споменът за понесените от него оскърбления в училище го обземаше като зъл

демон. Въобще, Вениамин предпочиташе да бъде по-скоро безочлив, отколкото да угодничи. Когато неговата прекалена наклонност да осмива другите му създаваше опасни врагове, той се упрекваше и започваше да си налага духовни упражнения, по примера на Лойола. По един подобен повод бе писал в своя дневник:

— Решение — да бъда винаги откровен и пряк към мадам Е. Да не ѝ казвам нищо, ако не го мисля напълно — никакво присмиване там, където тя смята, че прекалявам.

Адвокатската кантора на площад „Фредерикс Плейс“ започваше вече да му омръзва. Младата девойка, избрана като негова бъдеща съпруга, самата тя беше му казала:

— Не... вие имате премного гений за тая професия. Не е възможно.

Вениамин д'Израели побърза да се махне оттам.

— Да успея късно, значи никак да не успея, значи да чакам едновременно и безсмъртие, и смъртта; значи да мисля за младия Цезар, как вижда младостта си да отминава и плаче, докато четете подвизите на Александър Македонски; дори и Фарсала не би била достатъчна награда за подобни мъки. Значи да мисля за неизвестния Бонапарт, измъчван от глад по улиците на Париж. Какво е Света Елена в сравнение с огорченията на едно подобно съществуване? Споменът за миналата слава може да осветли дори и най-мрачния затвор, обаче да живея сред страха да видя как една свръхестествена енергия се губи, без да е изпълнила своите чудеса — кое колело и кой триножник за изтезаване биха могли да се равнят на тия душевни мъки?

Едно пътешествие из Германия през ваканцията ускори решението. Заедно с баща си Вениамин видя малките дворци в Германия, нейните бляскави и щастливи общества, нейните хубави театри, където великият херцог лично дирижираше оркестъра. Навсякъде бяха добре посрещнати. През време на обедите свиреха военна музика. В Германия бяха взели стария мистър д'Израели, с неговото червено лице и бели коси, за английски генерал. Синът му се почувствува тайно поласкан от това.

— Светът е много, премного хубав, премного разнообразен — каза си младият Вениамин, — за да ми бъде позволено да прекарам живота си в прелистване на папки.

На връщане по величествените води на Рейн, всред тайнствените хълмове, над които господствуват замъци, обрасли в бръшлян, Вениамин д'Израели реши още щом се завърне, да напусне адвокатската кантора.

[1] Свещен съд — немски таен съд. Издавал е присъди срещу лицата, които обикновен съд не лови. ↑

IV. АФЕРИ

През време на последните си месеци в кантората на площад „Фредерикс Плейс“ д’Израели бе видял как няколко клиенти на кантората бяха натрупали набързо богатство, посредством спекулации с мини в Южна Америка.

Испанските и португалски колонии — Мексико, Боливия, Перу, Бразилия — бяха по него време почти всичките въстанали; министър Канинг ги поддържаше в името на либералните принципи; английските финансисти получаваха от тия колонии концесии; английската публика — щастлива, че може да служи едновременно и на своите доктрини, и на своите интереси — се нахвърли бясно да купува акции и цените на ценните книжа започнаха да се качват лудо. Заедно с един друг чиновник от кантората, по-възрастен от него, Вениамин д’Израели сметна това покачване за много рисковано и реши да спекулира на спадане. Двамата млади мъже се впуснаха първоначално в спекулата с малък брой акции, загубиха, след това се впуснаха с едно по-голямо количество акции. Покачването продължи; скоро се оказа, че са спечелили хиляда английски лири. Двамата съдружници бързо решиха да обърнат батареята и започнаха оттогава насетне да играят само на покачване.

Тия борсови операции бяха довели д’Израели в досег с Джон Дистън Паулс, един от финансистите — ръководители на пазара на южноамериканските акции. Паулс остана силно изненадан от умствените способности на тоя двадесетгодишен младеж и се заинтересува от него. Д’Израели се почувствува щастлив, че може да проникне в областта на висшите финанси — задкулисна сила, чиято загадъчност винаги дотогава го бе очаровала. Като начало, Паулс го натовари да състави и да отпечата една малка брошура, предназначена за широката публика, относно американските мини.

Д’Израели беше напълно невежа по минните въпроси, обаче имаше преголямо доверие в самия себе си. Той се осведоми за няколко дни по въпроса, състави една малка книжка на твърде достъпен език,

но с неимоверно сериозен тон и склони издателя Мърей, приятел на баща му, да я издаде за сметка на Паулс.

Мърей на свой ред остана изненадан от самоуверения и силно убедителен език на тоя хубав младеж, когото бе виждал на някои банкети, без да му обръща внимание и скоро се впусна в най-интимни разговори с него относно бъдещето на своето собствено предприятие. Мърей издаваше едно важно списание — „Куортърли Ривю“, но се запитваше дали не е в негов интерес да основе един всекидневник от вида на „Таймс“. Д’Израели пламна. Мърей, човек по природа нерешителен, боязлив, веднага започна да бие отбой; обаче имаше работа с един характер по-решителен от неговия. Да си има свой вестник — точно за това мечтаеше и младият д’Израели. Вестникът — това е власт под друга форма. Разбира се, трябва да се основе един голям консервативен вестник. Необходимия капитал ще го дадат тримата: Мърей, Паулс и самият д’Израели. Как ще плати той своя дял? За това и не мислеше. Пари ще се намерят. Какво оставаше още да се намери? Един директор? На Д’Израели му дойде една идея на ум — трябва да се привлече за тая цел Локхарт, зет на сър Уолтър Скот. Локхарт живееше в Шотландия? Ще го повикат в Лондон. Д’Израели ще отиде при него, ще го убеди. Трябваше да се намерят и кореспонденти в чужбина, една печатница, помещение? Д’Израели се нагърби да уреди всичко.

Мърей, атакуван, удавен с доводи, не можа да се противи дълго време. Подписаха един документ, с който се основаваше един голям всекидневник, с капитал половината на Мърей, една четвърт — на Паулс и една четвърт — на д’Израели. Бен веднага отпътува със специална мисия за Шотландия. В дилижанса се залови да чете Фроасар, чувствуваше се напълно щастлив и си мислеше самодоволно:
— Авантюрите са за авантюристите.

* * *

Д’Израели бе подготвил предприятието с безкрайна грижа. Спомените за любимите му тайни сдружения му помогнаха твърде много. Преди заминаването си беше оставил на Мърей един шифър, за да могат да си пишат, без да споменават имена — сър Уолтър Скот

беше „Кавалерът“, Локхарт — „М“, министър Канинг — „Х“, а самият Мърей — „Императорът“. Още с пристигането си в Единбург, д'Израели изпрати препоръчителните си писма на Локхарт, в неговото жилище, във великолепното имение на неговия тъст в Аботсфорд. Поканиха го да се представи на следния ден. Писателят остана смаян, когато видя да влиза едно дете — при прочитане на името д'Израели, той си бе представил, че идва бащата, с когото се бе срещал някога си в Лондон. Студен човек, присмехулник по природа, малко педант, доста надут поради важноста на своя тъст, Локхарт сметна младостта на своя гост като обида към себе си и му оказа студен прием.

Д'Израели почувствува как храбростта му отслабва, обаче характерът му бе такъв, че колкото повече биваше изплашен, толкова по-спокоен се показваше. Той седна с тържествена бавност — това му придаде вид на десет години по-възрастен — и започна да развива със съвършено спокойствие проекта, наричан от него проекта на Джон Мърей. Всъщност, проектът беше на Вениамин д'Израели, обаче той си даваше сметка, че мненията на едно двадесетгодишно момче имат много малка вероятност да бъдат изслушани. По тоя начин той си бе възприел навика да измисля цитати и да приписва на прочути автори свои собствени мисли, когато нямаше смелостта да ги изкаже от свое име.

В неговата уста всичко придоби огромни размери; в лицето на Паулс комбинацията имаше подкрепата на „целия Сити“, „всички минни интереси“, „цяла Америка“; Мърей ще привлече политически мъже от първостепенна важност; правителството е зад тях; в заключение, новият вестник — той предлагаше да го нарекат „Representant“ — беше „най-крупното начинание на деня“. Д'Израели толкова силно желаше животът да бъде един великолепен роман на авантюри, щото го описваше с прекомерно живи краски. Локхарт, въпреки своето недоверие, бе просто смаян от това буйно увлечение и на следния ден представи младия пратеник на своя тъст.

Сър Уолтър Скот беше по него време един от най-видните хора на света. Американците идваха на тълпи на поклонение в Аботсфорд. Той се отнасяше спрямо тях с внушителна доброта, развеждаше ги из своя хубав парк, водеше ги да ловят мрени в реката Туид, като взимаше и ловджийските си кучета със себе си. Къщата, купена от него с желанието първоначално да направи от нея вила, от роман до роман

постепенно се разрасна, докато най-после се превърна в същинско подобие на замък на шотландски барон. Тоя начин на живеене му струваше твърде скъпо и издателите на сър Уолтър Скот, въпреки грамадната му популярност, бяха започнали да се огъват под тежестта на фактурите, издавани от предприемачите. Ето защо младият евреин, носител на едно великолепно предложение за зетя, бе приет бляскаво от „Кавалера“. Седнал в своята хубава библиотека, заобиколен от десетина ловджийски кучета, писателят изслуша със симпатия обясненията на госта и пламенната романтичност на младежа му се понрави. Самият той обичаше аферите и одобри проекта, обаче поиска за зетя си един мандат в парламента — необходимо е директорът на един голям вестник да бъде член на парламента. Вениамин обеща искания мандат.

Д’Израели остана три седмици при Локхарт, а почти всеки ден биваше на вечеря у Скот. Тоя живот му допадна великолепно. Вечер Ана Скот пееше шотландски балади със съпровод на арфа или пък старият сър Уолтър Скот сам разказваше увлекателни историйки. Всички бяха очаровани от Вениамин. Баща му писа на Мърей:

— Наистина, нищо друго не му пречи, освен неговата младост, но няколко години житейски опит бързо ще премахнат тоя недостатък... Проектите му са огромни, но със здрав разум, а когато се залови за работа, той е напълно сериозен.

Мърей писа на Локхарт:

— Аз възложих на моя млад приятел д’Израели да дойде при вас с убеждението, че скоро ще откриете неговите качества... Мога да кажа, че никога досега не съм срещал начинаещ да обещава повече от него. Неговото познаване на човешката природа и практическата страна на всички негови идеи често пъти са ме изненадвали, а при това той е така млад, едва прехвърлил двадесет години... Уверявам ви, че заслужава пълно доверие; умението да мълчи е едно от неговите качества. Ако нашият голям план се осъществи, убеден съм, че ще намерите в неговото лице един неоценим приятел...

Д’Израели се завърна в Лондон и донесе съгласието на Локхарт — писателят щеше да ръководи едновременно „Куортърли ривю“ и вестника, със заплата две хиляди и петстотин английски лири годишно. Щом се завърна, д’Израели нае помещения и една печатница; услови един германец за кореспондент — беше се запознал с него в

Кобленц, а сега заяви пред него, че новият вестник ще бъде огнище за информации от целия свят; намери и други кореспонденти в няколко столици на Европа, в Южна Америка, в Съединените щати. И така, сметна той, всичко се нареждаше отлично, вестникът можеше вече да излезе, когато изведнъж върху главата на Вениамин д'Израели — тъкмо когато тържествуваше — се разрази най-страшна буря.

Той не познаваше задкулиските работи на издателството Мъррей, беше пропуснал било да разпита за тях, било сам той да ги проучи и никак не му мина през ум, че появяването на такъв важен човек като Локхарт, може да вдигне някакъв шум. Джон Уилсън Крокър, даровит писател и политически мъж, държавен подсекретар на войната, виден сътрудник на списанието, но човек със свадлив, злобен характер (Маколей казваше за Крокър, че го ненавижда не по-малко от варено месо студено), се вбеси, когато узна за проектите, съставени без негово знание от издателя с един двадесетгодишен хлапак. Крокър устрои бурна сцена на Мъррей, а Мъррей на свой ред се скара с д'Израели и го обвини, че със своето плещене е издал плановете, макар че е трябвало да останат в тайна. Почти същия ден в Борсата настъпи крах на всички американски ценни книжа. Първото вдъхновение на двамата млади чиновници е било добро, само че преждевременно. Сега, когато бяха започнали вече да играят на покачване, дойде спадане, и то светкавично. За няколко дни прочутият Паулс бе напълно разорен; д'Израели и приятелят му Евънс изгубиха огромната сума от седем хиляди английски лири.

Нещастният д'Израели по тоя начин изгуби възможност да участва поне като финансист при създаването на вестника. Той изведнъж се видя отрупан с толкова грамадни дългове, щото с пълно основание си задаваше въпроса как ще може когато и да е да ги изплати. Изгуби едновременно и приятелите си, и кредита си, и мястото си. Би могъл да остане в предприятието — това би било напълно естествено, тъй като идеята беше негова — обаче Крокър го ненавиждаше, а нещо още по-чудно — не беше приятен и на Локхарт, който го беше търпял (защото го бе считал за полезен), обаче го смяташе за авантюрист. Вениамин остана изумен. От два месеца насам бе живял в една атмосфера на успех и похвали. Мъррей, Скот, Локхарт и баща му се отнасяха с него като с дете — чудо. Той вярваше, че го обожават. Беше го повярвал лесно, безсъмнено защото бе израснал у

дома всред ласки и възторг. Всичко изведнъж грубо бе забравено; струваше му се, че всички го гледат с гняв и презрение; победата бе последвана, без преход, от катастрофа.

Вениамин д'Израели разбра, че е по-мъчно да се управлява тоя свят, отколкото той си бе помислил първоначално.

* * *

Младият д'Израели се върна у дома си извънредно мрачен и съвършено обезсърчен; струваше му се, че всички устои на неговата душа са разрушени. Баща му, без да знае най-лошата част от авантюрата — дълга от седем хиляди английски лири — му заяви, че на неговата възраст е глупаво да се отчайва човек (както Вениамин правеше), да казва, че животът му е проигран.

Няколко дни подред Вениамин не беше в състояние да върши нищо друго, освен да предъква своя неуспех. Обаче след едноседмична почивка, размишления и опити да разбере в какво именно е играл погрешно, той с голяма изненада за самия себе си изведнъж изпита силно желание да пише, по-точно казано — да напише един роман. След тоя си пръв житейски опит, след тая си борба и пропадане, той почувствува изведнъж желание да опише тая драма и да създаде един герой, за да може от негово име да се обясни.

Героят, едно момче бързо във всичко, така както едва дочакваше края на четената от него книга, едва дочакваше и идването на политическата слава. Възприетата от д'Израели маска беше прозрачна. Също като него затворен всред своите книги. Като него и героят беше изключен от училище. Като него и героят бе обзет от гореща политическа амбиция и като него крачеше несдържано из стаята в копнежа си да стане велик оратор. Първото политическо разсъждение на Вивиян Грей беше:

— В тоя момент съществува един човек от видно потекло, който не може да се добере до властта, само защото му липсват достатъчни умствени способности. В същото това време Вивиян Грей има необходимите умствени способности, но няма видно потекло. Щом като тия двама души могат толкова добре да се допълнят, защо не се обединят?

Вивиян се бе впуснал решително да търси някой мощен, но глупав благородник, за да може да го овладее чрез ласкателство. Мощният и глупав аристократ се намира в лицето на маркиз де Карабас. Вивиян успява да убеди маркиза, че е необходимо да се образува една партия начело с Карабас, като самият маркиз стане министър-председател. Вивиян не се съмнява в успеха: „защото един от принципите на Вивиян Грей е, че всичко на този свят е възможно. Има без съмнение хора, пропаднали в живота, обаче всички тия неуспехи се обясняват с липсата на морален и физически кураж. А Вивиян Грей знаеше, че поне един човек на света не знае що е морален или физически страх, затова отдавна беше дошъл до удобното заключение, че кариерата му не може да бъде друга, освен извънредно бляскава“. След като бе създал по този начин своя герой по свой образ, не без съзнателна строгост, д'Израели го обрича на неуспех, жертва на интриги и на собствената си несръчност, а след това го изпраща наранен, убит духом да пътешествува из чужбина, за да се опита да забрави.

Романът бе завършен за четири месеца, преди още авторът да бе навършил двадесет и една година и без знанието на неговото семейство. Книгата далеч не беше лишена от качества. Всичко наблюдавано от самия Вениамин д'Израели — младостта на Вивиян Грей, баща му, училището — беше истинно и живо. Тонът беше саркастичен; един проникателен критик би открил влиянието на Волтер и Свифт. Разговорите в книгата бяха същите, слушани от Вениамин при Мърей и сър Уолтър Скот. Измисленото от самия него беше доста детинско.

Съсед на семейството д'Израели беше един адвокат на име мистър Остън. Съпругата на този адвокат беше артистка, културна, просветена жена, много хубава, добра музикантка, с книжовен вкус, възхваляван от всички. Тя се интересуваше от дълго време от Вениамин. Когато отиваше на гости при мисис д'Израели, тя обичаше да среща този хубав младеж — един ден биваше легнал върху килима в салона, всред купища книги, друг път излизаше от стаята си с ръкавици за бокс, поставени върху дантелените му маншети. Тя веднага бе схванала, че лекомислието на Вениамин е престорено. Тя имаше доверие в него и му вдъхваше на свой ред доверие. Пред нея той слагаше оръжие, снемаше своята маска и броня, махваше

бляскавото си нахалство; ставаше скромен, искрен, признаваше страховете си, неуспехите си, желанията си. Знаеше, че тя е почитана и това му допадаше, защото се боеше от любовта. Александър Велики и Юли Цезар не са плакали никога на колене пред една жена. А странното беше, че в същото това време той си оставаше сантиментален и продължаваше да търси (както в детските си блянове) тайнствената принцеса, на която би могъл да посвети живота си. Мисис Остън внесе в неговата душа кавалерските чувства на дружба с жена, без задължение за любовни връзки. Това за д'Израели беше много добре.

Той ѝ довери, че работи върху един роман; щом той го завърши, тя му предложи да прочете ръкописа и ако го намери за успешен, да го предложи на своя приятел Колбърн — по него време най-предприемчивия издател в Лондон. Д'Израели изпрати ръкописа на своята хубава съседка и получи на следния ден едно възторжено писмо. Условиха се, за да възбудят любопитството на Колбърн, да му предадат ръкописа без името на автора — само тя и д'Израели ще знаят тайната; за по-голяма сигурност тя преписа саморъчно целия ръкопис.

Колбърн, виртуоз в изкуството на рекламата, веднага съзря какви облаги може да извлече от тая анонимна сатира. Във всички вестници, във всички списания бяха поместени малки бележки относно скорошното обнародване на един светски роман; изтъкнато бе, че авторът — по очевидни причини — не може да разкрие името си. „Твърде сатирична книга“, „Сбирка портрети, подобна на Национална галерия“, „Един вид Дон Жуан в проза“. Тая реклама подготви публиката, затова успехът на Вивиян Грей бе огромен. Продаваха се ключове с имената на живи лица, послужили — така се твърдеше — за образци на автора; посочваха се няколко имена на видни хора, като вероятни автори на книгата. Романът стана предмет на разговорите на деня във всички салони. Д'Израели и неговата хубава съучастничка бяха във възторг.

Изведнъж, по причина на една маловажна словоохотливост, тайната излезе наяве. Висшето общество избухна в ярост, щом узна — след като цял месец бе възхвалявало таланта и тънкото познаване на английското общество, проявени в книгата — че авторът е един двадесетгодишен младеж, и то без дори да е член на висшето

общество. Изведнъж всички се съгласиха, че е глупаво гдето въобще са се съмнявали относно долния произход на автора, че той произход се познавал по езика на книгата. Всички ония, разпознали сами себе си в някой смешен портрет, им правеше сега удоволствие да преувеличават смешното стократно. Истинските модели на автора се вбесиха. Мъррей разбра, че маркиз де Карабас играе спрямо Вивиян Грей една роля, подобна твърде много на неговата и се скара грубо с цялото семейство д'Израели. Ония, които се бяха забавлявали за сметка на книгата, изпитваха сега гризене на съвестта. Един критик забеляза, че „класата на автора се издава от неговия начин да се занимава с факти, които един истински светски човек не забелязва“. Друг един порица „безсрамния блъф, който бе дал възможност книгата да бъде лансирана“. Трети един критик обвини автора, че „е спечелил публиката с най-долни и най-възмутителни средства“ и осмя надълго „смешния начин, по който авторът си приписва забележителност, без да я притежава.“

Когато д'Израели прочете тая жестока присъда, той изпусна вестника и изпадна в тъжен размисъл. Видя, че е станал смешен, а от това той най-много се страхуваше на света. Смешен... Не му оставаше нищо друго, освен да умре... Опита се да се изсмее, но можа само да се усмихне твърде горчиво. Какви безочливи хора! Той затвори очи и се опита да се освободи от прекаленото си вълнение и да се добере до една безпристрастна, самостоятелна преценка. Беше ли той действително — както претендираха тия хора — неспособен, недостоен да пише? С пълна откровеност той си отговори: „Не“! Книгата му имаше посредствена стойност, вярно е обаче, литературното творчество беше една необходимост за неговото съществуване. Виденията на неговото детство — крале, държавници, хубави и трогателни жени всред светла, разкошна обстановка, се намираха все още в неговата душа и искаха да живеят. В сравнение с красотата на тия негови блянове сарказмите на глупците заслужават презрение. Той се закле, че напук на всички пречки ще стане автор, и то най-великия измежду всички автори.

Обаче от една година насам той бе преживял извънредно големи вълнения; здравето на неговия нервен организъм започна да отслабва. Семейство Остън, когато го видяха така отпаднал, му предложиха да

приложи на дело в своя живот последните глави от „Вивиян Грей“ и да го отведат със себе си в Италия.

Д'Израели прие на драго сърце.

Един месец след това той се плъзгаше на лунна светлина по водите на големия канал; снопове сребриста светлина къпеха мавританските сгради; в прохладния въздух се носеха тихи откъслеци от серенади; австрийската военна музика свиреше на площада Сан Марко; три огромни знамена се развяваха по върховете на пъстроцветните стълбове. На д'Израели му доставяше удоволствие да гледа мраморния под на своята стая, завесите от тъмночервен сатен, позлатените столове, таваните, рисувани от Тинторето; самият хотел беше бившият палат на рода Барбелини — род, дал на венецианската република неколцина дожове.

V. УСАМОТЕНИЕ.

Пътешествието беше успокоило духа му, обаче тялото му си оставаше все още болно. Продължителното главоболие правеше всяка работа почти невъзможна. Лекарите говореха за възпаление на мозъчните ципи. Баща му бе решил да напусне Лондон и беше закупил в Браденхам, всред горите на окръга Бъкс, една голяма селска къща. Младият инвалид потърси там усамотение. В тая неизвестна зала, седнал пред високата камина всред мебелите и безбройните сандъци с книги, Вениамин д'Израели направи заедно със сестра си Сара един внимателен преглед на своето положение.

Беше претърпял два пъти поражение. Едва бе смогнал да сграбчи света в свои ръце и той му се беше изплъзнал из ръцете. Беше се превърнал в един фантом като тия от „царството на сенките“, поради фаталното си преждевременно развитие. Но защо? Щом като приема поражението, той искаше да извлече от него урок.

Преди всичко, той беше превзет, надменен, егоист, тщеславен — както в своя живот, така и в писмените си трудове. — Да, но това действително грешка ли е? Всеки човек си има правото да биде превзет, докато успее. Байрон е бил най-превзет от всички, а е възтържествувал. — Да, обаче Байрон си беше... Байрон. На един велик поет и при това от благороден произход по-лесно му приляга надменността. — Лошо разсъждение. Надменността е толкова необходима, колкото произходът на един човек е по-долен. Въпреки своя неуспех, той продължаваше все още да вярва, че неговата смела фантазия струва повече от достоверното съвършенство на писателите и на кухите салонни бърборковци — джентълмени с корсети, грозни като клечки. Не му оставаше друго по-добро държане, освен това на конте, особено сега, след поражението си. Само че трябваше да го усъвършенствува; едно добре проучено нехайство би било по-добро от грубите превземки. Въпрос на различия в подробностите.

Беше извършил и една още по-груба грешка — беше се опитал да изнасили живота. Баща му с пълно право му бе казал, че не се става велик в един ден. Колко и да бе бляскав неговият гений, той си даде

сметка, че не е бил нещо повече от едно дете в момента, когато се бе опитал да действа като главатар. Щом е нямал възможност да ръководи работите си лично, той се бе принудил да си потърси съюзници, но се бе излъгал при избирането им. Би трябвало да се научи да познава хората, а преди всичко — да може и без тях. Обаче за тая цел трябвало е да чака... Търпението, това е първото качество, необходимо, за да се придобие нещо. Търпението за него беше нещо природно в дребните неща, но трябваше отсега нататък да превърне минутите в години. Ще бъде тежко. Необходимо е обаче... И какво още? — Беше приказвал прекалено много, много отрано беше събудил вниманието на противниците. Трябва да се научи на мълчание, на тайна, на безстрастие; да придаде на лицето си една надменна, непроницаема, но същевременно и вежлива маска — комбинация трудна, но отлично средство за задържане разпитвачите на почтено разстояние. Дотогава може би трябва да запази лекомислието, като временна маска. Да чете Рец, Рошфуко — добри учители в тия неща; да чете и препрочита всичко относно Наполеона. И никога никакво доверяване на тайни, дори и на интимните си приятели.

Когато завърши моралния си баланс и премина към баланса на финансовото си положение, положението там се оказа още по-малко бляскаво. Книгата „Вивиян Грей“ му беше донесла двеста английски лири, обаче той беше платил с тях на Мъррей брошурите за южноамериканските мини — Паулс, след като бе разорен, не бе могъл да изплати дълга за брошурата. Д’Израели не дължеше тая сума, обаче имаше кокетството, останал без пари да се покаже великодушен. Дълговете в борсата бяха уредени отчасти от спестените пари на неговия съдружник, Евънс, но по-голямата част бе покрил чрез заеми от лихвари. Кредиторите му се втурнаха подире му още щом стъпи в Лондон, обаче той не се боеше от тях; напротив — правеше му удоволствие да отива при тях, младежкото му лице грейнало от престорена невинност, да повежда разговора с невероятна несръчност, а след това да се измъква неочаквано, с тържествената походка. В действителност той се чувстваше признателен на своите дългове, загдето бяха внесли малко раздвижване в неговия монотонен иначе живот. Впрочем той бе решил да ги изплати до стотинка. Как? Понятие нямаше, но не се съмняваше, че ще успее. Сара му помагаше да не губи доверие в себе си. Пред нея той си позволяваше да говори неща,

чиято дива, наивна гордост никой друг не би могъл да търпи, обаче Сара ги приемаше равнодушно, като верую.

Заедно със Сара, на Вениамин му правеше удоволствие да изследва хубавата околност край новата им къща. От парка Браденхам беше очарован. От прозореца на неговата стая се виждаха обширни поляни, с разхвърляни по краищата им боклуци. Това огромно жилище със своя господарски вход уталожваше една негова вътрешна нужда.

* * *

Когато идваше сега в Лондон, д'Израели се срещаше с някои приятели. Беше се запознал чрез писма с един млад писател на своята възраст — Едуард Литън Булуер. Скоро след излизането на „Вивиян Грей“, Булуер беше започнал кариерата си още по-бляскаво с един роман „Пелхам“. Булуер, също като д'Израели, пишеше и живееше като конте. Имаше много хубава жена, водеше без пари бляскав живот и приемаше приятелите си в своята хубава къща на улица „Хертфорд стрийт“.

Поканен от Булуер, д'Израели му отиде на гости, с тоалет: панталони от зелен плюш, жълта жилетка, обувки с джуфки, маншети с дантели. Облеклото му изпърво предизвика недоумение, обаче след като си отиде, събеседниците започнаха да си казват един другиму, че най-духовитият събеседник на трапезата е бил младежът с жълтата жилетка. Вениамин беше направил голям напредък в светските разговори от времето на обедите у Мърей. Верен на своя обичай, той си отбелязваше в дневника стъпките на своя напредък:

— Не говори много отначало! Но ако говориш, владей се! Говори със сдържан глас, гледай винаги събеседника си в очите! Преди да можеш да вземеш участие с успех в общия разговор, трябва да се запознаеш до известна степен с някои незначителни, но иначе забавни теми. Това може да стане лесно, като слушаш и наблюдаваш. Никога не влизай в пререкание. Ако някой събеседник не е на твоето мнение, отклони се от предмета

на разговора и заговори за нещо друго! Когато си в общество, никога не се замисляй; бъди винаги нащрек, защото иначе ще пропуснеш добрите случаи или пък ще кажеш нещо неуместно. Говори с дамите колкото можеш! Това е най-доброто средство да се научиш да говориш леко, защото не ще има нужда да внимаваш какво казваш. Нищо не е по-полезно за един млад човек, при встъпването му в живота, отколкото това да бъде малко нещо критикуван от жените.

В семейството Булуер д'Израели взе няколко урока върху живота на женените писатели. Като годеник, Булуер е бил влюбен; като съпруг, той бе станал отегчителен, сърдеше се, щом жена му стъпи в работната му стая, всред книжата му. Очарователната мисис Булуер също е била влюбена; като съпруга, тя бе станала бремене на писателя. Булуер беше принуден да пише много и работеше извън силите си. Беше станал нервен, раздразнителен, особено с жена си. Вечер, за да си отдъхне и да освежи духа си, чувстваше нужда да се види със своите събрата, с приятели, канеше ги у дома си или пък излизаше.

— Чудно нещо — казваше мисис Булуер, — чудно ми е колко много ме отегчават тия писатели.

Тя не се интересуваше от нищо друго, освен от кучета. Мъжа си наричаше галено „Паленце“, а той нея — „Бараче“. Това не запълваше съществуването им. Вениамин д'Израели, човек романтичен, но и методичен, си отбеляза в дневника:

— Браковете по любов могат да бъдат опасни за любовта.

Д'Израели също така заработи в новото си жилище. Той бе поделил времето си между гората и работната си стая и бе написал две сатирични поеми в духа на Свифт и Лукиан и един светски роман: „Младият херцог“. Това заглавие беше направило недобро впечатление на бащата и той каза на Сара:

— „Младият херцог“? Че какво знае Бен за херцозите?

Сара смъмри баща си. Всъщност Бен не познаваше нито един херцог, но му правеше удоволствие да описва приемите с царствен блясък, безбройните слуги с червени и посребрени ливреи, трапезите със златни прибори, дамите отрупани с диаманти, сапфири и рубини, разкошни ястия, цели коли, натоварени с портокали и ананаси от парниците на младия херцог и жълтурки, особено жълтурки, защото тая мъничка и рядка птичка беше изтръгнала от Бен едно стихотворение в проза:

— Какъв вкус! Толкова необикновен!... Божествено!... Още едничка?... Ах, направете като мене. Моля ви... Раят се разкрива!... Ах! Готов съм да умра от ядене на жълтурки, под звуците на нежна музика!...

Защото беше прието да се счита, че който е конте, трябва да бъде и чревоугодник. Още едно съзнателно лекомислие.

Колбърн откупи „Младият херцог“ за петстотин английски лири; тия пари поукротиха лихварите за известно време. Успехът на книгата не бе особено голям, обаче Сара писа на брат си:

— Прочитането на книгата ме възнагради за дългите месеци очакване; само това мога да кажа и ти знаеш, че моето сърце живее само за твоята слава. Навсякъде, където и да идем, твоята книга е в ръцете на всички; отрупват я с похвали, но аз зная, че ти съвсем не се грижиш за успехите на нашето семейство.

И действително, напоследък и самият Вениамин беше направил това откритие — колко малко значение отдава на прославянето на тяхното семейство; все пак, по нямане на своя лична слава, той поддържаше славата на семейството си.

Понякога Вениамин отиваше в парламента да слуша ораторите. Критикуваше ги без пощада:

— Мистър Пийл отбелязва напредък, но му липсва стил... Чух Канинг, голям реторик е, но в речите му има много слаби места. От лордовете, възхищавам се на херцога. Той има една самобитна наивност, в духа на Монтен, странна, нова, увлекателна... Едно нещо е ясно, трябва два съвършено различни стила в камарата на общините и в камарата на лордовете. Ако ми остане време през време на моята кариера, ще им дам по един образец и от двата стила — в камарата на общините за образец трябва да ми служи Дон Жуан, а в камарата на лордовете — „Изгубеният рай“.

На излизане от трибуните, развълнуван, унесен в мечти, Вениамин д'Израели правеше опит да си представи какво ще бъде един ден неговото собствено красноречие, неговите несъкрушими аргументи, нагледното излагане на подробностите, а най-вече тонът — саркастичен, рязък тон, да изгаря като самума^[1] — същински гръмотевици на духа блясват внезапно като саблени удари, потоци хумор удавят и стопяват лепкавите, объркани речи на тия селски джентълмени. Накрая речите му щяха да завършат с несъкрушимото заключение, сред нескончаемите ръкопляскания на всички партии.

Вениамин идваше на себе си в някоя оживена улица; коне препускат весело по шосето, минавачи се блъскат в него с равнодушие — за всички тия англичани името д'Израели е едно чудновато име на непознат човек.

[1] Самум — сух и горещ вятър в пустинята, предизвикващ пясъчни вихри. — Бел.ел.кор. ↑

VI. ПОКЛОНЕНИЕ

На двадесет и пет години едно оттегляне от света е нещо нетърпимо. Трябваше да се пристъпи към едно бляскаво завръщане към живота в Лондон. Само че как? След като размишлява продължително време, д'Израели дойде до убеждението, че едно продължително пътешествие трябва да предшества какъвто и да било опит за връщане в Лондон, и то по много причини.

Светът бързо забравя в големите градове. След неколкомесечно отсъствие никой вече няма да мисли за неуспеха на вестника, нито за скандала с романа. Самият Мъррей ще бъде вече утихнал. Лорд Байрон беше въвел модата на поемата — пътни бележки, с епизоди свързани с предвижванията на автора. Тоя пример трябва да бъде последван. Човек също така ще може да се възползва и от престижа на пропътуваните страни. Най-после необходимо му беше да обходи и страните, свидетелки на първия възход на еврейското племе. За него еврейският му произход беше тежка пречка, но представляваше може би и една сила. Във всеки случай необходимо му бе да си уясни истинското значение на своя произход.

Д'Израели реши да не следва обикновения път на туристите — „Голямата обиколка“: Франция, Швейцария, Италия, а да отиде направо в Испания, където неговите прадеди дълго време са живели, след това през Средиземно море, Гърция, Турция и най-после на поклонение в Ерусалим.

Най-мъчното бе да се сдобие със съгласието на баща си, защото старият се ужасяваше от мисълта за едно двегодишно пътешествие. Бащата обаче бе атакуван от всички страни. Сара се бе сгодила за един млад англичанин, приятел на нейния брат; младият Уилиам Мередит желяеше да придружи Вениамина и да пътешествува продължително, преди да се ожени. Мистър Исак д'Израели винаги предпочиташе мира пред победата, затова отстъпи и двамата младежи потеглиха в края на юни 1830 г. Д'Израели бе обзет от вълнение. Той обичаше Браденхам, стария джентълмен с плюшено такенце, доста празните брътвежи на своята майка, продължителните поверителни разговори със своята

сестра Сара, почтителното възхищение на двамата си по-млади братя, Ралф и Джем. Защо да напуска това толкова мило убежище? Как ще го посрещне широкият свят, тия англичани в Гибралтар и Малта, поголеми англичани от англичаните в самия Лондон? Той знаеше, че е чувствителен, горд до болезненост. Бен си придаде твърдост: „Авантюрите са за авантюристите.“

Още в Гибралтар, първата му спирка, д'Израели удиви младите офицери с разнообразието на копчетата по жилетката си и с преднамерената налудничавост на своите планове. Той бе първият пътешественик да се хвали с това, че има един бастун за преди обяд и друг — за следобед. Точно по обяд, когато удари часовникът, той сменяше бастуна си по точна система, с насмешка спрямо самия себе си.

Испания му се хареса — бели къщи, зелени жалузи, Фигаро във всяка улица. Розина на всеки балкон. През време на посещението си в Алхамбра Вениамин седна върху престола на Абенсеражите, и то с такъв вид, щото старата пазачка го запита дали не е потомък на маврите?

— Тоя дворец е мой — й каза той. Тя го повярва.

В Малта, следната спирка, се появи един съперник, един англичанин, Джеймс Клей, който биеше офицерите от гарнизона на тенис, принца Пинатели на билиард, а руската легация — на карти. Човек явно забележителен, но можеше да се води борба срещу него с други средства.

— За да владее човек хората — писа Бен на баща си, — трябва или да ги победи на собствената им почва, или да ги презре. Клей върши първото, а аз — второто, и така сме еднакво популярни. Превземките успяват тука повече от ума. Вчера, докато гледах като играят на тенис, топката падна пред краката ми. Аз я вдигнах от земята и като забелязах един извънредно грозен млад офицер, помолих го смирено да хвърли топката на играчите, защото досега в живота си нито веднъж не съм хвърлял топка. Тая случка днес бе предмет на разговор във всички офицерски столове.

Мистър д'Израели поклати глава, когато прочете писмото. Защо синът му е така прост, така естествен у дома, а става такъв пернат самохвалко пред хората?

Вениамин стана толкова отвратителен в Малта, щото офицерският клуб престана да кани вече „тоя проклет еврей хвалипръцко“. Д’Израели не се разтревожи ни най-малко, а отиде да направи голям брой посещения, облечен във везана андалуска жилетка, бял панталон и колан с всички цветове на небесната дъга. Половината от населението хукна подире му, дюкяните затвориха за един ден. Той си позволи дори да се представи в това си облекло и на губернатора. Човек тежък и студен, губернаторът избухна в смях и се отнесе с обич към младежа. Дори и най-сериозните англичани обичат щуротиите, от страх пред скуката, толкова силна всред тях.

Д’Израели напусна Малта облечен като гръцки пират — кървавочервена риза, сребърни копчета големи колкото един шилинг, с пищови и ками на пояса, с червен каскет, червени обувки, широки сини панталони отрупани с бродерия и панделки. Прословутият Джеймс Клей го придружаваше — нова победа. Двамата отведоха със себе си, като свой слуга, стария гондолиер на лорд Байрон — някой си Тита, отличен венецианец, известен с това, че е намушкал няколко души и че задигал хубави момичета за Байрон. След смъртта на Байрон Тита се бил на страната на гръците, начело на един полк албанци, след това, без да знае как, попаднал в Малта и изпаднал в нищета.

Д’Израели обожаваше турците, затова започна да носи чалма, пушеше лула дълга два метра и прекарваше по цял ден изтегнат върху един диван. Тия му привички на леност и разкош отговаряха на известна доза леност и меланхоличност в неговия характер, потискани досега от европейския му живот, но не и напълно премахнати. Мехмед паша му каза, че не е истински англичанин, защото умееше да стъпва леко. Д’Израели обичаше движението по ориенталските улици, разнообразието на хората и носиите, блясъка на багрите, виковете на ходжите; дивашкия тъпан, с който се известяваше за пристигането на керваните, тържествената внушителна камила, предшествувана от живописните араби. Всред една такава обстановка амбицията заглъхва. Светът изведнъж придобива по-дълбок смисъл, по-недействителен, като че ли човек живее всред някоя феерия или някоя приказка от „Хиляда и една нощ“.

Д’Израели стана сериозен, строго благонравен, след като измина Сирия и се упъти към Ерусалим. Душата му се нагоди без усилие към

тая пуста и палеца околност. По пътя си Вениамин срещна няколко скитнически племена; шейховете му оказаха гостоприемство и му отвориха шатрите си. Тяхната благородна простота, изисканото съвършенство на обноските им, тяхната природна вежливост го очароваха. Направи му силно удоволствие да си мисли, че неговите прадеди преди три, преди шест хиляди години са били такива господари на пустинята. Кое английско семейство може да се похвали с такова минало на цивилизацията?

Д'Израели премина една пуста висока равнина. Никакви извори, никаква трева, никакви птички. Тук-таме по някое и друго маслиново дърво открояваше своя разкривен ствол срещу пламналото синьо небе. Вениамин изведнъж се намери изправен пред една мрачна долина; пред него, на върха на насрещния хълм се разстиляше каменен град със суров вид, заобиколен от назъбени стени, с кули по тях от място на място. Пейзажът имаше страшно суров вид, градът беше Ерусалим, а младият поклонник беше застанал върху височината, наричана „Маслиновата планина“.

В Ерусалим младият пътешественик преживя седмицата на най-голямото вълнение през своя живот. Възторгът му беше безграничен. Д'Израели отиде да се поклони пред Божи гроб; обичаше да си представя Христа като млад еврейски принц. Той не можеше да разбере как така е възможно един евреин да не бъде християнин; за него това означаваше човек да се спре наред пътя, да се откаже от славата на своето племе, че е дало един Бог на света. Пред гробниците на еврейските царе Вениамин се унесе в блянове. Още като дете той бе изпаднал под обаянието на историята на един млад евреин, Давид Алрой — към края на XIII-то столетие Давид Алрой бе направил опит да освободи своя народ от турското владичество. По него време евреите, макар и поробен народ, все още са си избирали по един водач, назоваван с тъжната титла „Принц на робството“. Алрой беше един от тия принцове. Той, Вениамин д'Израели, син на същия тоя народ, изгонен в една нежно обичана страна, не можеше ли и той да стане един Принц на робството? Там, в тоя тесен двор, издялан в скалата, пред тия полуоткрити гробници, той си даде обет да напише историята на Давид Алрой и започна да пише още на следния ден.

На връщане от Палестина д'Израели се срещна в Египет със своя бъдещ зет, когото беше изпреварил. Още с пристигането му Мередит

заболя от шарка и издъхна за няколко дни. Мисълта за тъгата на Сара помрачи останалата част на пътуването му. На парахода Вениамин се затвори в кабината си и се отдаде на работа, нахвърли две книги — едната, „Алрой“, беше неговият еврейски роман; другата, „Контарини Флеминг“, беше подобно на „Вивиян Грей“ историята на един младеж. Вивиян Грей беше изразил политическата амбиция на своя автор. Контарини Флеминг беше портретът на един млад поет, какъвто д’Израели навремени пожелаваше да стане. Той беше доста доволен от написаното:

— Винаги ще считам тая книга — писа той, — за най-съвършената английска проза и за един шедьовър.

Всъщност книгата не беше шедьовър. Както „Вивиян Грей“, и тая книга започваше бляскаво, след това се губеше всред пясъци. Унесен в своята собствена авантюра, д’Израели пропадеше в своите романи на същото място, както и в живота. Контарини обаче, също като автора си, не губеше вяра:

— Аз вярвам в тая съдба, пред която древните народи са се прекланяли. Модерното щастие е вмъкнало в душата на човека дух на скептицизъм. Но аз вярвам, че науката в скоро време ще придобие въоръжение и че колкото повече ставаме дълбокомислени, толкова по-доверчиви ще ставаме. Съдбата — това е нашето желание, а нашето желание — това е природата. Всичко е мистерия обаче; само един роб се отказва от борбата за прозрение в мистерията.

Такава представа за света донесе със себе си Дизраели от своето пътешествие из Ориента. Там той бе видял огромното смешение на народите, преплетените им интереси. Беше разбрал колко е мъчно да се опознава, да се предвижда, да се преценява. Всичко е мистерия на този свят. Но той вярваше също така, че мимо ударите на вълните една твърда ръка може да управлява и че Вениамин Д’Израели, след едно мъчително пътуване, ще отведе кораба си до желания бряг, стига да бъде твърд и смел.

Той пристигна в Брадехам през октомври. Буковите дървета в парка бяха започнали да губят вече листата си. Мистър Д’Израели беше застарял; зрението му, изтощено от многото четене, беше започнало да отслабва; хубавите му мечтателни очи бяха започнали да гаснат. Сара, обзета от мрачна тъга заяви на своя брат, че никога няма да се ожени и че ще посвети своя живот на него. Присъствието на

странния Тита оживи донякъде завръщането. Вениамин се чувствуваше малко неловко, загдето го бе довел, обаче баща му не беше човек да остави в беда гондолиера на род Байрон. Той го прие на служба при себе си с твърде неопределени обязанности и едрият венецианец с дълги мустаци, който беше квазил устните на поета в предсмъртния му час и беше чул последните му думи: „Августа... Ада...“, настани без учудване своето простодушие на исполин — южняк под английска сянка.

VII. ДОКТРИНИ

Върху монетите на кралица Виктория би трябвало да бъде гравирани комин на локомотив, а не нейният лик.

Осберт Ситуел

През време на цялото си пътешествие Дизраели (той беше решил вече да махне от името си тая представка от чужд произход), беше размишлявал твърде много върху своя живот, върху миналите си опити, върху бъдещето си. Колкото повече размишляваше, толкова повече си даваше сметка, че само една кариера на държавник е единственият вид успех, който може да му даде истинско щастие. Преди, когато се запитваше по кой път да тръгне, той си казваше:

— Да пиша? Или да действам?

Сега той вече знаеше, че писателската слава не може да уталожит тая негова жажда:

— Поезията е предпазителната клапа на моята амбиция, обаче аз искам да привеждам в дела написаното от мене.

Следователно, у него не беше останало вече никакво колебание относно пътя за следване — Дизраели искаше да влезе в парламента: извънредно трудно начинание. Избирателната система, създадена навремето в услуга на аристокрацията, позволяваше на един младеж от видно потекло да стане член на парламента още същия ден, щом навърши пълнолетие. Системата обаче като че ли беше направена нарочно така, че да обезсърчава първите стъпки на случайни хора като Вениамин Дизраели. Ето как се поставяше през месец октомври 1831 въпросът за тоя нетърпелив младеж:

Преди всичко, трябва да се прави разлика между окръжни депутати и градски депутати. Окръжните депутати биваха избирани от „свободните земевладелци“ (собственици на земи с доход най-малко четиридесет шилинга) в едно-единствено централно място за гласуване на всеки окръг. Кандидатът трябваше не само да откупи —

както навсякъде — гласовете на избирателите, но и да превозва избирателите, да ги храни, да им намери квартира. Освен това добре беше и да се сплашват враждебните избиратели чрез присъствието на въоръжени банди, предназначени да попречат на съответния избирател да се доближи до урната, където гласуването ставаше явно. Всичко това струваше твърде скъпо. През 1827 година за два мандата в Йоркшайр разходите бяха надминали 500,000 английски лири. Един Дизраели, богат само с дългове, не можеше да заплати честта да стане „окръжен депутат“. Тия мандати принадлежаха почти без изключение на богати аристократи и им даваха правото да носят шпори в заседателната зала. Кавалерска елегантност, желана, но уви, недостъпна; нямаше смисъл повече да се мисли за нея.

Да се стане градски депутат не беше много по-лесно за един новак без добри роднински връзки. Всички градове в страната не бяха представени в парламента. Правото да избират депутати бе раздавано на градовете свършено произволно. При царуването на Тюдорите короната бе раздавала депутатски мандати само на градовете, известни със своята вярност към краля. При царуването на Стюартите тая привилегия бе премахната, така щото списъкът изведнъж бе приключен. По този начин големи градове, въздигнали се отскоро, бяха останали без депутати, докато други градове едва свързваха двата края — така наречените „прогнили градове“ — но си имаха по един депутат. Имаше градове, където само собствениците на известни къщи бяха избиратели — щом като местният аристократ закупи всички тия къщи, той си обезпечаваше всички гласове. В други градове право да гласуват имаха така наречените „pot boilers“ — т.е. които могат да сложат на своя огън гърне да ври. Другаде пък само кметът и сдружените занаятчии имаха право на гласуване — петнадесет до двадесет души най-много. В Единбург — огромен град — имаше тридесет и един избиратели. Шеридан, кандидат на града Стафорд, беше записал в своя бележник за разходите: „248 граждани по 5.5 лири — 1364 лири“. Новобогаташи, току-що натрупали богатства в Индия, се бореха със силата на лирите срещу местните крупни земевладелци.

— Какво може да се сърди човек — казваше лорд Лансдаун, — на един медникар със седем деца, щом като му предлагат шестстотин лири за неговия глас!

Адвокатите си бяха направили професия от това да организират избирателите в синдиката, след това отиваха в Лондон и продаваха мандата на една от партиите, която наддаде най-много. Тия градове, наричани „отворени градове“, бяха всъщност отворени само за парите. „Затворени градове“ пък наричаха другите, където всички гласове принадлежаха — без каквато и да било възможност за изборна борба — на местния феодал. В такива градове местният господар разполагаше с гласовете в полза на някой свой син или внук. Видните семейства от двете партии — виги^[1] и тори^[2] — пазеха по няколко градове „в кърпа вързани“ за младите интелегенти на партията, за да улесняват техния възход.

Освен това и правителството имаше на свое разположение известен брой избирателни околии или пък недвижими имоти, собственост на правителството, така щото техните гласове се падаха на правителството като „зестра“; в някои избирателни околии правителството откупваше гласовете с разни благоволения и служби. Като се прибавят тия градове, наричани „градовете на съкровището“, към ония на крупните земевладелци тори, виждаше се защо при всички избори две трети от членовете на долната камара биваха назначавани от правителството без никаква борба. При това положение никак не беше чудно, че консервативната партия управляваше от четиридесет години насам и мъчно можеше да си представи човек като как ще може да бъде смъкната от власт.

Все пак от 1815 година насам страната бе обзета от недоволство. Мирът бе отворил Англия за търговците от континента, беше довел до криза в индустрията, разсипа фабриките, смали надниците. Покровителствените мита за житото, поддържани от консервативните правителства — правителствата всъщност на дребните земевладелци — бяха считани от народа в градовете като причина за скъпия живот. А най-много от всичко обвиняваха за всички злини в страната избирателната система. Либералите се бяха изхитрили да възприемат всички тия критики в своята изборна платформа и да застанат начело на движението в полза на общото гласоподаване. Би могло да им се отговори, че те самите бяха считали „прогнилите градове“ и „градовете, в кърпа вързани“ като отлични институти, когато тяхната партия извличаше облаги от тях. Избирателната реформа беше станала обаче на мода — тя трябваше да излекува всички злини.

— Всички млади жени знаят — казваше Сидней Смит, — че щом бъде гласуван този закон, веднага ще си намерят мъж; учениците вярват, че латинските глаголи ще бъдат премахнати и баничките ще поевтиняят; подофицерите и стражарите са уверени, че ще получат двойни заплати; лошите поети очакват народът да започне да чете стиховете им; а пък глупавите ще останат разочаровани, както винаги е било.

Когато Дизраели се завърна от своето пътешествие, борбата за реформата бе стигнала до бунт. Лесно можеше да се предвиди, че правителството ще бъде принудено да произведе избори. Тъкмо удобен момент да се добере до някой мандат. Само че как? Къде? Вярно е, че имаше един град, Уайкомб, в съседство с Браденхам, където семейството Дизраели имаше приятели, доставчици. Обаче Уайкомб беше градът „в кърпа вързан“ на техния съсед лорд Карингтон, а той едва ли би бил твърде благосклонен. Освен това под какъв политически етикет щеше да бъде по-удобно да се представи пред избирателите?

* * *

През време на младежкото си четене Дизраели беше изучавал дълго време произхода на двете големи партии във вечна борба помежду си за властта. През време на революцията от 1688 година, когато династията на Стюартите бе прогонена, враговете на престола — висши аристократи, завистливи спрямо короната или шотландски пуритани, враждебни спрямо установената църква — бяха получили на подбив името „whigs“, съкращение от името „whigamores“ на група селяни от Западна Шотландия. Името означаваше следователно „бунтовници“, врагове на краля. Партизаните на краля бяха получили на свой ред от своите противници пуритани прозвището „tories“ (тори), давано в Ирландия на разбойниците, за да се изтъкне с това, че са паписти, еднакво презрени като ирландците. Както често се случва, тия прозвища, подчертавани с гордост, се бяха превърнали в боен зов.

Заедно с династията Стюарт беше изчезнало и всичко, което всъщност беше разделяло тия две партии. Партиите надживяват обаче каузите, за които са се борили. В някои видни родове, произлезли от

прадеди — бунтовници, се беше запазила една либерална традиция — традиция на независимост, опозиция срещу короната, съюз с разколническите религиозни секти, често пъти и на искрен либерализъм. В същото това време грамадното мнозинство на дребните аристократи, собственици на села, джентълмени — земевладелци, си оставаха тори, верни на краля и на установената църква.

Френската революция, след това и Наполеоновските войни бяха слели неразривно в съзнанието на английския народ понятието за либерализма и с гилотината; по този начин те бяха възкачили консервативната партия на власт за един продължителен период. До 1815 година либералите бяха останали свършено разнебитени. След това мирът бе довел със себе си духа на критикуване, индустриалната криза и недоволството; вследствие това израсна партията на реформата. До 1830 година популярността на либералите бе нараствала бавно. При избухването на Френската Революция през юли 1830 популярността на английските либерали стана непреодолима. Уелингтън, водач на консервативната партия, най-любимият човек в Англия от Ватерло насетне, бе доживял да види как тълпите в Лондон замерват с камъни неговата къща. В сред народа си беше пробил път убеждението, че старият воин е бил съучастник на Поиняк^[3] и че е искал да извърши държавен преврат. В Лондон и в Бирмингам бяха издигнали трицветното знаме. По селата селяните бяха опожарили кръстците на феодалите. Десет хиляди работници бяха обсадили двореца Сейнт Джеймс. Английските владци, гласували против избирателната реформа в камарата на лордовете, бяха освиркани по улиците и не смееха вече да се покажат навън от къщи. Дребният лорд Джон Ръсел, водач на либералите — реформисти, беше станал кумир на народа. Всички приповтаряха с възторг неговите думи:

— Когато ме запитат дали един народ е узрял за свобода, аз отговарям: има ли човек, достатъчно зрял, за да бъде деспот?

Когато лорд Джон минаваше по пътищата, цели села се нареждаха от двете му страни да му устройват овации.

В заключение, след една добра преценка на цялото положение, изглеждаше, че през 1831 година един кандидат има по-голям интерес да се обяви за либерал. Обаче семейството Д'Израели бяха консерватори. Консерваторите бяха записани в историята като

партизани на Стюартите, така мили на мистър Исак Д'Израели. Той винаги беше поучавал своя син, че либералите не са нищо друго, освен една олигархия, разбунтувана срещу един крал мъченик. Впрочем младият Дизраели не се трогваше от либерализма на вигите. Той смяташе, че новият избирателен закон е съставен старателно, с цел да се вмъкнат в избирателното право цяла една класа търговци и индустриалци — хора на хладнокръвните сметки, естествени крепители на либералите срещу консерваторите — а съвсем не за да се чуе гласът на истинския народ. Той не одобряваше този съюз между циничните крупни земевладелци и алчните крупни индустриалци.

Доктрината, на мода сред либералите и техните съюзници, беше утилитаризмът^[4], роден от някаква антиромантична реакция на средните съсловия. Тия съсловия бяха съзрели достатъчно ясно, докъде довеждат поезията и сантименталността, какви безредици бе предизвикал във Франция един Жан-Жак Русо, какви скандали бе повдигнал един Байрон. Изнамирането на парната машина, на механическите занаяти, огромното развитие на железниците и на английските мини — всичко това бе вдъхнало на средните съсловия едно страстно доверие в материалния напредък. Политическата икономия, една нова наука, ги беше научила, че отношенията между хората не са отношения на морални задължения, но че се подчиняват на закони — също така точни и също така неизбежни, както падането на телата или движението на звездите. Законът за предлагането и търсенето беше станал тяхно евангелие, локомотивът техен фетиш, а Манчестер — техния свещен град.

Дизраели, художник на обширни паркове, на разцъфнали градини и лъчезарни дворци, мразеше миризмата на каменните въглища. Политическата икономия го дразнеше; той не можеше да повярва, че хората — хората от плът и кръв, с живи лица, неговите герои, Рец, Наполеон, Лойола — могат да бъдат осъдени да се съчетават помежду си като атоми, за да произвеждат най-евтините памучни платове на този свят, най-богат измежду всички светове.

Освен това либералите биха ли го приели? Техният либерализъм не се простираше чак до подбирането на техните приятели; обичта към свободата означаваше за тях монопол на тяхното съсловие. От немай-къде човек можеше да стане консерватор, но трябваше да бъде либерал по душа. Едно царство, управлявано от либерали, би било — мислеше

си Дизраели — всецяло пропито от венецианско четиво, кралят превърнат в дож, обкръжен от един съвет на десетте.

Имаше ли в такъв случай смисъл да се предложи на консерваторите? Та това би значило да възприеме на двадесетгодишна възраст престарели възгледи, да се нареди под водачеството на водачи, освирквани от тълпата по стъгдите, да приеме тежестта на грешките, извършени от петдесет години насам, да се осъди да отхвърля всякакви реформи, макар дори и разумни. Не беше ли по-добре, по примера на Булуер, да се присъедини към радикалите, да се опълчи срещу либералите, като се бори срещу тях с тяхното собствено оръжие? Виг? Тори? Радикал? Ах, какъв труден избор! Най-лесно би било да получи един град от някой благосклонен аристократ. Не би било невъзможно. Само че би било необходимо да се познава с господарите на такива градове и преди всичко, да проникне в политическия свят. А политическият свят в Англия през 1831 година се сливаше с висшето общество. Там именно трябваше да се хареса. Трябваше да обядва заедно с Уелингтън и със сър Роберт Пийл — водачите на консерваторите; с лорд Мелбърн и лорд Джон Ръсел — най-видните либерали; с лорд Дърхам най-видния радикал. Там, на трапезата, под меките отблясъци на лампите, отразявани от кристалите, сред преговори, примесвани с усмивките на хубави жени, там именно трябваше да се срещне Дизраели с разпоредителите на властта.

Следователно, още малко лекомислие, за известно време, докато си извоюва правото да стане сериозен.

[1] Виги (на английски Whigs) — простонародно прозвище на либералите в Англия. ↑

[2] Тори (на английски Tory) — простонародно прозвище на консерваторите в Англия. ↑

[3] Полиняк — френски държавник, водач на революцията в Париж през юли 1830. ↑

[4] Утилитаризъм (от латинското *utilis* — полезен) — морална доктрина, която поставя материалните облаги, лични или общонародни, на първо място, като ръководно начало на човешките действия. ↑

VIII. ПОБЕДАТА НАД ЛОНДОН

*Разбрах, че имам много щастлив крак. Това
не го знаех досега.
(Из едно писмо на Дизраели)*

Отсъствието от Лондон беше произвело очакваното въздействие. Лондон не си спомняше вече нищо друго за младия Дизраели освен това, че е талантлив писател, много хубаво момче, облечен със забавна живописност, завърнал се от Ориента отрупан с впечатления, интересни и забавни за слушане. Достатъчна беше една-едничка покана, за да се заредят и останалите покани, от значение за неговите цели. Първата покана дойде естествено от страна на Едуард Булуер.

Булуер, амбициозен също като Дизраели, но по-облагодетелствуван по рождение, беше изпреварил твърде много своя приятел през време на изтеклите две години. По времето, когато бяха обнародвали своите първи романи — единият „Вивиян Грей“, а другият — „Пелхим“, можеше да се предполага, че ще напредват почти едновременно. Обаче Булуер бе съумял да запази по-добре първата си слава. През април 1831 година той бе провъзгласен за член на Парламента и се числеше към крайните радикали; беше станал директор на едно голямо списание.

Тая завидна външност прикриваше големи семейни мъчнотии. Тия резултати бяха постигнати само с цената на тежък труд, а покрай него всичко останало, а най-вече мисис Булуер, беше пожертвувано. Горкото „бараче“ чувствуваше, че е загубила завинаги своето „паленце“. Когато го виждаше насаме — това му се случваше твърде рядко — тя му се оплакваше. Пред обществото семейната двойка даваше вид на пълно разбирателство.

Няколко седмици след завръщането си Дизраели получи едно писмо от Булуер:

— Мой драги Дизраели, ако не съм измежду първите, позволи ми поне да не бъда последния да те поздравя с твоето щастливо завръщане. Научих го вчера от нашия общ съюзник и издател Колбърн: „Мистър Дизраели, сър, се е завърнал в града — младият мистър Дизраели! Няма ли да ни донесе някое хубаво, леко описание на своето пътешествие?“ Ще поговорим по този въпрос... Мисис Булуер ми дари тая сутрин едно синче, както казват порядъчните хора. Имам следователно извинение да ти пиша такова кратко писмо, обаче пиши ми и ти и ми кажи как си.

Няколко седмици след това Дизраели нае една ергенска квартира на улица „Дюк Стрийт“. Сара знаеше много добре, че брат ѝ се чувства нещастен, щом остане без цветя, затова му изпрати от Браденхам няколко саксии с герании, отгледани с голяма обич. Веднага след това Дизраели отиде на вечеря у Булуер. Къщата и трапезата бяха подредени с безумно бляскав разкош. Мисис Булуер, по-елегантна и по-хубава от преди, държеше върху коленете си едно кученце, „не по-голямо от райска птичка и не по-малко хубаво“. Поднесоха шампанско в чаши, подобни на купа. Дизраели никога не бе виждал нещо подобно и всичко му се стори неизказано фино. Гостите бяха достойни за разкошната обстановка — прочути имена, големи хубавици, велики таланти. Дизраели най-често спираше поглед върху пленителната мисис Нортън, една от внучките на Шеридан, и върху граф Алфред д'Орсе, току-що пристигнал в Лондон и заел там положението си на първо конте — положение ново дотогава за един французин.

Много от дамите пожелаха да им бъде представен авторът на „Вивиян Грей“ и „Младият херцог“. Някоя си мисис Уиндам Луис, съпруга на депутат, настоя особено много.

— Хубава женичка — писа Дизраели на сестра си, — голяма любителка на флирта, много приказлива, надарена със словоохотливост — според мене — ненадмината, просто не мога да ти я опиша. Каза ми, не обича мълчаливите, меланхолични хора. Отговорих ѝ, че не се съмнявам.

Дизраели си спечели една покана от страна на мисис Нортън. Беше ѝ се полюбил; беше говорил малко, бляскаво, а тя имаше нужда от приятни събеседници. Англичаните по него време имаха обичай да заместват най-важния глагол във всяко изречение с някое движение. Тоя млад мъж с редки, но свършени изречения се явяваше в разрез с модерните тогава недомлъвки.

* * *

Дизраели направи посещение на Каролина Нортън, облечен с палто от черно кадифе, червени панталони със златно везмо, алена жилетка, бляскави пръстени, бели кожени ръкавици.

Съпрузите Нортън заемаха в Стори Гейт един толкова мъничък апартамент, щото една голяма софа изпълваше целия салон. Бели муселинови завеси се преплитаха на прозорците пред един балкон, целия в цветя. От същия този балкон всяка сутрин мисис Каролина Нортън казваше „добро утро“ на своя знаменит приятел лорд Мелбърн на отиване в Парламента. Казваха, че Нортън търпял това сантиментално приятелство, защото имал полза от него.

Мъничкият салон беше претъпкан с цяла тълпа знаменити политически мъже и писатели и буквално блестеше от необикновената красота на Шеридановите внучки. В едно кресло бе седнала майката на мисис Нортън; за нея казваха, че си оставала все още по-хубава от всички жени на света, с изключение на трите си дъщери — домакинята мисис Нортън, мисис Блекууд и най-хубавата от трите, Джорджина леди Сеймур. Пред Джорджина дори и сестрите ѝ бледнееха. Мисис Нортън имаше черни коси, винаги на плитки, завити около главата с черти на хубава гъркиня, с прелестен начин на излеко зачервяване. Колчем някоя дума от разговора я трогваше, изведнъж бегла червенина се примесваше с нежния матов оттенък на кожата ѝ, задържаше се за миг и изчезваше. Очите и устните ѝ притежаваха необикновен блясък, като да бяха сътворени от скъпоценни камъни: диаманти, рубини, сапфири. Леди Сеймур беше свършено различна; кожата на нейното лице беше бледа, прозрачна; очите ѝ със своя мек блясък имаха вид на фонтани при лунна светлина. Когато някой изказваше пред мисис Нортън възхищението си, възбудено от толкова много хубост, тя

поглеждаше със снизходителна усмивка мъничкия си салон и своите ослепително хубави сестри и казваше:

— Да, доста хубави хора сме.

Разговорът с мисис Нортън очарова Дизраели. Тя обладаваше един възхитителен начин да разказва леки историйки и да свежда свенливо надолу клепачите си с дълги гъсти клепки.

— Бях снощи на вечеря у мисис Нортон — писа той на Сара. — Вечерята беше в чест на най-големия ѝ брат. За него тя казва, че бил „единствения почтен човек от семейството, защото страда от някаква болест на черния дроб...“ Сестрата, мисис Блекууд, е също така много голяма хубавица, чисто Шеридановска хубост. А тя ми каза, че не била нищо: „защото, вижте, Джорджи е у нас хубавицата, Кари — духовитата — аз би трябвало да бъда добрата, само че нямам никаква наклонност.“ Трябва да ти призная, че ми се харесва безкрайно много. Освен това тя знае всички мои книги наизуст и приповтаря цели страници от „Вивиян Грей“, „Конхарини Флеминг“ и „Младият херцог“.

Трите Шеридановски грации скоро започнаха да играят една очарователна роля в живота на младия автор. И трите бяха твърде свободни; мисис Нортън, очарована да може да се откъсне от своя непоносим съпруг, обичаше да кани Дизраели да я води на театър и на бал. На него му беше приятно да се явява всред обществото заедно с нея.

Лондон по него време притежаваше един чар ала Вато — банкети, балове, празненства по Темза. Дизраели отникъде не липсваше. Беше забавен, водеше със себе си хубави жени, беше се завърнал от пътешествие. Търсеха го отвсякъде:

— Лесно прониквам в най-видните салони, където няма нито завист, нито злоба, а хората обичат само да се удивляват и забавляват...

Масата на „Дизи“ (така го беше прекръстил Мейфеър) се отрупваше с покани от страна на аристокрацията. Правеше му удоволствие да приема поканите. В това блестящо, духовито, гостоприемно общество той се чувствуваше повече на мястото си, отколкото всред буржоазите от своето детство. Свободната, смела грация на тия млади жени, на тия млади лордове, го очароваше. В тоя свят той срещна своите приятели от бляновете си — младежи с руси коси, лекомислени англичани, обкръжени с блясък, хубави англичанки

от висшата аристокрация. Той обичате разкоша на техните домове, хубостта на цветята, блясъка на жените. Студената му гордост започна да се стопява, поне повърхностно. Започна да придобива вяра в себе си.

— Искам много — писа му неговият баща, — твоят характер да ти позволява да пишеш по-спокойни писма.

Бен обаче не беше способен да пише спокойни писма. Красотата на живота го опияняваше.

Голямото му влечение към историята го подтикваше да търси дружбата на старите. Една от най-добрите му приятелки беше старата леди Корк — въпреки своите седемдесет и седем години, тая жена все още даваше приеми всяка вечер. Беше най-хубавата и най-веселата жена измежду всички стари вдовици. Героите и героините на нейната младост, на зрялата ѝ възраст, на нейната старост — любимци, военни, поети — бяха изчезнали от света; тя помнеше Брайтън като рибарско пристанище, Манчестер — като село; тя самата си оставаше все същата — любопитна, весела, жадна за развлечения, за новости. Понеже намери в тоя млад мъж духовитост и любознателност, тя му даде пред обществото своята мощна закрила. „Една прекрасна история — писа Бен на Сара —

В понеделник лорд Карингтон бил на гости при леди Корк.

Леди Корк: — Познавате ли младия Дизраели?

Лорд Карингтон: — Хъм! Защо? Е?...

Леди Корк: — Защо ли? Той е ваш съсед, нали?

Лорд Карингтон: — Баща му, да.

Леди Корк: Зная. Баща му е един от моите най-скъпи приятели. Аз съм луда по Дизраели.

Лорд Карингтон: — Младият е много особен човек. Бащата обичам, много тих, почтен човек е.

Леди Корк: Защо смятате младия за особен човек? Аз решително не вярвам Вие да сте в състояние да го оцените.

Лорд Карингтон: — Тоя човек е много размирен. Сега не ни тревожи твърде много; винаги пътешествува. Мисля, че и сега се намира в чужбина.

Леди Корк (буквално): You old fool!^[1] Той ми изпрати днес тая книга! Не я гледайте, не можете я разбра. Най-хубавата книга, написана досега!... В чужбина, а! Той сега е най-известният човек в Лондон. Без него нито един прием не излиза както трябва. Херцогиня Хамилтън казва, че бил безподобен. Леди Лаунсдейл е готова да даде за него главата си с раменете заедно. Той не би дошъл у вас, ако го поканите на вечеря. Той не дружи с хората само защото са лордове; той търси в тях елегантност, хубост или духовитост, а вие сте много почтен човек, но нищо повече.

Старият лорд посрещнал тези думи много добродушно и се засмял. Леди Корк е чела моята най-нова книга ред по ред. Аз не се съмнявам в искреността на нейното възхищение, защото купила червено кадифе за седемнадесет шилинга и сега нейната камериерка ще подвърже книгата.“

Описанието е направено без съмнение за Сара; би било неразумно да му се вярва дума по дума. Домашните му прощаваха — когато работата се касаеше до успехите на Вениамин, да им поднася описания с малко пресилени краски; самият Вениамин знаеше много добре, че Сара, когато чете писмата му, умее да отлъчва действителното от въображението на Бен. Да подчертава успехите си обаче му придаваше самоувереност.

Вечер цялата английска аристокрация се срещаше в Алмакс, нещо като затворен клуб за танци, поставен под покровителството на най-видните и най-недостъпните дами от аристокрацията, управляван по най-строги правила. Там можеше да се влезе само по къси панталони, с копринени чорапи. Херцог Уелингтън направил опит да влезе в клуба с някакво друго облекло; вратарят се изпречил пред него и му заявил:

— Ваше превъзходителство не може да бъде допуснат по панталони.

Дисциплиниран войник, херцогът се върнал, без да възрази нищо. Дизраели станал редовен посетител на Алмакс. Там се гласяха

много женитби; и на Дизраели му предложиха няколко бляскави женитби; той докладва на сестра си Сара:

— Искате ли леди Х.... да Ви стане балдъза; много интелигентна, двадесет и пет хиляди лири, много нежна — така ми казаха снощи. Колкото се отнася до любовта, колкото от моите приятели са се оженили по любов, сега вече или бият жените си, или са се развели вече. Това е буквално вярно. Аз може да извърша много лудории в живота си, но няма да се ожена по любов, защото съм сигурен, че това е гаранция за нещастие.

* * *

Благоволението на жените водеше със себе си, само че по-бавно, и благоволението на мъжете. Някои от мъжете го поканиха на политически банкети; това беше най-горещото му желание. Една вечер, у лорд Елиот, Дизраели се намери седнал до сър Роберт Пийл, великия водач на консервативната партия. Всички сътрапезници бяха като сплашени от неговото присъствие. Дизраели разглеждаше с жадно любопитство този строг и мощен човек, отрупан от съдбата още от млади години с всичко, бленувано от Дизраели.

Син на крупен фабрикант, собственик на едно от седемте най-големи богатства на Англия, Пийл от най-ранните си детски години е бил възпитан за министър-председател. На пет години го покачвали върху маса и го карали да повтаря заучени речи. От Оксфорд излязъл с отличие „двойно пръв в класа“ по класическите предмети и по естествените науки — нещо рядко. На двадесет и една година неговият баща му откупил един мандат в парламента. На двадесет и три години става държавен подсекретар. Известно време го упреквали в непризнателност спрямо Канинг, срещу когото се бе борил до смъртта му, след като е бил негов приятел; политическият свят беше забравил това и сега, на четиридесет и три години, Пийл се ползваше с невероятен престиж дори и всред своите противници. Беше символ на почтеност и на английска солидност. Радваха се, че е едър, с черти на римска твърдост; примиряваха се с неговата надменност и студенина. Дизраели долови в него нервни движения на почти болезнена чувствителност, естествени в един човек, свикнал на властничество;

Дизраели разбра, че животът на един министър трябва да е труден. Тая вечер обаче Пийл беше решил да се покаже любезен, отнесе се към младия писател с доста снизходителна фамилиарност и се шегуваше с търпима надменност; на Пийл далеч не му минаваше през ум, че неговият незначителен съсед в това време „взима мярка“ на един велик държавен мъж.

Понякога Дизраели си мислеше:

— Трябва ли наистина да вляза в Парламента? Тоя живот на удоволствия, на безделие, на книжовен труд е напълно приятен. Всъщност аз съм ленив, както всички хора със силно въображение... Искам почивка, развлечения, да бленувам за бурното минало, да се усмихвам на спокойното настояще. Уви, боря се от гордост, да, само гордостта — а не амбицията — ме подтиква да действам. За мене няма да кажат: „Той се провали“.

Един ден, тъкмо изказваше тия си чувства на Булуер, той се извърна към него, хвана го под ръка и му каза с искреност в гласа:

— Вярно е, драги, ние жертвуваме своята младост, времето за удоволствия, бляскавото време за наслади... Но ние сме принудени да продължаваме, принудени. Колко биха тържествували нашите неприятели, ако напуснехме сцената!

Да, без съмнение трябваше да се продължава, само че понякога, когато нощта биваше очарователна, когато Лондон нощем, на излизане от бал, блестеше нежно в мъглата, когато някоя хубава жена на раздяла стисваше малко повече ръката му, той си казваше, че амбицията е напразна лудост, че това лекомислие, от толкова дълго време престорено, е нещо свършено природно, самата мъдрост... че ще бъде наслада да живее в нозете на трите сестри Шеридан, техен безочлив и нежен паж.

[1] You old fool! — Ах, Вие, стар глупако! (на английски). ↑

IX. НЕЗАВИСИМ КАНДИДАТ

Довиждане, драги лорде, вие ми показахте най-прекрасната картина на нашите Острови — един висш аристократ сред собственото си семейство.

Дизраели

През юни 1832 година избирателната реформа бе гласувана от лордовете. До последния момент те се бяха надявали, че ще могат да се възпротивят. Те даже храбро бяха свалили кабинета на либералите, но щом Уелингтън се опита да състави правителство, народът се бе разбунтувал. По църквите бяха започнали да бият тревожно камбани. Навсякъде работата бе преустановена. Лорд Станлей, най-видният измежду младите либерали, бе скочил върху една маса и бе заявил:

— Ако лордовете упорствуват, Негово Величество може да посади лордовски корони върху главите на цяла дружина от своята гвардия!

Стените бяха покрити навсякъде с позиви — всички англичани се приканваха да изтеглят влоговете си от Английската народна банка.

Английската народна банка беше единственият английски институт на по-голяма почит от Уелингтън. Бунтът на вложителите сломи бунта на лордовете. На Уелингтън не му остана нищо друго, освен да изкомандува:

— Драги лордове, кръгом надясно: ходом марш!

Партията на избирателната реформа го помете; новите избори, според новата избирателна система, не можеха, освен да отбележат нейното възтържествуване; сломяването на консерваторите беше сигурно.

Човек може да си представи, с какъв интерес бе следил един Дизраели развоя на тия събития; при това толкова мощно народно движение, моментът бе дошъл, изглежда, да се добере до един мандат в Парламента. Щом биде гласувана избирателната реформа, той

отпътува за Уайкомб, градчето съседно с имението на баща му, и започна да посещава избирателите. Избирателната околия принадлежеше на либералите, обаче Дизраели възнамеряваше да излезе като радикал. В душата си той все повече обикваше консерваторите; той намираше, че старата партия на земевладелческата аристокрация на фермерите джентълмени обладава едно живописно величие, недостижимо за другите. Беше си създал и връзки с някои от тях. В своя собствен окръг Бъкс, Бен беше в приятелски отношения с херцог Бъкингамски, а особено със сина му, лорд Чандос — и двамата висши аристократи по негов вкус, щедри до лудост. Старият херцог се бе разорил с прекалено разкошния прием, оказан от него на френското кралско семейство, и от две години насам живееше на своята яхта, за да съкрати разходите си. Човек тъкмо по вкуса на Дизраели.

Впрочем, колчем се случеше да отиде на някое събрание на фермерите джентълмени, той винаги оставаше възхитен. „Великолепни магарета“ — казваше той. — „Чудесни идиоти“.

Казваше го без някакво презрение; напротив, със завист. Той се удивляваше на тяхната сила, на тяхното спокойствие, но не смееше да се осланя на тях. Формулата беше вече изтъркана, народът не я искаше, какво да се прави? Той дойде, напротив, снабден с препоръчителни писма от видни хора, като Хюм и страшния ирландец О'Конел, писма издействувани му от Булуер. Булуер дори бе положил усилия срещу неговия кандидат да не бъде поставена никоя друга кандидатура, но не бе успял. Видните либерали не обичаха тоя млад мъж, ексцентричен и шумен, прочут повече със своите жилетки, отколкото с привързаност към Реформата. От страна на консерваторите му оказаха добър прием в окръга; първо, защото партията нямаше никакви изгледи да спечели мандата и затова предпочиташе да се яви един независим кандидат; второ, защото консервативните разбирания на стария Исак д'Израели бяха всеизвестни. Противниците на Вениамин казаха за него, че е прикрит консерватор; на това той отговори, че на прикрити консерватори най-много от всички приличат либералите на власт.

Местният избор бе ускорен с няколко седмици поради една неочаквана оставка, така щото той бе произведен по стария избирателен закон. При тия условия градът наброяваше само

тридесетина гласове. Правителството предложи официалната кандидатура на полковник Грей, син на министър-председателя.

— Правителството — писа Дизраели на мисис Остън, — изпрати полковник Грей с наети партизани и с музика. Никога досега не е виждан по-жалък неуспех. След като дефилира из града всред платени акламации, той се изправи в своя фойтон и произнесе със заекване една реч от около десетина минути. Целият Уайкомб беше излязъл да слуша. Чувствавах, че това е критическият момент, затова изскочих на балкона на хотел „Червения лъв“ и говорих един час и четвърт. Не мога да ви опиша ефекта — всички бяха като луди. Мнозина се разплакаха. Всички жени са за мене и носят моите цветове — червено и бяло. Носете ги и вие.

Когато жителите на Уайкомб видяха да се появява на балкона на „Червения лъв“ тоя беден млад мъж с черни къдрици, с дантелени маншети, с бастун със златна топка отгоре, когато видяха да заглажда старателно косите си, преди да започне да говори, те очакваха да чуят някоя детинска реч; когато обаче един изумително мощен глас изпълни голямата улица със саркастичното си красноречие, когато тоя глас нападна либералите с люто настървение, Уайкомб бе обзет от буен възторг. Колкото се отнася до самия Дизраели, той за пръв път се опияни от това ново удоволствие да се чувства господар на една публика, да стане свой собствен слушател, да се удивлява на гладките и силни думи, подсказвани сякаш на оратора от някое вътрешно божество.

— Когато резултатът бъде обявен — заключи той и посочи към опашката на лъва върху балкона на хотела, — моят противник ще бъде ей там — а аз (той посочи към главата) ще бъда ей тука.

Уайкомб досега никога не бе виждал своя стар лъв окован в повнушителна фраза.

В деня на гласуването Дизраели произнесе още една реч.

— Аз не нося — каза той, — ливреята на никоя партия; консерваторите ме подкрепят, обаче народът ме подкрепя преди тях. Аз се боря за подобряване съдбата на бедните (фраза много рядка в предизборните речи, когато бедните не гласуваха); аз произлизам от народа и нямам в своите жили нито кръвта на Тюдорите, нито кръвта на Плантагенетите.

След това тридесет и двамата избиратели се изкачиха един след друг на естрадата и гласуваха явно; резултатът бе обявен. Свенливиът, заекващ полковник получи двадесет гласа, бляскавият оратор на „Червения лъв“ — дванадесет. Дизраели не беше при главата на лъва.

Той се качи на естрадата и каза:

— Добре, вигите ме биха, те ще се разкаят един ден.

Но той бе наскърбен, разочарован.

* * *

През октомври общите законодателни избори, с разширено избирателно право, бяха обявени и Дизраели се върна в Уайкомб. Тоя път той пак се представи като независим кандидат.

— Аз не съм от никоя партия, аз не се занимавам с партии... Англичани, освободете се от всякакъв политически жаргон, от тоя разбойнически език — виги и тори, две имена без никакъв смисъл, защото не служат за нищо друго, освен да ви мамят; обединете се, образувайте една национална партия — спасението на страната от предстоящото разорение е само там.

Консерваторите, съветвани от приятеля на Дизраели, лорд Чандос, му оказаха своя благосклонен неутралитет, както и първия път. Някои го упрекнаха за тая подкрепа.

— Аз съм консерватор — каза той, — за да се спаси всичко хубаво в нашата конституция, радикал — за да се премахне всичко лошо в нея.

Той заяви, че е много щастлив да види как поне в тоя окръг консерваторите се връщат към великата традиция на партията, която навремето, под управлението на велики хора като Болингброк, бе направила партията популярна.

Опитаха се да изтръгнат от него демагогски изявления по въпроса за данъците върху житото, обаче той възприе едно мъдро становище:

— Ако се премахнат всички покровителствени мита, може да кажем сбогом на нашия хубав окръг... Трябва ли тогава, ще ме запитате вие, да остане хлябът вечно скъп? Не, по-добре е да имаме скъп хляб, отколкото да нямаме никак.

Тоя здрав разум не бе възнаграден: Грей получи 140 гласа, Дизраели 119. В цяла Англия либералите изнесоха бляскава победа и се върнаха в камарата с такова мнозинство, щото се очакваше да се задържат на власт за дълго време. Като пропусна и тоя случай, Дизраели щеше да остане без съмнение да чака дълго време за нов случай.

Известно време след това, когато новият Парламент бе свикан, Дизраели отиде да слуша своя преизбран приятел Булуер; вечерта той писа на Сара:

— Булуер държа реч; по тяло той не е роден за оратор и никога няма да успее, въпреки усилията си. Маколей бе възхитителен... Но между нас казано, аз мога всички „да ги сложа в джоба си“. Това го пиша само за тебе. Ако има едно нещо, в което съм сигурен, то е това, че мога да ги помета всички в тая Камара. Ще му дойде времето.

В своя дневник той записа:

— Хората ми казват, че съм бил прекалено доволен от себе си. Те се лъжат. Всички грешки на моя живот са дошли от това, че съм жертвал своите мнения заради чуждите. В момента, когато ме смятаха за най-доволен от себе си, аз бях нервен и имах вяра в себе си, но само на моменти. В бъдеще няма да слушам нищо друго, освен своя инстинкт: той никога не ме лъже... Аз съм велик само когато действувам. Ако някога се добера до едно действително високо положение, ще го докажа. Бих могъл да ръководя Камарата на общините, но отначало ще има сигурно големи предразсъдъци против мене.

* * *

Както след пропадането на вестника бе изпитал желание да напише някой роман, така и сега, след двата си политически неуспеха Дизраели изпита желание да напише някоя поема. Той се оттегли в Браденхам, заживя затворен в стаята си или се разхождаше сам под буките в парка и размишляваше върху една велика тема. Върху сюжета беше мислил за пръв път през време на пътешествието си из Ориента, когато съзерцаваше равнината на Троя:

— Омир... беше си казал той... И защо да не се пишат вече такива велики поеми, като поемата на Омир?

За Дизраели, това значеше: „Защо да не напиша аз?“... Сега оставаше само да се намери сюжета на модерната епопея.

Стори му се извън всяко съмнение, че сюжетът трябва да бъде „Наполеон“. В началото на поемата пред Бога се явяват духът на феодализма и духът на Демокрацията. И двата духа застищават красноречиво правото си да управляват хората, защото докато Дизраели се възхищаваше на феодализма в миналото, той смяташе демокрацията като неизбежна за в бъдеще. Първата песен следователно щеше да бъде един диалог между Дизраели и Дизраели; трудното беше да се избере Бог. Обаче Всемогъщият щеше да заяви благоразумно, че се е родил един свръхестествен човек и че партията, избрана от тоя гений, ще възтържествува. Тоя човек беше Наполеон и войната, походът в Италия трябваше да бъде сюжета на втората песен.

— Какво е вашето мнение? — писа той на мисис Остън. — Замисълът ми се струва величествен.

Когато първата песен бе завършена, той отиде една вечер да я прочете на мисис Остън. Няколко приятели се бяха събрали; сцената им се стори неизказано смешна — тоя едър млад мъж, облегат о камината, си играеше със своите къдрици, поглеждаше самодоволно червените джуфки на обувките си и се провъзгласяваше сам за Данте и Омир на новото време; всичко това предизвика едва сдържано веселие. Скоро след това първите две песни бяха обнародвани; приемът на публиката бе студен. Дизраели никога не бе държал твърде много да стане Омир; поемата започна да го дразни; той я захвърли на една страна и вече не си спомни за нея.

Х. ЖЕНИ

Светът предлага на разочарования амбициозен човек сигурна и сладка отплата. А ако е обичлив човек, отнася се често пъти спрямо него по-благо отколкото с някой велик победител или министър. Бездействието на човека, оставен без място в живота, е в очите на жените едно добро качество, защото му дава възможност да бъде на тяхно разположение. Дизраели се подчини с радост на това възхитително робство. Той се завърна с радост при трите несравними сестри, при своите три Шеридановски хубавици. Неговият кръг на хубави приятелки се разшири. Съседките на Браденхам и двете сестри — леди Честърфилд и мисис Ансън — го разведоха на най-хубавите костюмирани балове. Леди Честърфилд беше костюмирана като султанка, а мисис Ансън като гъркиня; дългите ѝ разплетени коси падаха чак до колене. Маркиза Лондондери, костюмирана като Клеопатра, блеснала в диаманти и смарагди, поиска Дизраели да ѝ бъде представен. В тоя хубав дом, целият плувнал в светлина, Дизраели — леко люлян от това живо море от скъпоценни камъни и хубави личица — за миг се почувствува щастлив.

Дизраели си имаше една метреса; обичаше я и съчини в нейна чест един любовен роман — „Хенриета Темпъл“, последван бързо от един роман върху живота на Байрон и Шели — „Венеция“. Истинската Хенриета беше женена, но твърде свободна. Тя спадаше към една малка, бляскава група, все приятели на Дизраели, така щото можаха лесно да съберат около тях най-хубавата компания в Лондон.

Всеки ден го канеха — ту на някое празненство върху Темза, ту на някое градинско увеселение в градини, достойни за Веронезе, изпълнени с цветя, водоскокове и папагали; ту на някоя великолепна вечеря след опера. Понякога Дизраели отиваше на лов с коне, яздеше великолепна арабска кобила, собственост на метресата му, прескачаше всички препятствия и печелеше уважението дори и на най-взискателните кавалери. Той не изпитваше никакво влечение към тоя спорт, обаче не позволяваше на никаква пречка да го възпре — това беше част от неговия начин на действие.

Булуер го беше представил в един нов дом — в дома на леди Блесингтън. Дизраели беше чувал вече доста историйки за живота на домакинята. Маргарита, леди Блесингтън, беше дъщеря на дребен ирландски съдия. Баща ѝ я беше принудил да се ожени на петнадесет години за един умопобъркан, за пари. Лорд Блесингтън, виден аристократ и крупен собственик, особен човек, вдовец, баща на две дъщери, с приход над тридесет хиляди лири годишно, беше открил тая потулена млада хубавица, беше ѝ предложил да я отведе със себе си в Англия, да ѝ помогне да се разведе и да се ожени за нея. Лорд и леди Блесингтън бяха заминали за Италия, придружавани от граф д'Орсей, млад французин, образец на хубост, блясък и култура. Никой не се съмняваше в това, че той е любовник на леди Блесингтън, както и беше всъщност. Лорд Блесингтън беше се привързал невероятно силно към Алфред д'Орсей и му беше завещал една голяма част от имуществото си, със задължение да се ожени по свой избор, за една от дъщерите на завещателя. Дъщерите, завещани по тоя начин с едно напълно законно завещание, бяха по него време на единадесет и дванадесет години. Четири години по-късно, през 1827 година, граф д'Орсей, верен на своя подпис, се беше оженил за втората дъщеря, леди Хариет — бледа петнадесетгодишна девойка; за сватбата бяха я накарали да напусне училище. Хората казваха, че Алфред д'Орсей бил поел задължение пред леди Блесингтън, никога да не направи леди Хариет своя жена в истинския смисъл на думата и че бил спазил това задължение напълно. След това лорд Блесингтън бил починал ненадейно. Д'Орсей и младата му жена девственица се върнали в Англия да влязат във владение на наследството, придружени от леди Блесингтън. Ученичката била вече пораснала, станала много хубава; скоро започнала да страда твърде силно от вежливото пренебрежение на своя мъж и от присъствието на неговата тъща, затова напуснала своя дом на „Симор плейс“, за да не се върне вече никога там.

Такова беше описанието на Лондон за леди Блесингтън, обаче Булуер, когато отведе Дизраели при нея, беше прибавил някои подробности към тоя портрет:

— Ти ще видиш, че е много симпатична. Притежава сърдечни ирландски обноски и своя чисто лична грация. Има добро сърце, щедра е. Тя разбира от мъчнотиите на своето положение и не се опитва да се наложи на жените. Впрочем каквито и да са били нейните

грешки, много несправедливи работи са били казани за нея. Обвиняваха я, че тя била устроила женитбата между д'Орсей и заварената си дъщеря; това не е вярно, тя беше против тая женитба и лорд Блесингтън я наложи на всички. Ако съдим по външността, с д'Орсей я свързва само обичта на една майка към нейното глезено дете. Аз съм убеден, че след женитбата на дъщерята, между нея и графа нищо вече не е имало. Впрочем тя няма никакъв темперамент; тя е, преди всичко, твърде нежна приятелка и много вярна. Загубила е много от своята хубост; останало ѝ е едно миловидно лице, хубави очи; вижда се, че е била много хубава, но има една опасна наклонност към пълнеене.

Дизраели остана възхитен от тоя дом. Минаха през един салон — целият в рубинов и златен цвят, целият изпълнен с хубави янтарови вази, принадлежали по-рано на императрица Жозефина; след това влязоха в една тясна, дълга библиотека с бели и златожълти стени, украсени последователно с огледала и полици с книги. В дъното през високия прозорец се виждаха дърветата на Хайд парк. Околоврът край стените бяха подредени софи, дивани, емайлирани маси, покрити целите с дребни украшения. В едно кресло от жълт сатен бе седнала леди Блесингтън в роба от син сатен, извънредно деколтирана. Дизраели остана удивен от хубавите ѝ рамене, от твърдите и пълни очертания на нейните гърди; възхити се от нейните пригладени коси, разделени с пътечка по средата на две, както и от диадемата със скъпоценните камъни на челото ѝ. Щом като леди Блесингтън заговори, Дизраели бе пленен.

Когато опозна по-добре очарователната двойка — леди Блесингтън и граф д'Орсей — техните взаимни внимания, почти детското веселие и на двамата спрямо малките шеги, станали като че ли традиция в тоя дом, той забрави завинаги леди Хариет, стария лорд, всички мрачни историйки и започна да се радва без никаква задна мисъл на приятелството на тия две приятни същества. От своя страна, леди Блесингтън го намери преизпълнен с гений, красноречие, наивност и най-последно, напълно подобен на своя Вивиян Грей. Тъй като никоя дама не я приемаше на гости, тя приемаше всяка вечер и Дизраели свикна да идва почти всяка вечер. Често пъти той оставаше умълчан, само се наслаждаваше на удоволствието да се намира в тоя любим за него салон и стоеше по часове, изправен край прозореца,

загледан в алеите на Хайд парк. Последните слънчеви лъчи правеха да заблестяват позлатените копчета на неговата жилетка. В ръка Дизраели държеше своя бял бастун. Джобовите му биваха окичени със златни ланци. Когато някой разговор привличаше вниманието му, той се приближаваше до събеседниците и се оживяваше. Тогава лекотата на неговото изразяване и силата на неговия сарказъм удивляваха всички. Когато говореше, той напомняше на кон за надбягвания на няколко метра пред победния стълб. Всички негови мишци влизаха тогава в действие, във всеки свой израз той влагаше необикновена енергия. Дизраели обладаваше изкуството да съчетава толкова различни една от друга думи, щото тяхната близост им придаваше буен, обезпокоителен блясък. Беше удоволствие човек да го слуша, но удоволствие донякъде напрегнато. Към полунощ, след заседанията на Парламента, идваше и Булуер и между двамата приятели се завързваха бляскави диалози.

Обаче Дизраели обичаше повече да се вижда с леди Блесингтън насаме. Тя беше станала негова довереница и негова съветничка в любовните му авантюри. Той ѝ казваше всичко — как е обичал Хенриета, как бил накарал своите родители да я приемат в Браденхам — добродушни хора, те нищо лошо не видели в това; разправяше ѝ как бил обзет от известно гризене на съвестта, как тя го тласнала в нови дългове поради слабостта си към празненства и приеми, как тая връзка заплашвала да компрометира неговата кариера; Дизраели бе ѝ доверил също така, че в него амбицията е едно чувство много по-силно от любовта. По-късно ѝ бе разправил за разкъсването на тая връзка. Тя разбра всичко. Той ѝ говореше за Браденхам, за стария мистър д'Израели, за своята майка. Той разкри пред нея нетърпеливата тъга и лекомислието, затаени в неговото сърце. В това свое примирение той беше очарователен. Колкото повече другите го считаха за повърхностен и циничен — понеже го познаваха малко — толкова повече една приятелка като леди Блесингтън го намираще за естествен и нежен. Той искаше от нея съвети, често пъти детински, караше я да му обяснява хората, осведомяваше се от нея за най-новите френски книги и се съветваше с нея какво да чете.

— Какво мнение трябва да си съставим за Балзак? По-добър ли е от Евгений Сю и Жорж-Санд? А тия двамата по-ниско ли стоят от Виктор Хюго?

Дизраели си бе признал пред нея дори и своята свенливост и слабостта на своите нерви.

— Не знам как става това, но никога не се държа добре, освен когато се намирам в пълно действие. Тогава се чувствавам безсмъртен. Срамувам се, че съм „нервен“. Честите атаки на диспепсия ме карат да искам да избухне гражданска война... Измъчвам се до смърт от бездействието си и ръждясвам като сабя дамаския в ножницата на страхливец.

Понякога в салоните на своите приятели Дизраели се срещаше с политически мъже на власт. За миг той снемаше тогава своята маска на конте и заговорваше с жар по държавните работи. Ах! Как им завиждаше той, загдето заемат тия постове, където думата се превръща в действие! При Каролина Нортън една вечер той бе представен на лорд Мелбърн, знаменития либералски министър; Мелбърн продължаваше да идва редовно, изтягаше се нехайно върху дивана, говореше малко, но слушаше с удоволствие. Той бе обаян от оригиналните идеи и смелото красноречие на тоя млад мъж. Ненадейно, със своята груба благосклонност, той му предложи своята подкрепа:

— Слушайте, кажете ми, какво желаете?

— Искам да стана министър-председател.

Мелбърн вдигна рамене и въздъхна.

— Не, не — каза той твърде сериозно, — това няма да бъде възможно докато сте жив вие; всичко това е вече определено... идният министър-председател ще бъде Станлей... той е като млад орел всред своите съперници... Не, занимавайте се с политика, имате право, интелигентен сте и с търпение ще успеете сигурно... Но трябва да се откажете от тия абсурдни идеи...

Да се откаже, дума лесна за един лорд Мелбърн, познал всичко, вкусил всичко, обаче Дизраели иска да живее и не може да си представи живота без слава. Пред него трите шеридановски хубавици разискват оживено върху Върховното благо:

— Какъв живот е най-желателен?

Изведнъж младият Дизи става твърде сериозен и от своето кресло отговаря с жар:

— Едно триумфално шествие, бляскаво и непрекъснато, от млади години до гроба.

ХІ. ПАРТИЙНА ЛИВРЕЯ

Предпочитам свободата, на която се радваме, пред либерализма, който те ни обещава; предпочитам пред правата на човека — правата на англичаните.

Дизраели

При изборите през 1833 година победата на либералната партия бе толкова бляскава, щото би могло да се повярва, че ще останат на власт най-малко половин век. Обаче сигурността разрушава дори и най-непобедимите наглед коалиции.

Всред либералите — победители, макар че имаше действително реформаторски духове като лорд Джон Ръсел или по-смели дори като лорд Дърхам, имаше също така и несъзнателни консерватори като Станлей, в чието лице лорд Мелбърн виждаше бъдещия министър-председател. Скоро разрывът стана неизбежен; Станлей и неговите приятели напуснаха партията и везните с един скок се наклониха към консерваторите.

Интересно е, че партията на консерваторите се бореше под ръководството на един водач, свикнал да отправя погледите си винаги към своите противници и като че ли предпочиташе одобрението на своите противници пред това на своите партизани. Сър Роберт Пийл имаше амбицията да господствува над партиите. Само тая възможност остава открита пред него, след като е господствувал над своята партия. Под неговото водачество партията на торите бе възприела новото име „консервативна“ партия; под тая дума се разбираше обратното на „реакционер“. По такъв начин един консервативен либерал като Станлей и един либерален консерватор като Пийл до такава степен се приближаваха един до друг, щото не беше вече възможно човек да ги различи един от друг. И без съмнение по-либерален беше консерваторът.

Подобни размествания трябваше да направят значително полесно личното политическо определяне на един Дизраели. Възвръщане към популярните и смели традиции на старите тори — точно това бе желал той още от самото начало на своята кариера. Той виждаше ясно, че трябва да се свърже най-после с една от двете съществуващи групи. Беше се опитал да се бори като независим борец; бяха го победили едно след друго.

В една страна със стара парламентарна традиция, в една страна най-вече като Англия, където се зачита лоялността, а се презират системите, почти невъзможно е едно прехвърляне от една партия в друга. Може в средите на една партия постепенно да се подготви едно роене, но не може да се налагат нови идеи, освен под известен вече етикет. За Дизраели беше настъпил моментът да избира и да се подчини.

Ако той все още се колебаеше да влезе в консервативната партия, беше само въпрос на личности. Той обичаше блясъка на отделните личности и живописното в характерите, затова студеният сър Роберт Пийл не го привличаше. Херцог Уелингтън притежаваше без съмнение по-голяма живописност със своята рядка скромност, обаче се беше вече оттеглил. Бяха го оскърбили твърде много по времето на Реформата; той не обичаше да се приравнява с простолюдието. Беше си избрал по-приятна роля на стар национален герой. В клубовете младите го караха да разправя за своите походи.

— В Саламанка — разправяше той, — бях коленичил зад един малък зид, когато видях лявото френско крило да се огъва. „Бога ми! — казах си, — това ми стига, ще ги атакувам още сега“.

По улицата, когато Уелингтън минаваше на кон, тълпата го приветствуваше. Той беше доволен и беше решил твърдо да не се меси вече в безславни борби.

По него време една вечер Дизраели се случи да седне на един банкет до лорд Линдхърст, министър на вътрешните работи на консерваторите. Разправяха, че баща му на Линдхърст му бил казал един ден:

— Джек, ти ще си останеш цял живот момче.

Вярно предсказание. На шестдесет годишна възраст той все още бе запазил своя усет към фантазията в човешките работи; слабостите на неговите подобни повече го забавляваха, отколкото да го

възмуцаваха; учеше стихотворения наизуст, за упражнение на паметта си. Неговата веселост правеше неприятно впечатление на сериозните хора; тя очарова Дизраели. Най-после се беше намерил един човек да му приказва за политиката на партиите така, както мислеше и той — не като за религия, а като за едно изкуство.

Дизраели на драго сърце слушаше да му разказват големите събития на тоя век, а най-вече важните малки подробности, които оживяват историята, например че вечерта преди смъртта на Канинг небето било синьо, че Канинг искал да вечеря във от къщи, че Линдхърст го бил видял да трепери. Министърът също така се бе сприятелил с младия Дизраели и му даваше съвети. Един ден той го покани на вечеря с един твърде млад държавен подсекретар, по име Уилям Гладстон, и им даде на двамата твърде мъдри уроци:

— Никога не се защитавайте пред публично събрание, освен като нападате на свой ред; слушателите, в удоволствието си от новата атака, забравят първата, отправена срещу вас.

Младият Гладстон беше сериозен човек, от вида на Пийл. Той не можа твърде да се хареса нито на Дизраели, нито на Линдхърст и вечерята мина доста мрачно, обаче им поднесоха един лебед — много бял, много крехък и хубаво гарниран, така щото запълни липсата на добра компания.

Благодарение на Линдхърст Дизраели започна да прониква зад кулисите на политическия свят. Известно време той кокетира с лорд Дърхам и неговите радикали. Двете крайни партии му търсеха едновременно избирателна околия. Той ги остави да действуват. Обаче неговото несъвместимо кокетирание на две страни стана известно в Лондон и направи лошо впечатление:

— От Дърхам до Уелингтън?... — казваха. — Дявол да го вземе! Трябва тоя Дизраели да има доста безпристрастен дух...

— От един Линдхърст точно такъв приятел може да се очаква — добави вечно недоволният Гренвил.

Един нов политически неуспех окончателно го излекува. Три жестоки урока му бяха достатъчни. Независимата борба бе осъдена на неуспех. Дизраели поиска да го приемат в клуба на консерваторите, Карлтон, и реши да се представи следния път вече като консервативен кандидат. Беше облякъл най-после ливреята на една партия.

Промените на един човек винаги се обясняват доста лесно сами по себе си. Дизраели, макар да бе радикал, а след това да бе станал консерватор, се хвалеше с чиста съвест, че имал постоянство. За наблюдателя отвън постоянството му не бе така очевидно. Когато нуждите на изборната борба наложиха на новия консерватор да атакува О'Конел, комуто в миналото бе поискал препоръчително писмо, ирландският трибун се разяри страшно много. Няколко дни по-късно, на едно събрание в Дъблин, той спомена за тая атака, спомена и за писмото си и завърши така, всред смях и ръкопляскания:

— Макар евреите да са богоизбрания народ, между тях е имало обаче неверници и сигурно от някого от тях трябва да си води потеклото тоя Дизраели. Той има характер точно като на оня злодеец, издъхнал на кръста и който сигурно трябва да се е наричал Дизраели. Аз вярвам, че ако се проучи добре родословното дърво на Дизраели, ще се види, че това лице е пряк потомък на оня индивид, за чието високо положение напомних.

Всички вестници в Лондон възпроизведоха тая живописна реч; тя се понрави на мнозина недоволни от Дизраели. Колкото се отнася до самия него, чувства забравени от детските му години изпъкнаха в паметта му, когато прочете тия оскърбителни думи. Ах! Как му се искаше да събори на земята тоя човек, както по-рано бе повалил своя оскърбител в училище! Дизраели изтича при д'Орсей и го помоли да му уреди един дуел. Обаче О'Конел беше убил в миналото един човек на дуел и си беше дал клетва да не се бие вече. Дизраели предизвика неговия син, Морган О'Конел, но той му отговори, че отмъщава за обидите, нанесени на баща му, но че не може да поеме отговорност за всичко, казвано от него. Дизраели написа тогава на О'Конел едно остро писмо:

— Макар и да сте се поставили от дълго време насам извън цивилизования свят, не ми е приятно да бъда оскърбяван дори от един дивак яху^[1], без да го накажа.

По-нататък в писмото си Дизраели разкритикува остро двойния отказ на баща и син да се бият на дуел с него и завършваше:

— Ние ще се срещнем във Филипс и бъдете уверени, че ще се възползувам от първия случай да ви дам един урок, който ще ви припомни и ще ви накара да съжалявате за оскърбленията, нанесени от вас на:

Вениамин Дизраели.

След това писмо той си възвърна спокойствието и самодоволството. Облече най-бляскавия си костюм, сложи най-шарената си жилетка, отиде на опера и бе всеобщо поздравен за своята смелост.

Сара и старият Исак му писаха, че не обичат тоя неприятен шум около тяхното име и че не одобряват толкова голяма свирепост. Вениамин ги нахока:

— Има само едно-единствено мнение във всички партии тука — че съм го направил на прах и пух... За вас е лесно да критикувате, обаче аз не съжалявам за нито една дума; всички изрази са добре обмислени... Човек не може да задоволи всички. В. ми каза, че последното ми писмо е най-хубавото нещо, написано досега на английски... Има хора, които не обичат моя яху и го смятат за грубиян, други го намират достоен за Свифт... Общият ефект има значение, а тоя общ ефект е — всички считат, че съм проявил храброст.

Това беше вярно. Неговите приятели, висшето общество не одобряваха низкия начин, употребен от О'Конел, за да го атакува и намираха в действителност, че Дизраели е проявил храброст. Обаче не висшето общество създава общественото мнение. В Англия са от значение търговците в своите кантори, духовниците в своите села, огромната маса, недоверчива, без въображение — с други думи английският народ. А за тая маса представата, започнала вече да се съставя (въз основа на писаното от вестниците) за тоя млад автор и политик, беше една от най-неблагоприятните за един английски ум. Тая представа беше, че тоя човек вдига вярва около себе си, че си прави шумна реклама, че е без политическо верую, смешен, нахален. Без съмнение, О'Конел беше постъпил грубо, обаче „Спектейтър“ например казваше:

„Мистър Дизраели пожела да започне война на оскърбления срещу големия майстор на оскърбленията и щом бе ранен, се оплаква. Той ни напомня за малкото кученце, получило един ритник от големия кон, след като е лаяло и джавкало подире му цели километри; кученцето си получи каквото си заслужаваше“.

Тоя оскърбителен портрет беше все още само една неопределена сянка, без сила, но добавен към едно почти неизвестно име, колко опасен става такъв един портрет. Той съставлява „личността“ — творение фиктивно, обаче почти толкова действително, както и самият човек. Щом веднъж тоя образ се състави, фактите, съпадащи с него, биват запомнени; на останалите общественото мнение не обръща внимание. Младият Дизраели би останал изненадан, ако можеше да срещне своя образ такъв, какъвто си го представяше по него време един обикновен англичанин от Сити. Той би му обърнал гръб с ужас, с презрение; не би се съмнявал ни най-малко, че е срещнал своя най-опасен противник, срещу когото ще има да се бори в своя живот.

[1] Яху — представител на въображаемата раса „яхуа“ — груби и брутални хуманоиди, споменати от Джонатан Суифт в „Приключенията на Гъливер“. — Бел.ел.кор. ↑

ХІІ. ЧЛЕН НА ПАРЛАМЕНТА

Сезонът на баловете дойде. Отново мисис Ансън разплете коси и се превърна в най-хубава робиня, а мисис Нортън — в прелестна гъркиня; отново Вениамин Дизраели се превърна в лекомислено, бляскаво конте, а сянката му, отрупана със златни ланци, започна пак да се откроява в прозорците на леди Блесингтън. Но колко беше изморен той от тая маска; колко му беше омръзнало да бъде Дизраели. Мълчанието му ставаше все по-продължително, по-често, под тежестта на тъжни размишления, завършвани внезапно с някоя саркастическа забележка. Годиците се трупаха — тридесет и две години; за един паж тая възраст означава старост.

Единствено приятелството на лорд Линдхърст го приближаваше малко до действителната мощ. Тоя циничен, очарователен старец се съвещаваше с него като с равен. Двамата заедно критикуваха отклонението на Пийл от истинските насоки на партията. Под неговите заповеди консервативната партия се бе превърнала в армия без вяра, защото самият водач нямаше вяра. Като практик, Пийл се бе видял принуден да брани традиционните институти на страната — монархията, камарата на лордовете, англиканската църква; като теоретик, той изпаднаше в изкушението да вярва, че тия институти не могат да бъдат отбранявани. Консервативната партия беше богата; към привържениците на Пийл се числяха притежатели на гори, замъци и фабрики, обаче той самият нямаше нито гений, нито доктрина. Пийл говореше много за консерватизъм, обаче не знаеше върху какво собствено желае да прилага своя консерватизъм.

Колкото повече Дизраели мислеше върху политическия живот на Англия, толкова повече му се струваше, че е необходимо да се създаде храбро един фронт. За него да бъде човек консерватор, не значеше само да поддържа с една извинителна усмивка една конституция, считана вече за остаряла, а означаваше едно романтично и гордо становище — единственото разумно становище, единственото становище, което би държало лоялно сметка за истинска Англия, за селата групирани около замъка на чифлика, за тая жилава и упорита

раса на дребните земевладелци — аристократи, за тая аристокрация едновременно старинна и широко отворена, за историята.

— Таченето на традицията, толкова често осмивано от повърхностните умове — казваше Дизраели, — струва ми се има своя произход в дълбокото познаване на човешката природа.

Според него необходимо беше да се издигне открито една реалистична доктрина срещу теоретическата доктрина на либералите и доктрината на утилитаристите.

За него целият спор върху модерната политика се води между една историческа школа и една философска; той се спираше на историческата школа. Една страна според него не е отвлечено понятие, та да може от него да се прави заключение за правата на човека посредством обикновено действие на ума.

— Една нация — казваше той, — е творение на изкуството, творение на времето. Тя си има свой темперамент, също както отделният човек. Частно за Англия, нейното величие не произлиза от нейните природни богатства — те са посредствени, а от нейните институции. Правата на англичаните са с пет столетия по-стари от правата на човека.

Такива бяха обичайните разсъждения на младия доктринист. През 1833 година той обнародва една „Защита на английската конституция във вид на писмо до един благороден лорд“ — съчинение на политическа философия. Най-добрите критици признаха съвършената форма и зрелостта на мислите на тоя труд. Съществуването на една камара на лордовете можеше да се струва абсурдно на ония, които не признават представителство без избиране; Дизраели посочваше, че опасността е още по-голяма ако има избиране без представителство. Една олигархия, съставена от професионални политици, може да направи да бъде избирана и да управлява една страна, без да бъде неин представител; напротив, камарата на лордовете представлява истинската мощ в страната; тя представлява църквата в лицето на лордовете — владици, закона — чрез лорда министър на вътрешните работи, окръзите — чрез лордовете — заместници, земята — чрез наследствените земевладетели. Колкото се отнася до Камарата на общините, той желаше, напротив, тя да бъде разширена много повече, отколкото беше сторила тъй ограничената реформа на либералите от 1832 година. На него му се струваше, че

задачата на един водач на консервативната партия е да има смелостта да защитава миналото във всички негови жизнеспособни и живи части, но също така и да освободи партията от предразсъдъците и от отживелите принципи, а най-вече — да я насочи смело към една щедра политика, вдъхновявана от обич към дребните съществувания и способна да ги спечели на своя страна.

Книгата има голям успех. Уелингтън заяви:

— На този млад мъж трябва да се намери един мандат в Парламента.

Пийл му написа едно почти любезно писмо. Колкото се отнася до стария консерватор Исак д'Израели, той бе възхитен:

— Сега имаш това, което допреди десет дни го нямаше — име всред политическия свят. На тебе никога не ти е липсвал гений, но се случваше от голямо изобилие да се разлива в погрешна посока. Ти си се отърсил вече от оня сух и повърхностен стил, признак на вечно напрегане. Сегашният ти стил е един непрекъснат поток на мисли и на изрази, едновременно и мъжествени, и приятни.

— Ще бъде срамота — писа му Линдхърст, — да не могат да намерят за вас един мандат, който ще позволи на партията да се възползува напълно от вашите таланти, от вашето усърдие и вашата деятелност.

Плодът беше вече зрял; не можеше да се забави падането му. Впрочем беше вече и крайно време. Кредиторите му надаваха вой посилен от всякога досега. Понякога Дизраели виждаше съдебни пристави да се навъртват чак до вратите на Браденхам. Четири кандидатури, една метреса разсипница, едно скъпо контене бяха утроили дълговете на Дизраели. Той раздаваше с готовност на своите приятели пари, взети в заем нарочно за тях, а те никога нищо не му връщаха. Само веднъж, в един много труден момент, той напомни на д'Орсей за един дълг, обаче графът му отговори:

— Кълна се пред Бога, че нямам нито една стотинка при моя банкер.

Нищо на света не беше по-вярно от това.

* * *

Крал Уилиам IV почина като стар лъв в навечерието на годишнината на Ватерло. Една малка кралица на осемнадесет години го наследи. На следната сутрин в единадесет часа Виктория свика своя пръв съвет. Дизраели придружи лорд Линдхърст до двореца — лордът отиваше да поднесе на владетелката своите верноподанически почитания. На връщане Линдхърст беше твърде развълнуван и описа на Дизраели това събрание на всичко най-бляскаво на Англия, това море от бели пера, звезди и униформи; внезапното отваряне на вратите, дълбокото мълчание като в тиха гора, покачването на младата девойка върху престола всред тая тълпа от владици, генерали и държавници. Описанието предизвика възторг в Дизраели. Той намери в него всичко бленувано от него — тържествена церемония, лъчезарна сериозност, кавалерски почитания спрямо една жена от страна на цялата английска мощ. Колко би се радвал да можеше и той да коленичи пред кралицата, да целуне тая толкова млада ръчичка. Обаче той беше едно нищо, а годините минаваха.

Идването на новата владетелка на власт повлече със себе си разтурването на Парламента и нови всеобщи избори. Тоя път Дизраели, подкрепян здраво от Линдхърст, получи много предложения за сигурни избирателни околии. Между другото, Уиндам Луис, съпруг на малката бърлива женичка, любителка на флирта, която беше срещал преди у Булуер, го запита дали иска да му стане колега в Мейдстон, избирателна околия с два мандата, където консерваторите трябваше да бъдат победители. Това предложение Дизраели го дължеше на мисис Уиндам. Той дълго време я беше считал за отегчителна. Един ден у Ротшилд, когато домакинята му беше казала:

— Мистър Дизраели, ще бъдете ли така добър да отведете мисис Уиндам на трапезата? — той бе отговорил:

— Ах! По-скоро всичко друго, отколкото тая нетърпима жена! Е, добре... Аллах е велик! — и като бе сложил палците си в ръкавните извивки на жилетката си — както имаше обичай често пъти да прави — отиде да се подложи на отреденото му мъчение.

Обаче след няколко срещи с тая жена той промени мнението си. Тя нямаше нито духовитост, нито култура, но говореше за живота със здрав разум. Нейните мнения върху политическите мъже не бяха глупави. Неведнъж Дизраели бе получавал добри съвети от нея. Най-после той започна доста често да приема поканите им да обядва у тях,

в голямата къща на Уиндам Луис в Лондон, срещу Хайд парк. Явно беше, че мисис Уиндам се интересува от него. Тя му се удивляваше и имаше възможност да му бъде полезна — странна смесица, приятна на жените в приятелството; той пък я ухажваше полусериозно, полунасмешливо и с това правеше удоволствие на тая доста зряла вече хубавица.

През време на изборната борба тя игра за него ролята на изборна кръстница. Дизраели ѝ написа няколко любезни писма и изказа в тях своята радост, че вижда техните две имена едно до друго върху афишите. Той беше вече напълно забравил своята по-раншна антипатия спрямо нея. Никой — дори и самата Сара — не го хвалеше повече от тая жена:

— Да запомните моето пророчество — писа тя: мистър Дизраели ще стане не след много години един от най-великите хора на своето време. Неговият талант, подкрепен от хора като лорд Линдхърст и лорд Чандос, с влиятелната подкрепа на моя мъж в Парламента, ще обезпечи успеха му. Всички го наричат моето парламентарно протеже.

Нейното добро мнение за кандидата се споделяше най-малко от един човек, освен нея — от самия кандидат.

— Когато се върна при вас като ваш депутат — каза той на избирателите в Мейдстон, — никой от вас не ще може да ме гледа без известно задоволство, а може би и с гордост.

На 27 юли стана гласуването. Луис и Дизраели бяха избрани. По тоя начин Дизраели се добра, почти без борба и само за няколко дни, до мандата бленуван от него от толкова време насам. Животът е странен. Побеждаван винаги в Уайкомб, където вярваше, че го познават и ценят, той изведнъж се видя победител в Мейдстон, макар че тоя град допреди една седмица въобще не беше го виждал. Колко объркан път беше избрала съдбата, за да го отведе до целта! Своя мандат той дължеше на майчинските грижи на една мъничка, бърлива жена. Запознанството си със самата мисис Уиндам пък дължеше на своето приятелство с Булуер. Това приятелство бе произлязло от „Вивиян Грей“. „Вивиян Грей“ никога не щеше да бъде написан, ако не бе неуспехът с вестника на Мъррей и с южноамериканските спекулации. Тези спекулации бяха замислени от Дизраели благодарение на службата му в адвокатската кантора на площад „Фредерикс плейс“. В тая адвокатска кантора го бяха изпратили, защото гоненията в

училището на Когън бяха показали на баща му, че е невъзможно да му даде едно университетско образование. Така стъпка по стъпка, та чак до детинството му, той виждаше една непрекъсната верига от злополучни обстоятелства и събития, станали причина за щастливи събития, а щастливите събития на свой ред бяха предизвикали нещастия и неуспехи. Колко мъчно беше в тая свършена, но прикрита верига да се намери известно правило, известен закон! Колко мистериозно беше всичко това! Дизраели започна да счита живота като едно непрекъснато чудо. Обаче през тая тъмна гора водеше една бляскава „нишка на Ариана“^[1] — волята на Вениамин Дизраели. Относно своите начини на действие, относно последиците от делата си той можеше да се излъже; почти винаги се лъжеше. Обаче никога не бе загубвал из очи нито своята цел, нито твърдото си решение да я постигне. Може би това би му било достатъчно... Сигурно би било достатъчно, защото кракът му беше стъпил вече в стремето. — Бенджамин Дизраели^[2], член на Парламента... каква хубава титла, каква хубава авантюра! След няколко месеца Народното събрание ще слуша с възторг неговите свършени изрази, жилавите му изречения, изумителните му съчетания на редки прилагателни и внушителни съществителни. След няколко години сър Бенджамин Дизраели ще управлява колониите или финансите на тая велика империя. По-късно...

До Сара Дизраели:

Мейдстон, 27 юни 1837, 11 часа.

— Мила, Луис 707, Дизраели 616, полковник Томсън 412. Гласуването е почти привършено. Бързам много.

Дизи

До мисис Уиндам Луис:

Браденхам, 30 юни.

— Ние всички тука желаем мистър Уиндам и вие да ни посетите всред нашите букаци; не можем да ви предложим друго, освен прости удоволствия, един горски пейзаж, един приятелски дом... Най-мили привети на моя колега и на вас.

Мисис Уиндам Луис до Майор Евънс (неин зет):

— Току-що бяхме на гости у семейството на мистър Дизраели. Живеят близо до Уайкомб, в една голяма къща, повечето от стаите дълги по осем-десет метра; много слуги, коне, кучета, една библиотека, пълна с най-редки книги. Как да ти опиша бащата? Най-прелестния, най-съвършения възрастен джентълмен, какъвто съм срещала досега в живота си. Мис Дизраели е хубава и интелигентна. Има двама братя. Най-възрастния, нашия политически любимец, наричан обикновено Дизи, ще имаш случай често да го виждаш, защото, както знаеш, Уиндам накара да го изберат заедно с него в Мейдстон.

Дизраели до мисис Едуард Булуер Литън:

„Интересно е, че завърших изборните си борби като станах депутат от Мейдстон. Ние сме божии деца и никога не сме по-големи роби на обстоятелствата, отколкото когато се смятаме за техни господари. Каква ще бъде следната сцена в лъчезарната комедия на живота? Само орисниците го знаят.

Дизраели“.

Д’Орсей до Дизраели:

„Най-главно — стига любов, стига любовни интрижки. Имате си вече своя мандат, недейте рискува вече! И ако намерите някоя вдовица, оженете се“.

* * *

Дизраели прекара в Браденхам трите месеца от своето избиране до влизането си в Парламента; имаше нужда да размисли върху миналото и да се подготви за бъдещето. Сам, а понякога заедно със Сара, той предприемаше продължителни разходки из тия прелестни поля. Времето беше меко и слънчево, въздухът напоен с мириса на цветята, оживен от летенето на бели пеперудки и от бръмченето на пчелици. Често пъти, след като бе следвал дълго време криволиченето на някоя тясна пътечка, той внезапно съзираше пред себе си обширна поляна, заляна от слънчевите лъчи, осяяна с кедрови дървета, някой стар чифлик, потънал целия в бръшлян или дива лоза. Заради гледки като тия именно се възхищаваше той толкова много на Англия. Във всяка една от тия къщи се намираще по един здравеняк джентълмен със загоряло лице, някой син със сини очи, хубави момиченца, тайнствени и чисти. В тях се криеше резервоарът, от който Лондон черпеше своята мощ; оттам идваха мъжете, крепители на империята за своята кралица. Това величие и тая красота именно, съчетани наедно, трябваше човек да разбере, за да може да бъде достоен да управлява тая страна; Вениамин Дизраели, през време на своето скитане сред тия дървета и цветя, си казваше, че може би защото принадлежи на една по-стара, по-изстрадала раса, обича англичаните малко повече, отколкото те самите себе си можеха да обичат.

Но с каква мъка в душата си щеше да се отдели той от това убежище! Сам със своите родители и със сестра си той се чувстваше всемогъщ — там той имаше правото да бъде самия себе си, без превземки; както и да направеше, беше сигурен в тяхната преданост; каквото и да кажеше, удивляваха му се; никакъв посредствен ум и никакъв завистлив съперник не го дебнеха. Още от училищната скамейка той беше запазил в душата си едно чувство на страх при мисълта за връщането си в живота. Връщането в живота означаваше битка за водене, роля за играене, опасност. Нервното му тяло молеше за милост, той го възвръщаше към препятствията посредством удари с махмузи^[3], но не без страх или без умора. Тоя път особено, в навечерието на предстоящото парламентарно сражение, той се питаше какво ще бъде това ново училище, какви ще бъдат страшните му другари? С какво море щеше да се сблъска, като излезе от едно така спокойно пристанище?

[1] Ариана (Ариадна) — дъщеря на цар Минос; дала на Тезей едно кълбо, с помощта на което, като развивал непрекъснато нишката, Тезей могъл да излезе от лабиринта, след като убил минотавъра. По-късно Ариана била изоставена от Тезей на остров Наксос, затова се хвърлила от върха на една скала в морето (из гръцката митология). ↑

[2] Вениамин Дизраели се е казвал по английски Benjamin. ↑

[3] Махмуз — шпора. — Бел.ел.кор. ↑

ВТОРА ЧАСТ

... Какъвто и да стане човек — цар или просяк, околото си му остава все черно или сиво, устата му все същата — мъдра или неразумна, ръката — все една и съща; между това постоянство на природата във всекиго от нас и безмерното разнообразие на отделните случаи, нашата история минава като между два чука и получава всеки миг техния двоен отпечатък.

... Така щото, макар и да не можем да променяме характерите, както не можем да изгладим къдравите коси, все пак можем да се доверим на характерите. Нещо повече, именно защото не можем да променим характерите, можем да им се доверяваме. Който стигне дотам, стъпва върху здрава скала. И могъществото на един Цезар или на един Александър идва без съмнение главно от това, че са обичали различията и никога не са упреквали крушата, че не ражда сливи.

Ален.

I. ПЪРВА РЕЧ

В Браденхам беше възможно да се вярва, че цяла Англия говори само за влизането на Вениамин Дизраели в Парламента. В Лондон хората се занимаваха по-скоро с младата кралица, с нейната непринуденост, с умствените ѝ способности, с обичта, проявявана от нея спрямо нейния пръв министър Мелбърн. Голям брой други пък, завърнали се от ваканция, разправяха за първото си пътуване с железница — бяха изпитали първом чувство на угроза, след това бяха престанали да мислят за нея.

Веднага след пристигането си в Лондон Дизраели намери своите „колеги“ — семейството Уиндам. Мисис Уиндам, горда със своето протеже го заведе на театър да види Кин в една добре отоплена ложа. Дизраели отиде да приеме поздравленията на Линдхърст и да го поздрави на свой ред, защото тоя запазен старик се беше оженил за едно младо момиче и не говореше за нищо друго, освен да си има един син. След това Уиндам Луис му показа Парламента.

Тъй като старият Уестминстерски дворец беше отчасти опожарен, лордовете и членовете на долната камара заседаваха във временни помещения. Бяха малко притеснени там, обаче Дизраели можа да си обезпечи едно място тъкмо зад своя шеф, сър Роберт Пийл. Пийл се отнесе сърдечно към него и покани новоизбрания депутат да участва в един малък банкет в Карлтон идния четвъртък.

— Един банкет само за депутати. Никой друг. Дотогава ние ще научим нещичко за настроението на тая нова камара.

Това „ние“ беше особено приятно за Дизраели. Уиндам Луис, когато се върна при жена си, ѝ каза:

— Пийл хвана Дизраели под ръка най-сърдечно.

Още при първите гласувания стана явно, че либералното правителство на лорд Мелбърн ще запази властта, с подкрепата на ирландците. В течение на петнадесет дни Дизраели остана безмълвен наблюдател на пререканията. Изпитваше силно желание да говори, но беше страшно изплашен от новата среда — беше обкръжен от велики хора. Пред него, на министерската пейка, пред официалната червена

кутия седеше водачът на либералите, лорд Джон Ръсел, съвършено мъничък в своя черен редингот от старата мода, с лице полузакрито под една шапка с огромна стреха; там беше и лорд Джон — верен символ на своята партия, защото изказваше с жаловито лице най-смели идеи, с най-архаичен стил, а пък думата „демокрация“ произнасяше с аристократически тон. До лорд Джон седеше лорд Палмерстън, министър на външните работи, с грамадни боядисани бакенбарди, грижливо разчесани — Палмерстън, за когото Гренвил казваше: „Има вид на старо крупие от Баден, излязъл вече в пенсия“; а либералите го считаха за вулгарен, защото нямаше „тая церемониална почит спрямо короната, каквато либералите винаги бяха проявявали, дори и когато свалят кралете от престола“. По-близо до себе си Дизраели виждаше в гръб внушителната фигура на сър Роберт Пийл, очертана срещу масивната маса между министрите и опозицията; в профил пък виждаше тънкия, извит нос, смело извитите устни, къдравите немирни коси на бляскавия лорд Станлей — така нехаен и надменен, така интелигентен, облечен с едно съзнателно нехайство, пълно с поука за Дизи. Към входа, всред радикалите, беше неговият приятел Булуер; в средата на ирландската група седеше страшният му враг О'Конел.

От всичко най-много го смущаваше смесицата в това събрание от тържествени традиции и нехайно държане: депутатите почти не слушаха, бърбреха през време на речите, безспирно влизаха и излизаха, спикерът^[1] обаче беше по роба, с перука; квесторите разпределяха и разместваха народните представители; за своите колеги всички говореха само с думите: „уважаемият джентълмен“. Всички тия малки подробности очароваха един новак, наблюдавал дълго време дотогава само отвън. Дизраели беше уверен, че в деня, когато ще вземе думата, не ще извърши никаква грешка, че ще се обръща само към спикера съгласно възприетата тук фикция, че ще назовава всеки депутат — адвокат „уважаемият и учен джентълмен“, всеки депутат от бюрото — „уважаемият и доблестен джентълмен“, сър Роберт Пийл — „твърде уважаемият баронет“, а лорд Джон — „благородният лорд от противната страна“. Неговите мисли, когато размишляваше, се бяха втели вече в общоприетите парламентарни форми. Ако стане министър, само как ще умее да удря с юмрук върху тая червена кутия и как след свършване на речта си, посрещната с акламации, ще се отпуща нехайно върху министерската пейка и ще слага на уста фина

кърпичка! Но откак бе изпитал от по-близо могъществената бездушност на това велико законодателно тяло, известно безпокойствие се беше примесило с неговото нетърпение.

* * *

При проверката на изборите в Камарата на общините се бе стигнало до разисквания относно една подписка, открита от някой си мистър Спотисууд, с цел да набави на протестантските кандидати в Ирландия необходимите парични средства за борба против католическите кандидати. Тая подписка беше направила лошо впечатление не само на ирландците, но и на либералите и те я сметнаха за противна на изборните свободи. О'Конел току-що бе говорил с разпаленост, когато Дизраели стана. Редът беше на лорд Станлей да отговори от името на консерваторите, обаче Дизраели отиде и го помоли да му отстъпи своя ред; изненадан, но и равнодушен, Станлей се беше съгласил.

Ирландци и либерали изгледаха с любопитство новия оратор, изправен срещу тях; мнозина от тях бяха чували за него, че е шарлатанин, бивш радикал станал сега консерватор, писач на романи, оратор с тържествен замах; знаеше се, че е имал страшна свада с О'Конел, затова една голяма група приятели на ирландеца се събраха закуп още щом Дизраели беше станал от мястото си. В редиците на консерваторите джентълмените — фермери започнаха да разглеждат с безпокойство това лице тъй малко английско на вид. Дизраели беше в тъмнозелен костюм, с бяла жилетка, отрупана със златни ланци („Защо ти си с толкова ланци, Дизи — беше му казал Булуер, — тренираш се да станеш кмет на Лондон или какво друго?“); една голяма черна вратовръзка още повече подчертаваше бледостта на лицето му.

Дизраели беше извънредно развълнуван. Беше настъпил важен за него момент; играеше една голяма карта. Трябваше да покаже на либералите що за човек бяха изгубили в неговото лице, на консерваторите — че между тях се намира един бъдещ шеф, на О'Конел — че денят на разплатата беше дошъл. Имаше няколко причини да бъде уверен в себе си — речта му, старателно подготвена, съдържаше няколко изрази със сигурен ефект, а традицията на

камарата изискваше речите на новациите да бъдат посрещани благосклонно.

— Най-хубавата реч след Пит — казваха обикновено на оратора — новак. Например младият Гладстон, когото Дизраели бе срещнал сега наново в камарата, беше произнесъл първата си реч преди пет години всред общи симпатии.

— Говорих за пръв път — около петдесет минути — беше отбелязал той в дневника си. — Камарата ме изслуша много любезно, приятелите ми останаха доволни. След това отидох на чай в Карлтон.

Обаче Гладстон бе дошъл от Итън и Оксфорд, имаше хубаво английско лице, с твърди приятни черти на лицето, скромно облекло и сериозни движения.

Гласът на Вениамин, малко пресилен, изненада депутатите и направи неприятно впечатление. Дизраели се опита да докаже, че ирландците, а особено О'Конел са се ползували от също такива подписки.

— „Тая величествена просия“... — каза той. Камарата се ужасяваше от гръмки думи и тук-там се зачуха смехове. — „Аз не искам“ — продължи той, — „да затварям очи пред трудностите на моето положение (нови смехове). Аз имам вяра в снизхождението на уважаемите джентълмени (смехове и «На въпроса!»). Аз ги уверявам, че ако не желаят да ме изслушат, ще си седна, без да възразя нищо“ (ръкопляскания и смехове). След едно сравнително спокойствие от около една минута, едно ново доста странно съчетание на думи повдигна буря. Откъм групата на ирландците се чува подсвирквания, тропания с крака, имитиране на животински гласове. Дизраели запази спокойствие. „Аз бих желал наистина да склоня камарата да ми даде пет минути повече (общ смях). Аз съм тука тая вечер, Сър, не формално, но до известна степен и в действителност представител на голям брой членове на парламента (луд смях). Защо се усмихват? (смехове). Защо ми завиждат? (бурен, общ смях)“.

От тоя момент нататък шумът стана адски, можеха да се чуват само откъслечни думи. „Сър, в момента, когато камбаната на нашата катедрала оповестяваше смъртта на монарха... («О! О!» и многобройни смехове) Ние четем тогава, сър... (ръмжене и викове: «О!»). Ако уважаемите членове на парламента смятат, че е справедливо да ме прекъсват, аз ще се подчиня (луд смях). Само едно

мога да кажа — че не бих могъл да се отнеса така към никого (смехове). Желая само да помоля... (смехове). Нищо не е по-лесно от смеенето (луд смях). Когато ние си спомняме за овчарската любовна песен (луд смях), за старинната и за новата любов, която е настъпила между благородния лорд, от пейката на министрите... (луд смях). Когато ние си припомним същевременно, че между освободена Ирландия и поробена Англия, благородният лорд, настанен спокойно върху пиедестала на властта, може да държи в една ръка ключовете на Свети Петър и да размахва в другата... (тук уважаемият член на парламента бе прекъснат от толкова силни и непрестанни смехове, щото никой не можа да разбере как завършва изречението)“.

Когато смехът утихна, Дизраели започна отново: „Ние виждаме тука, мистър спикер, философските предразсъдъци на хората (смехове и ръкопляскания). Аз уважавам ръкоплясканията, дори и когато идват от противници (смехове). Аз смятам, сър... (многобройни викове: «На въпроса!»). Аз съвсем не съм изненадан от оказания ми прием... (смехове). Аз съм започвал много работи по няколко пъти едно след друго (смехове) и често пъти съм завършвал с успех («На въпроса!»), макар мнозина да са ми предричали, че ще пропадна, както те са пропадали преди мене («На въпроса!»).“

На това място Дизраели изгледа прекъсвачите си с презрение, вдигна ръце във въздуха и като зина една огромна уста, ревна със страшен глас и за миг надви на шума: „Сега аз ще си седна, но ще дойде време, когато вие ще ме слушате!“

Дизраели замълча. Противниците му все още продължаваха да се смеят; неговите приятели го гледаха натъжени, изненадани. През време на цялото негово мъчение един човек го бе подкрепял с голяма твърдост — много уважаемият баронет, Сър Роберт Пийл. Сър Роберт нямаше обичай да одобрява шумно ораторите на своята партия; той ги слушаше с почти враждебно мълчание. По този случай обаче той се обърна на няколко пъти към младия оратор и викна със силен глас: „Слушайте! Слушайте!“ . Когато се обърна пак към залата, той не можа да задържи леката си усмивка.

Лорд Станлей беше станал и с презрение в погледа, без да помене нито дума за недопустимия прием, на който бе станал жертва един от неговите колеги, подхвана въпроса сериозно. Изслушаха го с уважение. Дизраели, мълчалив и мрачен, бе подпрял глава върху

ръката си. Още веднъж беше претърпял неуспех, това е същински ад. Никога досега, откак бе започнал да следи разискванията в камарата, не беше виждал толкова позорна сцена. Ще се поднови ли в Парламента животът в училището Когън? Ще има ли нужда пак да се бори, да мрази, когато толкова силно желаше да обича и да бъде обичан? Защо всичко в живота беше по-трудно за него, отколкото за другите? И защо се беше опълчил той в своята първа реч срещу О'Конел и неговата банда? Сега ще бъде мъчно да плува срещу течението. И дали въобще ще бъде възможно? Беше изгубил вече всякакво доверие в очите на това събрание. Дизраели се залови с горчивина в душата си за мисълта, че се беше погребал с това си начало. Беше си представлявал една камара покорена от неговите думи, очарована от неговите словесни образи, възхитена от неговите сарказми... продължителни ръкопляскания... Незабавен грамаден успех... А то... оскърбителен смях... поражение... Ах! Идваше му да избяга под дърветата в Браденхам...

Едно гласуване го принуди да стане от мястото си. Разискванията преди това не беше чул. Добрият лорд Чандос дойде да го поздрави. Дизраели отвърна, че не е работа за поздравления и прошепна: „Това е същинско проваляне“.

— Съвсем не — каза Чандос, — вие не сте справедлив към себе си. Аз току-що се видях с Пийл и го запитах: „Кажете ми какво точно е вашето мнение за Дизраели?“ Той ми отговори:

— Някои от моите приятели са разочаровани и говорят за неуспех. Аз им казах точно обратното. Той направи всичко възможно при такива обстоятелства. Аз ви казвам, че това е всичко друго, но не и неуспех; тоя човек непременно ще си отвори път.

В кулоарите главният прокурор, либерал, го спря и каза сърдечно:

— Сега, мистър Дизраели — запита той, — можете ли ми каза как завършваше тая фраза във вашата реч, искаме да знаем: „В едната ръка ключовете на Свети Петър, а в другата?...“

— В другата — шапката на свободата, сър Джон.

Другият се усмихна.

— Отлична картина.

— Да — отговори Дизраели с известна горчивина, — само че вашите приятели не ме оставят да завършвам своите картини.

— Аз ви уверявам — каза главният прокурор, — че ние имахме най-живото желание да ви изслушаме. Само една малка група сопаджи и ви правеха препятствия, без да имаме ние власт над нея, но вие няма защо да се боите от нищо.

Така, значи! Впечатлението върху другите от неговото непоправимо проваляне не е ли така силно, както върху него самия? Както мнозина нервни хора, Дизраели бързо си възвръщаше самоувереността, както бързо се и отчайваше. Отчаянието беше започнало вече да изчезва. На следния ден той писа на Сара:

— Тъй като искам да ти дам една точна представа за станалото, ще ти кажа веднага, че моето встъпление беше един неуспех, защото не успях да кажа каквото исках да кажа, обаче неуспехът ми не беше причинен от моето проваляне или безсилие, а чисто и просто поради физическата сила на моите противници. Не мога да ти опиша до каква степен бяха противни, бесни, несправедливи. През цялото време се борих с безстрашие и с несмутено добро настроение, като нанасях добри удари на всички страни, щом настъпваше за малко мълчание и завърших, когато сметнах, че няма какво повече да правя...

Под писмото той се подписа: „Твоят Д. в много добро настроение“.

* * *

Същия ден Булуер отиде в Атенеума и там се срещна със стария Шейл, виден ирландски депутат, и с поручик О'Конел, заобиколени от група млади радикали, заети в самодоволни разисквания по случката с Дизраели. Булуер се доближи до тях и се спря в мълчание. Изведнъж Шейл захвърли вестника си и каза със своя пронизителен глас:

— Господа, аз чух всичко, каквото имахте да кажете; нещо повече, чух тая реч на мистър Дизраели и затова ви казвам: ако има на

света някой човек роден с ораторска дарба, то той човек е Дизраели. Нищо не може да му попречи да стане един от първите оратори на Камарата на общините. Като нищо! Аз познавам, струва ми се, тая камара малко нещо и ще ви кажа и друго: без тия прекъсвания мистър Дизраели би могъл да се провали. Обаче вчерашната случка не е един неуспех, а едно смачкване. Моето встъпление навремето се оказа неуспех, защото бях изслушан; само че се отнесоха към мене с презрение, а него го освиркаха със злоба... Всяко встъпление трябва да бъде без блясък; камарата не позволява на един човек да бъде духовит и да стане оратор, докато той не предостави на нея удоволствието да го открие тя самата.

Тая малка реч, изказана от един противник, изненада всички. Младите хора се пръснаха; малко смутен, Булуер се доближи и каза на Шейл:

— Дизраели ще вечеря с мене тая вечер. Ще ви бъде ли приятно да се срещнете с него?

— Въпреки подаграта си, умирам от желание да го видя. Бързам да му кажа мнението си.

През време на вечерята Шейл бе възхитителен; той дръпна Дизраели настрана и му обясни, че тоя шумен прием разкрива пред него големи изгледи.

— Защото — каза му той, — ако ви бяха изслушали, какъв щеше да бъде резултатът? Щяхте да произнесете най-хубавата реч през своя живот; тя щеше да бъде посрещната студено и вие щяхте да се отчаете от себе си. Напротив, сега вие доказахте на камарата, че имате хубав глас, пълна свобода в говоренето, смелост, характер, живост. Сега, докато трае тая сесия, трябва да се отърсите от своя гений. Говорете често, защото не трябва да дадете вид на изплашен, обаче говорете накъсо. Бъдете много спокоен; старайте се да бъдете досаден; разсъждавайте зле, защото ако разсъждавате правилно, те ще си помислят, че искате да ставате духовит. Изненадвайте ги като говорите по подробностите. Цитирайте цифри, дати. Не след много, камарата ще започне да въздиша за духовитостта и красноречието, за които всички в душата си знаят, че притежавате; ще ви насърчат да се възползвате от тия си дарби. Тогава ще имате на свое разположение ухото на тая камара и ще станете един от нейните любимци.

Тая тъй разумна реч, пропита с дълбоко познаване на англичаните, отвори очите на Дизраели относно бъдещето. Никой не бе в състояние по-добре от него да разбере един такъв съвет и да го последва. Той обичаше да се създава самия себе си като същинско художествено творение. Беше винаги готов да ретушира картината. Още веднъж беше извършил грешката, порицавана тъй често от баща му — беше прибързал, в желанието си да се прочуе изведнъж. Занапред обаче ще знае да напредва бавно.

Осем дни след това Дизраели стана насред разискванията върху авторското право. Почти всички бяха готови да го посрещнат благосклонно. Консерватори и либерали — всички бяха на мнение, че с него бяха постъпили несправедливо. Тая мисъл им беше неприятна. Те бяха ловци по душа; обичаха да се даде на оратора — както и на дивеча — пълна възможност. От онова бурно заседание в душата им беше останало едно чувство на срам. Сега бяха готови да подкрепят тоя странен човек, ако той се осмели да направи още един опит. Бяха готови да понесат дори и неговите прекалено бляскави изрази и неестествени образи. Обаче за всеобща изненада той не каза нищо друго, освен банални, очевидни неща, по един много добре познат на него въпрос и си седна на мястото всред всеобщи одобрения. Авторът на проекта отвърна, че ще държи внимателно сметка за отличните забележки на уважаемия депутат от Мейдстон, самият той едно от забележителните светила на модерната литература. Сър Роберт Пийл одобри с висок глас речта му с думите: „Слушайте, слушайте!“ и мнозина от депутатите изказаха поздравления на Дизраели. Един стар полковник консерватор дойде при него и му каза с дружелюбно ръмжене:

— Ето, виждате ли, сега сте отново в селото; сега вече можете да ударите на галоп!

Дизраели писа на Сара:

— Идния път ще си седна всред бурни ръкопляскания.

Далеч от това да го спъне, първият неуспех му беше създал престиж на жертва. За три седмици си беше извоювал в това толкова възискателно събрание нещо като популярност. Беше смел, говореше хубаво; както изглежда, познаваше добре въпросите, засягани от него. „Защо не?“ — мислеха си английските джентълмени.

[1] Спикер (говорител) — така се нарича в Англия председателят на законодателното тяло. ↑

II. ЖЕНИТБИ

От януари нататък успехът на Дизраели в камарата стана вече сигурен. Беше минал периодът на чакането, на досадната сериозност, предписана му от Шейл. Както му беше предсказал старият ирландец, сега вече искаха той да бъде бляскав в речите си. Брат му Джем дойде веднъж да го слуша и след това можа да разкаже в Браденхам, как щом станал Бен, всички депутати побързали да си заемат местата, как дълбока тишина настанала, за да го слушат. Старият Исак бе изслушал това описание дълбоко разчувстван; Сара беше прошепнала: „Бог да те благослови, мили!“ Тя винаги си беше знаела, че той, нейният брат, е велик човек.

Политиката беше принудила Дизраели да намали връзките си с обществото. Впрочем за мнозина от неговите приятели, животът се беше променил. Семейният живот на Булуер, бляскав, но без здрава опора, се бе разбил. Булуер бе отвел жена си в Италия, с цел да се опита там да възстанови старата нежност между двамата, обаче в Неапол се беше заловил да пише „Последните дни на Помпей“ и беше зарязал и тоя път Розина, също както в Лондон. Горкото „Бараче“, изоставена сама в сред тоя чужд град, лишена дори от своите любими кучета, беше позволила на един италиански принц да я ухажда. Булуер беше се събудил от своя блян и се разгневи пред тая действителност. След две-три болезнени сцени, стана нужда да се разделят. Розина Булуер, бедна, злощастна, се срещаше сега с приятелите на мъжа си само за едно — да се оплаква от него. Булуер започна да изпитва гризене на съвестта си и не беше щастлив. Дизраели намери в това едно потвърждение на своето недоверие в браковете по любов.

Хубавата Каролина Нортън също така бе загубила своята веселост. Нейният отвратителен съпруг, след като бе използвал приятелството на лорд Мелбърн към жена му, бе завел грубо и против двамата дело за прелюбодеяние. Тя можа да докаже, че той стотици пъти сам я бил отвеждал до вратата на министъра. Съдебните заседатели я бяха оправдали. Обаче Нортън въпреки това бе напуснал жена си и бе взел със себе си децата, защото английският закон не

позволяваше на мисис Нортън да ги иска. Тя помоли своите приятели, Булуер и Дизраели, да прокарат едно изменение на закона. В малкия апартамент на улица „Стори Гейт“ балконът с цветя и муселиновите завеси не чуваха вече нищо друго, освен оплаквания и молби. Броят на посетителите беше намалял.

Дизраели продължаваше да прекарва понякога вечер при леди Блесингтън, когато камарата не заседаваше. Но и там картината бе станала мрачна. Д'Орсей беше живял толкова нашироко, беше играл толкова много на комар, щото парите вече не достигаха. Пред вратите се срещаха кредитори. Единствената къща, запазила своето спокойствие и гостоприемство, беше къщата на Уиндам Луис. Мисис Уиндам нямаше грацията на сестрите Шеридан, нито тяхната духовитост, но може би младият член на парламента имаше повече нужда от преданост, отколкото от грация, затова нейното приятелство беше ценно за Дизраели.

* * *

Една сутрин, около шест месеца след влизането му в парламента, Дизраели узна за внезапната смърт на своя колега, изтича при вдовицата и я намери твърде сломена.

Дизраели до мисис Уиндам Луис:

„Много естествено е, след тежкото изпитание, преживяно от вас, да се изоставите на чувствата на самотност и тъга. Това е естествено и неизбежно; обаче вие не трябва да се изоставяте твърде много на тия чувства, трябва да си наложите да не мислите само за миналото. Бъдещето все още може да бъде за вас изпълнено с щастие и надежда... Колкото до мене, аз мога да ви кажа, че нещастieto, току-що преживяно от вас, забележителните — ще ви призная това — и неочакваните качества, с които вие го понесохте, вашата твърдост, нежността на вашия характер, ме направиха завинаги ваш верен приятел и доколкото моите съвети, моята подкрепа или моята дружба

ще могат да ви донесат утеха, вие можете да разчитате на мене.“

И действително, той продължи да отива с преданост при нея. Розина Булуер, домашна приятелка на мисис Уиндам Луис, започна да следи с неспокойно презрение тия посещения на един приятел на бившия ѝ мъж. Мери-Ана ѝ беше признала, че Дизраели изпитва спрямо нея обич повече от приятелска. Розина се беше приучила да няма доверие в писателите и я посъветва да бъде твърде осторожна. При коронасването на кралицата, всички депутати бяха получили по един златен възпоменателен медал. Дизраели беше подарил своя медал на мисис Уиндам, а не на Сара.

Крайните обръщения в писмата между Дизраели и мисис Уиндам бяха започнали да стават все по-пламенни. От „Ваш винаги предан приятел“, той беше започнал да се подписва: „Сбогом, щастлив съм, ако и вие сте щастлива“. Важен признак — той беше започнал да поделя между нея и Сара разказите за своите успехи изпълнени с открита гордост. Сега вече и пред нея маската му бе паднала, бронята бе свалена.

— Всички вестници в Лондон — на консерватори и либерали — се произнесоха за последната ми реч с най-големи похвали... Лорд Чандос дава голям банкет на херцог Уелингтън. Всички поканени са най-малко министри. Вие ще останете изненадана, мисля, че и аз съм между поканените, но Чандос е мой добър приятел и се гордее с моите успехи в Парламента... Семейството Лондондери дават банкет на петстотин души — елита на Лондон. Фани ми е вярна приятелка и ме покани; следователно и аз ще вляза в колоните на „Морнинг пост“... Аз смятам, че от нейна страна това е най-голямата любезност на света, дете ме покани, защото всъщност такова нещо не можеше да се очаква.

Описанията на залите, изпълнени с портокалови дръвчета, на трапезите, отрупани с великолепна стъклария, с пушена пъстърва, хайвер и други най-разкошни блюда, бяха изпратени едновременно и на Сара, и на мисис Уиндам Луис. Тя беше започнала да бъде нещо като член от семейството.

Мислеше ли Дизраели за женитба? Той не беше забравил съвета на граф д'Орсей: „Ако срещнете някоя вдовица...“, но същевременно

виждаше и неудобствата. Той беше тридесет и три годишен, тя на четиридесет и пет и далеч не можеше да му даде едно тъй бляскаво положение във висшето общество, каквото той вече имаше; домакините на домовете, които си оспорваха Дизраели, не бяха във възторг от Мери-Ана. А богатство? Уиндам Луис беше оставил на жена си на доживотно използване къщата на улица „Гросвенър Гейт“ и една рента от около четири хиляди лири. Това би било достатъчно да се живее и да се посрещат гости достойно, обаче не представляваше твърде голямо богатство; никакъв свободен капитал нямаше, за да може Дизраели да изплати своите дългове; освен това богатството не можеше да се прехвърля върху трето лице и понеже мисис Уиндам беше по-възрастна от него, Дизраели рискуваше да бъде принуден по средата на своя живот да се откаже от своя дом и от своя начин на живеене. От друга страна Мери-Ана не беше културна; висшето общество я смяташе за смешна; казваха, че никога не знаела кои са живели по-преди — гърците или римляните. След един разговор върху Свифт, тя беше поискала неговия адрес, за да го покани на обяд. Другите жени я считаха за глупава, лекомислена; тя говореше много, със страшна словоохотливост; нейната откровеност отиваше чак до липса на тактичност. По отношение на мебели и рокли имаше чудат, отвратителен вкус. Един млад писател и бъдещ министър можеше да си намери по-бляскава жена.

Дизраели обаче не беше на това мнение. Противно на висшето общество, той не я считаше за глупава. Вярно е, беше невежа, но какво значение има това? Той я бе виждал на работа през време на няколко избора; тя разбираше хората, имаше вярна преценка за нещата; вършеше добре и докрай каквото вършеше; би могла да му бъде полезна другарка. Нейното лекомислено бърбене го забавляваше, беше отмора за него. Той беше имал прекомерно много бляскави приятелки; не желаше да се принуждава и пред нея да поддържа ума си в напрегнато състояние.

А най-главно, Мери-Ана се възхищаваше от него; той чувстваше, че тя ще живее само за него. В ония моменти на униние, доста чести, той имаше нужда от утеха. Той беше страдал много повече от своите мъчителни начинания, отколкото би могло да се отгатне по неговата студена външност. Да намери втора Сара, една Сара едновременно и съпруга, и сестра — това беше неговото желание от дълго време насам.

Някои мъже изпитват нуждата да пазят своята свобода за романтични приключения; Дизраели беше преживял страстната любов и беше констатира, че тя е в разрез с неговата амбиция. Убежището на дълготрайната нежност го привличаше сега много по-силно.

Дизраели винаги си беше импулсивен. Щом се убеди, че Мери-Ана е желана жена за него, той ѝ го каза. Неговите думи не бяха посрещнати зле. Тя имаше най-високо мнение за неговите дарования и най-голямо доверие в неговото бъдеще, но спокойна и отмерена по характер, тя пожела той да ѝ даде време да обмисли, една година време да проучи неговия характер.

Парламентът беше във ваканция. Браденхам беше спокоен, разцъфнал. Дизраели беше включен. Залови се да пише една трагедия. Ден след ден той държа Мери-Ана в течение на своя труд и на своята любов.

„Правя бърз и бляскав напредък. Вие знаете, че аз не се задоволявам лесно със самия себе си и че нямам навик да говоря със снизхождение за своите съчинения. Вие можете следователно да ми вярвате, когато ви казвам, че моят сегашен труд ще надмине далеч всичко онова, което бихте могли да очаквате... Тук цветя вече почти не се намират. Изпращам ви все пак няколко грахарчета“.

Четири дни след това:

„Пиша ви в добро здраве и добро настроение. Работата ми напредва добре, доволен съм от написаното досега. Гледам своето творение и виждам, че е добро. Имам ли здраве, бистър ум и вашата скъпа любов — чувствам, че мога да покоря света.“

Шест дни по-късно:

„Аз не мога да примиря мисълта за любовта с тая на раздялата. Моето разбиране за любовта е — да се наслаждавам непрестанно на дружбата на очарователната жена, към която съм се привързал, да споделям с нея всички свои мисли и всички свои фантазии, всяко мое щастие, всички мои грижи... Искам да бъда с вас, да живея с вас, да не бъда никога разделен от вас — малко ми важи дали ще бъдем на небето или на земята, или пък може би на дъното на морето.“

Скоро обаче отговорите на неговите писма започнаха да стават по-редки, по-хладни. Едно странно, продължително мълчание го разтревожи относно чувствата на Мери-Ана. Какво ставаше? Тя му бе поискала една година време да проучи неговия характер. Да не би нейното окончателно заключение да е било неблагоприятно? Той поиска от нея среща, получи я; последва доста болезнен разговор. Мисис Уиндам Луис бе обкръжена от приятели, противни на нейното намерение да се жени за Дизраели. Те знаеха, че тоя малък Дизраели е отрупан с дългове. Как тогава да повярват, че обича една жена с дванадесет години по-възрастна от него? Без съмнение той я ухажваше, за да смири своите кредитори с тоя свой проект за женитба. Розина Булуер често говореше за голямата обич на Дизи към рентата от четири хиляди лири на Мери-Ана. Това дойде като завършек на портрета на тоя безскрупулен авантюрист: беше флиртувал с всички партии, докато се добере до мандат в Парламента, сега пък искаше да се ожени за една стара жена, за да се добере до къща и рента. Тия слухове бяха стигнали до Мери-Ана и я бяха разтревожили. Тя беше жена на реда и държеше стегнато сметките си; обичаше го, но не желаше да я смятат за глупава и му го каза в очите доста грубо. След като се раздели с нея, той ѝ писа:

„... Заклевам ви се, че по отношение на материалните интереси, тая женитба не би могла да бъде от никаква полза за мене. Всичко, каквото светът може да ми предложи, аз го имам. Привидното притежаване на една

рента не може да подобри положението на един мъж. Мога да живея така, както си живея, без безчестие, докато неизбежният ход на събитията ми даде нужната независимост, а повече от това аз не желая. Ако говоря за тия неприятни подробности, то е само защото вие ме упрекнахте, че съм бил заинтересуван. Не, аз не бих се съгласил да стана любимец дори и на една принцеса; всичкото злато на Офир не би било в състояние да ме отведе до олтара. Съвсем други качества очаквам аз от своята бъдеща другарка в живота. Моят характер изисква, животът ми да бъде една вечна любов...

Сбогом! Няма да се преструвам да ви пожелавам щастие, защото не ви е по характер да го получите. Няколко години още вие ще се движите в известни повърхностни среди, но ще дойде време, когато ще въздишате за едно любящо сърце; ще се отчаеете, че не ще можете да намерите сърце, което да ви бъде вярно. Това ще бъде часът на отплатата. Тогава вие ще си спомните за мене с гризене на съвестта, с възхищение и отчаяние. Тогава ще си спомните за любящото сърце, загубено от вас, за гения, спрямо който извършихте предателство“.

Мисис Уиндам Луис до Дизраели:

„За Бога, елате. Болна съм, почти луда. Ще отговоря на всички ваши въпроси. Никога не съм искала да напуснете моя дом, никога не съм искала да говоря за парични въпроси... Няма още година, откак останах вдовица и често пъти ми се случва да чувствам привидната некоректност на моето държане. Аз съм ви напълно предана“.

На 28 август 1838 година те се венчаха в църквата Сент Джордж. В своя бележник за разходите Мери-Ана записва: „Ръкавици 2/6,

внесени 300 лири. Ожених се на 28 август 1838 година. Милият Дизи става мой мъж“.

— Аз зная — беше й писал той няколко дни преди това, — че никога досега не се е представял пред две човешки същества по-добър случай за по-голямо и по-дълготрайно щастие. Мисля си за деня на нашето бракосъчетание като за оня ден на моя живот, който ще запечати моята кариера. Каквото и да стане след това, нищо никога не ще може — сигурен съм в това — да разколебае моята душа, защото ще имам винаги убежището на твоето сърце в дни на скърби или разочарования, вашия здрав разум, тъй безпогрешен, тъй бърз; той ще ме напътствува към възход и тържествен триумф.

Точно това очакваше той от своята женитба.

* * *

През същата година се ожени и друг един член на Парламента, по-млад, но не по-малко виден — оня същия Уилиам Гладстон, с когото Дизраели се бе срещнал на една вечеря у Линдхърст, когато им бяха поднесли лебед с трюфели. Неговата женитба беше съвършено различна, така щото не е без интерес да отбележим обстоятелствата около нея.

Гладстон бе срещнал бъдещата си жена през време на едно свое пътешествие из Италия; тя беше дъщеря на леди Глин и пътуваше заедно с майка си, със сестра си и прислуга, в едно голямо ландо. Във Флоренция един млад мъж с правилни, внушителни черти ги беше поздравил и Катерина Глин беше запитала:

— Кой е той?

— Не го ли познаваш? Младият Гладстон. Както всички твърдят, един ден, той ще стане министър-председател на Англия.

Младият държавник в отпуск веднага бе станал интимен с тая хубава и набожна млада девойка. Беше имал с нея продължителен разговор в Санта Мария Маджоре; бяха разговаряли с нея върху контраста между скъперничеството на англичаните при украсяването на техните църкви и техния разкош в частния им живот. Тя го бе запитала:

— Смятате ли, че ние имаме правото да живеем така?

Той си беше записал в своя дневник:

— Обикнах я заради това нейно запитване. Колко е сладко като си помисля, че нейното сърце, нейната воля са всецяло в ръцете на Бога; дано Той във всичко да бъде с нея...

Той бе поискал нейната ръка, когато бяха останали сами в Колизея, под светлината на римската луна. Тя се бе поколебала, обаче в Англия той се бе срещнал наново с нея, бе излязъл с нея на разходка в една градина недалеч от една река; беше й разказал историята на своята душа, как е искал да стане духовник, как баща му се противопоставил; как се примирил да се отдаде на политика, защото разбрал, че един държавник може да посвети своята власт за славата на Църквата. Трогната от неговите думи, тя бе дала съгласието си да стане негова жена.

— Ние ще направим като правило на своя живот — беше й казал той тогава — тоя стих на Данте: „In la sua voluntate e nostra pace“. Бяха се венчали в едно село, цялото окичено с цветя от неговите внимателни жители; със своите бедни килими селяните бяха постлали пътя, следван от сватбената им каляска. Към пет часа след обяд, същия ден, те бяха чели Библията наедно.

— Тоя всекидневен навик ще продължи, надявам се, докато ще трае и нашият съвместен живот.

Мисис Гладстон беше вляла малко нещо фантазия в строгия живот на своя мъж. Той представляваше системност и акуратност — тя притежаваше вроден здрав разум и усет към хумора. Той скътваше всичко на мястото му — тя губеше всичко. Тя го дразнеше, като казваше, че за него е добре, гдето жена му не спазва порядък, защото по тоя начин той става по-човечен. Той я бе приучил, от своя страна, да анализира своите чувства, да бди над душата си и да си води дневник.

— Наех готвачка след един продължителен разговор върху религиозни въпроси, главно между нея и Уилиам — бе писала тя в дневника си.

Катерина Гладстон беше очарователна.

III. МЕРИ-АНА

Той беше за нея това, което един мъж трябва винаги да бъде за една жена: твърде нежен и все пак да я напътствува.

Дизраели

Един женен мъж, хубава къща в „Парк лейн“, вечери от четиридесет прибора на своите колеги, по-малко златни ланди, по-малко дантели — Дизраели се беше променил много през последните месеци. Мери-Ана можеше да има хиляди недостатъци в очите на другите, но тя беше жена, каквато му бе липсвала дотогава на този горд и чувствителен мъж. Тя го накара да живее в един рай на обожаване, малко смешен, но в замяна на това новата безопасност дойде да потисне неговото дългогодишно мъчително безпокойствие.

Известно време след сватбата, той начерта двойния портрет на своя семеен живот:

Твърде спокоен	Твърде жизнерадостна
Обноски важни, почти тъжни	Весела и щастлива, когато тя говори
Никога не се дразни	Твърде раздразнителна
Сериозен нрав	Винаги във весело настроение
Пламенен в любовта, хладен в приятелство	Хладна в любовта, пламенна в приятелството
Твърде търпелив	Никакво търпение
Твърде работлив	Твърде ленива
Твърде щедър	Щедра само спрямо ония, които обича
Често пъти казва нещо, без да го вярва	Никога не казва нещо, ако не е на него мнение
Невъзможно е да се отгадае какво	Съвършено различна, издава

обича или не обича. Не издава чувствата си	чувствата си пред тия, които обича
Доволен от самия себе си	Недоволна от себе си
Липса на егоизъм	Голяма егоистка
Малко неща го забавляват	Всичко я забавлява
Той е гений	Тя е женско канарче
Може да се разчита на него до известна степен	Не може да се разчита на нея
С цялата си душа е отдаден на политиката и на амбицията си	Тя няма амбиция и мрази политиката

— Аз съм грозна и глупава като мисис Дизи — казваше понякога навъсената и ревнива Розина Булуер, защото откак изгуби мъжа си, не можеше да търпи никоя жена, успяла да се ожени втори път. Обаче двойният портрет, начертан от Дизраели, доказваше много ясно, че Мери-Ана има много по-добра душа, отколкото Розина мислеше за нея. Самата Мери-Ана дотогава бе прозряла дълбоката печал, прикривана зад иронията на Дизраели, липсата на истинска веселост у него, контраста между лекомислените му обноски, насмешките на бившето конте, бурните и мрачни чувства, кипящи под тая тънка коричка.

Тя го придружаваше навсякъде. В Браденхам семейството я обожаваше; тя вливаше добро настроение в тоя дом, попаднал вече под властта на старостта. Мистър Исак д'Израели беше започнал да ослепява — жестока съдба за човек, привикнал на четене през целия си живот. Сара по цял ден взимаше бележки вместо него и му даваше възможност по такъв начин да продължава своите трудове. Мери-Ана и нейната зълва споделяха помежду си своето възхищение от Дизи.

Семейството Дизраели често пъти отиваха на гости по за няколко дни в чифлиците на техни приятели аристократи, където наивността на Мери-Ана жънеше големи успехи. Един ден няколко дами разискваха върху някои гръцки статуи. Ненадейно тя им каза:

— О! Да го видите моя Дизи в банята!

А на една друга дама веднъж каза:

— Вашата къща е пълна с неприлични картини. И у нас има една такава, ужасна! Дизи каза, че била Венера и Адонис. Стана нужда до среднощ да стоя будна, за да не може да я гледа.

Една сутрин, след като съпрузите Дизраели бяха прекарали нощта в стаята, съседна на спалнята на лорд Хардинг, тя му каза на закуска:

— О! Лорд Хардинг, аз съм най-щастливата жена на света. Аз си казах тая сутрин, като се събудих: „Какво щастие имам! Спах между най-великия оратор и най-великия военачалник на нашето време!“

Хората се смееха много на нейните думи, сподавено и когато съпругът беше обърнат с гръб. Дизи беше извънредно чувствителен към смеха, обаче защитаваеше жена си със свирепа преданост и никога не ѝ правеше упреци.

Един ден, на гости у Булуер, на брега на Темза, съпрузите Дизраели бяха отведени на разходка с лодка от принц Луи-Наполеон, претендент за френския престол, по него време изгнаник в Лондон, любимец на английското висше общество. Принцът ги докара по едно време в твърде опасно положение, наред реката. Мери-Ана кипна и се отнесе с Луи-Наполеон не като с бъдещ император, а както би се отнесла с един неопитен лодкар:

— Никога да не се залавяте — каза му тя, — с нищо, щом като не разбирате от него! Вие сте луда глава и нищо друго!

Принцът се засмял добродушно, а Дизраели, мълчалив, твърде сериозен на вид, се наслаждавал на тая сцена от сърце.

* * *

Един член на парламента, когато има успех, не може да мисли за друго, освен за министерско кресло; Дизи имаше всичкото основание да се надява да стане в скоро време министър. Либерализмът беше пропаднал. Бяха казали на народа, че избирателната реформа ще сложи край на всички негови беди; народът беше наложил реформата на лордовете, обаче бедите бяха станали още по-големи. Навсякъде машината беше изместила занаятчиите. Тъкачите на ръчни станове умираха от глад; броят на бедните ставаше все по-голям. Народните маси, останали без работа, обвиняваха политическия строй. Сега им казваха, че реформата не била достатъчна, че се била ограничила само да замести лордовете на земеделските имения с лордове на памука и на фабриките, че само всеобщото гласоподаване ще обезпечи най-последно

благополучието на бедните. Образувана бе цяла една партия, с платформа — да се бори за извоюване една „Харта на народа“. Хартистите — така нарекоха привържениците на новата партия — бяха много дръзки: искаха не само всеобщо изборително право, но и тайно гласоподаване, заплати за депутатите, изборителни околии, равни една на друга. Мнозина от буржоазите се изплашиха. Други си мислеха:

— Нищо няма да се случи, защото в тая страна никога нищо не се случва.

Едните искаха от правителството да вземе мерки срещу хартистите, другите пък искаха мерки срещу фабрикантите. Либералното правителство изпадна в най-тежко положение. Издигнато до властта от една коалиция на доктринисти — крупни фабриканти и закоравели либерали, то не можеше нищо да предприеме в полза на работниците, без да разсърди собствените си съюзници. За облекчаване на мизерията единствената идея на правителството бе новият „Закон за бедните“; с него бяха създадени така наречените „Работнически домове“, където бедните биваха приютявани и хранени, но при извънредно строги условия. Новите домове бяха същински затвори, защото жената там биваше разделена от мъжа си, бащата нямаше почти никога възможност да прегърне децата си, затова домовете в най-скоро време станаха твърде омразни. Дикенс в своя „Оливър Туист“ ги описа правдиво, в истинския им ужас. Народът толкова много ги намрази, щото мнозина от бедните предпочитаха своите голи и студени колиби, отколкото да потърсят подслон в тия „бастилии за бедните“.

Консервативната партия, напротив, се възползува от непопулярността на своите противници. Пийл, син на фабрикант, а при това и гласувал за новия закон, трудно можеше да използва в Парламента новосъздаденото положение. Дизраели обаче не би могъл да мечтае за едно по-благоприятно стечение на обстоятелствата за своите идеи. Съжалението по миналото, изпитвано от изпадналите в неволя народни маси; тяхната печал, предизвикана от появяването на грубата административна благотворителност, в замяна на бащинските грижи на енорията и господарския замък — всичко това се превърна в наивна сантименталност, в един популярен консерватизъм — тъкмо каквото Дизраели винаги беше проповядвал дотогава. Откъде идваше злото според него? Идваше оттам, че на власт дойдоха

случайни хора и прехвърлиха върху правителството задълженията на своята класа.

Когато хартистите поднесоха в парламента своята петиция, подписана от един милион и двеста хиляди души, а партиите отказаха да се занимаят с нея; когато лорд Джон Ръсел, бащата на Реформата, започна да преследва по съдебен ред хартистите — децата на Реформата, тогава Дизраели, почти единствен в цялата страна, издигна глас в тяхна подкрепа. Той съвсем не вярваше, като тях, в спасителната мощ на всеобщото избирателно право; той мислеше, че за едно социално зло може да помогне само социален лек, обаче изказа своето съчувствие към тяхната нищета, изказа и учудването си, загдето лорд Джон Ръсел ги подлага на гонения, след като самият той им бе дал пример.

— Ще дойде време — каза Дизраели с горчивина, — когато хартистите ще открият, че в една страна така аристократична, каквато е Англия, дори и предателството, за да успее, трябва да бъде патрицианско. Те ще открият тая велика истина и когато се намери някой въодушевен висш аристократ да им стане водач, те може би ще постигнат своята цел. Там, където Уот Тайлър не бе сполучил, Хенри Болингброк бе успял да свали една династия, затова, макар Джек Стро да бе увиснал на бесилката, възможно е един лорд Джон Стро да стане министър.

— Хубава реч — казаха хората, — само че какво собствено иска той?

— Като че ли минава към радикалите.

— Не, речта му е анти радикална!

— Тогава сигурно ще става либерал.

— Той ли! Та той е ултра анти либерал!

— Тогава какъв е?

— Какъв!? Луд!

— Какво иска да каже с това: „Трябва да постигнем без Хартата целите, преследвани от Хартата?“

— Струва ми се, иска да каже, че ако искаме да запазим властта, можем да успеем само като обезпечим на народа по-голямо благоденствие.

— Е? Аз нали ви казвах? Това е чист радикализъм... Да се претендира, че народът може да бъде по-щастлив, отколкото си е сега,

това е радикализъм и нищо друго.

Либералите се почувствуваха застрашени и се опитаха да предприемат контраатака:

— Консерваторите намериха — казваха те, — „изкупителна жертва“ в лицето на тежката индустрия, а ветрило — в Закона за бедните.

Либералите се замислиха за репресалии срещу крупните земевладелци и за отменяване закона за закрила на житото. Четири лоши реколти една след друга бяха повишили цените. Защо да не се счита, че безработицата идва от скъпия живот? Чрез политиката на свободен стокообмен ще се угоди едновременно и на работниците, и на крупните работодатели. Вярно е, че с това ще разсърдят фермерите, но те бяха почти всички все консерватори, та нямаха никакво значение за изборите.

Дизраели подкрепи твърдо доктрината за покровителствените мита. „Кой ще се възползува от премахването на митата“ — заяви той. — „Бедните ли? Не, фабрикантите, защото надниците ще спаднат едновременно с поевтиняването на живота. И защо пък да бъде пожертвувана земеделска Англия в полза на индустриална Англия? Защо да рискува човек да обезсърчи и да разори фермерите?“

Партизаните на свободния стокообмен, либералите, казваха:

— Ние ще внасяме храната си отвън, обаче ще се превърнем в заводи на целия свят.

Само, че кой можеше да предвиди бъдещето? Ами ако светът се промени, ако той целият се превърне в заводи, тогава кой ще храни Англия?

Положението на либералите се бе разклатило вече; слабостта им не беше още напреднала твърде много, обаче поражението им все пак беше вече сигурно. Херцог Уелингтън отказа да поема властта. Той беше станал твърде мълчалив; продължаваше да се явява в салоните, там му оказваха царски прием, обаче той преминаваше през тях само бързо, без да казва нито дума; заговореха ли му, отговаряше само с едно „Ха!“. Следователно новото правителство щеше да бъде образувано от Пийл; най-блестящият оратор на партията, естествено, щеше без друго да получи министерско кресло. Когато казваха това на мисис Дизи, тя се изчервяваше като младо момиче.

IV. РАЗРИВЪТ МЕЖДУ ДИЗРАЕЛИ И ПИЙЛ

На 30 август 1841 година Сър Роберт Пийл се представи в Уиндзорския дворец, за да целуне ръка на кралицата. През първите дни на своето царуване, тя бе посрещнала с ненавист този сериозен и свенлив мъж, толкова различен от очарователния лорд Мелбърн, който я съветваше да живее като владетелка от 18-то столетие. Впоследствие обаче тя се ожени за хубавия принц Алберт Сакс-Кобургски, а Алберт — самият той сериозен мъж — обичаше и тачеше Сър Роберта. И понеже всичко, каквото Алберт обичаше, беше възхитително, кралицата прие този път водача на консерваторите с доверие. От няколко дни насам се разнасяха неофициални листи на министри. Във всяка една от тези листи се срещаше и името на Дизраели, обаче Пийл още не беше го повикал.

Скоро Дизраели узна, че неговият приятел Линдхърст е определен за министър на вътрешните работи, лорд Станлей — на колониите, херцог Бъкингамски — на правосъдието, младият Гладстон — на търговията. Малко по-малко всички министерски места бяха попълнени. В клуба Карлтон непрекъснато се срещаша членове от различните политически групички и си поднасяха взаимни поздравления. Само Дизраели не беше получил още никакво известие от министър-председателя. Нима Сър Роберт Пийл щеше да изостави един от най-добрите си сътрудници? Такова нещо изглеждаше невъзможно, но ако за нещастие се сбъднеше, какво разочарование, каква катастрофа! Консерваторите щяха да останат дълги години на власт. Да бъде оставен сега настрана, това значеше да остане извън кабинета за един законодателен мандат, може би дори и за два? Четиригодишният му търпелив труд в Парламента щеше да остане напусто. В клуба Дизраели започна вече като че ли да долавя в погледите на другите една насмешлива ирония; известни разговори прекъсваха, когато той се приближаваше. В края на седмицата, съвсем отчаян вече, Дизраели реши да пише на Пийл.

„Драги Сър Роберт, аз не си позволих, в един такъв момент, да ви безпокоя със своята личност и бих продължил по същия път, ако да бях намерил някого да ви предаде моите чувства. Няма да ви безпокоя с оплаквания — трябва да са ви омръзнали вече; няма да ви кажа, че от 1834 година насам съм водил четири сражения за вашата партия, че съм изразходвал грамадни суми, че съм влагал с всички сили своите умствени способности във вашата политическа пропаганда. Обаче в моя случай има една особеност и аз не мога да я премълча. Бях принуден да се боря срещу буря от омраза и политическа злоба, каквито малцина политически мъже са срещали, и то още от момента, когато по внушение на един член от вашия кабинет, аз се записах под вашето знаме. Във всички свои изпитания бях подкрепян единствено от съзнанието, че ще дойде ден най-видният човек в моето отечество да засвидетелствува публично известно уважение към моите способности и моя характер.

Признавам, че ако ме пренебрегнете в тоя момент, за мене ще бъде убийствено и аз апелирам към вашето сърце, към вашата справедливост и към великодушието, известни ми като ваши отличителни качества, за да ме спасите от едно непоносимо унижение. Винаги ваш предан, драги Сър Роберт:

Б. Дизраели“

Предната нощ мисис Дизраели, като не можела да понася понататък унието на своя Дизи, бе писала саморъчно на министър-председателя, без знанието на мъжа си:

„Драги Сър Роберт, моля ви да не ми се сърдите за това натрапничество, обаче съм обзета от безпокойство. Политическата кариера на моя мъж ще бъде разбита завинаги, ако не го поканите сега... Недейте разбива

всички негови надежди, недейте го кара да почувствува, че целият му живот е бил една грешка.

Позволете ми да ви припомня и моята собствена дейност, скромна, но изпълнена с възторг, винаги в полза на вашата партия или, по-право казано, на нейния достоен за удивление шеф. В Мейдстон могат да ви кажат, че аз лично съм изразходвала над четиридесет хиляди лири.

Недейте ми отговаря, защото аз желая никое живо същество да не узнае, че съм отправила до вас тая скромна молба. Както винаги, оставам, драги Сър Роберт, ваша предана:

Мери-Ана Дизраели“

Пийл отговори на Дизраели с едно сухо писмо и в него наблегна най-вече върху един израз в неговото писмо: „Още от момента, когато по внушение на един член от вашия кабинет, аз се записах под вашето знаме“. Пийл му обърна внимание, и то доста остро, че никой член от неговия кабинет не е бивал натоварван с подобна мисия. (Дизраели в писмото си не говори за мисия; той само е искал да подчертае, че се е присъединил към консервативната партия под влиянието на Линдхърст, член от кабинета Пийл). Пийл добавяше в писмото си, че не разполага с достатъчно места за всички свои сътрудници и изказа уверение, че хората, с чието сътрудничество се гордее и чиито качества не отрича, ще разберат липсата му на достатъчно възможности.

Истината беше, че Пийл имаше желание да повери едно министерство на Дизраели, обаче неговите най-близки сътрудници не искаха да чуят за „тоя авантюрист“, например Крокър — оня Крокър „по-омразен от варено месо студено“ — свидетел и причина за провалянето на Дизраели при създаването на вестника; на свой ред и лорд Станлей бе заявил надменно и безцеремонно:

— Ако тоя натрапник влезе в кабинета, аз напускам!

Пийл не можа да защити Дизраели с много жар. Двамата мъже — Пийл и Дизраели — бяха съвършено различни по характер. Пийл беше събрал около себе си в Парламента хората на Богатството, Морала, Престижа; късното покръстване на Дизраели, напротив, беше обкръжено от Дългове, Цинизъм, Фантазия. Родът Пийл беше известен

със своя добър вкус. Техният дом в Лондон беше прелестен, със своите балкони над реката, отрупани с цветя, със своята великолепно сбирка от творения на холандските художници. „У вас се вечеря великолепно“ — казваха техните гости французи. Леди Пийл беше хубава и нежна; нейният портрет от Лорънс — подобие на „Сламената шапка“ на Рубенс — бе считан от мнозина ценители за най-хубавото творение на художника. Всичко в рода Пийл носеше отпечатък на холандска сериозност и добродетелна хубост. Всичко в Дизраели носеше отпечатък на евтин блясък. Върху леди Пийл диамантите блестяха с тъмен пламък; върху мисис Дизраели най-хубавите скъпоценни камъни правеха впечатление на стъкло. Домът на Мери-Ана, на „Гросвенър Гейт“, беше обзаведен с явно лош вкус. Мебелите й бяха ужасни, тоалетите смешни. Дребни подробности, но те допринасяха към недоверието на министър-председателя. И доктрината впрочем го отблъскваше не по-малко отколкото самият човек. Пийл по рождение беше много по-близък до фабриката, отколкото до чифлика или бедняшката колиба; много по-близо до пуританите, отколкото до кавалерите. По рождение голям буржоа, по сърце и по душа той беше с Кобден, с Брайт, със своите противници. Разсъжденията на икономистите го привличаха повече със своя почтен външен вид, с грамадните обувки на Брайт, отколкото чрез иронията на един прекалено бляскав оратор. Присърце му беше и Гладстон, също като него „Оксфорд отвън, Ливерпул отвътре“, като него народен представител на двадесет и една година, държавен подсекретар на двадесет и пет, защото Гладстон произнасяше молитва, преди да вземе думата и умееше около някой прост въпрос да усуква дълги и мъгляви обяснения. Дизраели се бе унижил дотам, щото да моли за министерско кресло; Гладстон, когато му бяха предложили министерско място, бе запитал с безпокойствие дали религиозната политика на кабинета ще му позволи да приеме предложението. За почтената и скромна душа на Пийл беше същинско облекчение да вижда по тоя начин човешката амбиция забулена в благовидни мисли. Когато Гладстон най-после прие, Пийл стисна силно ръцете на младия министър и му каза: „Бог да ви благослови“. Как би могъл да се отнесе по същия начин с циника Дизраели. Станлей имаше право — тоя човек е невъзможен.

* * *

Щом бе съставено правителството, парламентът бе свикан; Дизраели се яви със страх в душата; положението му беше твърде трудно. В опозицията партията се считаше щастлива да го използва срещу своите противници; занапред нещастният консерватор без място, значи, ще си остане едно самотно животно. Проектите ще бъдат защитавани от министрите. От него не очакваха вече нищо друго, освен да гласува — роля болезнена за един оригинален дух. Неговото неудобно положение радваше неприятелите му; дебнеха държането му със зложелателно любопитство. Очакваха да се обърне срещу своя шеф, загдето го беше изоставил; мнозина лукави съветници го насърчаваха към това; радикалите започнаха да му правят предложения.

Дизраели схвана опасността. Чувство на голямо озлобение срещу Пийл изпълваше душата му. Да му откаже министерско място беше законно право на Пийл, обаче тонът на отказа беше твърде оскърбителен. Когато погледна към министерските места и видя самодоволните лица на посредствени хора, незачитани дотогава от него, Дизраели изпита бясно желание да се нахвърли върху тях, но съдържа твърде буйната си душа. Повече от всякога трябваше сега да има търпение. Така го бе посъветвала и мъдрата Мери-Ана — очарователна в своята нежност в тия тежки часове.

Камарата остана изненадана, когато видя Дизраели да идва редовно на заседанията и да гласува за правителството в чудесно разположение на духа. Пийл, готов да угоди на привържениците на свободния стокообмен, зачеркна в митнишката тарифа над седемстотин артикула и замести тия приходи, изгубени за държавното съкровище, с едно странно нововъведение — данък върху дохода. Протекционистът Дизраели не се противопостави. Той се ограничи да произнесе една голяма реч върху една безобидна, техническа тема — консулските агенти — реч точна, изпълнена с цифри и анекдоти, но тъй интересна, щото задържа цели три часа камарата прикована в пълно мълчание — същата камара, тъй размирна при първата му реч. Когато го видяха пренебрегнат от Пийл, мнозина се бяха усъмнили в неговия талант. Връщането му в камарата мина бляскаво и остана

забележително, толкова повече, че сюжетът на речта му съвсем не беше от естество да го улесни в това отношение.

Едни измежду най-пламенните при поднасяне след това на поздравления бяха група младежи, току-що излезли от Кембридж и изпратени от последните избори в Парламента. Модерното красноречие на Дизраели, лишено от шаблон, ги беше възхитило. Младият Смит му каза:

— Говорите точно така, сякаш се намирате в Карлтон или на вашата собствена трапеза, гласът съвсем непринуден, произнасяте отчетливо, малко нехайно, винаги със сарказми.

Тия младежи — Смит, неговият приятел лорд Джон Манерс и целият кръжок около тях — бяха във възторг от речта на Дизраели. Потомци на твърде стари, видни родове, те притежаваха приказни замъци, възвисени сред мъглите на върха на някой хълм или притулени сред вековните дървета на някой парк. Бяха възпитаници на Итън и Кембридж, бяха си създали там добри приятелски връзки и бяха изградили една политическа доктрина, основана върху възвръщането на старинните институции и помирението на народа с аристокрацията, изпълнена със съзнанието за своите обязанности. Пълно съвпадение с доктрината на самия Дизи.

Индустриализмът може да съблазни зрялата възраст, но не и да стане религия на младите. Младежта има нужда от непрестанно въодушевление — „Религията на хасето“ ги бе разочаровала; „Купувай на пазара най-евтино, продавай най-скъпо“ беше за тях вече едно недостатъчно евангелие. Антиромантизмът от 1820 година бе последван от една романтична реакция. Тия млади англичани мислеха сериозно да съживят рицарството, с неговия кодекс на честта и с набожното му уважение спрямо жената. Феодализмът може да бъде погребан, обаче феодалиският закон, според който хората са обвързани помежду си от взаимни задължения, си оставаше най-желателният закон на земята. Те съжеляваха за времето, когато правило на живота е било „Noblesse oblige“^[1] Може би щеше да им се удаде да разпалят тоя почти загаснал пламък.

През 1839 година лорд Еглинтън организира един турнир в своето имение. Всички английски благородници бяха се стекли, всеки с въоръжението на своите прадеди. Една приятелка на Дизи, леди Сеймур, беше избрана за царица на турнира. За нещастие един

манчестерски дъжд удави възторга — над средновековните облекла бяха разперени хиляди чадъри. Рицарят на лъва, Рицарят на белия замък, Рицарят на огледалото се бяха превърнали всички в Рицари на печалното лице. Боговете бяха възтържествували, обаче младежта се възпротиви срещу боговете. Движението възприе други насоки, без да замре. В Оксфорд то се превърна в религиозно възраждане. „Дивно нежният“ глас на Нюман започна да обайва душите. Младите духовници потърсиха начин да приблизят англиканската църква до обредите на католицизма. През течение на четиридесет години англиканската църква се бе бояла повече от вярата, отколкото от безразличието. На младите англичани им бяха омръзнали вече тия затворени катедрали и хладни богослужения; някои от тях отидоха чак в Рим, други направиха опити да въведат в своите собствени църкви по-оживено богослужение. В Кембридж новите приятели на Дизраели — лорд Джон Манерс, Джордж Смит Кочрейн — си бяха наложили да опознаят лично теглилата на народа и да им търсят лек.

Както всички истински приятели, те малко си приличаха. Лорд Джон Манерс беше сериозен и набожен, чиста душа, един Лансело залутан в света на машините, затова скърбеше от все сърце за времената, когато монархът се е унижавал пред светията, когато народът виждал в лицето на своя крал — Божи миропомазаник, в аристократа — водач и закрилник. На тия теми той пишеше стихове доста лоши, но приятно наивни:

Да загинат парите, търговията, законът!

Само върнете, дайте ни нашето старо болярство...

Джордж Смит беше забележителен младеж, не твърде благонадежден, свободомислещ, но иначе сантиментален, циник, но романтичен, способен както да пожертвува своите идеи пред светските изисквания, така и да се отрече внезапно от света заради една мечтателска прищявка. Странен човек беше тоя Джордж Смит — на двадесет години по-мъдър от стар мъдрец, на двадесет и пет години — по-палав от дете, поет без аскетизма на поетите; ловец на зестри без увлечение по парите. В своя дневник бе записал: „Ако искате да вкусите от Живота, трябва да го пиете на малки глътки“, а той самият

го пиеше на един дъх. Дизраели се възхищаваше твърде много на Джордж Смит, тъй като той единствен никога не го отегчаваше. Дизи обичаше приятелските чувства на Смита към Манерс, доверието на Манерс в дарбите на Смит, скромността на Смит — тъй горд в сравнение с Манерс. Когато ги гледаше изправени пред прага на живота, идваше му на ум образът на двама странстващи рицари, с оръжие блеснало на слънчевите лъчи.

Пийл беше разочаровал тая разпалена младеж. Липсваше му гений; неговите безцветни речи ги караха да скучаят до смърт. Красноречието на Дизраели ги опияняваше. В Дизраели Смит съзираше дух в пълна хармония със своя дух. Лорд Джон беше малко по-сдържан. След първата им среща, беше казал:

— Дизраели говори много добре, само че малко нещо премного добре.

Лорд Джон се плашеше от известни откровения на Дизи. Например на излизане от едно заседание, където бе защитавал Църквата, Дизи бе казал:

— Чудно ми е, Уолпол, че вие и аз току-що гласувахме за една мъртва митология.

Подобни мисли учудваха лорда и му правеха неприятно впечатление. Той остана доста изненадан също и когато Дизи бе заявил пред тия млади благородници, че не съществува английска аристокрация.

— Английското перство — бе казал той, — има три различни произхода — ограбване на Църквата, продажбата на титли от страна на първите Стюарти и продажбата на избирателни околии в по-ново време. Всички ваши лордове имат скорошен произход. Когато Хенри VII е свикал своя пръв парламент, имало е само двадесет и девет светски перове, а от тия родове само пет продължават да съществуват понастоящем.

След това Дизи им бе пояснил, че единственото родословие с по-дълговременна цивилизованост е това на рода д'Израел и че неговият род е по-стар от техните родове. Смит се бе засмял; Джон Манерс го бе изслушал с ангелска сериозност.

* * *

Да бъде човек заобиколен от последователи, е чудесно, обаче времето летеше безвъзвратно. Пийл беше на власт, по-здраво от когато и да е. Всички пътища към полезна дейност си оставаха заприщени.

— Аз мисля — каза Дизраели на жена си, — че е време да направя като стария Талейран — той нали, когато не му било ясно какво трябва да прави, винаги си лягал! — и реши да прекара една зима в Париж. Преди да отпътува, Дизраели посети своите избиратели и им обясни своето поведение; той им заяви, че ще продължава да гласува за Пийл от партийна дисциплина, освен ако министър-председателят извърши предателство спрямо земеделците.

В Париж Дизи и жена му Мери-Ана се настаниха в хотел „Европа“, на улица Риволи. Граф д'Орсей ги бе препоръчал на своята сестра Грамон; Дизи и жена му бяха приети от нея твърде сърдечно. Сестрата на графа приемаше три пъти седмично в една малка къща в предградието Сент-Оноре, преизпълнена със стари мебели и картини. Там се срещаха с Евгений Сю — „единственият писател“ — отбеляза Дизраели в своя дневник — „приеман във висшето общество“. Дъщерите на мадам Грамон, прелестни госпожици, оставаха с гостите в началото на приемите, обаче в десет часа целуваха майка си и отиваха да си легнат.

Семейството Дизраели бяха веднага поканени и от мадам Бодран, съпруга на генерал Бодран, адютант на краля — очарователна англичанка, толкова млада, щото можеше да мине и за дъщеря на своя мъж. Там съпрузите Дизраели се срещнаха с англо-френските семейства в Париж — семействата Ламартин, Одилон, Баро, Токвил. Генерал Бодран се зае да предупреди краля, че мистър Дизраели, член на Парламента, би желал да изложи пред Негово Величество известни идеи относно партиите в Англия, идеи, които — ако бъде преценена тяхната стойност — биха могли да упражнят важно влияние върху политиката на двете страни.

Кралят го прие в Сен-Клу; странното умно лице на Дизраели, същевременно и тъжно, обкръжено от големи черни къдрици, направи силно впечатление на краля. Дизраели събуди интерес в краля, понрави му се и бе поканен да идва по-често в двореца. Дизи скоро стана един от редовните гости на кралското семейство. Кралицата, мадам Аделаида и херцогиня де Намур сядаха край една маса и се залавяха с ръкоделие. Поднасяха напитки, след това кралят отвеждаше

Дизраели в съседната стая и разговаряше с него ту за политика, ту за своята младост, за странните си авантюри, за тежкия живот, воден от него.

— Ах! Мистър Дизраели — му бе казал той, — моят живот е пълен с големи превратности.

Кралят обичаше много да говори на английски, със своя лек американски акцент. Между другото, каза на Дизраели, че само той знаел как трябва да се управляват французите.

— Единственият начин да се държи тоя народ в ръка е да му се дава пълна свобода, но да знае човек кога трябва да го възпира.

Тая интимност с един тъй интелигентен крал опияняваше Дизраели. Един от бляновете на неговото детство се бе осъществил. Все пак, той бе съгласен с генерал Бодран по това, че кралят е до известна степен премного фамилиарен. На големи банкети, в галерията Диана, Луи-Филип поръчваше да му донесат жамбон, нарязваше от него резени, тънки като книга, и ги разпращаше на своите любими гости. Той се гордееше твърде много с тоя свой талант и обясняваше, че го бил изучил през време на своето изгнаничество от келнера в един английски ресторант, където се хранел по за девет пенса. Кралете в романите на Дизраели имаха по-добре развит вкус към околната обстановка.

[1] Noblesse oblige — Благородството задължава (френска поговорка). Когато човек има благородническа титла или се радва на някое по-облагодетелствувано положение, трябва да се държи със съответното достойнство. ↑

V. МЛАДА АНГЛИЯ

*А какво бихте правили вие с потира
Господен, ако бихте го намерили?*

Манерс и Смит, след продължително проучване на политическото положение, бяха дошли до заключението, че единственият начин да останат верни на себе си, бе да образуват нова партия, колкото и малка да бъде тя. Трябваше им обаче опитен шеф водач. Защо да не им стане водач Дизраели, щом като и без това е свободен? Смит и неговият приятел Кочрейн (наричаха го в интимен кръг Кок) отидоха в Париж да се срещнат с Дизи; завариха го на върха на неговия триумф — унесен като дете в своите успехи, преизпълнен от радостното съзнание, че неговата чакалня е пълна винаги с министри. Макар и да приближаваше четиридесет години, той все още запазваше своята приятна способност да бъде обаян от собствения си блясък.

— Затворен насаме с Луи-Филип в Сен Клу — така писа Смит на Манерс, — той се вижда вече като основател на нова династия, със своите къдрици ала Манфред гравирани върху монетите на кралството.

Дизраели ги прие с ентузиазъм. Направиха помежду си една тайна уговорка, че всички депутати, членове на новата партия, се задължават да гласуват винаги заедно и да възприемат решенията на болшинството — това бе сторено, за да се угоди на любителя на конспирации. Дизи веднага започна да си представлява как групата нараства, как възниква нова партия, с петдесет, шестдесет членове... борба, срещу шефа, Пийл обзет от безпокойство, унижен...

Хранеха се заедно на село, в равнината Монсо Монсо, в Роше де Кацнал; връщаха се в Париж; разискваха продължително, през време на разходките си около площада Вандом; най-последно спогодбата бе постигната.

Кок не беше така доволен от Дизи, както Смит. Той смяташе, че Дизраели се впуска премного в сметки, че се отдава премного на своята

амбиция. Упрекваше го, че е премного духовит, но без усет към хумора, тоест без чувство на критика към самия себе си. И Манерс също така, след като Кок го постави в течение на постигнатата спогодба, прояви известно безпокойство. Преследват ли те положително една и съща цел? Дизраели мислеше преди всичко за борба срещу правителството; неговите последователи искаха само да съберат около себе си приятели, обвързани помежду си от общи разбирания. Те считаха за лудешки обширните комбинации на Дизи. Да свалят Пийл от власт?

Преди всичко, такава неща беше невъзможно... министър-председателят имаше зад гърба си грамадно мнозинство. Освен това желателно ли беше това сваляне? Щом тяхната малка група се превърне в истинска партия, принудена да жертва своя идеал пред политическите интриги, завистта щеше да ги разедини и хубавата играчка щеше да се строши.

— Да можех да бъда уверен — писа Джон Манерс, — че Дизраели вярва във всички свои думи! Неговите исторически възгледи са също като моите, обаче вярва ли той в тях?

По отношение на религията, Манерс беше взискателен, защото бе верующ; обаче след няколко разговора с Дизраели остана с убеждението, че Дизи е силно привързан към умерения оксфордизъм, тоест към една по-романтична англиканска църква, без да бъде напълно преустроена по католишки образец. Циникът Смит слушаше с насмешка религиозните разговори на двамата си приятели. Техните гледища се различаваха толкова много, щото нито един от двамата не забелязваше различията. За Дизи Англиканската църква представляваше една грамадна историческа сила, следователно по необходимост трябваше да бъде тачена и поддържана; обаче мисълта, че може да се отдава някакво буквално значение на религиозните доктрини, беше свършено далеч от него. За Джон Манерс вярата представляваше една тъй очевидна необходимост, щото за него беше свършено неразбираемо, как би могъл един човек да живее, без да бъде уверен по всички точки на своята религиозна доктрина. Смит със своя извънредно бистър поглед бе писал:

— Привързаността на Дизраели към умерения оксфордизъм прилича на привързаността на Наполеона към умереното мохамеданство.

* * *

Веднага след завръщането на Дизи в Лондон, групата влезе в действие. Четирмата посветени в тайната заеха места в Парламента наедно, зад Пийл, разменяха постоянно своите впечатления от разискванията в заседанията и гласуваха без колебание срещу правителството, когато неговото становище биваше противно на принципите на Млада Англия. Така например гласуваха заедно с радикалите закона за закрила на детския труд (децата по него време работеха често по дванадесет часа на ден) и отказаха да гласуват закона за крутите мерки в Ирландия. Във всички такива случаи те се отделяха тържествено от партията и един от тях излагаше доктрината на народния консерватизъм.

Нищо не би било в състояние да раздразни Пийл повече от тоя системен бунт, основан върху една доктрина. Човек със заповеднически нрав, свикнал да му се подчиняват сляпо, той винаги бе управлявал своите партизани с една нетърпелива студенина. Когато някой негов партизанин идваше да го запита свенливо: „Мисля, че трябва да взема думата“... той отвръщаше сухо: „Непременно ли?“... Даже и в заседанията на министерския съвет, ако някой от неговите колеги си позволяваше да не бъде на едно мнение с него, той грабваше вестник и се намръщваше.

— Та той ще ме изгони с ритници, ако посмея да му отговоря — казваше един от неговите министри. — Тая опозиция от страна на три деца и един романист го накара да изпадне в крайно раздразнение. Естествено, той приписа цялата интрига на Дизраели и започна да се отнася към него като с куче. През време на заседанията, при най-невинни запитвания, той му отговаряше със съкрушително кратки отговори. Дизраели подчерта това негово държане с думите: „Многоуважаемият барон, със своята вежливост, пазена от него като монопол само за неговите приятели“... — Консерваторите, нагрубявани често от Пийл, се закискаха прикрито и сведоха очи надолу.

Един от министрите, Сър Джеймс Грахам, писа на Крокър:

— Колкото се отнася до Млада Англия, Дизраели всъщност, като най-ловък измежду тях, държи в свои ръце нишките и движи куклите.

Според мене, той е човек без принципи и доведен до отчаяние, сега търси средства да сплаши правителството. Аз съм на вашето мнение, че тия хора ще се върнат на яслата, след като се наприпкат и налудуват. Един-два камшика, нанесени ловко, могат да ускорят и да осигурят връщането им. Само Дизраели е вреден, а с него аз нямам никакво желание за разбирателство. Ако го прогоним в редовете на нашите открити врагове, толкова по-добре за партията.

Сама кралицата, привързана сега към своя Сър Роберт, писа с възмущение на своя чичо, белгийския крал, че „по грешка на една банда луди глави“ насмалко щяла да изгуби своя министър. Пийл се присъедини към мнението на Грахам и Крокър и реши да изключи Дизраели от партията; веднъж изолиран, той щеше да изгуби мандата си при идните избори и по тоя начин ще се отърват от него. На пленарното заседание на консервативната парламентарна група не го поканиха. Дизраели запита правителството, в случая опущение ли е станало или неповикването му означава изключване. Отговориха му, че опущението е съзнателно и че неговото държане от известно време насам е достатъчно да му обясни причината.

Публиката започна да узнава за съществуването на Млада Англия. Тая клика млади джентълмени с бели жилетки пишеха лоши стихове, говореха за рицари, за замъци с кули и феодални турнири; всичко това започна да се вижда забавно на Джон Бул. Пънч^[1] помести „Стихове до една фуста, от един осъден Младо-англичанин“, който искал да бъде вързан за стърчишката на някоя кола и да му наложат един хубав пердах с камшик, за да възобнови „едно хубаво старо английско наказание“. Обаче не всички се смееха. Четирмата приятели предприеха заедно едно пътуване до Манчестер и на едно работническо събрание бяха посрещнати добре. Манерс и Смит имаха продължителни разговори с фабрикантите и разбраха, че покрай мнозината груби и алчни фабриканти, има и мнозина човечни измежду тях. В това те съзираха елементите за едно ново феодаство, ако фабрикантите бъдат в състояние да схванат своите обязанности. Да се декларира срещу индустрията е много глупаво и неуместно. Трябва да се спечели индустриалната младеж за народния консерватизъм.

През ваканцията четирмата се срещаша ту в една, ту в друга от техните големи къщи. Дизраели обичаше тия събрания. Неговото

разбирателство с тия млади хора беше станало по-пълно от когато и да е. Между тях и него съществуваше една силна връзка — общата им любов към романтичното, идеята, че животът не е само една долна борба на интереси и нужди, но че може да се поддържат в живота и пламенни приятелства, абсурдна и благородна вярност, вкуса към хубавото. Джон Манерс, след като бе открил в Дизраели тия чувства и след като се бе уверил в тяхната чистота, се бе привързал към него не по-малко от другите двама свои приятели. Тримата му пишеха вече общо: „Драги Сид и капитане“. Колкото до него самия, когато биваше с тях, той се чувстваше отново подмладен, но изпитваше и една свобода, дължима на неговото рождение, непозната му дотогава. Привидният цинизъм, наложен му от суровия живот, се разтопяваше. Той беше признателен на своите приятели, загдето въплъщават неговите блянове.

Още веднъж неговите мощни чувства го вдъхновиха да пише. Той замечта за един роман с герои — неговите приятели Смит, Манерс и други — роман и същевременно политически акт, с цел да покаже недъзите на съществуващите партии и възможната роля на едно консервативно верую. Под листнатите сенки на своите паркове, Дизраели обсъди новите си проекти заедно със своите съюзници. Той си състави план за една трилогия на модерна Англия: Аристокрацията, Народът, Църквата. Стремезът към писателство го обземаше все по-силно, политиката оставаше на втори план. Дизраели се затвори в Браденхам и се залови за работа. Но добре запознат със своя колеблив характер, той си каза:

— Искам да разчистя всичко до януари, ако мога, защото не може да се месят дела и мечти.

* * *

Едно след друго, през 1844 и 1845 година, Дизраели обнародва първите два тома от своята трилогия „Млада Англия“ — Конингсби и Сибил.

Конингсби или Новото поколение беше едновременно и един роман на неговите приятели — сатира върху политическия живот и едно средство за Дизраели да определи своята доктрина посредством

един роман. Смит беше му послужил като първообраз за неговия герой Конингсби; ведно с него бяха обрисувани и Манерс и Кочрейн. Той ги представи първом в Итън и Кембридж, разочаровани от глупавите идеи на своето време, изпълнени от презрение еднакво и спрямо либерали, и консерватори — спрямо консерваторите — защото не желаят нищо да запазят, спрямо либералите — защото мразят свободата. „Консерваторското правителство? Ах! Да, дела либералски, принципи консерваторски.“

Конингсби, при търсенето на една нова доктрина, се среща с една загадъчна личност — Сидония, който му разяснява най-последна света. Сидония е евреин, по произход от Испания, царски богат, една смесица между Дизраели и Ротшилд, или по-точно казано, както Дизраели би желал да бъде, или както би желал Ротшилд да бъде. Думите на Сидония са кратки, красноречието му съвършено. Изглежда да е обсъдил всички въпроси. Той разрешава с няколко думи и най-мъчните въпроси, с едно почти свръхчовешко спокойствие. Ако може да му бъде направен някакъв упрек, то е само, че му липсва сериозност. Над най-сериозните му речи се носи лек дух на насмешливост. Той минава от най-дълбока сериозност към пронизващ сарказъм. Обаче тая привидна липса на сериозност се изкупва с една крайно голяма свобода на духа, дължимата може би именно на тая липса.

Сидония вдъхва на Конингсби вяра в гениалната личност.

— Но пред едно необятно обществено мнение, какво представлява отделният човек? — пита Конингсби.

— Дар божи — отговаря Сидония.

— А каква цел трябва да преследва младежта?

— Трябва да се стреми към форма на управление, която да може да бъде обичана, а не търпяна. Трябва да обладава героична амбиция — чувство, без което държавата не е здрава, без което политическият живот е гозба без сол, короната без украса, Църквата — обикновена администрация, Конституцията — блян.

Книгата завършва в момента, когато Конингсби влиза в Парламента; тя възхити Млада Англия, защото беше нейната епопея.

Сибил или Двата народа не бе по-малко бляскава. Двата народа са Богатите и Бедните. Книгата беше предназначена да посочи на англичаните какъв всъщност е животът на бедните. Дизраели описа в нея мизерията в селата, в работническите градове, в мините. Действието се развиваше мелодраматично, обаче картините из живота на широките народни маси бяха точни и трогателни, без преувеличение. Читателят чувстваше, че са рисувани със съчувствие, но същевременно и добросъвестно. В никоя от своите книги Дизраели не бе проявил по-голяма сериозност. Щом заговори за народа, той бе престанал да си служи с ирония, а книгата си завърши с истинска пламенност, с едно действие на вяра, като възлагаше на златната младеж грижата да търси лек за толкова злини, тъй като народът е безсилен, ако не се бори под водачеството на свои естествени водачи.

— Моята молитва е да можем да доживеем времето да видим Англия наново свободна монархия, с народ щастлив; моето убеждение е, че тия величави последици не могат да бъдат извоювани, освен чрез енергията и предаността на нашата младеж. Ние живеем в една епоха, когато понятията млад човек и равнодушен човек не може вече да бъдат синоними. Ние трябва да се подготвим за утрешния ден.

Върху първата страница на Сибил бе писано:

— Желая да посветя тая книга на една жена, чиято хубава душа и благороден характер винаги са я подтиквали да съчувствува на страдащите, чийто нежен глас често е насърчавал, чийто вкус и преценка винаги са напътствували автора на тия страници — на най-строгия критик, на най-съвършената съпруга.

[1] Пънч — прочуто английско хумористично списание. ↑

VI. ДЪБЪТ И ТРЪСТИКАТА

Дизраели имаше обичай да казва, че винаги след обнародването на една книга неговият дух извършвал скок. Романът за него бил един способ да анализира, една проверка на собственото си становище, „репетиция“ на една политика.

— Поезията за мене е предпазителна клапа на моя дух, обаче аз желая да привеждам в дела измисленото от мене — казваше той.

След като изложи в Конингсби и Сибил идейната страна на своята политика, Дизраели се върна с удоволствие към действие. За нещастие Млада Англия представляваше едно чувство, но не и една програма; червендалестите, пълни джентълмени около него в Парламента никога не биха могли да погледнат сериозно на неговата доктрина. Сега трябваше да определи точно къде се намира и да плува само във водите на действителността. Къде е политическа Англия?

Повече от всякога Камарата на общините се намираше под влиянието на Сър Роберт Пийл, а Сър Роберт Пийл желаше да свърши с партийното управление. Изпълнен от съзнанието за своята сила, той вярваше, че е способен да се наложи на възхищението на своите противници, както и на своите партизани. Сигурен в своите добродетели, той започна да счита опозицията за грях. Пийл беше вече заразен от болезнена амбиция в една морална форма — най-тежката от всички политически болести, една от ония болести, които не прощават.

По него време Дизраели повтаряше с удоволствие една максима на кардинал де Рец: „Няма нищо на тоя свят без своя решителен момент и шедьовърът на умелото ръководство е да се познава и избира тоя момент“. След внимателно анализиране на парламентарната атмосфера, Дизраели сметна, че решителният момент е дошъл. След продължителни и търпеливи наблюдения, неговата преценка за Пийл беше вече ясна. Както всички интелигентни хора, лишени напълно от творчески дарби, Сър Роберт имаше една опасна симпатия към творчеството на другите. Неспособен да създаде своя система, той се нахвърляше върху системите на другите с ненаситен апетит и ги прилагаше с усърдие по-голямо дори и от усърдието на самите им

изобретатели. По тоя път, поради едно странно отклонение, самото постоянство на неговия ум правеше от него най-непостоянния водач. Той защитаваше една политика дълго време след отминаването на момента, когато би било по-умно да отстъпи; след това, след като бе разбрал изведнъж възраженията на своите противници, той се превръщаше в непримирим защитник на обратната политика. По тоя начин, след като се бе борил с една почти сурова жестокост срещу Канинг, който бе пожелал да освободи католиците, Пийл бе станал след смъртта на Канинг освободител на католиците. По същия начин и сега, избран от джентълмените — земевладелци, за да брани митнишката политика, той се бе хвърлил през глава в защита на свободния стокообмен. Все по същия начин, винаги, когато беше най-уверен в своята добросъвестност и своята интелектуална смелост, другите го смятаха за дезертьор. Дизраели схвана в каква посока беше най-удобно да насочи нападението си и се хвърли с всички сили в борбата.

Първото кръстосване на мечовете бе предизвикано от един отговор на Пийл. Дизраели току-що бе привършил няколко свои забележки и бе помолил министъра да не вижда в неговите думи враждебно деяние, а напротив, една приятелска откровеност. Пийл стана и с пронизващо презрение, обърнат към Дизраели, цитира няколко стиха от своя знаменит предшественик Канинг:

Дайте ми противник явен и борец.
Що идва право срещу мен; борба ще вода аз без
страх.
Но от вси злини, о Боже, създадени от твоя гняв.
Боя се само от едно — от искрения си приятел.

Цитат неблагоприятен от страна на един човек, играл пред Канинг точно такава роля на искрен приятел, според някои — роля дори вероломна. Всички се спогледаха и отправиха изпитателни погледи към Дизраели — той не отговори.

Няколко дни по-късно Дизраели стана отново, да протестира срещу системата да се апелира към лоялността на консерваторите, преди да се гласуват либералски законодателни мерки.

— Твърде уважаемият джентълмен — каза той, — издебна либералите, докато се къпят, и им задигна дрехите. Той ги остави да се наслаждават свободно на своята либерална позиция, а той самият се превърна в строг консерватор, облечен в техните одежди.

Цялата камара избухна в смях и ръкопляскания. С безстрастна сериозност, Дизраели продължи:

— Ако твърде уважаемият джентълмен може понякога да счита, че е от полза да мъмри своите партизани, ние може би го заслужаваме. Лично за себе си ще кажа, че съм готов да се преклоня под неговата пръчка, но ако наистина твърде уважаемият джентълмен, вместо да ни порицава, си служи с цитати, той може да бъде уверен, че това е най-сигурното оръжие. С това оръжие той винаги си служи с майсторска ръка и когато цитира някой авторитет, в проза или в стихове, той е уверен в успеха, защото, от една страна, той никога не цитира пасаж неодобряван в миналото от Парламента; на второ място, защото тия негови цитати са винаги така щастливо подбрани. Твърде уважаемият джентълмен знае от какво голямо значение е да вмъкне в едно пререкание едно велико име, колко грамаден е ефектът от това, често пъти същински електрически ток. Той никога не цитира автор, който да не е велик, да не е любим — Канинг например. Ето едно име, което никога няма да бъде споменато пред Камарата на общините — уверен съм в това — без да предизвика вълнение. Ние всички се удивляваме на неговия гений. Ние всички оплакваме, или почти всички, неговия преждевременен край; съчувстваме всички на неговата борба срещу царящия предразсъдък и високопоставената посредственост, срещу откритите врагове и искрените приятели. Твърде уважаемият джентълмен може да бъде уверен, че един цитат от такъв един автор винаги ще си има своя ефект. Няколко стиха например, написани от мистър Канинг върху приятелството и цитирани от твърде уважаемия джентълмен. Темата, поетът, ораторът — каква щастлива комбинация! (Продължителни, бурни ръкопляскания). Ефектът на такъв цитат в едни пререкания трябва да бъде съкрушителен и аз съм уверен, че ако бъде отправен към мене, не ще ми остане нищо друго, освен да поздравя публично твърде уважаемия джентълмен, не само за неговата отлична памет, но и за неговата безстрашна съвест.

Тия леки думи, пропити с отрова, бяха изказани с безподобно изкуство. Преди всичко, с една престорена смиреност, с нисък

монотонен глас, с бавна подготовка. След това изведнъж думите „Канинг например“ доставиха на всички слушатели удоволствието да предчувствуват нападението; самото нападение дойде толкова по-неудържимо, защото бе маскирано със съвършенството на външната форма и престорената мекост на гласа. Ефектът бе чудовищен, а възторгът толкова жив, щото един министър, станал от мястото си да отговори, бе принуден дълго време да чака безмълвно. Пийл, с наведена глава, извънредно блед, дишаше тежко. Само Дизраели единствен беше останал безразличен, като че ли човешките страсти нямаха никаква власт над него.

— Сцената би могла да ви накара да плачете от удоволствие — писа Смит на Мери-Ана.

В Браденхам старият сляп баща, седнал край Сара, повтаряше:

— Темата, поетът, ораторът — каква щастлива комбинация!

Пийл почувствува приближаването на бурята. Той беше човек чувствителен, привикнал да го уважават, затова само с голяма мъка можа да се сдържи. Нима камарата търпи един нахалник да се отнася така спрямо най-великия парламентарист? И при това, каква неправда?... Канинг? Да, разбира се, той беше обичал Канинг, обстоятелствата се бяха усложнили, бяха споделяли тежестите както винаги. Пийл се опита да обясни, но се намери пред една враждебна аудитория. Тласкан от едно свое прикрито настроение, той бе прекалил твърде много в своята враждебност спрямо интересите на земеделците — виновници за неговото идване на власт. Когато бюджетът бе дал един излишък, мнозина от консерваторите бяха поискали той да послужи за облекчаване на земеделците. Пийл бе отказал чрез един от своите министри, без дори да си даде труд да отговори самият той. Сега камарата с едно нетърпение, примесено едновременно и с неспокойствие, и с вътрешно доволство, очакваше Дизраели да вземе думата; за камарата беше печално да гледа как благородното лице на Сър Роберт бледнее и потрепва, но гледката беше за нея същевременно и желана. По същия начин както, когато едно красиво животно за борба влиза в арената, с косъм блестящ от сила и здраве, публиката започва да страда, но се и наслаждава на бандерилите, които ще го разярят.

Тоя път Дизраели се обърна към своите приятели привърженици на покровителствените мита и ги смъмри с ирония. Защо са тия

смешни оплаквания от поведението на министър-председателя?

— Разбира се, има известна разлика между становището на твърде уважаемия джентълмен като водач на опозицията и като министър на короната. Това обаче си е вечната история. Не бива човек да се учудва твърде много на контраста между кратките часове на победата и продължителните години на владението. Премного вярно е, че твърде уважаемият джентълмен се е променил. Аз си спомням за неговата реч върху покровителствените мита — най-хубавата реч, каквато съм слушал в своя живот. Беше нещо велико да се чуят думите на твърде уважаемия джентълмен: „Предпочитам да бъда шеф на английски джентълмени, отколкото да имам доверието на владетели“... Тия думи бяха нещо велико. Сега ние вече не чуваме да се говори за английските джентълмени, но какво от това? На английските джентълмени им остава удоволствието на спомена, очарованието на възпоменанията. Те бяха неговата първа любов и ако той сега не коленичи вече пред тях, както в часовете на страстната любов, те могат да си спомнят за миналото. Няма нищо по-безполезно и по-нещастно от това да се правят сцени, да се хвърлят обвинения, да се правят упреци. Ние всички знаем много добре, че в такъв случай — когато предметът на любовта е престанал да се харесва — напразно е да се апелира към чувствата. Вие знаете, че моите думи са верни. Всеки човек, или почти всеки, е имал случай да го преживее. Моите уважаеми приятели се оплакват от твърде уважаемия джентълмен. Твърде уважаемият джентълмен прави каквото може, за да ги успокоява. Понякога той се спасява зад надменно мълчание; друг път се отнася към тях с упорита студенина. Ако те познаваха малко нещо човешката природа, биха разбрали и биха мълчали. Обаче те отказват да мълчат. И какво става? Какво става винаги при подобни обстоятелства? Твърде уважаемият джентълмен се вижда принуден да действа, със съжаление в душата си и изпраща своя прислужник да каже много мило: „Ние не можем да търпим тия стенания пред нашата врата“. Точно такъв, Сър, е случаят със земеделието — хубавицата, ухажвана от всички, изоставена сега предателски от нейния любим.

Невъзможно е да се даде една представа за ефекта, произведен от речта. Тонът бе допринесъл твърде много за ефекта. Всичко беше изказано с нисък, монотонен глас; ораторът замълчаваше, когато ръкоплясканията и смехът се усилиха твърде много, след това

подкачваше наново все по същия начин, без видимо усилие, подобно на някакъв непрекъснат поток от духовитост и укори, разливан капка по капка върху снажната фигура на министър-председателя. Камарата беше едновременно и възхитена, и посрамена; изплашена от могъществото на човека, срещу когото се бе осмелила да се опълчи, тя ръкопляскаше, без да го поглежда. Пийл бе нахлупил шапката си ниско над очите и не смогваше да прикрие своите нервни движения, а лорд Джон Ръсел шепнеше: „Всичко това е вярно“. Дори и свирепият Елис се смееше, а Маколей имаше самодоволен вид.

* * *

Парламентарната ваканция, за щастие, даде малко отдих на Сър Роберт. Той има удоволствието да се върне при семейството си на село; той суров иначе министър беше най-нежен съпруг и баща. Без съмнение Дизраели, понеже сам той изпитваше силно всички семейни радости, би се смилил да бе могъл да прочете писмата, изпращани сега на леди Пийл.

— Моя твърде скъпа любов, не мога вече да понасям нашата раздяла; отпадналост и копнеж ме морят. Връщам се към два-три часа сутринта в една пуста къща; намирам нашата стая, с твоята тоалетна маса и стъкълцата с парфюми, детската стая, изоставени, всички салони тихи и празни... понякога нямам сили вече да понасям. Кажете на малката Юлия, че нейният часовник е у мене, всяка вечер го навивам и го следя...

Обаче същинските лица на хората остават почти винаги скрити за другите, защото им са познати само в обществения живот. Пийл и Дизраели се нападаха, и двамата несправедливи, и двамата достойни за уважение, и двамата твърдо решени. Двама маскирани рицари се борят; копията им не срещат вече нищо друго, освен метал; никога вече нито единият, нито другият не ще могат да вдигнат желязната мрежа от лицето си.

Далеч от Парламента Пийл си възвърна своята самоувереност. Край своята очарователна жена, в своя хубав замък в Драйтън, той намери отново един хармоничен свят, напълно подчинен нему; намери и една атмосфера на доверие и похвали, а от това неговият дух се

възобнови. Та нали в края на краищата сесията беше завършила без поражения; нали той си беше останал все така могъщ, както винаги дотогава! Понеже либералите нямаха мнозинство, за да управляват сами, имаха интерес да го подкрепят; без съмнение благородниците — фермери сега го мразеха, обаче продължаваха да се боят от него, слушаха го като овце. Той беше загубил техните сърца, но не и гласовете им. Кобден продължаваше все още да думата, че „нито великият турски султан, нито руският император не са по-силни от Пийл“. Гледан от покоя на това усамотение, дребният Дизраели се виждаше като мухичка на могъщия лъв.

Все пак месец юли се оказа дъждовен и дъждът, който бе удавил навремето турнира в Ерлингтън, подготвяше сега бавно пороя, предопределен да помете Пийл.

* * *

Когато Дизи запитва как отива реколтата, Сара му отговори:

— Вали толкова много, че и гълъб даже не може сухо кътче в тоя потоп да намери. Реколтата ще бъде много слаба.

През месец август Пийл узна, че някаква болест била нападнала картофите. Страхът му от настъпването на глад в Англия до такава степен съвпадаше с теориите за свободния стокообмен, към които го влечаха неговите чувства, щото той се изостави напълно и веднага употреби думата „глад“. Няма картофи — следователно глад в Ирландия; няма жито в Англия за подпомагане на Ирландия — следователно няма друг изход, освен да бъдат премахнати покровителствените мита, да се разреши най-после вносът на храни. Да, трябваше да се отворят пристанищата, да се премахнат тия чудовищни мита. Какво ли щеше да каже партията? Няма ли да вдигне вой, че е било извършено предателство? Няма значение! Пийл бе обзет от жаждата да стане мъченик. Кобден и Брайт щяха да одобрят поведението му. Дизраели щеше да произнесе саркастична реч, камарата щеше да ѝ се наслаждава един-два часа, обаче Пийл щеше да остане в очите на идните поколения като благодетел, жертвувал интересите на партията пред интересите на страната.

Скоро Лондон научи, че четири заседания на министерския съвет са били свикани за една седмица; че Пийл отхвърлил доктрините, с които бе дошъл на власт и искал да премахне митата върху житото; лорд Станлей бил заплашил да си подаде оставката; правителството било по-болно, отколкото картофите. Паниката на Пийл изненада всички. Лорд Станлей казваше:

— Не мога да разбера нищо. За реколтата нищо положително не може да се знае по-рано от два месеца. Ако внесем жито, с това няма да нахраним ирландците, защото те нямат нито стотинка да си купят жито. Пийл се готви да запази в сила едни умерени мита през идните три години, а до три години гладът ще бъде отдавна минал.

Министър-председателят отговори, че кризата е световна, че всички държави бяха започнали вече да забраняват износа на храни.

— Добре — каза тогава Станлей, — щом като няма нищо за внасяне, защо тогава да изменяме цялата митнишка политика на страната?

Той не можеше да схване, че решението на Пийл почиваше на сантиментална почва, а не бе продиктувано от разума. Във всеобщото възбуждение хората се питаха:

— Какво мисли херцогът по този въпрос? — обаче на херцога тая авантюра не му се харесваше. Той казваше:

— Гнилите картофи докараха цялата тая беда; те хвърлиха Пийл в този негов проклет страх.

Херцог Уелингтън продължаваше да се ядосва:

— Никога не съм виждал друг човек изпаднал в такава паника.

Обаче херцогът, привикнал напълно на гъвкавата военна дисциплина, считаше като въпрос на чест да изпълнява заповедите, каквито и да бъдат те, и беше готов да изкомандва още веднъж:

— Драги лордове, надясно кръгом: марш!

Дизраели узна всички тия новини през време на един свой нов престой в Париж и си помисли:

— Тия гнили картофи ще изменят съдбата на света.

Тиер му каза:

— Ако гладът е истински, Пийл е велик човек; ако гладът е празни приказки, Пийл ще стане смешен.

Когато Пийл взе окончателно решение, Станлей се оттегли от кабинета; всички министри го последваха. Кралицата повика лорд

Джон Ръсел и го натовари да предаде веднага на Пийл отровната чаша, предадена му от него преди това. Пийл обаче хареса вкуса на отровата; той каза на кралицата:

— Аз ще бъда ваш министър, каквото и да стане.

На един свой приятел той писа:

— Странен съм. Чувствувам се като човек, който се връща към живота.

Другите нарекоха постъпката му предателство; Пийл я считаше като набожно преоглашение. Кралицата и принц Алберт — и двамата разпалени привърженици на свободния стокообмен, повтаряха пред него, че той спасява страната. Пийл се смяташе за непобедим, понеже никой не искаше да заеме мястото му. Всичко се развиваше добре. Също като Одисей, той единствен беше в състояние да опне тоя лък.

Парламентът се събра наново. В камарата на лордовете бе образувана една протекционистическа партия, насочена срещу Пийл. Крокър, изпратен в Ирландия да направи анкета, се завърна и уведоми своя шеф, че — както бе заявил и Тиер — истински глад няма. Джон Манерс писа на Дизраели:

— Гладът е приказка за приспиване; изгледите за новата реколта са отлични.

Ирландия всъщност имаше толкова малко връзка с решението на Пийл, колкото и Камчатка. Той преживяваше своята умствена криза и нищо не бе в състояние да го спре.

Още в първото заседание на Парламента Пийл уведоми партията, че всички негови стопански идеи са се променили. Благородниците — землевладелци изслушаха с ужас неговата декларация, произнесена с толкова авторитетен глас, щото никакъв глас на протест не се чу. Впрочем в своя поход към собственото си мъченичество министър-председателят запази напълно своята ловкост на голям тактик. Един ден Гладстон, преди да стане да говори, бе запитал Сър Роберт с нисък глас:

— Как да говоря — кратко и ясно ли?

— Не — бе отговорил шефът, — надълго и неясно.

Същата тая метода прилагаше и самият той през време на това мъчително заседание. Пред изненаданата камара той заговори за цената на лена и на вълната, вмъкна и една дисертация върху соленото месо за флотата; всичко беше така банално, така сухо, щото

слушателите, загледани в добре известната им фигура на Сър Роберт пред червената кутия, а пред него отчаяното лице на Сър Джон, скрито наполовина, както винаги, под широкополата му шапка, се питаха дали тая драма не е някакъв сън. Ловкостта на този виртуоз в парламентарни пререкания беше действително забележителна — умееше да понижава тона на разискванията, да им придава дребнав, незначителен вид, или, както казваше Дизраели, да превръща парната машина в обикновено котле.

По всичко изглеждаше, че завесата ще бъде спусната въпреки всичко над един успех на правителството, когато Дизраели стана от мястото си. След няколко думи относно тона на министър-председателя — тон нетърпим от страна на един човек, току-що обявил пълното прекатурване на дотогавашната си политика, той продължи с равномерен глас, с палци втикнати в извивките на жилетката си:

— Сър, мъчно е да се намери в историята пример, подобен на положението на твърде уважаемия джентълмен. Един-единствен пример ми идва на ум — из последната война в Ориента. Спомням си, че по времето на голямата битка, когато съществуването на турската империя е било поставено на карта, султанът поръчал да построят грамадна флота за защита на своята империя. Корабите били поверени на отбрани хора; офицерите били най-добрите моряци в цялата империя; преди да се пристъпи към действие всички — офицери и моряци — получили богата награда. Никога преди това по-хубаво стъкмена морска експедиция не била излизала от Дарданелите от времето на Сюлейман насетне. Султанът лично присъствувал при отплаването на флотата; всички мюфтии произнесли молитви за успеха на експедицията, както у нас всички се молиха за успеха на изборите. Флотата отпътувала, обаче какво било изумлението на султана, когато видял, че великият адмирал се отправя право към пристанищата на неприятеля. Сър, великият адмирал се опозорил съвършено. И той също така бил наречен предател, и той се опитал да се оправдае:

— Вярно е — казал той, — че аз заставах начело на тая храбра армада; вярно е, че моят повелител ме прегърна; вярно е, че всички мюфтии на империята поднесоха молитви за успеха на експедицията, обаче аз не обичам войната, не виждам никаква причина да

продължавам тая борба. Моята единствена цел, когато приех командването, беше да сложа край на войната, като предам незабавно своя господар (страховити ръкопляскания от страна на консерваторите).

По-нататък в речта си Дизраели заяви, че той разбира човек да предпочита една от двете политики — било политиката на свободния стокообмен, било политиката на покровителствените мита; обаче подчерта, че е недопустимо един парламент, избран да води една политика, да се гордее с провеждането на друга политика:

— Това значи — заяви Дизраели, — един човек, посочен пред държавния глава от доверието на партията, да се обърне към нея и да заяви, че доверието на краля му позволява да презре партията, да пренебрегне мнението на камарата, тъй като е уверен в присъдата на потомството.

Ръкоплясканията продължиха няколко минути и бяха отправени тоя път не само към артиста, към оратора — държавникът Дизраели бе попаднал вече върху здрава почва. Щом бе вдигнато заседанието, благородниците — землевладелци обкръжиха Дизраели и заговориха да се образува една протекционистическа партия в Камарата на общините, за борба срещу министър-председателя.

* * *

От три години насам Дизраели често се срещаше с един член на Парламента, лорд Джордж Бентинк, син на херцог Портландски и човек твърде различен по характер от Дизраели. Джордж Бентинк беше известен преди всичко като собственик на една от най-хубавите конюшни с коне за надбягвания. Диктатор на надбягванията, той беше прогонил непочтените жокеи. Бентинк бе почитан с пълно право. Въпреки голямата му строгост, неговите конюхи го обожаваха, защото ценяха високо неговата пълна откровеност и голямата му обич към конете. Всеки кон, излязъл от неговата конюшня, дори и от второ поколение, биваше подкрепян от лорд Джордж при залаганията; един кон, постъпил в неговата конюшня, не излизаше вече оттам до своята смърт. Бентинк считаше за непризнателност да се продава един стар кон, затова че не бил в състояние вече да участва в надбягванията.

Член на Парламента от осем години, лорд Бентинк никога не беше взимал думата, а се държеше в камарата като в клуб. Често пъти вечер, когато влизаше в Парламента, случваше се червената яка на ловджийския му костюм да се подава изпод грамадното му бяло пардесю. Неговото влияние произхождаше до известна степен от това, че беше интимен приятел и другар на всички депутати, любители на коне (броят им беше твърде голям), освен това цялата камара го уважаваше поради неговия характер. Познаваха го като човек с буен нрав, но иначе верен на своите приятели, упорит в омразата си, със здрав и бистър разум, въпреки доста слабата си култура.

От 1842 година насетне Дизраели бе започнал да посещава лорд Бентинк твърде често. Единият беше човек на открития въздух и рядко отваряше книга, другият — доста изнежен писател, понякога се налагаше да пояде на кон, но само по задължение; по тая причина изглеждаше, че приятелство между тях мъчно ще може да се завърже. Все пак — сигурно поради контраста помежду им — Дизраели изпитваше голямо влечение към такива великолепно развити, снажни хора и понеже съзнаваше ясно почти болнавите прояви на своята нервна система, Дизраели се възхищаваше от подобна безпримерна безчувственост. От приятелство спрямо лорд Джордж той дори стана съдружник с него при покупката на една много хубава кобилка, Кити, дъщеря на един победител на Дерби. Треньорът Джон Кент гледаше с недоверие на тоя странен, блед човек, когато го гледаше да минава през оборите с несръчна предпазливост и да говори за конете като същински невежа. Кент беше с впечатлението, че тоя странен посетител проявява престорена заинтересуваност към надбягванията и вместо да се увлича в тая област, се стреми да спечели лорд Бентинк за политиката. Понякога вечер, когато треньорът отиваше на доклад по тренировката през деня, той заварваше своя господар и неговия приятел седнали край огъня, надвесени над Сините книги. Лорд Джордж потъркваше с ръка изморените си очи и Джон Кент напущаше стаята с чувство на безпокойствие и тъга.

В деня, когато Сър Роберт Пийл оповести смяната на своя фронт, лорд Джордж Бентинк напусна своето мълчание, както див звяр изкача от своето леговище. Той изпитваше вродено отвращение към всяка нелоялност и веднага прояви най-разпалена готовност да подкрепи незабавното образуване на една протекционистическа партия, а

Дизраели тутакси му предложи поста водач на партията в Камарата на общините. Бентинк отговори:

— Аз съм човек без образование, нищо не ме привлича към политическия живот; знам, че не съм годен за такава роля, но ако имате нужда от мене, ще приема.

Нужда от него действително имаха — неговият ранг и достойнство успокоиха всички ония, които иначе се биха поколебали да последват Дизраели; освен това в борбата лорд Джордж се прояви като много по-страшен, отколкото би могло да се предполага. Гласът му беше странно слаб, като че ли с мъка го изкарваше от своето грамадно, мощно тяло; движенията му бяха някак чудновати; беше неспособен да се спре, щом като веднъж започнеше да говори, обаче волята му беше непоколебима. С упорит труд лорд Бентинк събираше факти и числа, а след това ги излагаше с неподозирана сила. До каква степен са били искрени и мощни чувствата, които го подтикваха да действа, се вижда от това, че още същия ден, когато прие водачеството на новата партия, той даде заповед да продадат всички негови коне. Тъжните предчувствия на неговия треньор се бяха оказали твърде прави. Оттогава насетне Бентинк започна да посещава най-усърдно всички заседания на камарата и понеже си имаше вроден навик да заспива лесно след вечеря, той си наложи да стои гладен всеки ден, докато излезе от Парламента. Тоя режим, прибавен към умствения труд на тоя човек, привикнал да живее на открит въздух, оказаха най-пакостно въздействие върху неговото здраве.

— Бентинк и Дизраели — каква хубава двойка! — казваха със смях приятелите на Пийл. Обаче гласуването при първото четене на закона за житото показва, че от всички членове на консервативната партия само 112 бяха гласували за Пийл, а 240 души от тях „поддържаха заедно с Бентинк чистотата на своята чест“. Правителството все пак получи мнозинство, обаче съставено в по-голямата си част с помощта на противници либерали. Стана очевидно, че това мнозинство ще изостави гласувания закон и че от тоя ден насетне Пийл е осъден. През време на трите четения на закона, Дизраели и Бентинк подложиха Пийл на жестоки нападки. Като че ли всичко можеше вече да му се казва. Колкото по-остри изрази употребяваха по негов адрес, толкова по-доволна изглеждаше камарата. Дизраели го нарече „обирач на чуждите умове, крадец на

системи“ и описа неговите политически спекулации с думите: „Купува една партия на най-ниската цена, а след това я продава на най-високата“. Бентинк, по-малко изобретателен от Дизраели, беше по-груб и шокираше със своята липса на такт рицарските чувства на Джон Манерс. Когато Пийл стана да отговори и произнесе думата „чест“, камарата го посрещна със силни смехове и подигравателни жестове. На спикера, смутен и безсилен, на няколко пъти му се стори, че знаменитият министър ще припадне.

След подобни жестоки пререкания, продължавани понякога до четири-пет часа сутринта, на връщане у дома си Дизраели заварваше Мери-Ана станала вече, голям огън запален вече в камината и всички лампи запалени. „Светлина, много светлина!“ — искаше Мери-Ана, в желанието си нейният мъж на връщане у дома си да намери там весела, ободрителна обстановка. Понякога тя отиваше с кола пред изхода на Парламента и прекарваше там по няколко часа през нощта, със студена вечеря върху коленете си. Както разправяха, нейната преданост, когато придружава мъжа си в Камарата, отивала толкова далеч, щото един ден — с ръка премазана от един лакей при едно невнимателно затваряне на врата — тя имала куража да не произнесе нито думичка, докато се раздели с мъжа си, само и само да не го смути в един момент, когато той е имал нужда от спокойствие.

На свой ред и леди Пийл, от село, подкрепяше своя мъж с трогателни писма.

— Четох вестници, докато най-сетне сили не ми останаха... Искам от тебе само едно нещо да ми обясниш: уверен ли си, че ще можеш да докажеш поне незаинтересуваността и мъдростта на своето поведение? Ще ти дадат ли право след тия жестоки обиди? Ако е така, аз ще мога да си възвърна своя кураж... Уви, аз възлагам сега своята надежда на съдбата; зная, че моята съдба ще бъде помрачена. Бог да те напътствува във всичко и Той да те пази! Аз съм само една слаба тръстика, обаче облегни се на мене, ще намериш винаги в мене преданост и обич.

Лордовете биха могли да спрат закона, обаче херцог Уелингтон ги накара да го гласуват. С мрачно лице, с шапка нахлузена до очите, със същинско кучешко настроение той отговори на опозицията:

— Аз съм всецяло на вашето мнение, Сър, тая работа е една проклета каша... Обаче аз трябва да държа сметка за спокойствието на

страната и на кралицата.

Пънч помести едно малко антрефиле, озаглавено „Двуженство“.

— Един човек на име Пийл — казваше се в антрефилето, — бе изправен вчера пред съдията Джон Бул да отговаря, загдето се е оженил за една жена на име Свободен стокообмен, макар че първата му жена, Земеделие, е още жива.

Същия ден вечерта, когато законът за житото бе гласуван на трето четене, Сър Роберт бе свален от една коалиция между протекционисти и либерали. Неговият съсед в камарата му прошепна на ухото:

— Казват, че сме бити със 75 гласа.

Сър Роберт не отговори нищо, дори не обърна глава; той стана само твърде сериозен и издаде напред брадата си — негов навик, когато страда, а не желае да говори.

VII. ВОДАЧ

Великите умове трябва да изчакват успеха на великите истини, на големите таланти и нищо друго.

Дизраели

Победата си има своите огорчения. В своя дълъг път към смъртта, хората си измислят приятни спирки: още няколко крачки, всекидневният поход ще бъде завършен — почивка край домашното огнище ги чака. Обаче в безспирния ход на Времето няма ни почивка, ни спирки. Всяка вечер миналото си остава един блян, бъдещето — мистерия.

Исполинът, който се бе отнесъл с презрение спрямо Давид, лежеше повален на сред пътя. Войските на консерваторите, разцепени на две, се бяха разбягали на две страни. Лорд Джон Ръсел и неговите либерали, останали без противници, завзеха властта. Какво щеше да стане в тая голяма суматоха с Вениамин Дизраели?

Той беше научил много нещо през време на своята петгодишна борба. Манерс и Бентинк, строги съдии, бяха намерили в негово лице добър другар по оръжие. Той беше спечелил тяхното доверие и знаеше, че го заслужава. Макар и да чувствуваше своето превъзходство над Бентинк, макар и да изпитваше лудо желание да стане водач на партия, той беше твърдо решен да служи като негов помощник, без никакви задни мисли, докато Бентинк не се откаже от водачеството. Той беше научил от опит, че предаността и смелостта имат много по-голяма стойност за човека, отколкото фалшивото величие; че верността към една партия, дори и когато среща само непризнателност, е една необходима политическа добродетел. Всичко това беше много по-ценно от суетливостта на младото конте, влязло в Парламента през 1837 година.

Обаче положението на Дизраели не беше сигурно. Приятелите на Пийл — Гладстон, Грахам, целият интелектуален отбор на партията —

го мразеха и си бяха дали клетва никога да не се обединяват около него. В двореца кралицата, а най-вече принц Алберт — честен и пряк по характер — го считаха за амбициозен човек без принципи и бяха на мнение, че бе изтезавал техния достоен и скъп Сър Роберт само от амбиция. Благородниците — фермери в увлечението на борбата го бяха следвали без двоумение, но след това се бяха отдръпнали. Макар и да се обличаше вече само в черно, самият цвят на лицето му, когато се намираще в тяхната среда, му придаваше вид на някаква странна птица — ибис или фламинго — залутана по погрешка в английски курник. Когато слънцето огряваше столовете на консерваторите в Парламента, всички лица ставаха по-бели, а неговото, напротив — по-черно. Неговата начетеност смущаваше съпартизаните му. За да ги успокоява, Дизраели се мъчеше да обуздава своя ум. След един разговор с него един влиятелен земевладелец бе заявил, че мистър Дизраели не е твърде интелигентен, но е положително извънредно решителен човек. Изгодно впечатление, но извънредно рядко.

В душата си консерваторите се бяха изплашили, след като бяха свалили Пийл от власт. Свидетели на това падане, те просто не можеха да повярват, че то действително бе станало. Как така един еврейски фокусник с черни коси бе могъл да стане причина да изчезне една тъй величава и красива фигура от политическата арена? В тяхната душа образът на Дизраели не беше вече смешен, а обкръжен от злокобен престиж. След като бе свалил от лицето си маската на конте, Дизраели бе разкрил себе си като могъщ, но същевременно и зловещ магьосник. А най-лошото в случая бе, че лорд Станлей, водач на протекционистите в камарата на лордовете и действителен шеф на партията, никога не бе обичал Дизраели. Без съмнение той не би казал вече, както в миналото: „Ако тоя хвалипръцко влезе в кабинета, аз подавам оставка“. Той признаваше, че през изтеклите пет години поведението на Дизраели никога не му бе дало повод да се съмнява в неговата лоялност. Въпреки това, той изпитваше спрямо Дизраели една почти физическа неприязненост. Станлей беше висш аристократ от рода на благородниците от осемнадесетото столетие — безгрижен, присмехульник, надменен по характер, с весели обноски; стараше се да върши всичко доста добре, но гледаше да не върши нищо извънредно добре; превеждаше Омир в английски стихове, търпими по качество; един от неговите коне бе спечелил втора награда в

надбягванията. Политическа програма обаче нямаше и нищо друго на света не би могло да му причини по-голяма досада, отколкото това да съставя своя политическа програма. Лорд Станлей изпитваше ужас при мисълта да спазва принципи и да дава обяснения за своето поведение. Обичаше да бъде спокоен, нехаен. Паниката на Пийл около реколтата на картофите го бе изкарала от търпение; безогледната амбиция на Дизраели му беше не по-малко противна. По характер той действуваше под напора на първия си порив, но скоро се уморяваше от борбата, затова се плашеше от дълготрайната плебейска деятелност. Макар и да признаваше таланта и може би и честността — кой знае? — на тоя Дизраели, той смяташе, че е в правото си да не го кани на обяд, следователно и да не го счита като свой колега в ръководството на партията.

* * *

В тоя момент, когато беше от голямо значение да се вдъхне доверие на недоверчивия Парламент и да се разпръсне атмосферата на чужденец, натрупана около неговото име, Вениамин Дизраели, в битността си на народен представител, извърши най-неразумната постъпка, каквато би могло да се измисли — обнародва един мистичен роман!

Тоя роман, озаглавен „Ганкред“, описваше живота на млад английски аристократ, предприемал пътешествие до Божи гроб, с цел да се опита да прозре азиатската мистерия. Преди всичко, книгата беше един предлог за автора да развие своята теория върху еврейството и своята теория за Църквата. За Дизраели ролята на Църквата се състоеше в това да брани — в едно материалистическо общество — известни семитски принципи, изложени в двата Завета, на първо място вярата в ролята на Божественото и Духовното на тоя свят. По-повърхностните познати на Дизраели обикновено изразяваха своето мнение за него с думите: „Ориенталец“. Това определение беше неточно, а освен това и премного лишено от окраска. Възпитан като англичанин, закрепнал в английската мисловност, обкръжен от приятели англичани, привързан страстно към Англия, той се различаваше повече от един ориенталски еврейин, отколкото от един

човек като Джордж Бентинк. Но той се различаваше твърде много и от своите приятели англичани по кръв. Обаче Дизраели имаше и нещо общо с ориенталците — двойния стремеж към богатата на тоя свят и свойството да съзира нищожеството на същия тоя свят.

„Танкред“ се оказа странна книга, смела и неблагоприятна, и затова произведе неприятно впечатление. Карлайл сметна за непоносимо това „еврейско плещене“ на Дизраели и запита „докога Джон Бул ще търпи тая глупава маймуна да играе хора върху неговите гърди?“ За щастие на Дизраели, мнозина от неговите съпартизани никога не четяха.

Скоро след падането на Пийл обстоятелствата наложиха на Дизраели да изложи обстойно своята доктрина пред Камарата на общините. Лайонел де Ротшилд бе избран за народен представител от лондонското Сити, обаче не можеше да заеме мястото си в Парламента, тъй като законът изискваше да положи клетва според християнската религия. Лорд Джон Ръсел, верен на либералската доктрина „Всеки англичанин, роден в Англия, има право да се ползва от всички конституционни права“, предложи това ограничение да бъде премахнато. Цялата противокмунистическа партия гласува против предложението на Ръсел, с изключение на Дизраели и Бентинк, а последният при това се бе въздържал от гласуване само от приятелство към Дизи.

Дизраели произнесе по тоя случай голяма реч и заяви пред изумената Камара, че най-грубата грешка за една консервативна партия е да преследва евреите — раса, по душа консервативна — и да ги тласка по тоя начин към партиите на революцията и на безредието, на които те биха дали в принос едно опасно интелектуално ръководство. За себе си той заяви, че като християнин ще гласува за евреите.

— Вие преподавате на своите деца историята на евреите; в празнични дни вие четете на своите народи подвизите на еврейските герои; всяка неделя, ако пожелаете да пеете хвалебствия на Всевишния или пък да намерите утеха в своята мъка, вие намирате израз на вашите чувства в песните на еврейските поети. Ако вие сте искрени в своята вяра, вие би трябвало да изпитвате желанието да извършите това велико деяние на една естествена правда.

Камарата го изслуша с нетърпение; от различни страни се чуваше: „О-о! О!“, обаче Дизраели завърши с думите:

— Аз не ще мога да заседавам в тая Камара, ако съществува недоразумение относно моето мнение по този въпрос. Каквито и да бъдат последствията за мене, аз не мога да дам своя глас, без да го съгласувам с това, което аз считам за истински религиозни начала. Да, именно като християнин аз няма да поема върху себе си страшната отговорност да изключи когото и да било само защото, че изповядва религията, в която се е родил Исус Христос, моят Спасител.

Ораторът си седна в сред гробна тишина. Нито един негов съпартизанин не му ръкопляска. В редовете на опозицията, лорд Джон Ръсел се обърна към своя съсед и му каза:

— Трябва да притежава голяма смелост един шеф на партия, за да защитава така доктрини, от които неговите приятели се ужасяват.

* * *

Партията уведоми Бентинк, че не одобрява неговото поведение по случая с Ротшилд. Той подаде оставката си като водач на партията. Скоро след това го намери мъртъв в сред едно поле, паднал по очи. „Смъртта е последвала от сърдечен удар“ — заявиха лекарите. Бентинк беше човек ненавикнал на умствен труд; беше му се наложило да промени своите навици; лишението от неговите обикновени занятия беше разорило здравето му. Освен това беше го сполетяла и тежка мъка. Цял живот неговата единствена амбиция беше да спечели първа награда в надбягванията Дерби, а един негов кон „Сърплис“, продаден от Бентинк от желание да може да се посвети на политиката, беше спечелил първа награда на това надбягване. Това беше за него тежко разочарование, обаче лорд Джордж никога не съжаляваше, загдето е извършил нещо, считано от него като негова обязаност. През време на своите последни дни, когато неговите приятели го съветваха да си отпочине малко, той им отвърщаше обикновено: „Който спасява своя живот, ще го изгуби“. Неговата смърт наскърби Дизраели твърде много. Той се бе привързал от сърце към този свой приятел, груб по характер, но справедлив и който твърде често бе отговарял на ония, които се съмняваха в неговия помощник:

— Аз не претендирам да разбирам много нещо, но от хора и коне разбирам.

Щом Бентинк изчезна, Дизраели изгуби своята най-здрава опора. Когато се заговори за избиране нов шеф на партията, споменаха няколко имена, но не и негово име. Станлей написа на Дизраели писмо, учтиво наглед, но нахално в своята същина и му предложи да служи под заповедите на един номинален шеф, като Дизраели извършва цялата работа, а другият носи титлата шеф на партията. Дизраели отказа да поеме „риск без почести“. Отцепването на Пийл и неговите приятели беше оставило партията на протекционистите без нито един оратор. Докато в старата партия, богата с един Гладстон и неколцина други оратори, Дизраели би трябвало да чака дълго време докато изпъкне начело, разцеплението го издигна на първо място, без оглед на това дали го желаят или не. Станлей продължи своята съпротива докогато можа. В края на краищата той предложи партията да бъде поставена под ръководството на един тричленен комитет: Гранби, Хериес, Дизраели.

— Сиейес, Роже Дюко и Бонапарт — каза един бивш министър, щом научи тая новина.

Три седмици след това вече не ставаше въпрос за останалите двама и Дизраели изпъкна в очите на всички като официалния водач на опозицията. Лорд Мелбърн, все още жив, си спомни тогава за младежа с черни къдрици, който му бе отговорил в салона на Каролина Кортън: „Искам да стана министър-председател“.

— Бога ми — каза той сега — това момче ще стане министър-председател.

* * *

Да бъде човек признат шеф на една голяма партия в Камарата на общините е една голяма крачка по пътя към властта, обаче Дизраели от ден на ден все по-ясно си даваше сметка, че в Англия и в едно политическо общество човек не представлява нищо, ако не притежава земя. Тоя предразсъдък не му се струваше безсмислен. Един земевладелец, когато обхожда своите земи и разговаря с фермерите, научава истинските чувства на народа и неговите нужди, чува

оплакванията на земеделците, дава си сметка за въздействието от законите, гласувани от него самия в Парламента. Един обитател на Лондон, щом прекарва своя живот само в светските салони и в Камарата, не може да бъде нещо повече от един теоретик. Умът има нужда, на известни промеждутъци от време да влиза в допир със земята и с нейните труженици. След един сезон, прекаран в града, покоят и красотата на природата и нейната растителност стихват кипежа на мислите. Дизраели обичаше страстно дървесата и цветята; от дълго време насам в него беше възникнал блянът да се сдобие с някое голямо имение в окръга Бъкс, към който се беше привързал.

Скоро недалеч от Браденхам едно имение излезе на продан — имението Хюгендън. Дизраели и неговите братя бяха ходили често пъти там през време на своето детство, отначало да играят, а по-късно — да флиртуват. Бяха им добре известни хубавият парк на имението, обширните му букови и елхови гори, вълнообразните хълмове на прериите, малката рекичка в долината и нейните пъстърви, терасата с цветарника. Сто пъти бяха им разправяли историята на това имение, подарено на епископ Одо от Вилхелм Победителя; Ричард де Монхор и знаменитият граф Честърфилд бяха живели в това имение. Нищо друго следователно не би могло да достави на Дизраели по-голямо удоволствие от това да стане господар на Хюгендън, обаче не разполагаше с пари. Когато се ожени, неговите дългове от младежките му години, увеличени с лихвите и с дълговете, направени от него като гарант на някои свои приятели, бяха достигнали вече до двадесет хиляди английски лири. Неговият дял от наследството на баща му възлизаше на десет хиляди английски лири и мистър Исак д'Израели беше готов да даде още отсега тая сума за купуването на имение, обаче замъкът, заедно с неговите земи и гори, струваше тридесет и пет хиляди лири. Откъде да ги намерят?

Докато лорд Джордж беше още жив, Дизраели му беше доверил своето желание. Лорд Джордж беше сметнал на свой ред, че е твърде желателно един от водачите на земевладелческата партия да бъде самият той земевладелец и затова беше предложил да заеме тая огромна сума, съвместно със своите братя. Тъй като споразумението беше постигнато по начало, мистър Исак д'Израели беше купил Хюгендън за своя син. Скоро след това старецът почина на осемдесет и една година, почти без да го съзнава, тъй като до последния си миг

беше слушал Сара да му чете една книга. Същата година, преди още имението да бъде изплатено, лорд Джордж Бентинк почина на свой ред, обаче Дизраели беше срещнал у двамата братя на своя приятел същата щедрост. Той им обясни с една наивна и смела откровеност, че животът за него ще бъде без радост и без полза за партията, ако не може „да играе ролята на крупен земевладелец“. Те също така разбираха невъзможността за Дизи да живее без „да играе ролята на крупен господар“, така щото Дизраели можа да пише на Мери-Ана:

„Свършено е. Ти си вече господарка на Хюгендън“.

Тая покупка би била осъдителна за всички разумни хора, обаче Дизраели не беше човек да изпусне, само заради липсата на няколко мизерни златни монети, случая да стане господар на един такъв замък, почти същия като описваните в неговите романи, с малка църквица всред самия парк, с жилище за свещеника, с рекичка и земи наоколо, с дълга алея всред букови дървета — природен дворец, в който листата се преплитат над алеята във вид на арка, над зеления килим от цветя и мъх... Мери-Ана се почувствува скоро като същинска господарка на замъка и започна да прокарва пътеки всред елховата гора, нарече гората „Германската гора“ и започна да поставя пейки из нея. Дизраели предприемаше дълги разходки пеш; жена му го придружаваше с една малка кола, теглена от едно пони.

Октомври. Горите се облякоха в своята есенна премяна; липите и бориките добиха златожълто одеяние: букаците със своя медночервен листак пламтят на слънчевите лъчи; тук-там някой и друг дъб или бряст си остават все още зелени както всред лято. Господарят и господарката на Хюгендън се връщат бавно към своя замък. Той е на четиридесет и пет години, тя на петдесет и седем, обаче той се наклонява към нея нежно, а тя към него с кокетство. Върху терасата пауни разперят своите опашки — бляскави, величествени в своите пищни багри.

— My dear lady — казва той, — каква полза от тераса, ако нямаш и такива пауни да се разхождат по нея?

VIII. ПРЕЧКИ

— Бога ми, това момче ще стане министър-председател — бе казал лорд Мелбърн. Той беше оптимист в това отношение, и то повече дори и от самия Дизраели, тъй като тоя последният все още виждаше между себе си и властта един тежък път, осеян с големи пречки.

Първата преграда. — Макар и шеф на партията в Камарата на общините, Дизраели чувстваше, че неговите съпартизани не го уважават. Консервативната партия беше Фауст, Дизраели — Мефистофел.

— Аз ще ти дам могъщество и младост, обаче при едно условие: ще бъда винаги край тебе! — така казва Мефистофел на Фауст. Фауст търпи Мефистофела край себе си, но не го обича. Всички признаваха, че новият шеф изпълнява отлично своята задача. Когато биваше навън от Камарата, той прелистваше щателно Сините книги, взимаше си бележки, подготвяше своите речи. Мери-Ана тогава единствена поддържаше досега с външния свят. Дизраели най-после започна да проявява своето голямо презрение спрямо лекомислието, прикривано толкова дълго време досега поради нуждата да се харесва. Често пъти на гости у свои приятели, през течение на цялата вечер, той не произнасяше нито една думичка и биваше до такава степен потънал в своите мисли, щото околните не смееха да му заговорят.

В това време шпионите изпращаха на Станлей доклади за Дизраели, каквито един чиновник в колониите може да изпраща на губернатора относно някой туземен главатар, наскоро подчинен: „Смятам, че е компрометиран и че ще ни остане верен“. През време на парламентарните ваканции контролираха дори и лицето му.

— Научавам се — беше писал един съгледвач, — че Дизраели се явява пред хората с мустачки; трябва да се съжاليا твърде много за това. Той би трябвало да привлича внимание не чрез своята външност или чрез прекалено шарения си костюм, а чрез своите таланти. Надяваме се, че ще върши това само на село, всред букаците на Бъкингамшайр, и че ще се появи всред обществото през януари в един по-човешки вид.

Несправедливи опасения: държането на Дизраели беше станало вече безупречно; златните му верижки и пръстени бяха изчезнали. Зиме и лете той се обличаше в тъмно облекло. Ако в началото на неговата кариера неговата трескавост би могла да предизвиква недоволство, Камарата би трябвало сега да бъде доволна от неговата неподвижност. През време на заседанията той седеше на своя чин, с изправена глава, с ръце скръстени и притиснати върху гърдите, с полузатворени очи. Човек не можеше да го погледне, без да си спомни за каменните ваяния на древния Египет. Когато го нападаха силно, преструваше се на заспал. Ако нападката го засягаше живо, той само хвърляше бегъл поглед към върха на едната си обувка или пък дръпваше излеко ръкава на ризата си. Това беше единственият признак на живот у него, нищо друго не би могъл да забележи в него дори и най-осторожният наблюдател. В кулоарите Дизраели се промъкваше безшумно като сянка и като че ли без да забелязва присъствието на предметите наоколо. Когато говореше, вършеше го без ръкомахания, без изменения в гласа си. Единствено когато се готвеше да произнесе някоя твърде силна фраза, той измъкваше своята носна кърпичка от левия си джоб, прехвърляше я в дясната си ръка, изкашлюваше се излеко... а-хъм... поднасяше кърпичката до носа си, подхвърляше стрелата и връщаше кърпичката в лявата си ръка. Впрочем дресирането на тялото бе дисциплинирало и духа му. Дизраели, тъй нервен някога в миналото, беше станал сега привидно съвършено спокоен. Ако му възразяваха, той отвърщаше: „Може би“ и незабавно заговорваше за нещо друго.

Втора преграда. — Протекционистическата партия си нямаше своя доктрина. „Как така?“ — би казал Станлей. — „Ами политиката на покровителствените мита?“ Протекционизмът не можеше да служи като програма на една голяма партия. Една партия трябва да си има свое верую. Човек не може да възбуди въображението на хората с митнишки закони, а единствено въображението ръководи хората. Освен това събитията бяха показали, че престъплението на Пийл е било по-малко, отколкото се бе сторило на партията навремето.

— Какво поддържахме ние срещу Пийл? — казваше Дизраели. — Че свободният стокообмен ще разори земеделците и не ще понижи скъпотията на живота.

Всъщност равнището на живота се бе понижило, а земеделците се радваха и сега все още на същото благосъстояние, както по времето на закона за митата върху житото. Това беше може би една случайност; може би се дължеше на времето, на реколтите; в бъдеще може би един по-друг климат ще докара Часа на покровителствените мита, обаче Дизраели, като човек реалист, се бе примирил с факта: земеделието не бе разорено. Да се възстановят законите върху житото беше следователно луда мисъл — страната би се разбунтувала, партията би била разсипана. Протекционизмът бе не само мъртъв, но и осъден.

Това становище на Дизраели дразнеше всички. Либералите искаха техните противници да се обвържат за цяло едно столетие с някоя осъдена вече политика. Лорд Станлей питаше, наглед не без известна правдивост:

— Защо бяха всички тия ожесточени нападки срещу Пийл? Само за да му се подражава ли впоследствие?

Станлей нямаше нито времето, нито желанието да разсъждава върху действителната стойност на свободния стокообмен. Той си имаше своя билиард, своите коне. Той се бе обвързал вече о една протекционистическа политика и по дяволите последиците от това! Преданият на Дизраели Джон Манерс смяташе на свой ред, че тяхната чест изисква да извикат:

— Долу данъка върху дохода! Ура за митата!

Старите истории за политическа неверност започнаха отново да се разнасят. Пънч започна да помества карикатури за Дизраели — ту като блуждаещ огън, гонен напразно от измамените земеделци; ту като хамелеон, поставен върху масата на Джон Бул, а тоя последният го разглежда с любопитство; ту като прелъстител селски Дон Жуан, когото един строг баща, като сочи дъщеря си „Земеделе“, пита: „Какви са вашите намерения?“

Трета преграда. — Докато Сър Роберт Пийл беше жив, невъзможно беше да се преустрои една обединена консервативна партия без него; невъзможно беше да бъде преустроена и с него. На Дизраели отначало му беше твърде неловко да сяде на една и съща пейка с човека, чийто живот той беше сломил и от когото го делеше само един Гладстон. Откак беше победил Сър Роберт, Дизраели беше започнал да го намира за по-симпатичен и говореше за него само с похвали. Ако понякога отсъствието на Гладстон заплашваше да го

накара да седне до самия Пийл, Дизраели поканваше някой свой приятел да седне помежду им, за да спаси сър Роберта от едно неприятно за него съседство. Обаче Пийл го гледаше без яд и го наблюдаваше със сериозно лице. Посмъртният успех на неговата политика беше смирил неговата гордост. Лицето му отново беше станало спокойно, почти щастливо. Една вечер, когато Дизраели си седна след една своя хубава реч, Гладстон, съсед на Пийл, го чу да изказва тихо своето задоволство от речта на Дизраели.

Нея нощ заседанието бе продължило до пет часа сутринта. Когато се върна у дома си, Дизраели намери къщата си, както винаги, цялата осветена; легна си, спа добре, стана много късно и жена му го убеди да се разходи заедно с нея, с кола. Когато минаваха през Риджънт парк, двама непознати конници спряха колата им.

— Мистър Дизраели — казаха те, — сигурно ще се интересувате да узнаете, че Сър Роберт Пийл бил свален от своя кон; отнесли го дома в тежко състояние.

— В тежко състояние ли? — запита Дизраели. — Надявам се, че няма да излязат верни думите ви. Би било голямо нещастие за тая страна.

Двамата непознати останаха изненадани и се отдалечиха.

Новината се оказа вярна. Пийл излязъл нея сутрин на кон; бил твърде изнурен от продължителното нощно заседание. Конят му, твърде вироглав, го хвърлил на земята. Мъките на ранения бяха толкова тежки, щото лекарите не бяха успели да изследват както трябва неговите рани. Леди Пийл беше тъй тежко съкрушена, щото не ѝ позволиха да влезе в стаята на болния, защото Пийл изпаднаше в конвулсии при вида на нейната скръб. Една развълнувана тълпа бе обкръжила жилището на Сър Роберт и очакваше за новини.

След обяд съпрузите Лондондери даваха голямо градинско увеселение в своята вила, цялата потънала в рози, на брега на Темза. Леди Лондондери поднасяше чая на своите гости в чашки от чисто злато. Домакинът стисна ръка на Дизраели с приятелска загриженост, а след това изчезна. Когато се върна, след продължително отсъствие, той пошепна: „Никаква надежда“. Той бе отишъл на галоп до жилището на Пийл, докато в това време цигулките продължаваха да свирят, а гостите ядяха сладолед.

На следния ден, в клуба Карлтон, Гладстон каза:

— Пийл почина помирнен с всички, дори и с Дизраели.

Театър „Рашел“ даваше нея вечер „Баязид“ на френски и целият Лондон се стече да гледа. Странно беше като си помисли човек, че Сър Роберт никога вече няма да заеме своето място в театъра.

— Той завърши своето дело — каза Булуер на Дизраели. — Никой човек не преживява, след като веднъж е завършил своето дело.

Защо? Булуер беше започнал да си служи с твърде мъдри изречения. Дизраели съжаляваше от сърце за смъртта на своя съсед. Обаче сега, след смъртта на Пийл, привличането на пийлистите в партията изглеждаше вече по-лесно, но те се оказаха противници на всяка мисъл от този род. Те считаха, че е недостойно за тяхната преданост към паметта на Пийл да се присъединят толкова скоро към неговите противници и не желаеха да служат под шефството на Дизраели, тъй като бяха по-стари членове на партията от него. Те узнаха с голяма изненада, че Дизи е готов да се откаже от шефството на народните представители консерватори, в полза на някой ветеран пийлист. Тая самоотверженост ги учуди до такава степен, щото просто не можеха да повярват. Тя съвсем не съвпадаше с тяхното дотогавашно мнение за Дизраели. В скоро време им се представи случай да изпитат на дело неговата искреност. Изпаднал в малцинство по едно предложение на радикалите, лорд Джон Ръсел подаде оставка. Лорд Станлей бе поканен в двореца от кралицата. Кралицата го посрещна с явно безпокойство. Владетелската двойка бяха по убеждение партизани на свободния стокообмен. Станлей, със своята елегантна откровеност, заяви на кралицата, че неговата партия брои в своите редове малцина талантиливи мъже и че той почти не вижда възможност да намери необходимия брой лица за съставянето на кабинета. Станлей има едно съвещание с Дизраели.

— Бихте ли могли, без подкрепата на пийлистите, да намерим в камарата на общините шест-седем консерватори горе-долу интелигентни?

Станлей не вярваше. Дизраели му каза, че ако партията успее да се сдобие с подкрепата на Гладстон и неговите приятели, като той самият, Дизраели, бъде пожертвуван като шеф, той е готов на подобна жертва; след това Дизи предложи няколко имена например някой си мистър Хенли. Лорд Станлей вдигна рамене, обаче не се възпротиви. Такъв си беше неговият начин на действие.

На следния ден към обяд Станлей се яви в къщата на Дизраели, на Гросвенър гейт. Веднага го поканиха на първия етаж, в Синята стая. Лицето му светеше от радост, погледът му беше весел; като повдигна насмешливо клепачите си, както си имаше обичай често да прави, той каза:

— Е! Ето ни на власт — но след това стана сериозен. — Аз обещах на кралицата — продължи той, — да се опитам да съставя кабинета.

Кралицата го била запитала, на кого смята да повери ръководството на Камарата на общините, а той посочил Дизраели. Кралицата го прекъснала с думите:

— Аз нямам добро мнение за мистър Дизраели. Аз не одобрявам неговото поведение спрямо горкия Сър Роберт Пийл и смъртта на Сър Роберт не е от естество да смекчи това мое чувство.

Лорд Станлей отговорил:

— Ваше Величество, мистър Дизраели трябваше да си пробие път и да затвърди своята репутация на бляскав оратор. Хората, които трябва да създават своята кариера, говорят и вършат неща, към които не са принудени да прибегват ония, които са намерили всичко в живота наготово. Никой друг не е спечелил по-голяма поука в Парламента от мистър Дизраели, сега неговият тон е вече съвършено различен.

— Това е вярно — каза кралицата, — но аз се надявам, че след като си извоюва това високо положение, занапред ще бъде вече умерен. Приемам го под ваша гаранция.

— Сега — казал лорд Станлей на твърде развълнувания от тия думи Дизраели, — ще пиша на Гладстон да дойде при мене.

Срещата с Гладстон се оказа пълно фиаско. Пийлистите, за да участвуват в кабинета, поискаха официално отказване от политиката на протекционизма — нещо като възстановяване на тяхната чест. На подобно нещо гордият Станлей не можеше да се съгласи. Въпреки всичко, той запази своето добро настроение и свика при себе си, за следния ден, своите приятели от Камарата на лордовете и от Камарата на общините, посочени от Дизраели. Но когато видя във великолепната трапезария на своя шеф тая жалка сбирщина, Дизраели изгуби своята самоувереност. Мистър Хенли, когото бе хвалил пред лорд Станлей, беше седнал на един стол, с двете си ръце облежани върху един дебел бастун, със сбръчкани вежди и блуждаещ поглед, като някой пазач на

затворници, застанал в очакване да му четат присъдата за проявена грубост. Останалите не стояха по-горе от него. Щом поканените господа се изказаха, лорд Станлей размени един поглед с Дизраели и тоя последният разбра какви мисли се въртят в главата на неговия шеф. Тоя умен и чувствителен човек не беше в състояние дълго време да търпи подобно зрелище и скоро щеше да изпрати всички по дяволите. Дизраели беше започнал вече да си съставя на ум една обширна програма, да измисля състава на кабинета, да си представя благоприятния изход на изборите. И ето че изведнъж авантурата се свършваше преди още да е започнала. Ах! Да беше шеф на партията, с какво търпение би се заел Дизраели да подготви бавно своите колеги! Той обаче не беше шеф и трябваше да понася прищевките на тоя висш аристократ. Целта, почти постигната, наново се отдалечаваше и може би без никаква надежда вече да бъде достигната.

Лорд Станлей направи знак на Дизраели да стане и го отведе на другия край на стаята.

— Тая работа никога няма да стане — каза той.

— Изборът не е много бляскав, но вие недейте бърза много.

Станлей се върна на мястото си и заяви, че негов дълг е да върне мандата за съставяне на кабинета, поради липса на членове от Камарата на общините. Един от депутатите, Бересфорд, стана и заяви, че в Карлтон има неколцина достойни мъже, които чакат да бъдат повикани.

— Кои са в Карлтон? — запита лорд Станлей нетърпеливо.

— Дийдз — отговори Бересфорд.

— Тфу, такива хора аз не мога да предложа на кралицата. Драги лордове и джентълмени, много ви благодаря за вашето любезно присъствие, обаче въпросът е изчерпан.

Всички се разотидоха силно смутени. Хенли не продума нищо и си отиде сърдит. Бересфорд имаше вид на човек, току-що изгубил цялото си състояние на комар и продължаваше да твърди, че Дийдз е човек от първа величина.

Когато Станлей поясни в Камарата на лордовете защо е отказал да състави кабинета, той направи едно бляскаво сравнение между негодността на своята собствена партия и блясъка на малката група пийлисти. Невинаги беше лесно да бъде човек помощник на лорд Станлей.

IX. ЖЕСТОКАТА ОБЯЗАНОСТ НА МИСТЪР ГЛАДСТОН

Тъй както при играта футбол един добър център-нападател, разпален въпреки неуспехите, подава топката двадесет пъти подред на нехайните крила, които дори не се опитват да нападнат, така и Дизраели насочваше властта към нехайните ръце на Станлей. Неговата велика задача беше да възпита партията, да я измъкне от политиката на протекционизма, да я издигне от чувството на каста до едно национално съзнание, да я накара да се грижи за народното благоденствие и за могъществото на империята. За да замести протекционизма, Дизраели предложи в Парламента една смела програма, една имперска реформа: колониите да бъдат допуснати да участвуват в управлението на империята, да се балансират чрез техния глас демократическите гласове на градовете, да се привлекат по тоя начин свежи елементи и да се сложи край на глупавите съревнования между града и селото, между индустрията и земеделието.

— Романтично въображение — отсече благородният лорд Станлей, който се бе върнал отново към своите любими развлечения.

Обаче топката му бе подадена още веднъж и кралицата го покани в двореца. От няколко месеца насам, вследствие смъртта на своя баща, той бе станал лорд Дерби. Той отново се яви в Гросвенър гейт и бе поканен в Синята стая. Тоя път той каза на Дизраели:

— Вие ще станете министър на финансите.

— Аз не разбирам нищо от финанси — отговори Дизраели.

— Вие разбирате от финанси толкова, колкото и един Канинг... Службите ще ви дават необходимите цифри.

На следния ден кабинетът бе образуван. Поради голямата оскъдица на хора в партията, само трима членове на кабинета бяха бивши министри. Кралицата считаше, че правителството се състои само от един лорд Дерби. Колкото се отнася до него самия, когато го запитваха какво ново има, той отвърщаше:

— Добре съм, добре са и бебчетата ми.

Херцог Уелингтън започна да брой новите министри; понеже беше твърде стар и глух и понеже всички имена бяха все нови за него,

той прекъсваше своя събеседник едно след друго с думите:

— Кой? Кой?

Вестниците подхванаха тия думи и правителството стана известно като „Кабинета кой-кой?“ Колкото се отнася до назначаването на Дизраели за министър на финансите, всички сметнаха, че неговият избор е най-смешен от всички.

Обаче какво значение имаше това за него? Той се чувстваше като млада девойка в деня на своя пръв бал. Знаменитият старец Линдхърст му припомняше неговите разговори от младежките му години, когато бе дал израз на своите желания — тогава детински, обаче сега вече осъществени. Сара, всред своята усамотеност на село, сега бе буквално обсадена от хора от околните села и чифлици, с всевъзможни молби за ходатайство. Раздавачът например искаше да бъде назначен в града и говореше на мис д'Израели със смирен, разтреперан глас.

Дизи отиде да потърси своята официална роба като министър на финансите — роба от черна коприна, цялата везана със златна сърма. Тая работа си водеше произхода направо от великия Пит.

— Тая роба ще бъде твърде тежка за вас — му бе казал съдията, който го бе приел по тоя случай.

— Напротив, според мене е невероятно лека — бе отговорил Дизраели.

* * *

Началото не беше твърде лошо. Кралицата се забавляваше като четеше докладите на водача на Камарата на общините, които той ѝ представяше всяка вечер относно работата на заседанието през изтеклия ден.

— Мистър Дизраели (така наричаният Дизи) ми пише твърде интересни доклади, съставени напълно в стила на неговите романи — така се бе произнесла тя.

Лорд Дерби беше доста доволен от своите министри новаци. Камарата очакваше да минат изборите. След произвеждането на изборите — резултатът от тях не беше благоприятен — нещастният министър на финансите почувствува, че не ще може за дълго време да

се наслаждава на новата си роля, която му доставяше толкова голямо удоволствие. А преди всичко, Гладстон го дебнеше.

Без да го желаят нито единият, нито другият, политическият живот постепенно взимаше вид на двубой между Дизраели и Гладстон. Привидно бяха добри приятели. Жените им си ходеха на гости. Понякога Гладстон след някое малко по-оживено заседание дори наминаваше да каже добър вечер на Мери-Ана. На теория и двамата бяха консерватори. Гладстон, със своята слабост към неопределими нюанси, казваше, че „предпочита да бъде в либералното крило на консервативната партия, отколкото в консервативното крило на либералната партия“. Обаче техните характери се сблъскваха, а кариерите им се кръстосваха. Да не бе Дизраели, Гладстон би бил естественият наследник на Пийл. На това мнение беше и самият Пийл.

— Гладстон ще бъде консервативният министър-председател — казваше той известно време преди смъртта си, а когато го запитваха:

— А Дизраели? — той отговаряше:

— Ще го направим главен губернатор на Индия.

И двамата се критикуваха един-друг безпощадно. За Гладстон Дизраели беше човек без религия, без политическо верую. За Дизраели Гладстон беше фалшив набожник, който покрива своите маневри с престорени скрупули. Гладстон цял живот беше живял както учениците от неделните училища. В Итън той редовно произнасяше своята молитва сутрин и вечер. В Оксфорд учениците през 1840 година пиеха по-малко, само защото през 1830 година Гладстон бе учил в това училище. В Парламента той се бе проявил още от самото начало като усърден ученик и бе станал любим последовател на Пийл. Дизраели, напротив, беше живял скитнически живот и в училище, и в политиката. Беше се запознал с канторите на лихварите още преди да се запознае с домовете на министрите и владиците. Враговете на Дизраели казваха, че не е честен човек. Враговете на Гладстон казваха, че е честен човек в най-лошия смисъл на думата. Враговете на Дизраели казваха, че не е християнин; враговете на Гладстон казваха, че е може би превъзходен християнин, но че е решително един отворителен идолопоклонник. Дизраели се бе научил да чете по Молиер, по Волтер; Гладстон считаше „Гартюф“ за комедия от трета степен. Дизраели, циник по характер, казваше на стария и строг мистър Брайт, когато му помагаше да облече пардесюто си:

— В края на краищата, мистър Брайт, ние и двамата с вас знаем много добре какво ни води тука: амбицията!

Гладстон несъзнателно твърдеше:

— Не вярвам да мога да се обвиня, да съм действувал когато и да било по амбиция.

За Гладстон казваха, че може да убеди другите в доста много неща, а самия себе си — в каквото и да е. Дизраели умееше да убеждава другите, обаче беше без власт над себе си в това отношение. Гладстон обичаше да си избира един отвлечен принцип и да извлича от него своите предпочитания. Беше наклонен да вярва, че неговите желания са желанията на Всевишния. Упрекваха го не толкова за това, че държи в ръката си най-силния коз, но задето претендираше сам Господ да е сложил тоя коз в ръката му. Дизраели се отвращаваше от отвлечените принципи. Обичаше известни идеи, тъй като допадаха на неговото въображение, но оставяше на своята деятелност грижата да ги провери на дело. Когато променяше своето мнение, както в случая с протекционизма, Дизраели си го признаваше открито и минаваше за отстъпник; Гладстон подкрепяше своето постоянство със сламки и вярваше, че то се крепи на греди. Дизраели беше уверен, че Гладстон не е светец, обаче Гладстон не беше уверен, дали Дизраели не е самият дявол.

И двамата обаче се лъжеха по отношение на другия. Гладстон приемаше за верни всички цинични изповеди, които Дизраели правеше само напук; Дизраели пък считаше за престорени всички думи, с които Гладстон се изкарваше за добросъвестен. Дизраели, доктринист всъщност, се смяташе и препоръчваше за опортюнист; Дизраели даваше вид, че презира разума, обаче всъщност разсъждаваше добре; Гладстон вярваше, че действува по разум, а в действителност действуваше само по чувство. Гладстон беше голям богаташ, обаче си записваше внимателно всички свои всекидневни разходи; Дизраели, въпреки грамадните си дългове, харчеше парите си без сметка. И двамата обичаха Данте, обаче Дизраели четеше предимно „Адът“, а Гладстон — „Раят“. Дизраели минаваше за лекомислен, но в обществото беше мълчалив; Гладстон минаваше за сериозен човек, обаче до такава степен очароваше събеседниците си със своето бърбрене, щото ставаше необходимо човек да избягва среща с него, ако иска да продължава да го мрази. Гладстон се интересуваше само от две

неща: религия и финанси; Дизраели се интересуваше и от хиляди други неща, освен от религия и финанси. Нито един от двамата не вярваше в набожността на другия, обаче и двамата се мамеха в това отношение. И най-после, Дизраели би останал твърде изненадан, ако да знаеше, че мистър Гладстон и жена му, когато имаха причина да бъдат особено весели, заставаха двамата прави пред огъня прегърнати и пееха:

*Съпруг безделник, жена безгрижна,
Ще минем в песни и свирня.
Всички сгоди и несгоди на живота...*

Когато двамата съперници станаха от местата си един след друг, в един мрачен декемврийски ден на 1852 година, за да вземат участие в разискванията по бюджета, изглеждаше, като че ли две свръхестествени сили ще се сблъскат. Гладстон, със своя добре очертан профил, със своите очи с цвета на ахата, със своите гъсти черни коси, отхвърлени с мощно движение назад, наподобяваше на Духа на океана. Дизраели, със своите бляскави къдрици, със своя малко превит силует, със своите дълги гъвкави ръце, наподобяваше по-скоро на Духа на вечния огън. След като се изказаха, стана ясно, че Дизраели притежава по-голям гений, обаче Гладстон бе възприел един тон на превъзходство, който допаднаше повече на Камарата.

Никога никой друг бюджет не е бивал по-силно атакуван в Парламента от бюджета на Дизраели. Накараха го по този начин да изкупи своите нападки срещу Пийл. През течение на цяла една седмица, нощ след нощ, той бе осмиван, отрупван с присмех, гаври и презрение. Всички блестящи икономисти бяха доказали един след друг неговото невежество и лудост. Всички бяха подчертали с ирония неговото отказване от протекционизма.

Той стоя през цялото това време неподвижен, с крак върху крак, с ръце скръстени на гърдите, с полузатворени очи, бледото му лице забулено в апатия. Може би си мислеше сега за своите иронични намеци, употребени навремето от него срещу Пийл? „Ние не чуваме вече да се говори твърде много за джентълмените — земевладелци“. Сега на него му подхвърляха: „Ние не чуваме вече да се говори твърде

много за прословутия протекционизъм“. Дизраели даваше вид, като че ли нито чува, нито чувствува. Когато най-сетне заговори, глухата грубост на неговия сарказъм показа, че е бил нащрек. Беше си наложил спокоен, издържан тон, само от време на време изпущаше по някоя и друга фраза, пропита с тъй горчива ирония, щото изглеждаше почти болезнена. Неговите начални думи: „Аз не съм роден министър на финансите, а спадам към долния слой на Парламента“ напомняха по един странен начин за Русо и бяха съвсем неочаквани за един шеф на консервативната партия. През време на продължителната му реч трая безспирна буря. Кратките проблясвания на светкавици и тътнежа на гръмотевици обкръжаваха и подчертаваха още по-силно мефистофелската фигура на оратора, каквато тя изглеждаше на неговите противници. Когато Гладстон стана да говори, настъпи облекчение. Бурята бе минала. Тържествените и моралистични фрази уталожиха приятно съвестите. Угодливата умереност на неговия тон подействува като отмора.

Тънката поезия на един английски бюджет е може би най-тайнственото изкуство за един нещастник като Дизраели, който не е бил възпитан още от детинство от музите на Уестминстър. Загадъчни, но безпощадни иначе закони правят щото едно пени данък върху захарта да предизвиква внезапно страшна дисхармония (всички стари познавачи на това изкуство започват да скърцат със зъби и да съжеляват новия диригент на оркестъра), докато едно пени данък върху бирата би съставлявал може би за техните уши най-сладостна мелодия. Данъкът върху малца и спестяванията за сметка на флотата следваха едно след друго в трудна, но строга иначе хармония, която без съмнение инстинктът разкрива на един човек, роден за министър на финансите. Гладстон, виртуоз по рождение в това строго и възвишено изкуство, разкри без големи усилия грешките на министъра — новак.

Дизраели слушаше със скръстени ръце, с твърде изморен поглед. От време на време той хвърляше поглед към часовника. Лорд Дерби, седнал пред една трибуна в очакване на гласуването, което трябваше да реши съдбата на неговия кабинет, проследи речта на Гладстон внимателно в течение на няколко минути, след това отпусна глава върху ръцете си и каза просто: „Свършено е с нас!“ В четири часа сутринта правителството бе свалено с триста и пет гласа, срещу двеста осемдесет и шест. Властвуването на кабинета се оказа извънредно

кратко. Грациозните прощални думи на Дизраели не се поддават на описание. Той не прояви никаква тъга, а само помоли Камарата да го извини заради недопустимата разпаленост на неговата реч. Лорд Джон го поздрави за храбростта, с която се бе борил, и завесата падна. Вечерта Гладстон записа в своя дневник:

— Бог вижда колко много съжалявам, загдето аз трябваше да стана избрания инструмент за падането на Дизраели. Тоя човек притежава безспорно големи таланти. Желая много да се помоля дано може да се възползва от тях.

В либералното правителство, образувано веднага след това, Гладстон, скъсвайки най-после с миналото, влезе заедно с неколцина свои приятели пийлисти. Тоя кабинет се оказа толкова бляскав, щото, за разлика от предишния „Кабинет кой-кой“, го нарекоха „Кабинет на всички таланти“.

Х. СЕНКИ

Петдесет години. Петдесет и една. Петдесет и пет. Времето прорязва бръчки по лицето на Дизраели; две бразди се проточват от двете страни на носа до ъглите на устата. Под очите кожата става потъмна; долната устна се отпуща тежко надолу; Дизраели, бедуин, пресаден в чужда страна, старее по-бързо от англичаните, надарени със светла кожа. Младите жени, които не са го виждали по времето на неговите везани жилетки и златни ланци, по времето на буйните му къдрици, го намират за грозен. Обаче Мери-Ана не е на това мнение.

— Мистър Дизраели — каза ѝ веднъж някой, — говори тая вечер в Камарата с голямо красноречие. Колко хубав беше в тоя момент!

— О! Нали? — каза тя. — Красив е, нали? Хората казват, че бил грозен, но не са прави, хубав е. Да го видят само като спи какъв е хубав!

Дизраели е станал вече още по-мълчалив; в Лондон са останали сега само двама души, които си спомнят да са го виждали усмихнат. Той запазва всички свои сили за голямата борба, обаче ще може ли някога да я спечели? Той започва да се съмнява. Сто пъти досега е произнасял реч, за която казваха, че била най-хубавата реч, чувана дотогава в Парламента. Десетки пъти вече той се е втурвал в пристъп към властта, обаче или шефът се спасява при последното препятствие, или пък образуваното правителство пада след няколко месеца. След това Кримската война наложи за дълго време нещо като „свещен съюз“. Празнотата, създадена от излизането на пийлистите, не можа никога след това да бъде запълнена — партията си остана немощна.

Лорд Дерби бе станал приятел на Дизраели. Когато му поставяха сега стария въпрос:

— Защо никой няма доверие в мистър Дизраели? — той отвръщаше:

— Аз имам доверие в него.

Обаче лорд Дерби имаше от време на време атаки от подагра и тогава не обичаше да му говорят за държавните работи. Когато Дизраели го посети веднъж, за да говори с него по избирателната

реформа, лорд Дерби му прочете превода на една френска поема „Окапването на листата“, от Милвоа:

*Сбогом, мили гори! Вашите печални багри
предсказват тъжната участ,
що виси над мен...*

Лорд Дерби не е недоволен от тия стихове, обаче какво мнение има за тях Дизи, самият той поет? Милият Дизи въздиша и иска да се покаже храбър. Неговото патетично и прозрачно примирение забавлява стария джентълмен. Какво значение има за него кабинетът? Нищо не би могло да му попречи да бъде четиринадесетият лорд Дерби; първият е още от времето на Шекспир, а дванадесетият по ред е основал надбягванията Дерби. Веднъж, след като току-що бе отказал да състави кабинета, влиза синът му Станлей.

— Здравей, Станлей — посреща го бащата, — какъв добър вятър те носи насам? Да не би Дизи да е прерязал гръцмуля си, или пък да не би да се жениш?

Ако обаче някой предложеше да замести Дизи в Камарата със Станлей, лорд Дерби ставаше сериозен. Капитанът е също така лоялен, както и помощникът.

Цяла една враждебна клика държи отговорни капитана и помощника му за продължителното бедствено положение на консервативната партия. Една част от съпартизаните, побунтовнически настроени, ги наричат: „Евреинът и жокеят“. Дизраели се чувства твърде изнурен. Той е направил всичко по силите си, държал се е почтено, отдал е живота си на една партия. Амбициозен? Разбира се, бил е амбициозен и смята, че влечението към славата единствено вдъхновява великите дела на хората. Циничен? Разбира се, обаче каква романтика се крие под тоя цинизъм! Впрочем той е подчинявал често пъти своята амбиция и своя цинизъм на верността. Той дори написа едно писмо на самия Гладстон и му предложи помирение — опасна стъпка, тъй като би могла да върне в партията единствения опасен съперник. Обаче Гладстон отговори студено и намери морални причини, за да престане да бъде консерватор. Скоро без съмнение ще го видят либералски министър-председател. При все

това не друг, а Гладстон минава за светец, а Дизраели за чудовище. Защото Дизи смята, че е твърде непопулярен много повече, отколкото е всъщност. С честолюбие, наранено още от детските си години, той е чувствителен.

— Ах! Драга Дороти — пише той на леди Дороти Невил, — не моята политика не обичат те, а мене самия!

Старите приятели са вече изчезнали. Леди Блесингтън е починала вече в Париж, през 1851 година. Била е принудена да избяга от Лондон заедно с д'Орсей, след като е разпиляла и последната си стотинка. Преди да издъхне, тя е имала все пак възможност да поздрави с една дума новия шеф на партия, нейното бивше протеже, станало вече знаменит човек. Д'Орсей я преживява само за кратко време; двамата почиват сега в Шамбурси, близо до Мант, под една и съща гранитна пирамида. Циничният и очарователен Смит, който бе позирал за Кониингсби и бе измислил „Млада Англия“, е починал почти в мизерия. На Дизи той завеща стиховете:

*Какво е животът? Кратка борба:
победата е суета,
победителят нищо не добива,
печелившият нищо не взима...*

Дизи често пъти си приповтаря тия стихове „Какво е животът?“

Херцог Уелингтън най-после е мъртъв. Тоя железен човек изглеждаше безсмъртен. Войските образуваха шпалир чак до Сент Пол. Две хиляди души изпяха погребалния химн на Хендел; когато хористите обърнаха своите ноти, сякаш вихрушка прошумя. Дизраели произнесе реч, обаче има неблагоприятното да копира от Тиер; това скоро бе разкрито и направи лошо впечатление. Старият Линдхърст е още жив; вече е на осемдесет и осем години, сляп, обаче духът му е бодър както винаги досега. Тъй като не може да чете, той учи наизуст своите любими поети и своя молитвеник. Неговата внучка, едва осемгодишна, го кара да ѝ разказва нейните уроци. Булуер се е променил твърде много. Станал е на свой ред консерватор, но не е твърде благонадежден другар. Булуер живее в постоянен страх от безумната Розина, защото тя го преследва с безразсъдна омраза.

Нейната ярост е превърнала Булуер в победен човек; той не мечтае вече за нищо друго, освен за една титла, за Камарата на лордовете, за богатство, покой.

Каролина Нортон е все още хубава; нейните къдрици около челото имат приятен черно гълъбов оттенък, обаче самата тя е вече мрачна. Леди Сеймур, бившата царица на хубостта, има вече син на тридесет години и се вижда вече принудена да се крепи върху ръката на своя съсед, за да може да стане от трапезата. Дизраели е претърпял и една тежка загуба — вярната Сара почина през 1859 година. Семейното огнище, спасителното пристанище, кътчето на нежности не съществува вече. Сега Мери-Ана трябва да бъде и съпруга, и майка, и сестра; тя изпълнява всички тия роли великолепно. Тя винаги разбира своя Дизи и никога не му досажда. Тя го счита за най-големия гений на всички времена и запазва внимателно дори и най-малките къчета хартия с негови бележки по тях. Понякога, дори и пред чужди хора, тя взима неговата ръка и я целува смирено. Тя продължава да говори своите смешни приказки. Веднъж в Уиндзорския дворец тя казва на една от кралските принцеси:

— Но вие може би, драга, не знаете какво нещо е да има човек любящ съпруг!

Джордж Смит, дързък и студен по характер, се осмели един ден да запита Дизраели, дали разговорът на жена му не му досажда донякъде.

— Не, никога не ми досажда — отговаря Дизраели.

— Тогава, Дизи, вие трябва да сте човек, надарен с изключителни качества.

— Съвсем не! Притежавам само едно качество, но което липсва на повечето хора — признателност.

А на одного другого, Дизраели даде следния отговор:

— Жена ми повярва в мене тогава, когато другите ме презираха.

Всяка година, в деня на годишнината от тяхната сватба, той написваше за нея по една малка поема.

Една странна личност се вмъкна в техния живот. От дълго време насам Дизраели получаваше писма от някаква неизвестна почитателка, някоя си мисис Бридж Уилиамс, от Торкей. Тя заявяваше в писмата си, че е еврейка като него и християнка.

— Познавате ли — питаше Дизи своите приятели, — някаква завейна стара жена от Торкей?...

Един ден мисис Бридж Уилиамс го помоли да стане изпълнител на нейното завещание и да приеме едно голямо дарение. Той отиде да я види, заедно с Мери-Ана, и намери една жена на седемдесет и пет години, огромна, смешна, но същевременно и приятна. Съпрузите Дизраели и старата жена завързаха приятелство. Хюгендън изпращаше теменужки на Торкей, Торкей изпращаше рози на Хюгендън. Всекидневните писма до мисис Бридж Уилиамс заместиха писмата до Сара.

— Моята най-голяма радост тая година бяха вашите рози. Те живяха в моята стая, върху моята маса, повече от една седмица. Уверен съм, че никой не е виждал по-хубави рози, с тъй блестящи багри, с тъй нежен мирис... Аз наистина вярвам, че вашите рози трябва да са дошли направо от Кашмир... Къде уловихте омара, който ми изпратихте тая заран за закуска? В пещерите на Амфитрит? Беше така вкусен! Имаше в себе си всичката сладост и приятния солен вкус на океана...

И други жени — приятелки разхубавяваха доста мрачния живот на Дизраели. Преди всичко, леди Лондондери, след това леди Дороти Невил.

— Скъпа моя Дороти, вашите ягоди бяха така свежи и така възхитителни, като вас самата. Пристигнаха твърде навреме, в един момент, когато бях отпаднал и трескав.

Той си спомня все още за бала, когато я бе видял за пръв път. „Моля ви, кажете ми — бе запитал той тогава, — коя е тая млада дама, слязла сякаш от някоя картина от времето на Джордж II?“ Колко грациозни и духовити бяха жените тогава! Сега, в 1860 година, младите девойки като че ли имат само една амбиция — да бъдат смятани за Дамата с камелиите. Разхождат се с къси рокли до коленете, разкриват хубавите си крака, наричат мъжете Том, Джон или Дик и разискват с младежите само по най-новите скандали, измислени в клубовете.

Владетелите минават по своя път. Мъдрият Луи-Филип, който в своя дворец изпращаше на Дизраели тъй фино нарязани резенчета шунка, Дизи го бе виждал да плаче в своето легло, в своята стая на изгнаник. В замяна на това, Дизраели бе приет в същия тоя дворец

Тюйлери от един император, който в миналото го бе разхождал с лодка по Темза. Мери-Ана, седнала отдясно на Наполеон III, му бе припомнила този случай и как той винаги е предприемал неща, от които не разбира. Императорът се разсмя, а императрицата бе казала: „Точно такъв си е“. Влечението на Дизраели към „Хиляда и една нощ“ бе удовлетворено от този Париж на Втората империя. „На своята лебедова сия императрицата носеше огърлица от смарагди и диаманти, каквито могат да се намерят само в пещерата на Аладин“. Обичта на Дизраели спрямо Франция си остава неизменна; често пъти той дава на императора чрез тайни пратеници отлични съвети, за нещастие много рядко спазвани.

Малката английска кралица, до чийто дворец някога си Дизраели бе придружил своя стар приятел Линдхърст, се бе превърнала в строга и могъща владетелка. Тя започва постепенно да свиква с Дизраели и се отнася към него и жена му с голяма доброта. Принц Алберт е покойник от една година насам.

Едно нещо кара Дизраели да смята, че не е похабил напълно своя живот — възхищението на младите. Във фантастичността на неговата политика има нещо, което ги привлича. Един млад възторжен секретар, Монтегю Кори, се е привързал към него и проявява трогателна преданост. Синът на Дерби Станлей, е негов ученик; прекомерно благоразумен последовател, обаче признателен.

— Само че — казва му Дизраели, — вие, останалите Дерби, нямате въображение.

Един ден гърците, тръгнали да търсят свой цар, предложиха престола на Станлей. Станлей, тъй като не беше Байрон, отказа. Ах! Да бяха предложили престола на Гърция на Дизи!

През 1853 година Дизраели отиде в Оксфорд, за да бъде провъзгласен за почетен доктор. Той отиде там не без безпокойство, защото знаеше, че студентите имат навик да се присмиват и че дори знаменити хора са бивали посрещани с освиркване. Обаче никога, от времето на херцог Уелингтън насетне, не бе виждан подобен възторг. Блед, невъзмутим, Дизраели се отправи към ректора, а в това време амфитеатърът кълтеше от ръкопляскания.

— *Placet ne vobis, Domini?* — запита ректорът.

— *Maxime placet! Immense placet!* — извикаха студентите.

Тогава неподвижното лице на Дизраели се оживи малко; той обходи с поглед трибуната на дамите и щом съгледа Мери-Ана, изпрати ѝ с ръка една почти невидима въздушна целувка.

* * *

Шестдесет години. Шестдесет и една година. Годините, бавни и кратки, изминават. Ритъмът на парламентарните сесии, човешко творение, се преплита с божествения ритъм на годишните времена. Дизраели старее. Без съмнение той никога вече не ще може да стане министър-председател. Ще бъде министър още веднъж или дважд под председателството на Дерби, след това ще дойде редът на Станлей — видните родове си имат свои привилегии. Жалко! Дизраели толкова силно обича властта! Обаче не бива да оставя ума си да мисли за това, което човек няма; това, що има, не е лошо, ако си припомни за своите скромни наченки. „Forti nihil difficile“ — „За храбрите нищо не е мъчно“ — казваше си той по него време. Детински девиз, защото всичко е трудно. От известно време насам той бе възприел друг един девиз: „Never explain, never complain“ — „Никога не обяснявай, никога не се оплаквай“. Трябва да се избягват излишните думи.

Мисис Бридж Уилиамс почина, като остави близо тридесет хиляди английски лири на своите стари приятели. Това даде възможност на Дизраели да уреди една част от дълговете си. Остатъкът не е вече толкова тежък, благодарение на един скромен и щедър човек, Андрю Монтегю, крупен собственик в Йоркшайр, който от възхищение спрямо Дизраели откупи от лихварите всички негови дългове — близо петдесет и седем хиляди английски лири — и намали лихвата на три на сто.

Старата жена пожела да бъде погребана в гробищата на Хюгендън. Тя почива сега там, край мъничката църквица. Скоро и Дизраели ще я последва; той никога не е бил силен, а е водил при това и тежък живот. Паркът се бе превърнал в прелестно място за разходка. Мери-Ана бе направила в него чудеса. Върху терасата, в бели флорентински вази, розови герании се редуват със сини агапанти. Замъкът бе възстановен, както е бил по времето на Стюартите. В градините, подредени във вид на тераси, украсени със статуи на

богини пазителки на входовете на алеите, бяха изобразени рицарите под ръка със своите дами. Вън от някои посещения на приятели, животът в Хюгендън е усамотен и монотонен. Църквичката в неделни дни нарушава тая монотонност.

Седнал върху пейката на древните господари на Хюгендън, Дизраели бленува. Реверънд Клъб през време на божествената служба се заглежда с безпокойство в тоя могъщ човек, който един ден може би ще назначава владици. Псалм 102 прозвучава:

— Господи, вслушай се в моята молитва и нека моят повик стигне до Тебе... защото моите дни се пръснаха като дим и моите кости се изсушиха... Аз станах подобен на пеликан, който живее в самота... Станах като бухал, който се укрива в къщите... Аз прекарах в бдение, подобно на врабец, сам върху покрива... Моите врагове ме упрекат, а моите приятели кроят заговори против мене... Моите дни се изпариха като сянка, аз изсъхнах като дърво, обаче Ти, Господи, Ти ще пребъдеш вечно и споменът за Твоето име ще се разпростре върху всички човешки родове...

Дизраели се връща пеш, край малката кола на Мери-Ана, която кара сама своето пони и същевременно показва с оживление своята ръчна работа. Тя говори. Как умее да говори тая Мери-Ана! В езерото тя е пустила два хубави лебеда, а Дизи ги кръсти Херо и Леандра, но тя не разбира защо им е дал тия имена. При преустройването на градината тя смути бухалите, поселени в старите тисови дървета, обаче Дизи казва, че бухалът бил птицата на Минерва и се грижи за тях с набожна преданост. Вечер бухалите понякога идват на прозорците и чукат със своите закривени човки; грамадните им валчести очи блестят в нощната тъмнина.

XI. НА ВЪРХА НА ПЛЪЗГАВАТА МАЧТА

Как можем ние да считаме своята епоха за утилитаристична? Нашата епоха е безкрайно романтична. Престоли рухват, корони се предлагат, както в приказките за феи, а най-могъщите хора на света — мъже и жени — едва допреди няколко години бяха авантюристи и изгнаници.

Дизраели

Пънч през 1859 година помести една карикатура — един заспал лъв, а трима души — Брайт, Дизраели и Ръсел — се мъчат да го разбудят, като го мушкат с нагорещени до зачервяване железни пръчки. Върху всяка железна пръчка беше написана думата „Реформа“. Символът беше верен. От времето на непълната реформа през 1832 година насам, когато бяха дадени права на един тъй ограничен брой избиратели, всички партии правеха подред усилия да събудят интерес в британския лъв към една нова мярка от тоя род. Лъвът обаче, добре охранен, продължава своя сън, а преддверията на Парламента са пълни със сенките на мъртвородени реформи. Ту някое консервативно правителство предложи да се даде изборително право на всеки избирател, чийто наем възлиза най-малко на десет лири, а либералската опозиция се разпищи, че е срамота и че осем лири представляват разумната граница на човешките права; ту някое либералско мнозинство в Парламента предложи седем лири като предел, а лорд Дерби, чрез устата на своя пророк Дизраели се провикне, че това означава Англия да бъде изложена на всички опасности и на демагогия. Същинският въпрос се състоеше в това да се знае коя от двете големи партии ще бъде благоприятствувана от новите избиратели. А Гладстон говореше с възмущение срещу всички ония, които се вираха по такъв начин в избирателните статистики и

измерваха силите на народа както се мерят силите на някоя неприятелска армия.

— Хората, за които се отнасят тия наши забележки, са наши братя, християни като нас, наша собствена плът и наша кръв.

В отговор на това, един консерватор го запита защо нашата плът и нашата кръв се спират на седем лири наем. Дори и неколцина либерали се изказаха, че тая сантиментална каша е твърде долнопробна; те се отцепиха от партията и Брайт ги кръсти „Адуламити“, защото цар Давид, когато се е оттеглил в пещерите Адулам, бил обкръжен от всички ония недоволни и отрупани с дългове. Тогава Дизраели, с помощта на адуламитите свали отчаяния лорд Джон и разпаления Гладстон; тогава лорд Дерби целуна ръка на кралицата и състави новия кабинет ведно с Дизраели. Още веднъж дойдоха на власт с помощта на едно малцинство и по волята на една случайна коалиция; ето защо по всичко изглеждаше, че и тоя път тяхното правителство не ще се радва на дълъг живот.

* * *

Още щом пое управлението правителството на Дерби, британският лъв, по неизвестни причини, се събуди внезапно в твърде лошо настроение и строши железните пръчки на своята клетка, представлявани от желязната ограда на Хайд парк. Три дни подред тълпите се трупаха и искаха избирателна реформа, така щото стана нужда да бъдат докарани войски. Министърът на вътрешните работи потъна в сълзи. Мери-Ана наблюдаваше манифестантите от своя прозорец и щом видя, че дават вид като че ли се забавляват, обзе я съчувствие към тях. Кралицата покани лорд Дерби в Балморал, заяви, че тоя въпрос вълнува страната вече от тридесет години насам, че трябва един ден най-после да бъде разрешен и че е по-добре това да бъде сторено от едно консервативно правителство. Дизраели изведнъж съзря възможността да нанесе един великолепен удар.

В дъното на душата си той винаги си беше партизанин на едно избирателно право, разширено върху най-сериозната част от работническата класа. Съюзът между аристокрацията и народа,

проповядван от него в „Сибила“, би намерил по тоя начин своя израз и може би най-смелата постъпка би се оказала и най-разумната.

— Защо — каза той на лорд Дерби — да не дадем едно „домашно право“ на гласуване, по къщи, без оглед на наема, с известни удобни ограничения по отношение на време и престой? Тоя принцип би могъл поне да бъде защитаван и е освен това един консерваторски принцип; можеше да се каже, че собствениците на къщи имат винаги интерес страната да се радва на благоденствие, докато тия произволни граници — на десет лири, пет лири, седем лири — са и абсурдни, и неудържими. Вън от това, партията, която ще освободи тия нови избиратели, ще има известни изгледи да ги спечели на своя страна. Преди всичко, либералите ще изгубят най-популярната точка на своята програма. Действително, опитът заслужаваше да се направи. Само че партията ще го одобри ли?

Партията прояви изумително разбиране. Консерваторите нямаха никакъв интерес да поддържат избирателния закон от 1832 година, създаден от техните противници и който ги бе държал цели тридесет години далеч от властта. Мисълта да се пресече с един майсторски удар най-силната карта на либералите ги очарова. Въпреки една малка група недоволници, грамадното мнозинство на партията одобри плана за действие. Веднага след това се очертаха на небосклона зарите на една голяма победа. Мнозина от либералите, изненадани от новосъздаденото положение, сметнаха, че щом като консерваторите провеждат политиката на либералите, то няма защо да не гласуват за консерваторите. Гладстон разбра, че го чака поражение. Единственото мъдро становище за него би било да се радва, обаче него го задушаваше мисълта, че Духът на злото носи ангелското знаме. Той се нахвърли с неочаквана ярост върху своя макиавелистичен противник, обаче Дизраели се зае със своето нехайство да подчертае още повече безумната ярост, проявявана от Гладстон.

— Твърде уважаемият джентълмен — каза той, — ми говори с един тон, трябва да го призная, употребяван много рядко от него в тая сграда. Аз не отдавам никакво значение на проявяваната от него разпаленост, но всъщност, понякога неговите похвати са така възбудени и постъпките му тъй обезпокоителни, щото човек си спомня почти с облекчение, че в тая Камара двете противни страни, седнали

около тая маса, са разделени една от друга от една тъй широка и тъй здрава мебел.

Когато гласуваха, правителството получи мнозинство от двадесет и пет гласа. Дизраели бе прокарал в една враждебна камара един закон, който либералните правителства от тридесет години насам напразно се бяха опитвали да прокарат. Това беше един голям парламентарен триумф. Гладстон почувствува това и отбеляза в своя дневник:

— Едно поражение може да бъде безпримерно.

Гладстон бе дълбоко сломен. Един наблюдател писа:

— Срецнах Гладстон на закуска. Изглежда ми изпаднал в пълна паника от дяволската ловкост на Дизраели.

Дерби беше във възторг. Той признаваше, че извършеното от партията бе един „скок в неизвестността“, но добави, като потриваше ръце самодоволно: „Нима не виждате, че натикахме либералите в една чудесна каша?“.

След гласуването консерваторите устройоха бурни и продължителни овации на Дизраели. Всички искаха да му стиснат ръката. На излизане от Уестминстер мнозина от тях се събраха в Карлтон и импровизираха един банкет. Дизраели на връщане към дома си се отби в Карлтон и бе отново предмет на безкрайни овации. Приятелите му поискаха от него да вечеря заедно с тях, обаче той знаеше, че Мери-Ана го очаква, че и тя също така е приготвила вечеря за него, а той не желаше да я разочарова. На другия ден тя каза на една своя приятелка:

— Дизи се върна право вкъщи; аз му бях приготвила вечеря и бутилка шампанско; той изяде половината от вечерята, изпи всичкото шампанско и ми каза: „Мила моя, ти си за мене по-скоро любовница, отколкото съпруга!“

По него време Мери-Ана беше на седемдесет и седем години.

* * *

Тоя успех измени твърде много положението на Дизраели в Парламента. Поражението на Гладстон не беше патетично, както онова на Пийл, а по-скоро смешно; то бе също така и една изненада. Двама шефове на партии, измежду най-великите държавни мъже, каквито Камарата на общините е виждала, бяха пожелали в разстояние на двадесет години да се борят срещу Дизраели и двамата се бяха провалили. Тоя човек, който тъй често говореше за азиатските мистерии, не беше ли самият той човек — мистерия? Какви цели преследваше той? Какви планове имаше? Когато слушаше със своята безчувствена маска нападките на Гладстон, за какво мислеше? Един нов образ се създаде за него всред обществото — „Сфинкс“. Пънч помести една карикатура: „Триумфът на Дизраели“. Карикатурата изобразяваше един огромен каменен сфинкс с лице като на Дизраели, теглен към храма на Реформата от тълпа голи роби, в това число и Гладстон, шибани с камшик от лорд Дерби.

Нито един от ония, които по него време идваха в допир с Дизраели, не можеха да отбягнат това сложно впечатление на мощ и магьосничество. Неговото лице наистина беше придобило неподвижността на камък; разликата между него и околните простосмъртни беше огромна.

— По-скоро ми се струва, че седя на маса заедно с Хамлет или Лир, или пък със Скитника евреин — пише един съвременник и добавя:

— Мнозина казват: „Какъв актьор е тоя човек!“... И все пак, последното впечатление, което се добива от общуването с него, е това за абсолютна откровеност. Някои го считат за чужденец и казват: „Какво е Англия за него? Какво представлява той за Англия?“... Тъкмо там се мамят. Либерал, радикал или консерватор, това му е може би безразлично; обаче видението на могъщата Венеция — републиканската империя, над която слънцето никога не залязва — това видение го обайва, или аз се мамя горчиво. Англия е Израел в неговото въображение и той ще бъде първият имперски министър-председател, ако му се удаде случай.

* * *

Противно на всички очаквания, удобният за Дизраели случай се оказа твърде близък. Атаките на подагра на лорд Дерби станаха тъй чести, той можеше тъй рядко да изпълнява своите държавнически обязанности, щото той започна да мисли, че е негов дълг да се оттегли. Дизраели го помоли да остане и се задължи да извършва цялата действителна работа, като Дерби запази титлата. Обаче Дерби му отговори, че ще пише на кралицата да я уведоми за своята оставка и че очаква тя да се обърне към Дизраели като към негов заместник; че той, Дерби, и след своето оттегляне ще продължи да поддържа Дизраели с целия авторитет на своето име.

— Аз не мога да ви направя това съобщение, без да призная същевременно, с чувство на признателност, вашето сърдечно и лоялно сътрудничество и в добри, и в лоши дни, през тоя дълъг период от време.

Дизраели имаше толкова по-голяма заслуга, като молеше своя шеф да не се оттегля, тъй като знаеше много добре, че ако лорд Дерби се оттегли, кралицата ще покани него, Дизраели, да състави кабинета. В деня, когато лорд Дерби подаде оставката си като шеф на партията, нарочен пратеник помоли Дизраели да се яви пред кралицата в Осборн. Магьосникът Дизраели, който вярваше до известна степен в своята магия, не пропусна да забележи, че тоя нарочен пратеник, генерал Грей, не беше никой друг, а същия полковник Грей, негов весел и щастлив противник в Уайкомб, по времето на първата му изборна борба. Първото поздравително писмо дойде от страна на лорд Дерби:

— Вие лоялно и с чест си извоювахте най-високото стъпало на нашия политически живот. Дано дълго време да запазите това си място!

На следния ден Дизраели бе приет от кралицата в Осборн. Тя имаше твърде радостен вид, протегна му ръка и каза:

— Трябва да ми целунете ръка.

Дизраели се отпусна на едно колено и с дълбока набожност целуна тая мъничка, пълна ръчичка. Испитваше дълбоко щастие. Навън, слънцето грееше ослепително. В края на краищата, животът си заслужаваше човек да го живее. Един от първите членове на Парламента, срещнат от него след това, беше Джеймс Клей, който още като младеж го бе обезпокоил в Малта със своя талант на билиард.

— Е, Дизраели — каза Клей, — когато ние пътувахме заедно, аз и вие, преди четиридесет години, кой би могъл да каже, че един ден ще станете министър-председател?

— Вярно е, Клей... както ние казваме в Ориента: „Аллах е велик!“ А сега той е по-велик от когато и да е било.

Общо взето, новината бе посрещната добре от общественото мнение.

— Една победа на труд, на храброст и търпение! — казваха дори и неговите противници. Когато влезе за пръв път в Камарата на общините като министър-председател, кулоарите бяха преизпълнени с хора, дошли да го акламират. Джон Стюарт Мил бе принуден да прекъсне речта си за няколко минути.

Един месец по-късно Мери-Ана, съпруга на министър-председателя, даде голям прием в Министерството на външните работи, чиито салони лорд Станлей бе благоволил да постави на нейно разположение за една вечер. Времето беше ужасно; буря, придружена с дъжд, беснееше в Лондон. Въпреки това, цялото висше общество се бе стекло, цялата консервативна партия, неколцина либерали, в това число и Гладстон, голям брой приятели. Дизи, на върха на своята слава, разведе Галската принцеса из салоните; Галският принц бе хванал под ръка мисис Дизи, твърде стара вече и доста болна. От един месец беше заболяла от рак и го знаеше, обаче не желаше да го каже на своя мъж. Тая смесица от слава и грохналост придаваше на триумфалния прием известен меланхоличен оттенък. След толкова тежки борби тая старческа двойка бе станала симпатична на всички; бяха им отредили място в своите сърца. Нямахше нито един салон в Лондон, където да не казваха съвсем накратко „Мери-Ана“ за жената на министър-председателя. Самият Дизраели си даваше сметка за ефекта на изумителната акробация, извършена от неговия бърз възход.

— Да — отговаряше той на поздравленията, — покатерих се до върха на тая хлъзгава мачта.

Неговият приятел Сър Филип Роз му каза:

— Ех, да беше жива сестра ви да види тоя триумф, колко щеше да се радва!

— Нещастната Сара — отвърна Дизи, — нещастната Сара! Да, ние загубихме публиката си...

ТРЕТА ЧАСТ

*Слушай! Надига се буря,
Във въздуха листи играят;
Литнаха летните вечери,
Зимни сал чакат ни дни.*

*Свеждат надолу чела си
Голи, безлистни букаци;
Нека се сгушим при наш'та
камина,
Бурно море да забравим.*

*Там где корабите на младите
Бързат пред вятъра бесен;
Подвизи славни ги чакат,
Старци остали са сал у дома.*

Хъмберт

Ул

I. КРАЛИЦАТА

Нов министър на финансите бе избран. Министър-председателят уведоми кралицата:

— Мистър Дизраели трябва да обърне внимание на Ваше Величество, че външният вид на мистър Уорд Хънт е необикновен, но не и неприятен. Той е висок над два метра, но изглежда по-малко грамаден, тъй като тялото му има и съответната широчина. Също както е в случая и със статуята на Свети Петър в Рим, никой на пръв поглед не си дава сметка за същинските му размери. Впрочем той притежава не само големината, но и ума на слон.

Един изумително лек тон за един документ, предназначен за кралица, обаче тя остана възхитена от него.

През течение на своя живот Дизраели бе предизвикал неведнъж недоволство у мъжете, но винаги бе срещал достатъчно снизходителност у жените. Неговото отвращение от отвлеченото разсъждение, неговата отживяла века си вежливост, едва забележимия цинизъм в неговите съзнателно украсявани фрази — всичко в него беше нагодено да се харесва на жените. Те му вдъхваха едно чувство не на плътска любов, а на нежност, едновременно и възвишена и смирена; чувство на смъртно и нежно братство. Той обичаше тяхната упоритост, тяхното невежество, тяхната наивност. Една жена — мисис Остин — беше намерила издател за „Вивиян Грей“; пак жени — сестрите Шеридан, след това леди Корк, леди Лондондери — го бяха наложили на висшето общество; една жена — Мери-Ана — му беше дала първия мандат в Парламента. На всеки завой на неговите възпоменания той намираще по един от тия милозливи образи, надвесени загрижено над неговото отчаяние или безпокойство. Дизраели изгледа със своето опитно око височайшата вдовица с шапче от бял тюл, очакваща го на най-високото стъпало на почестите, и изпита силна радост.

Откак бе починал нейният любим съпруг, кралицата бе заживяла в пълна усамотеност. Беше си дала клетва да тачи всички желания, всички навици на Алберта. Цяла потънала в черен креп, тя скиташе от

замък в замък, от Уиндзор в Осборн, от Осборн в Балморал. Народът се оплакваше от нейното усамотение, а тя страдаше, като виждаше как губи своята популярност. Никой не я разбираше, никой не бе разбрал и Алберта, когато той на свой ред бе страдал толкова много... Никой, с изключение на Дизраели. Това беше твърде чудно, тъй като тя си спомняше за недоверието, вдъхнато им, на нея и на нейния мъж, от Дизраели по времето, когато техният любим Сър Роберт бе свален от власт. Тогава Алберт бе казал, че тоя Дизраели няма в себе си нито капчица джентълменство. Все пак, към края на своя живот, принцът консорт бе започнал да изпитва известно колебливо удоволствие да води разговор с водача на опозицията. Беше установил от опит, че Дизраели е човек с култура, по-вещ в историята на Англия от всички останали държавници; беше констатирал също така, че становището на Дизраели по отношение на престола е безупречно.

Мистър Дизраели се беше проявил обаче най-вече при смъртта на принц Алберт. Никой не бе написал тогава на кралицата тъй хубаво писмо, като него; никой друг не бе съумял така хубаво да говори за принца в Камарата на общините. Кралицата отсъди, че Дизраели е единственият човек, в състояние действително да прецени принца. Като награда за това кралицата му изпрати в дар речите на принц Алберт, подвързани с бяла кожа:

— Кралицата не може да противостои на желанието си да изрази лично на мистър Дизраели своята дълбока признателност за скъпата дан, дадена от него в памет на нейния велик, обожаван и любим съпруг. Речите на мистър Дизраели по тоя случай накараха Нейно Величество да пролее много сълзи, обаче тая тъй истинна преценка за неговия безупречен характер облекчи твърде много Нейното сломено сърце.

Сянката на принц Алберт беше следователно благосклонна към мистър Дизраели, обаче имаше и други връзки, освен тоя спомен, между кралицата и министър-председателя. Техните умове, тъй различни привидно, имаха твърде тънки сходства помежду си. И двамата отправяха мислите си с една наивна гордост към империята в Ориента, управлявана от техния северен остров — тя, дребна, пълна и самоволна жена, той — стар прегърбен министър-председател. А най-вече, и двамата бяха лишени от каквато и да било блудкавост. Някои от прищевките на кралицата можеше да бъдат смятани за смешни, а

някои от прищевките на Дизраели за повърхностни, обаче и двамата бяха надарени с храброст и величие. Чрез него кралицата по-силно вкушваше удоволствието да бъде владетелка. Той я поставяше с видимо чувство на щастие начело на бляскавото шествие на живота. Когато той ѝ говореше за нейните царства, тя се чувствуваше всемогъща. Когато тоя министър-председател ѝ описваше заседанията на кабинетата като сцени от роман; когато виждаше, че за него политиката представлява един роман на неговите лични, почти сантиментални авантюри, държавните работи придобиваха отново своето очарование, както по времето на принц Алберта. Дизраели съзнаваше, че това я забавлява, затова му правеше удоволствие да ѝ изпраща иронични писма, съставени в един безупречен стил. Разбираше ли го тя винаги? Тя разбираше много повече, отколкото нейните близки предполагаха. Тя се наслаждаваше на неговите успешни фокуси, след това със своето изострено чувство за действителността, възвръщаше магьосника с твърда ръка към желаните от нея действия.

Ако министър-председателят желаше, с цел да поуталожи малко размирните ирландци, Галският принц да предприеме обиколка из Ирландия, той пишеше на кралицата:

— Мистър Дизраели си позволява да забележи, че от две столетия насам държавният глава е бил само двадесет и един ден в Ирландия. Негово Кралско Височество може да предприеме един лов на кон. Това ще съчетае до известна степен изпълнението на една държавна обязаност с едно приятно развлечение, съчетание, както се знае, уместно за един княжески начин на живеене.

Кралицата одобряваше, обаче с уговорка:

— Разбира се, при условие разходите да бъдат за сметка на държавата, защото тя ги налага на кралицата. За едно пътуване по здравословни причини или за отмора никой не би избрал Ирландия.

Често пъти министър-председателят се отбраняваше. Когато го запитваха по-късно, в какво се крие тайната на неговия успех пред кралицата, той отговаряше:

— Аз никога не отказвам, никога не противореча; понякога забравям.

Отклонение от истината, за да излезе епиграмата по-звучна, защото в действителност Дизраели често противоречеше на кралицата. Когато кентърберийският архиепископ почина, кралицата настоя за

негов заместник да бъде назначен Тейт, лондонски епископ. Мистър Дизраели изнамери сериозни възражения:

— По отношение на лондонския епископ може да се каже, че макар привидно да има твърде строго държане, все пак в него се забелязва твърде голяма доза ентузиазъм, качество каквото не би трябвало да притежава нито един кентърберийски архиепископ, нито един английски министър-председател.

Кралицата настоя на своето. Тя знаеше много добре, че епископ Тейт е лишен от каквото и да било ентузиазъм. Би ли могла да каже същото по отношение на министър-председателя на Англия?

Един ден Мери-Ана получи от Уиндзорския дворец една кутия свежи иглики, заедно с едно писмо от принцеса Кристиана. Писмото гласеше:

— Мама ме натовари да ви изпратя от нейно име тия цветя, за мистър Дизраели. Един ден тя го чула да казва, че обича тъй много месец май и всички прелестни пролетни цветя, така щото се реши да ви изпрати тия иглики, които ще придадат по-весел вид на неговата стая.

Мери-Ана отговори с няколко думи, продиктувани очевидно от Дизи:

— Изпълних приятния дълг да изпълня заповедта на Нейно Величество. Мистър Дизраели обича страстно цветята, а блясъкът и мирисът на изпратените от Нейно Величество иглики са засилени още повече от снизходителната ръка, която разлива върху него всички съкровища на пролетта.

Министър-председателят изпрати на кралицата всички свои романи. Кралицата подари на своя пръв министър „Дневникът на нашия живот в Шотландия“. „Ние, другите автори“... казваше често пъти министър-председателят на кралицата, а малката кралска устица се усмихваше. Всяка седмица в Гросвенър гейт пристигаха иглики от Уиндзор и теменужки от Осборн, в кутии настлани с мъх. Официалната преписка се превърна в една интересна смесица от идилична поезия и реалистична политика.

* * *

В Англия имаше един човек, за когото тоя възход на Дизраели и интимността на престола с тоя еврейски жонгльор представляваха нетърпим скандал: Гладстон. Пънч помести на 24 март 1868 година една карикатура, изобразяваща лежа в театър. Пред огледалото — мистър Вениамин Дизраели, слаб и сух комедиант, облечен в хамлетовски костюм, повтаря самодоволно:

— To be or not to be, that is the question, а-хъм...

В дъното на ложата мистър Гладстон, трагик в граждански дрехи, гледа със завист и презрение:

— Главната роля дали на него, а пък полза... от втора величина! Директорът трябва да е луд... Но ще дойде ден...

Чувството, изпитвано от Гладстон, беше по-сложно от завистта между театрални звезди. Без съмнение Гладстон би понасял с примирение и скромност успехите например на един Станлей. Обаче страстите, както и боговете, се превъплъщават, за да действуват; амбицията, за да го изкушава, се бе превърнала в благонравна омраза. От двадесет години насам, през течение на своя възход сред непрестанните възхищения на изпълнените с почит към него лордове, Гладстон наблюдаваше как пред неговите очи се издига и една враждебна, чудновата фигура; във висшата, почти празна сфера, където неговият талант го бе отвел, той не срещаше на пътя си вече никого друго, освен тая фигура, затова започна, без да ще, да счита нейния възход като мерило за своя собствен успех, да се счита за надминат от всички, когато всъщност само единствен Дизраели го надминаваше.

„Една от най-болезнените загадки за цар Давида бе благосъстоянието на злите“... Че Дизраели, писач на лекомислени историйки за Вивиян Грей и Конингсби, бе успял да грабне скиптъра преди него, писател на хубави и сериозни съчинения върху „Ессе Ното“^[1] — един арогантен присмехулко само с външен блясък да се издигне преди човека, който никога в живота си не е написал нито една епиграма, а напротив, винаги е бил сериозен и по-скоро би умрял, отколкото да се похвали, че притежава макар и един грам ум повече от своя прислужник — не беше ли всичко това достатъчно да накара един почтен човек да си разкъса дрехите, да си обръсне главата и да я посипе с пепел, в неутешима тъга?

Гладстон обаче не беше човек да си посипе главата с пепел; макар и да пееше: „Докога, Боже Господи, ще ме изоставяш? Докога моят враг ще бъде издигнат над мене?“, той добавяше, също като цар Давида: „Просвети, Боже Господи, очите ми, за да не заспя в смъртта, за да не каже моят враг: «Аз го победих!»“

Гладстон толкова зле прикриваше своя яд, щото, противно на парламентарната практика, още от първата седмица се опита да предизвика скандал с кабинета Дизраели. Като осъществи избирателната реформа, Дизраели бе отнел на либералите едно от техните оръжия, обаче за щастие на тях им оставаха голям брой други области за реформиране. Можеше да се реформира Камарата на лордовете, Църквата, Короната, армията, образованието. Гладстон бе готов да реформира чак и слънчевата система, отколкото да остави Дизраели да се наслаждава на спокойствие на своето незаслужено щастие; обаче със своето вярно схващане за политическата действителност Гладстон избра Църквата, по-точно казано ирландската Църква. Не ще и дума, задължението на ирландските католици да издържат една държавна протестантска Църква беше противно на религиозната свобода. Ирландия беше по него време твърде неспокойна. Престъпления и атентати се извършваха със стотици, без да може да се налагат наказания на престъпниците, тъй като целият остров им беше съучастник. Гладстон заяви, че като се отдели в Ирландия Църквата от държавата, като се отнеме на протестантската църква привилегията да бъде държавна Църква, ще се премахне една от причините, може би най-важната, за съществуващото недоволство. Дизраели разбра, че неговият противник е решил да спечели изборите на религиозна почва.

По тая точка обаче доктрината на Дизраели беше най-силна. Беше ли самият той верующ? Той не би могъл, като Гладстон, да се интересува със страстно увлечение, понеже, след като водите се оттеглят, изпъкват потоци от богословска мисъл, заливат от време на време умовете на хората, че бурите нямат голямо значение, понеже след като водите се оттеглят, изпъква все същият ковчег, застанал неподвижно на върха на планината. А тоя ковчег представлява семитското и християнското откровение — Библията, попълнена с Евангелията; този е истинският смисъл на мистерията. Дизраели вярваше с цялата с душа, че светът има божествен произход; той

гледаше на човешкото съществуване, а най-вече на своето собствено съществуване, като на чудо; биологическите науки, на които Дарвин и Хъкслий по него време придаваха толкова голям блясък и се опитваха да превърнат в едно математическо уравнение, го дразнеха. Той не познаваше тия науки и неговото презрение беше не по-малко от неговото невежество. Няколко години преди това, в една своя прочута реч в Оксфорд, той бе защитил Църквата срещу новаторите с думите:

— Драги лордове, човек е същество, родено да вярва. Ако нито една Църква не се яви да го ръководи с проверени истини, основани върху традицията на свещените епохи и с убеждението на безброй поколения, той ще намери олтари и идоли в своето собствено сърце, в своето собствено въображение... Казват ни, че откритията на науката не съвпадали с това, което Църквата ни учи... Въпросът е следният: Човекът маймуна ли е или ангел? Драги лордове, аз съм на страната на ангелите.

Буря от смях бе раздрусала тогава цялата зала. Наистина ли на страната на ангелите беше мистър Дизраели? Цяла Англия се заля от смях. Пънч не можеше да пропусне един толкова удобен случай и скоро излезе с една карикатура — един Дизи с маймунско тяло, в бяла роба и грамадни криле. Всъщност никога в живота си Дизраели не е бивал по-сериозен, отколкото в тоя случай. Той вярваше, че човек е нещо повече от машина и че отвъд материята, подчинена на физически и химически реакции, съществува една по-друга същина, която можем да наречем душа, божество, гений, ангелска същина. Колкото се отнася до буквалната истина на тая или оная религия, възможно е Дизраели въобще да не е мислил за нея, но той си имаше по тоя въпрос известни идеи и се придържаше в тях.

Първата от тия негови идеи беше необходимостта, за спокойствието на душите и на държавите, да има една определена догма. Той нямаше никакво доверие в етическите или естетическите лъже религии. „Всяка религия на Хубавото завършва с оргия“ — казваше той. На декана Станлей, партизанин на Свободната църква, тоест на едно свободно тълкуване на свещените писания, той бе казал един ден с ирония: „Няма ли догма, няма декан, мистър декан“. Още от детските си години Дизраели се бе възхищавал на неизменността на римската Църква. В отсъствието на Рим, Англиканската църква му се

струваше като единствена гаранция за духовната сигурност на страната.

Втората идея на Дизраели беше необходимостта от връзка между правителството и религията. В това отношение положението на Англия му се струваше особено щастливо. Държавният глава възглавяваше и Църквата, с право да назначава нейните първенци. По тоя начин Църквата, вместо да се превърне в държава в държава, подсилваше авторитета на държавата. Тая връзка не биваше да се разкъсва; разделянето на ирландската Църква беше може би една справедлива мярка, обаче Дизраели считаше, че тя беше една първа и опасна стъпка към потъпкване на Конституцията. Той се впусна следователно в изборната борба на почвата, избрана от Гладстон. В тая борба той се опълчи срещу един парадоксален нападател, сам той в битността си на парадоксален защитник на Църквата.

[1] Ессе Ното (латински израз) — „Ето човекът“, думи казани от Пилат на евреите, когато им посочил Исуса Христа, при съденето му, с трънен венец на главата и с тръстика в ръка, вместо скиптър. ↑

II. ЖАЛЕЙКА

Макар и да беше навършил вече шестдесет години, Гладстон със своя извънредно пъргав темперамент чувствуваше нужда да твори гигантски дела. Докато чакаше в Хоуордън да му известят резултата от изборите, той често пъти изминаваше по петдесет километра на ден, а вечер се прибираще жаден за нова работа; повечето от времето прекарваше в сечене на дърва. Това беше неговото любимо занимание; той се нахвърляше с настървение върху вековните дървета, като да бяха първичното прегрешение. На първи декември 1868 година, облечен само по риза, той размахваше своята дърварска брадва, когато един телеграфист му връчи телеграма. Кралицата му известяваше за предстоящото посещение на генерал Грей. Мистър Гладстон каза на своя другар: „Твърде забележително“... и поднови работата си с брадвата. Няколко минути по-късно ударите с брадва спряха и той каза с твърде сериозен глас: „Моята мисия е да омиротворя Ирландия“. В дневника си Гладстон отбеляза:

„Всевишният, изглежда, ме подкрепя и ме щади, с оглед на някой свой велик план, макар и да знае, че съм съвършено недостоен. Да бъде вечна славата на името Му“.

Подкрепян по тоя начин от божествените сили, разчитащ на едно голямо мнозинство в Камарата на общините, със съзнанието за своята желязна воля и тяло на същински атлет, Гладстон се чувствуваше непобедим. Под ударите на неговата законодателна брадва предстоеше да паднат някои от най-старите дъбове в гората, но в замяна на това, въздух и светлина щяха да проникнат по-свободно чак до най-малките растения по полянките. В дневника си той отбеляза:

„Хоуордън, 13 януари.

Приготвих един план за законодателни мерки досежно ирландската Църква. Работих върху Омир. Отсякох една липа.

15 януари:

Отсякох един осен. Разговарях с вицекраля относно ирландската Църква. Работих през нощта върху Омир“.

Понякога отбелязваше, че през деня е бил развълнуван като морето. В това време Дизраели, болен от ревматизъм и задух, се излягаше на слънцето върху терасата в Хюгендън, наблюдаваше птиците и цветята и обмисляше един нов роман.

Когато узна резултата от изборите и своето поражение, Дизраели на първо време намисли да се оттегли от политическия живот. Традицията му позволяваше да поиска титла на лорд и да намери по тоя начин в Камарата на лордовете едно почетно отстъпление. Когато обсъди въпроса, той реши да не изоставя своята победена партия и своето място на борец в Камарата на общините. Когато кралицата пожела да възнагради неговите заслуги, той поиска Мери-Ана да стане леди, а той самият да си остане мистър Дизраели. Тъй като кралицата одобри с готовност тоя план, той избра за жена си името Биконсфилд, име на едно малко градче в окръга Бъкингам. Дизраели знаеше добре, че знаменитият Бърк, ако да бе живял още известно време, би пожелал да стане лорд Биконсфилд; самият той бе създал един лорд с това име в своя роман „Вивиян Грей“. Нему винаги му бе правило удоволствие да превръща своите романи в действителен живот. Мери-Ана стана леди Биконсфилд, а Дизи си остана Дизи.

* * *

Някои от неговите приятели се бяха надявали Дизраели да предприеме бляскави нападки срещу правителството на либералите, но останаха разочаровани. Те бяха предполагали, че присъствието на неговия съперник ще възбуди техния шеф да го нападне, обаче Дизраели си остана спокоен, ленив, безцветен, както никога досега. Неговата реч върху ирландската Църква, реч лека и повърхностна,

приличаше „на фустата на Коломбина — тюл и пулчета“. Още веднъж консервативната партия се питаше с изумление каква цел преследва човекът — мистерия? Нима се бе задоволил, след като бе вкусил само веднъж от върховната власт? Щеше ли да изостави своите войски в разгара на сражението? Всъщност зад непроницаемата и тъжна маска един бодър дух бдеше и се надсмиваше. Дизраели си казваше така: „Да се бори срещу това ново мнозинство, срещу Гладстон, това великолепно животно за борба, с ноздри изпускащи пламък? Би било същинска лудост!“ Той познаваше много добре тия парламентарни мнозинства. На млад кон треньорът винаги отпуща юзда, защото по тоя начин по-лесно ще може след това да го укроти. Гладстон разполага ли със сили? Нека тогава да ги изразходва. Нека да се опита да омиротвори Ирландия с ударите на законите! Ирландия е изхабявала много по-опитни хора от Гладстона. Нека да опита брадвата си върху финансите, образованието, армията! Ще дойде време за съпротива, за надпреварване, когато острието се изхаби. Тогава ще настъпи моментът за свалянето на това божество, което вече се клати върху своя пиедестал, а дотогава, търпение, търпение! Нека нашето търпение да учудва, като приятен контраст в сравнение с вълнението в противния лагер.

Ефектът от съпоставянето на тия два характера — на Гладстон и Дизраели — беше толкова голям, щото като че ли доставяше удоволствие и на двамата герои. В известни дни тая парламентарна комедия стигаше чак до фарс. Един ден Гладстон, седнал на министерската пейка, великолепен, обсипа с гръмлив глас своя противник с епитети един от друг по-тежки. При всяка нова нападка, Дизраели отпущаше глава все по-ниско. Когато брадата му опря в гърдите, гърбът му започна да се превива. Дизраели даваше вид на човек, буквално смазан от страшните удари, нанасяни му от Гладстона. Най-последно ораторът завърши речта си с един толкова силен удар с юмрук върху грамадната маса, щото писалки и книжа се разхвърчаха в безпорядък, а след това си седна. Камарата, неподвижна, със затаен дъх, си зададе отначало въпроса дали Дизраели въобще ще може да стане от място. Сгушеното тяло постепенно се раздвижи, най-първом главата, след това и гърдите. Най-сетне Дизраели стана и каза с толкова нисък глас, щото едва го чуваха:

— Твърде уважаемият джентълмен говори с много страст, красноречиво и... а-хъм... буйно (пауза... продължителна пауза). Обаче сторената от него пакост може да бъде поправена.

При тия си думи Дизраели се наведе с мъка, прибра един по един предметите, разпръснати от разпаления Гладстон, и ги постави внимателно по обичайните им места, върху свещената маса, след това изгледа самодоволно възстановения порядък и отговори на нападките с най-мек глас. Тоя мъничък откъслек от символична драма получи своя заслужен успех.

Такива сцени обаче бяха редки. Ясно беше, че Дизраели, засега поне, не желае да сваля Гладстона. Неговите епиграми си оставаха вежливи. Един ден, когато Гладстон се спря наред речта си, тъй като не можеше да намери подходяща дума, Дизраели се намеси любезно:

— Вашата последна дума?... Революция.

На една дъщеря на своя противник, когато му бе поискала обяснения относно един чужд министър, Дизраели бе отговорил така:

— Той е най-опасният човек в Европа, с изключение на мене..., както казва баща ви, а аз бих казал... с изключение на баща ви.

Умът на Дизраели беше до такава степен свободен от грижи, щото той още веднъж се върна от дела към писателство и започна да работи върху един нов роман: „Лотер“.

Лотер беше млад английски аристократ, наследник на едно дизраеловско, с други думи безпределно богатство; три сили, представлявани от три жени, си оспорваха властта над неговия дух: Римската Църква, Международната революция и Англиканската Църква. Естествено, в края на краищата победата се пада на леди Коризанда, покровителка на Англиканската Църква. Темата опасна, но с великолепно изпълнение. Типовете на римски духовници, революционери и английски политици бяха обрисувани с изумителна точност. Успехът на книгата бе грамаден. Никога дотогава английските книжари не бяха имали случай да продават роман, писан от бивш министър-председател. Във всички приемни салони се говореше само за Лотер. Навсякъде започнаха на коне, кораби, деца и парфюми да дават имената Лотер и Коризанда. Лотероманията се прехвърли и в Америка. Единствен Парламентът остана враждебен. Консервативната партия се почувствува силно засрамена от това, че има за свой шеф един романист, човек с духовитост.

* * *

Междувременно, здравословното състояние на Мери-Ана се бе влошило твърде много. От 1866 година насам тя страдаше от рак в стомаха; това ѝ бе твърде добре известно, но се стараше да го крие от Дизи; той пък вярваше, че тя не го знае и затова се опитваше да омаловажава нейната болест. През 1872 младият френски шарже д'афер съгледа в един приеман салон едно странно същество, натруфено като пагода, и го помисли за някой стар раджа. Всъщност беше Мери-Ана; зад нея беше застанал Дизи, напудрен, с мъртвешки вид, с последната си къдрица, боядисана черно, залепена върху оголеното му чело. Мери-Ана носеше на гърдите си, както се носи орден, един огромен медальон с портрета на своя мъж. Беше станала вече осемдесет годишна, а Дизи беше на шестдесет и осем години. Съпружеската двойка беше едновременно и смешна, и трогателна.

За тях ставаше вече трудно да се грижат един за друг. Понякога, и двамата вече инвалиди, те си разменяха писма от една стая в друга. Дизи на мисис Дизи:

— „Легнал съм на гръб, извинявай загдето пиша с молив. Ти току-що ми изпрати най-забавното, най-възхитителното писмо, каквото съм виждал в живота си. Ти надмина Хораций, Уолпол и мадам де Севине. Гросвенър гейт се превърна в болница, но една болница с тебе струва повече от един дворец с друга жена. Твой Д.“

Тя казваше на неговите приятели:

— Благодарение на неговата доброта, моят живот е една безкрайна сцена на щастие.

Той отговаряше:

— Вече тридесет години, откак сме се оженили, а нито един път не съм почувствувал досада в нейно присъствие.

Мери-Ана почти не можеше вече да се храни. Една вечер, на гости у приятели, тя бе обзета от страшни болки, без да може да ги прикрие; това я принуди да се откаже вече да излиза навън от къщи.

Дизи тогава се видя принуден да се отделя от нея понякога, обаче никога не се отлъчваше от жена си, без да ѝ изпраща безброй записчици, колкото и кратко да бъде отсъствието му.

Дизи до мисис Дизи: „Нямам нищо друго какво да ти пиша освен това, че те обичам, но страхувам се, това ще ти се види доста банално“.

Мисис Дизи до Дизи: „Най-милият мой, чувствавам страшно твоето отсъствие, толкова съм ти признателна за твоята непрестанна нежност и доброта“.

Тъй като тя смяташе, че не ще може да издържи едно пътуване, двамата прекараха лятото наедно в Лондон. Излизаха на разходка с кола, посещаваха непознати квартали, опитваха се да забравят, че паркът пред техните прозорци се нарича Хайд. Скоро след това, тъй като положението ѝ се влошаваше все повече, тя сметна, че в Хюгендън ще бъде по-добре, но нищо не бе в състояние да я излекува; стомахът ѝ отказваше да приема каквато и да било храна. Макар и да умираше буквално от глад, тя все още приемаше някои приятели с голяма любезност, разхождаше се обкръжена от тях със своята малка кола, теглена от едно пони. Щом тя напущаше стаята за една минутка макар, Дизраели заговаряше за страданията на своята жена. Неговите гости за пръв път сега виждаха неговото лице, измъчвано от болка, макар и да бяха свикнали дотогава да го виждат безучастно. Когато стана явно, че Мери-Ана няма да се оправи, Дизи телеграфира на Монтегю Кори да дойде, тъй като нямаше сили да понесе сам катастрофата. Тя почина на 15 декември 1872; в нейните книжа се намери следното писмо:

— „Скъпи мой съпруге, ако напусна тоя свят преди тебе, разпореди се да бъдем погребани в един и същ гроб... А сега нека Бог да те благослови, най-добричкий мой, най-скъпи мой... Ти беше за мене идеален съпруг. Сбогом, мой скъпи Дизи, недей живя сам, милият мой; надявам се от все сърце, че ще намериш някого, който да бъде тъй привързан към тебе, както твоята предана Мери-Ана“.

* * *

Дори и най-безразличните души, дори и най-твърдите, чувствуват истинската цена на една човешка болка. Всички изпитаха живо съчувствие спрямо Дизраели. Гладстон забрави всякаква политическа омраза и му написа прочувствено писмо:

— „Ние се оженихме, струва ми се, в една и съща година; нам ни бе дадено от Бога да се радваме и двамата повече от четвърт век на едно безценно щастие. Аз съм запазен засега от удара, който ви сполетя, но мога да разбера какъв би бил той, какъв е“...

След това в писмото си Гладстон го увери, че в тоя час на изпитание той страда дълбоко за него и ведно с него. Той беше искрен; без съмнение всеки един от двамата в тоя момент се стори на другия какъвто си е всъщност, а не изопачен от страсти. Така се случва често пъти, лудият да има по няколко минути на просветление, през време на които очите му престават да виждат фантоми. Линиите след това наново се разкривяват, лицата се превръщат в гримаси, болногледачът се превръща в чудовище.

Докато беше жива, Мери-Ана с право се гордееше, че пести на своя мъж всички ония долни грижи, които изтощават човешкия дух. Откак Дизи се бе оженил, къщата и прислужниците се бяха превърнали за него в безупречни машини, без да има нужда той да се грижи за каквото и да било около тях.

— Нямаше нито една грижа на света тя да не умее да я смекчава, или мъчнотия тя да не умее да се справя с нея. Тя беше най-храбрата жена и най-добрата утешителка на света, каквато аз съм виждал в своя живот.

Покойница, Мери-Ана не можеше вече да брани своя велик съпруг; тя не притежаваше свой имот, а само пожизнена рента; имотът премина в ръцете на наследниците, така щото Дизраели бе принуден да се настани в хотел. Да напусне Гросвенър гейт, където беше прекарал тридесет щастливи години, това значеше за него да се раздели за втори

път с Мери-Ана. Гросвенър гейт беше къщата, където тя винаги го беше очаквала, нощ след нощ, на връщане от Камарата на общините; една винаги осветлена къща, чиито прозорци светеха още отдалеч в мъглата, когато той се завръщаше дома след някое мъчително заседание. Там се намиреше огнището, топлото кътче, където душата и тялото се отпускат, където критиката се превръща в хвалебствие, упрекът в милувка. Не ще и дума, той никога вече не ще наиде блаженството на едно истинско убежище. Усамотение в хотела, най-лошо от всичко друго на света, стаи мебелирани с глупави мебели, безрадостни обеда, непознати съседи — такъв ще бъде вече неговият живот отсега нататък в Лондон. Един ден той каза на своя кочияш: „Карай дома“, спомни си изведнъж, че си няма вече свой „дом“, и сълзи бликнаха из очите му. Ако да не бе неговият секретар, Монтегю Кори, да бди над него като син, да не бяха неговите приятели, като Манерс и Ротшилд, да го ободряват, той би се превърнал в човешка развалина. Обаче приятелствата, колкото и нежни да бъдат те, не могат да заместят нежността на една жена. Всред мълчанието на своята стая в хотела, той сякаш долавяше беглия спомен за един весел глас.

* * *

Неговите политически приятели се изплашиха да не би обзелата го тежка печал да стане причина за неговото окончателно оттегляне. Стана тъкмо обратното. Тъй като не намиреше вече в себе си нищо друго, освен само мрачни мисли, той потърси случаи да действа и за да не се отдава на своите мисли, поднови борбата.

Моментът се оказа благоприятен за действие. Тактиката на изчакване беше дала добри резултати. Той беше дал достатъчно въже на своя противник; Гладстон беше действувал в хиляди различни посоки; сега не оставаше нищо друго, освен да се използват грешките, неизбежни последици от всяка дейност. „Моята мисия е да омиротворя Ирландия“ — беше казал дърварят от Хоуордън, облегнат върху своята мощна брадва. За да изпълни мисията си, той бе разделил протестантската църква в Ирландия от държавата и беше прокарал цяла редица закони, предназначени да покровителствуват земеделците срещу крупните земевладелци. Обаче, въпреки всичко това, Ирландия

си бе останала по-неспокойна от когато и да е било. Маскирани лица нанасяха побой на чиновниците, полицаите биваха намирани прободени с нож, къщи биваха хвърляни във въздуха. Омиротворителят Гладстон бе търпял тия предизвикателства дълго време, докато най-последно се отчая и се принуди да повика на помощ войската.

— Спомням си — заяви Дизраели със сарказъм, — един от министрите на Нейно Величество бе заявил миналата година, че който и да е може да управлява Ирландия с помощта на войска и артилерия. Който и да е наистина, дори и твърде уважаемият джентълмен.

В областта на външната политика, Гладстон бе приемал арбитраж във всички въпроси, в които Англия се бе случило да бъде замесена. Изглежда обаче, че арбитражът във всички тия случаи се бе оказал неблагоприятен за нея. Честолюбието на английския народ бе засегнато. В един театър даваха представление: Пристига един китайски пратеник и иска от Гладстон да му предаде Шотландия. Министър-председателят обмисля, след това заявява, че има три възможни разрешения: да отстъпи Шотландия незабавно, да почака известно време и след това да отстъпи, или да посочи един арбитър. Публиката намираще тая картина за твърде правдива. Кралицата беше на същото мнение. Тя не бе могла да свикне с Гладстон. Вековните дървета, събаряни на вси страни от реформаторската брадва, я плашеха. Тя обичаше тая вековна гора. Със своя несложен и пряк ум, тя не можеше да разбере хитруванията на неговия сложен ум. Тя напразно препрочиташе неговите законопроекти, а когато той ги придружаваше с пояснителни писма, тя ги намираще за по-неясни от самия законопроект. Ловкият мистър Дизраели казваше: „Преди всичко, желанията на Нейно Величество трябва да бъдат изпълнени“; ето защо сега, след него, тя не можеше да търпи тоя груб шотландец, който въпреки своята безгранична почит отговаряше с отказ на всички нейни желания. Тя държеше за престижа на Англия и смяташе, че Гладстон го руши. Тя беше протестантска кралица, а Гладстон бе злепоставил ирландските протестанти. Тя изпитваше извънредно силна почит спрямо конституцията, така щото и не мислеше да се противопостави на гласа на Парламента, обаче от все сърце желаше провалянето на кабинета.

От 1873 година насетне стана явно, че кралицата не ще има да чака дълго време за падането на правителството. Всички допълнителни избори завършиха благоприятно за консерваторите. Дизраели подготвяше борбата грижливо. Дълго време преди самата борба за всяка избирателна околия бе определен кандидатът консерватор. В Хуайт хол бе създадено едно централно бюро на консерваторите; в него един постоянен директор и един генерален щаб поддържаха всекидневно в изправност списъка на предвидените вече избирателни околии и на ония, създавани тепърва. Във всеки град трябваше да има по една консерваторска група, с представители на всички обществени слоеве. А най-вече партията търсеше сътрудничеството на работниците. Дизраели лично следеше тая работа да се извършва навсякъде. Той обаче сдържаше нетърпението на своите партизани и не желаше да вземе властта, преди още Гладстон да е изхабил напълно своята енергия в нови неуспехи. Неговата житейска опитност му беше дала да разбере добре нетрайността на кабинетите, лишени от едно силно мнозинство. Впрочем всички признаци сочеха един близък край. В една своя реч в Манчестер, Дизраели описа така последните дни на правителството, изпаднало в агония:

— Това необикновено явление, след като стигне до най-високата си точка, ще завърши с пълно изтощение. Някои от тях ще намерят спасение в меланхолията, а техният знаменит шеф ще изпада ту в заплахи, ту във въздишки. Колкото се отнася лично до мене, който седя срещу тяхната пейка, министрите ми напомнят един от подводните пейзажи, каквито се срещат понякога по бреговете на Южна Америка. Наблюдават очертанията на изгаснали вулкани. Никакво пламъче не се мярка по техните изгаснали кратери, обаче положението е все още опасно; земята се тресе по малко, а от време на време се чува глухия тътнеж на морето.

III. ВСРЕД СВОИТЕ „БАБИ“

Въпреки непрестанните политически успехи на Дизраели, зимата, последвала смъртта на Мери-Ана, се оказа страшно тъжна за него. Причината за това не се криеше само в обстоятелството, че беше загубил в нейно лице най-любимото си същество на света; той чувствуваше по-скоро в себе си един мощен стремеж към нежности, без да може да намери удовлетворение. Пред Мери-Ана, Сфинксът бе разкрил своята тайна — своята боязливост. Боязливост породена в него през време на детските му години, поради преследванията в училище, подхранвана по-късно (под маската на една привидна дързост) от враждебното държане на лордовете, уталожена през време на зрялата му възраст от несравними приятелства и най-после излекувана от властта; тая боязливост обаче бе видоизменила неговия характер и бе оставила върху него отпечатъка на всички свои отличителни черти. В частност, боязливостта му бе отнела възможността да намира истинско удоволствие в друженето с други хора. За да се чувства равен на тях, той изпитваше нужда да бъде техен шеф. При усамотеност, всеки други англичанин, с изключение на Дизраели, се нагажда към живота в клуба. Дизраели обаче се ужасяваше от такъв живот.

— Има много страшни неща в живота — бе казал той веднъж, — обаче най-лошото от тях е да отидеш на банкет.

— Аз имам нужда — бе писал той друг път на Мери-Ана, — моят живот да бъде непрекъснатата любов. — Броят на годините му се бе удвоил, но тая негова нужда бе останала. — На мене ми е потребно или пълна усамотеност, или пълна симпатия — пишеше той сега. Нужда, изпитвана от наранен човек.

През течение на няколко месеца, той навести само няколко домове на негови много интимни приятели, а всички парламентарни ваканции прекара в Хюгендън, зает да подрежда книжката на жена си, и се трогваше до сълзи, когато намираще запазено всред тях и най-малкото късче хартия с две-три думи, нахвърлени от него; всяко малко по-нежно писмо му се струваше както корабно платно на хоризонта се струва на някой корабокрушенец, намерил спасение на някой пуст

остров. Всички жени, с които бе разменял писма, бяха вече мъртви; заедно с тях бяха изчезнали очарованието и радостта на хиляди мънички случки, чиято единствена стойност лежи в това, че човек ги споделя с другото, но които единствени правят поносима продължителната авантюра на живота.

През пролетта едно случайно посещение му даде възможност да намери отново две свои приятелки от млади години — двете сестри леди Честърфилд и леди Брадфорд. Ана, леди Честърфилд, беше седемдесетгодишна; Селина, леди Брадфорд, беше петдесет и пет годишна; и двете бяха вече баби. Дизраели им припомни тяхното детство, прекарано в съседство с него (те бяха живели недалеч от Браденхам); припомни им и бляскавия костюмиран бал, как леди Честърфилд се бе облякла като султанка, сестра ѝ мисис Ансън хубавицата — като гръцка робиня с разплетени коси, а леди Лондондери — като Клеопатра. Мисис Ансън беше вече покойница, Фани Лондондери беше също така покойница, обаче леди Честърфилд и леди Брадфорд бяха запазили голяма част от своя чар. Срещата беше много сърдечна; обещаха си да си пишат, да се срещнат отново; Дизраели бе поканен да прекара през лятото няколко дни при едната сестра, след това при другата; следната зима той вече живееше „само за прелестната дружба на двете същества, които обичам най-много на света“...

Двете сестри бяха твърде различни по характер. Леди Честърфилд, много по-възрастна, беше по-сериозна и по-нежна; леди Брадфорд беше по-кокетна. Леди Честърфилд беше чела всички романи на Дизраели; леди Брадфорд ги бе чела с прозевки и объркваше всички герои на романите. Леди Честърфилд, винаги в едно и също настроение, беше по-добра приятелка; леди Брадфорд, по-фантастична и по-малко сигурна, беше по-обичана. И на двете Дизраели пишеше с тон на твърде нежна интимност. Леди Честърфилд, вдовица и при това седемдесетгодишна, посрещаше писмата му с усмивка; леди Брадфорд си имаше идеален съпруг и дъщери за женене, затова протестираше и на няколко пъти заплаши да прекъсне кореспондирането, ако тонът на неговите писма остане все така пламенен. Дизраели никога не бе могъл да понася раздяла от любимите му същества, макар и за няколко дни; за да си обезпечи непрестанната дружба на двете сестри, той предложи на леди Честърфилд да се ожени за него. Тя отказа, преди

всичко защото смяташе, че една женитба на нейната възраст е смешна, и главно защото Дизраели обичаше нейната сестра. В замяна, тя стана негова доверена приятелка.

Водачът на опозицията намираще всеки ден време да написва по едно нежно писъмце и на едната, и на другата от двете несравними сестри.

— Най-съблазнителната измежду жените беше още по-прелестна днес следобед. Бих могъл да остана седнал там при нея завинаги, да наблюдавам нейните движения — чиста грация и да слушам бляскавия ѝ разговор, обаче, уви, от време на време ми минаваше ужасната мисъл през ума — това посещение е прощално... Тия непрестанни раздели никога ли няма да престанат? Уверен съм, че няма по-голямо нещастие на света от това да имаш сърце, което не желае да остарее.

Всевластен старец, отрупан с грижи, отговорен за живота на една велика империя, Дизраели не се чувствуваше по-друг, отколкото в своите младежки години. Може би като старец дори да бе станал още по-романтичен, защото в младия мъж амбицията често пъти се бори успешно срещу любовта.

— Аз съм живял вече достатъчно, за да зная, че залезът на любовта си има своето великолепие и своята пищност. А възможно е старите да жадуват по-силно за щастие.

Дизраели бе открил с удивление, че все още може да желае присъствието на известно същество, да намира удоволствие в това да наблюдава живота на някоя жена, да съзнава едновременно и чара на дните, прекарани заедно с нея, и малкия брой дни, които му остават още да живее. Затова именно той не можеше да търпи да бъде отделен от своята приятелка.

— Да ви виждам, или поне да получавам известие от вас всеки ден — това е абсолютно необходимо за моето съществуване... Да ви виждам в общество съставлява за мене особено удоволствие, твърде различно от това да ви виждам насаме. И двете тия удоволствия са за мене чародейни, както светлината на луната и блясъка на слънцето.

Дизраели искаше да посещава леди Брадфорд всеки ден, обаче тя имаше хиляди грижи и затова му определи колко пъти най-много ще може да я навестява. „Три пъти в седмицата, това е твърде малко!“ — бе отвърнал той. Даваха веднъж бал-маске; старият Дизраели пожела да се облече като домино. Когато помоли Селина да си избере един

знак, по който той ще може да я разпознае, тя го посъветва с хладен тон да не отива на бала. Той се поразсърди малко и се оплака на своята твърде скъпа леди Честърфилд. Леди Брандфорд узна, че той се е почувствувал нещастен, затова му изпрати едно малко по-нежно писмо, което „той притисна о устните си“. Така вървеше любовта на тоя стар Алцест с тая очарователна, зряла Селимена.

Дизраели съвсем не беше забравил Мери-Ана. До края на неговия живот всички негови писма, дори и любовните му писма, биваха написвани върху хартия с черна ивица околоръст; тоя символ отговаряше на истинските му чувства. Един ден, много по-късно, леди Брандфорд бе получила едно писмо от него върху бяла хартия и се бе почувствувала твърде щастлива.

— Вие казвате, че сте изпитали оня ден голямо задоволство, като сте получили писмо от мене върху бяла хартия. Много чудно. Аз имах обичая да мисля, че кралицата, като постоянно живее в своята жалейка, дава воля на едно мрачно чувство, а сега, ето че и аз станах като нея и ми се струва, че по всяка вероятност ще си остана като нея.

Той бе привършил подреждането на книгата в Хюгендън; в сред тях бе намерил многобройни спомени за старателната преданост на Мери-Ана. Всеки петнадесет дни, в течение на тридесет години Мери-Ана бе подрязвала косите на своя мъж и всеки път бе събирала и запазвала изрязаните коси в малко, запечатано пакетче. Такива пакетчета Дизраели намери със стотици. Намери също така и хиляди писма — всички писма на Булуер, всички писма на Алфред д'Орсей, всички писма на нещастния Джордж Смит и последното писмо на леди Блесингтън. Колко сенки го очакваха сега!

* * *

Гладстон най-сетне произведе избори. Общественото мнение се бе изменило до такава степен, щото Дизраели очакваше едно голямо преливане на гласовете, дори и едно конзерваторско мнозинство. През време на цялата изборна борба той пишеше всеки ден на леди Брандфорд. Скоро той можа да ѝ съобщи, че неговата партия е спечелила десет мандата, след това двадесет, след това четиридесет, след това ѝ съобщи, че поражението на Гладстон е пълно.

Консерваторите получиха петдесет гласа мнозинство над всички останали партии, събрани наедно, а повече от сто гласа спрямо либералите само. Най-последно бе доказано, както Дизраели винаги бе поддържал, че едно всеобщо изборително тяло може да бъде консерваторско. Всички стари недоволници от партията забравиха своето минало недоверие. Карлтон се изпълни с една възбудена тълпа, която искаше да види своя шеф, така както дружината ловджийски кучета очакват с нетърпение своя водач на втория ден след разтопяването на снеговете.

Гладстон реши да подаде оставка, без да чака свикването на Парламента и оповести, че се отказва от шефството на либералната партия. Той пожела да си остане обикновен народен представител и да не присъствува редовно на заседанията. Беше достигнал вече шестдесет и пет години, а на тая възраст всички велики политически мъже в Европа бяха завършили вече своята кариера. Той пожела преди всичко занапред да се занимава с религиозни въпроси и да се подготви за смъртта. Това си решение той съобщи на кралицата. Нейно Величество одобри неговото решение с една прибрзаност, едва ли вежлива, и призова мистър Дизраели. Една от първите грижи на новия министър-председател беше да получи за своята скъпа Селина един важен пост в двореца на кралицата.

При представянето си пред Парламента, Дизраели каза няколко съчувствени думи по адрес на Гладстон. Тоя последният призна, че държането на Дизраели към него е великодушно. Тоя човек умееше благородно да печели, както умееше и благородно да губи. При все това, колчем си спомняше за него, Гладстон биваше обзет от възмущение и чувствуваше как в него се надига ярост — „неукротимата ярост на Ахилес“.

IV. ШЕФЪТ

Шефът — така наричаха вече консерваторите Дизраели и тая дума беше признак на голяма промяна. Гениалният авантюрист, търпян от някои, с оспорван авторитет от страна на други, наричан интимно „Дизи“ в знак ту на обич, ту на презрение, си бе спечелил вече всеобщо уважение. В това отношение му помогна и възрастта. Старостта във всички страни е добродетел за всеки общественик, но в Англия това е още по-вярно. Никой друг не е така чувствителен, както англичаните, към хубостите, с които времето украсява нещата; тоя народ обича старите държавници, похабени и изтъркани от борбата като стара кожа или старо дърво. Консерваторите невинаги бяха разбирали политиката на своя шеф, обаче той ги бе отвел до най-бляскавата победа, каквато тяхната партия е спечелвала когато и да е. Неговите магии следователно, макар и неразбираеми, са могъщи.

С изключение на няколко старци, всички мъже, образуващи сега партията, бяха работили под ръководството на Дизраели — първоначално като помощник на лорд Дерби, а след това сам. Мнозина все още свързваха с неговото име известна смътна представа за ориенталска мистерия, но това вече не ги плашеше. Така както някоя хубава арабска порта, пренесена камък по камък от някой стар колониален деец и построена наново върху някоя гладко окосена морава, постепенно се покрива с бръшлян и пълзящи рози, постепенно придобива една чисто английска красота и се смесва с околната хармония, без да дразни окото, също така и старият Дизраели, отрупан целия с английски добродетели, мании и предразсъдъци, се бе превърнал в една естествена украса на Парламента и на висшето общество. И ако понякога някой внимателен наблюдател съзираше под тъмния листак някаква чудновата извивка на арка или пък странната линия на някоя арабеска, то тая лека дисхармония само добавяше към хубостта на тая благородна развалина и един едва забележим оттенък на поезия и могъщество.

Към уважението на партията се прибави от тоя момент насетне и една очевидна обич. Откритите врагове бяха останали малко на брой.

Почти всички бяха признали вече лоялността и доброжелателството на шефа. Дори и всред неговите противници вече открито признаваха, че Дизраели умее да нанася тежки удари на противниците си, достойни за него, обаче винаги щади по-слабите от себе си оратори. Примерът с Пийл и Гладстон бяха доказали, че той никога не напада един повален човек. През време на своето кратковременно властвуване през 1868 година той бе отпуснал пенсия на децата на Лийч, карикатуриста на Пънч, водил безпощадна война срещу него през течение на цели тридесет години. Сега — през 1874 година — първата му стъпка бе да предложи най-високото възможно отличие на Карлайл, който бе запитал някога си „докога ще търпи Джон Бул тая глупава маймуна да играе хоро върху неговите гърди?“ Когато някой по-отмъстителен партизанин се учудваше на неговото благодушие, той отвърщаше:

— Аз никога не се занимавам с това да отмъщавам на хората, обаче когато някой ме изругае, аз си записвам неговото име върху една бележчица и я заключавам в едно чекмедже. Много интересно е да следи човек след това, колко бързо така записаните имена потъват в забрава.

Подкрепян от едно силно мнозинство в Парламента, поддържан и от кралицата, след като тя бе посрещнала с явна радост неговото връщане на власт, Дизраели сега вече държеше здраво в своите ръце това, към което се бе стремил през целия си живот — властта. Споменът за нанесените му на младини оскърбления е вече заличен. На леди Дороти Невил, негова доверена приятелка по времето на някогашните му терзания, той пише:

— Всичко върви сега добре. Чувствувам положението си заздравено.

Чувството на победа води до един вид отслабване на напрежението. Дизраели е станал извънредно естествен в държането си, защото най-после знае, че го приемат такъв, какъвто си е. Изоставя се. Духът му е по-малко груб, по-малко саркастичен. Говори вече с по-малко въздържаност досежно на младежките си години, разкрива вече своето окончателно изкупено минало. Той развежда леди Дерби из своите букови гори, показва ѝ Браденхам и казва внезапно:

— Тука прекарах мизерните си младини.

— Защо „мизерни“? Сигурно трябва да сте били щастлив тука.

— Не по него време. Разяждаше ме неудържима амбиция, а нямах никаква възможност да я удовлетворя.

Дизраели не изпитва вече нужда да се увлича по модата на деня. Когато един херцог веднъж се опитва да го сплаши, той отвърща:

— Херцози ли? Аз ги създавам.

И това беше вярно, тъй като отдавна беше изминало времето, когато Исак д'Израели се питаше:

— Та какво разбира Бен от херцози?

Една принцеса от кралското семейство е за него вече млада дамичка, за която той отказва да си разваля спокойствието заран. Кралицата за него е един добре познат образ, една стара, малко упорита приятелка, но той я обича твърде много. Да, тоя път той се е изкачил вече здраво на върха. Той не изпитва вече в себе си оная безпокойна необходимост да се изкачи още по-нависоко, да властвува. Би трябвало да бъде най-сетне щастлив.

Обаче на един приятел, когато му изказва своите поздравления, Дизраели отговаря:

— За мене тая работа дойде много късно. Беше време, когато, като се събуждах, чувствавах в себе си сили да разклатя династии и правителства, обаче това време мина.

Той винаги е бил тъй голям почитател на младежта, а неговата собствена младост бе прахосана, защото бе започнал от много низко стъпало. Бяха му необходими цели четиридесет години, за да достигне дотам, откъдето бяха тръгнали един Пийл, един Гладстон, един Манерс. Злощастие по рождение, най-тежкото от всичките други злощастия, тъй като е и най-несправедливото. Сега „всичко това дойде много късно“. Едва е станал министър-председател, а старото му тяло отпада във всяко отношение — има подагра и по тая причина е принуден да отива в Парламента по пантофи, има задух и когато взима думата, се задъхва. Край него, с изключение на верния Монтегю Кори, няма никой друг да се грижи за него. Славата няма вече никаква друга цена за него, освен да я раздава на обичните си същества. Какво друго може да се прави с такава досадна слава?

— Може би, както изглежда, би трябвало да бъда щастлив — казва той в едно свое писмо, — но аз не мога, освен да ви кажа самата истина... Изтощен съм до смърт и крайно нещастен... Не вярвам да има по-нещастно същество от мене на света. Богатството, успехът,

славата, дори и властта могат да увеличат щастието, но не могат да го създадат. Само чувствата могат да дават щастие. Аз съм сам и нямам нищо да ме крепи на този свят, освен малко симпатия надраскана върху книга, и то доста оскъдно. Моето съществуване е страшно, почти нетърпимо.

Какви положителни удоволствия може да достави властта? Само едно удоволствие: твърде много работа, така щото човек може да забрави самия себе си. Но в замяна на това каква досада пък носи властта със себе си: при пътуване на всяка малка гара те пресреща възторжена тълпа и вика: „Ето го!“, малки момчета тичат подир тебе и се спират със зяпнала уста пред вагона, млади момичета искат автографи, музикалните дружества застават пред вратата на хотела... Ах! Колко малко влечение има Дизраели към този род интимна популярност! Един ден, докато очаква влака в Суиндън и се разхожда бавно по перона, един търговски пътник се приближава безцеремонно към него и му казва:

— Аз винаги съм гласувал за вас, мистър Дизраели, от двадесет години насам... И бих желал твърде много да ви стисна ръката.

Дизраели вдига изморено очи и поклаща глава:

— Аз не ви познавам — казва той и продължава разходката си.

На негово място Гладстон би стиснал и двете ръце на този човек и би записал случката в своя дневник. Обаче мистър Гладстон притежава възторга на жизнерадостен бравар, докато старият Дизраели е болен и изтощен. Хората все още повтарят неговите думи, обаче тонът им е вече изменен. Жалки останки от ирония вече едва-едва се долавят в цял един океан от меланхолия.

— Радвате ли се напълно здраве, мистър Дизраели?

— Никой не е напълно здрав — отговаря той. А ако някога домакинята го попита какво да стори, за да го поразвлече малко, той отговаря:

— Ах! Оставете ме да съществувам.

В това победено тяло само една страст още остава да съществува — влечението към фантастичното. Когато е сам, принуден от страданията да мълчи и да стои неподвижен, неспособен дори и да чете, той си мисли с удоволствието на артист за своята удивителна авантюра. Та има ли приказка от „Хиляда и една нощ“, приказка за кърпач станал султан, по-живописна от историята на неговия собствен

живот? Нима не е осъществил той, дори и в най-малките подробности, бляновете на малкото момче, изтегнато под дърветата в италианската градина, заслушано в мандолината на своя дядо? „Аз осъществих най-после своя блян“ — мислеше си той. Дизраели е запазил своето влечение към разкази и към рицарските нрави. „Млада Англия“ все още е жива в неговото сърце. Всред „всички тия баби“, както казва руският посланик на присмех, той вярва, че се намира в двореца на кралицата на красотата. Той събира всички свои приятелки в един орден и подарява на всяка новоизбрана по една брошка във вид на пчела. Вярно е, че орденът се състои предимно от баби, като леди Честърфилд и леди Брандфорд, обаче членуват и някои млади момичета, като например принцеса Беатриче, с позволението на кралицата. Не ще и дума, Велика Господарка на ордена е кралицата — той я нарича вече не кралица, а фея.

Осборн. Тъмните сенки дават отмора на очите след бляскавата светлина на пътуването. Откъм двореца забелязват синия залив, прорязван от белите платна. Стариият посетител едва е имал време да поседне в стаята и ето че кралицата вече го вика при себе си. Той слиза, тя го посреща с такава радост, щото нему за миг му се струва, че тя ще го прегърне. Лицето на кралицата е цялото превърнато в усмивка, тя изглежда по-млада и почти хубава, чурулика и подскача из стаята като птичка. Чувства се щастлива, защото при нея е отново нейният министър-председател — единственият, който умее да ѝ вдъхва доверие в самата себе си. Защото кралицата е преживяла труден живот. Била е непопулярна, твърде непопулярна. Виждала е как хората в Лондон обръщат гръб, когато нейната каляска минава по улиците. Отначало причина за това беше лорд Мелбърн, след това бедният Алберт — общественото мнение никога не му бе простило неговия германски произход; по-късно народът упрекваше кралицата заради нейната жалейка по принц Алберт, а никой от министрите не бе я защитил. Всички либерали бяха неприязнено настроени спрямо престола. Мистър Дизраели има обаче еднакви разбирания по отношение на монархията като кралицата. Не ще и дума, той не желае държавният глава да се противопоставя на Парламента, но смята, че мъдростта и опитността на един безпристрастен и постоянен свидетел представляват ценен баласт за кораба на империята. Мистър Дизраели

тъй добре изразява тия свои разбирания, винаги предусещани от кралицата!

— Мисля, че имате подагра! Колко много трябва да страдате! Вие не бива да стоите прав. Ще ви донесат един стол! — каза му тя.

Мистър Дизраели остава като закован на място от това безпримерно благоволение. Никой никога досега не е сядал през време на аудиенция при кралицата. Лорд Дерби му бе разказвал по-рано, като доказателство за голямо благоволение, как кралицата, като го видяла твърде болен, му била казала:

— Съжалявам твърде много, че етикецията не позволява да ви поканя да седнете.

Мистър Дизраели си спомня за всичко това и въздиша с вътрешно задоволство, но отказва. Той може да стои прав. Кралицата започва да проявява все по-голямо благоволение спрямо него, разкрива му сърцето си по всички въпроси и понеже знае, че той е любопитен, показва му всички свои тайни писма. Тя говори пред него, говори неспирно, говори също като Мери-Ана, както само жените умеят да говорят. Но тя се е и издигнала твърде много в очите на мистър Дизраели в умствено отношение. Тя наистина притежава здрав разум и преценява правилно характерите. Например тя съзира ясно истинския характер на Гладстон. Какво голямо щастие е за Дизраели, че Англия има кралица, а не крал! През време на обедите, разговорът е оживен, приятен. Мистър Дизраели се чувства отърсен от каквато и да било боязливост, както никога дотогава. Той казва всичко, каквото му е на сърцето, с най-удивителни изрази, а кралицата смята, че никога досега не е виждала по-забавен събеседник. Тя е очарована от смелата простота, с която той я запитва на трапезата:

— Мадам, вярно ли е, че лорд Мелбърн ви бил казвал: „Вие ще направите това, вие няма да направите онова“?...

Понякога, когато са само двамата, комплиментите на министър-председателя стават по-цветисти и почти прями, обаче кралицата го извинява, като има предвид неговата ориенталска кръв. Кралицата обича Ориента. Прави й удоволствие да вижда, изправен зад нейния стол, един прислужник индус, а начело на държавните работи — тоя изобретателен и сантиментален велик везир.

Тя го кани навсякъде. Тя го вика при себе си в Балморал, Шотландия, където животът е по-прост, по-естествен. За нещастие

гостът често боледува. Дългите пътешествия го изморяват. Кралицата изпраща своя лекар, знаменития сър Уилям Дженър, в стаята на мистър Дизраели. Сър Уилям изисква министър-председателят да пази леглото. Заран кралицата му прави посещение:

— Как ви се струва — пише той на леди Честърфилд, — един министър, който приема своята владетелка по пантофи и по роба?

Когато го вижда така слаб, кралицата започва да изпитва майчински чувства към него. Техните отношения са станали вече напълно общочовешки, без никакъв протокол. Тя говори за Алберт, той говори за Мери-Ана. Министър-председателят и кралицата, и двамата, са намерили навремето своето щастие в женитбата; това обстоятелство добавя още една връзка помежду им. Щом се завърне в Лондон, той получава кутия цветя. По тоя повод той пише:

Мистър Дизраели, по своята твърде скромна обязаност към Ваше Величество: Снощи в Хуайт хол се появи една кутия с изящен външен вид. Когато той я отвори, помисли отначало, че Ваше Величество му пращате звездите на по-главните ордени. И той остана толкова обзет от тая илюзия, щото на един банкет същата вечер, където гостите бяха все хора със звездни ленти, не можа да устои на изкушението и си сложи няколко кокичета на своите гърди, над сърцето; по тоя начин той показа, че и той е бил декориран от своята милостива Господарка.

След това, посред нощ, му мина през ум мисълта, че всичко това би могло да бъде и някаква магия, някакъв фееричен дар, от някой друг монарх: „феята Титания е набрала цветя със своите царедворци на някой прелестен остров и ми е изпратила магическите цветенца, които, както казват, завъртат главата на всекиго, който ги получи“.

V. НА РАБОТА

Да се мисли е лесно; да се действа е трудно. Да се действа съобразно собствената си мисъл е най-трудното нещо на света.

Гьоте

В една добре организирана страна, със стара и непокътната цивилизация, човек по-малко поема властта в свои ръце, а повече властта го подчинява на себе си. Един Наполеон, след една революция, намира съвършено чисто поле за действие, следователно може да наложи на един народ за сто години занапред своя дух. Един Дизраели обаче, министър-председател на Англия, може да се движи само в тесни рамки. Събитията налагат всекидневни деяния, често пъти нежелателни за самия властник. Дните изминават в усилия за поправка на грешките на някой глупак, или за борба срещу упоритостта на някой приятел. Да има човек обширен план за действие е безполезно, а Дизраели беше живял твърде дълго, така щото всичко това му беше добре известно.

Още от първите дни на своето управление, Дизраели бе принуден от епископите и от кралицата да защитава един закон, предназначен да сложи край на известни обреди в Англиканската църква, тоест да сложи край на римското богослужение в Англиканската църква; духовниците ще бъдат занапред преследвани, ако свещените им одежди или олтарите оскърбяват с нещо благочестивия поглед на протестантите. Дизраели се плаши от църковното законодателство; той знае какви бурни страсти ще бъдат повдигнати. Дори и в енорията на Хюгендън, макар да е толкова малка, съществува гражданска война: едните искат да има дискос, а другите желаят даренията да се пуцат само в запечатана кутия. „Моят приятел, енорийският свещеник, ще направи, както тука се изразяват, «едно събиране на волни пожертвования». Събраната сума ще бъде положена върху това, което той нарича олтар, а на което енорияшите казват

маса“. Епископите обаче са упорити. Кралицата се намесва и пише на Дизраели:

— Нейно Величество има силното желание, мистър Дизраели да отиде в тая посока до възможния краен предел, без да постави своя кабинет в неудобно положение.

Министър-председателят трябва да прекара първите седмици от своето управление зает да попълва, а след това да защитава един закон, считан от него за неуместен. Впрочем тая мярка, макар той да не я одобрява, засили неговата популярност за известно време. Животът е доста налудничав.

Дизраели желае обаче да свърже своето име не с притеснения и гонения. Той иска, напротив, идването на консервативната партия на власт да бъде отбелязано с една великодушна политика. Настъпил е вече моментът да бъдат приведени в действие „Конингсби“ и „Сибила“. Законите следват един след друг: — равенство в задълженията между работодатели и работници; разширение правата на работническите организации; намаление на работните часове на петдесет и шест часа седмично; почивка в събота след обяд; след това многобройни санитарни закони.

— Лозунгът на партията — казва Дизраели, — трябва да бъде „Sanitas sanitarum et omnia sanitas“.

— Политика на нужникочистач — казват неговите противници.

Друга една идея на Дизраели, замислена от него още на млади години и поставена най-после на дневен ред с идването му на власт — това е неговата идея за империята, идеята, че Англия не може вече да бъде считана като отделна от своите колонии. Още преди двадесет години той бе предложил на лорд Дерби да даде право на колониите да си имат свои законодателни представители и да създаде един имперски парламент; още преди четиридесет години той започна да възпява федералната власт, като духа на бъдещето. Колчем в Парламента ставаше някой утилитарист да заяви, че колониите, а най-вече Индия, са украшения, които струват твърде скъпо на Короната и че е по-добре Англия да се откаже от тях, Дизраели винаги ставаше да припомни, че Англия не представлява нищо, ако не е метрополия на една обширна колониална империя и че противниците на колониите, като не гледат на нищо друго, освен на финансовите резултати, занемаряват политическите съображения, които единствени създават великите

народи. За да се организира тая империя, Дизраели си има своя програма: автономия на колониите, придружена от една имперска митнишката тарифа; право на короната върху всички незаети земи; една военна спогодба и най-сетне, да се създаде в Лондон един имперски Парламент. Тая политика е толкова нова и изглежда толкова смела, щото тя не може още да бъде приложена на дело, обаче той се възползува от всички случаи, за да изтъква бляскаво своите разбирания и важността, която той придава на имперските пътища.

* * *

На 15 ноември 1875 един журналист, Фредерик Грийнуд, прави посещение на лорд Дерби^[1] във Форейн офис. Предния ден той е вечерял с един финансист запознат добре с Египет. От него журналистът е узнал, че египетският хедив^[2], изпаднал в парични затруднения, иска да заложи своите сто седемдесет и седем хиляди акции от Суецкия канал. Има общо четиристотин хиляди акции от Суецкия канал, мнозинството от тях се намират в ръцете на френски капиталисти. Грийнуд счита, че е в интереса на Англия да се сдобие с акциите на хедива, защото Суецкият канал — това е пътят към Индия. Лорд Дерби не проявява твърде голяма готовност, плаши се от крупните проекти, обаче въображението на Дизраели пламва. Той телеграфира на английския дипломатически агент в Египет и научава от него, че хедивът предложил акциите си на една френска финансова група, за деветдесет и два милиона франка, с право да решат до идния вторник ще купят ли акциите или не. Хедивът е готов да преговаря с Англия, обаче има нужда от пари незабавно. Парламентът е разпуснат, а четири милиона английски лири не могат да бъдат изразходвани по бюджета, без да има гласувани кредити.

— Едва имаме време да дишаме, обаче сделката трябва да стане — писа Дизраели на кралицата.

Френското правителство не прави спънки; напротив, херцог Деказ търси енергично подкрепата на Дизраели срещу Бисмарк и обезсърчава френските банкери, с цел да се откажат от сделката. Обаче трябва да се намерят четири милиона английски лири. В деня, когато английският кабинет заседава, Монтегю Кори чака във вестибюла.

Министър-председателят подава глава през полуотворената врата и казва само: „Да“. Десет минути след това Кори е при Ротшилд и го сварва на трапезата. Казва му, че Дизраели има нужда от четири милиона английски лири. Ротшилд тъкмо се готви да яде грозде, взима едно зърно, смачква го със зъби и пита:

— Каква гаранция?

— Английското правителство.

— Ще ги имате.

„Мистър Дизраели, по своята твърде скромна обязаност към Ваше Величество: — Свършено е, акциите ги имате, Мадам... Четири милиона английски лири! И почти незабавно. Само една банкерска къща можеше да го стори — Ротшилд. Държаха се великолепно; заеха ни парите, и то с твърде ниска лихва. Целият дял на Хелива е във ваши ръце, Мадам“ ...

Кралицата остана възхитена. Дизраели никога дотогава не бе я виждал така весело усмихната; тя го задържа на вечеря и прояви спрямо него хиляди малки приятелски внимания. Феята беше очарована най-много при мисълта, каква ярост ще обхване Бисмарк, който само няколко дни преди това бе заявил нахално, че Англия била престанала да бъде политическа сила.

При управлението на Гладстон Англия бе стояла настрана, а Франция бе победена. По тая причина германският канцлер бе свикнал да се държи като господар на Европа. При Дизраели, Англия отново се бе върнала към своя самостоятелна политика, към свои собствени желания, за чието зачитане държеше. През 1875 година, когато Бисмарк, след като бе заплашил Белгия, се бе скарал с Франция, Дизраели писа на леди Честърфилд:

— Бисмарк стана действително един стар Наполеон, трябва да му сложим юзда.

Дизраели говори с кралицата; тя одобри неговия план и предложи да пишат на руския император. Англия и Русия предприеха едновременно постъпки в Берлин. Бисмарк би отбой. Възвръщането на Англия към една континентална политика се увенча с успех; кралицата

грееше от радост. Колко силна се чувстваше тя, когато Дизраели беше консул!

* * *

Ненадейно кралицата поиска титлата императрица на Индия. През 1858 година беше ставало въпрос за това, когато Индия, след потушаването на бунтовете, бе присъединена към Короната. Дизраели беше съгласен по принцип, обаче моментът в 1875 година не бе благоприятен. Дизраели знаеше, че тая идея, тъй малко английска, ще бъде приписана на министър-председателя, от желание за ориенталски блясък. Той положи хиляди усилия и увещаваще кралицата да почака няколко години, обаче напразно. Тя настоя упорито на своето и Дизраели се принуди да внесе необходимия за целта законопроект.

Общественото мнение вдигна голям шум. Англичаните не обичат промените. Кралицата си бе дотогава кралица; защо не си остане и занапред кралица?

— Титлата „императрица“ — казваха пуританите, — буди видения на завладявания, гонения, дори поквара.

Обнародвани бяха брошури: „Как Малкият Бен, съдържател на хотел, променя надписа от «Странноприемница Кралица» в «Хотел Императрица Лимитед»; какво се получава — «Дизи-бен-Дизи» или «Багдадското сираче».“

Посолствата сметнаха тая история за смешна.

— В Дизраели — фантазия на артист и майстор на крале — писа френският шарже д'афер, — а в кралицата — фантазия на парвеню; тя смята, че ще струва повече и че децата ѝ ще се настанят по-добре, ако има императорска титла. Моето впечатление е, че е голяма грешка да се повдига по тоя начин булото, което би трябвало да прикрива произхода на короните — с такива работи игра не бива. Човек се ражда император или крал, опасно е отпосле да става такъв.

Дизи трябваше да успокоява всички. Досежно лошите спомени, будени от титлата „император“, той подчерта, че златният век на човечеството е била епохата на римските императори от 92 до 192 година. Колкото се отнася до титлата „кралица“, тя ще бъде запазена в Англия във всички документи, отнасящи се до Европа; само в

документите досежно Индия и в книжките на офицерите, които може да бъдат изпратени на служба в Индия, ще се добавят след „Закрилница на вярата“ и думите „Императрица на Индия“. Кралицата бе твърде огорчена от опозицията срещу нейния закон, а най-вече от личните нападки, предизвикани от нейното желание, срещу нейния твърде скъп мистър Дизраели, обаче от това тя още по-силно се привърза към него. Когато най-после ѝ дадоха исканата титла, тя написа на Дизраели едно благодарствено писмо и го подписа: „Виктория, кралица и императрица“ с детска радост. След това новата императрица даде банкет и се появи на него, противно на всички свои навици, отрупана с ориенталски скъпоценни камъни, подарени ѝ от индийските князе. В края на банкета Дизраели наруши явно протокола, като стана и предложи поздравителна реч за здравето на императрицата на Индия, в една кратка реч, изпълнена с поетични образи по подобие на персийските поеми. Кралицата, вместо да се възмути, кимна с усмивка, нещо подобно на полуреверанс.

* * *

По тоя начин политическият кораб, носен върху вълните на щастието и климата, на благоволенieto на Камарата и настроението на кралицата, издържаше доста добре на морето. Пилотът обаче беше тежко болен. Здравето му се влоши толкова много, щото той заяви на кралицата на няколко пъти, че желае да напусне политическия живот. Подобно нещо тя не искаше да чуе на никаква цена, а подхвърли мисълта, че ще му бъде лесно да се явява като министър-председател пред камарата на лордовете, където умората ще бъде много по-малка и откъдето ще може всичко да ръководи. Тоя път той се съгласи. Дизраели прие титлата, дадена от него преди години на Мери-Ана — лорд Биконсфилд, само че докато тя бе провъзгласена навремето само за вице графиня, той бе провъзгласен сега за вице граф Хюгендън, граф Биконсфилд.

— Граф! — каза Гладстон с ирония, когато научи за това ново превъплъщение на „Дявола“ — Аз не мога да му простя, че не се е провъзгласил за херцог.

За да се избегне една прощална сцена, трогателна, но иначе неуместна, Дизраели произнесе за последен път реч пред Камарата на общините в деня, когато указът за неговата нова титла бе подписан. Тайната бе запазена напълно, така щото на депутатите и през ум не им мина, че не ще имат вече случай да чуят своя шеф. Когато заседанието бе вдигнато, Дизраели прекоси бавно залата, чак до дъното, към изхода. Там той се извърна и остана загледан около една минута в столовете, в галериите, в мястото, откъдето бе произнесъл своята първа реч; в пейката на държавното съкровище, където бе виждал толкова пъти снажната и хубава фигура на Пийл; в местата на опозицията, където и той самият толкова години наред бе седял. След това Дизраели се обърна към изхода, мина пред мястото на спикера и загърнат в своето голямо, бяло пардесю, облегал върху ръката на своя секретар, напусна залата. Един младеж, минаващ случайно, видял сълзи в очите му, без да може да си обясни тяхната причина.

Когато на следния ден при откриване на заседанието народните представители узнаха новината, образуваха се малки възбудени групи; всички заговориха с нисък глас, като че ли в залата имаше погребален ковчег. Един от противниците на Дизраели, Сър Уилиам Харкорт, му писа:

— Аз нямах представа каква голяма промяна ще настъпи. Всичкото кавалерство, всичкото очарование на политиката сякаш са ни напуснали. Не ни остава сега нищо друго, освен рутина.

Такива чувства вълнуваха цялата Камара. Интересът, проявяван от тоя старец към политическия живот, се беше насадил в края на краищата и във всички около него. Когато той беше в Камарата, никой не можеше да знае какво ще донесе следния ден, но бяха уверени, че не ще бъде досаден.

— Той поправяше една огромна блудкавост — така казваха за него.

— Присъствието на тоя голям артист в живота беше превърнало най-последно пренията в изкуство. Не само той самият беше блестящ, но правеше и другите да блестят.

Откак си бе извоювал авторитет, Дизраели си бе служил с него, за да наложи на всички вежливост и зачитане на правилата. Когато някой негов партизанин прекъсваше оратора, Дизраели се обръщаше към него и му отправяше недоволен поглед. В разискванията върху

финансови въпроси той започна да вижда един рицарски турнир и караше и другите да гледат по същия начин на тях.

— Вашето напущане на камарата — писа му Манерс, — означава за мене края на всякакъв личен интерес към живота в Камарата на общините.

А Сър Уилиам Харкорт му писа:

— Отсега нататък Камарата на общините ще прилича на играта шахмат без царица — една жалка борба с войничета.

В края на писмото си Манерс цитираше думите на Метерних при смъртта на Наполеона:

— Вие може би смятате, че аз съм се радвал, когато съм узнал за неговата смърт, за изчезването на един голям противник на моята политика? Тъкмо обратното. Аз изпитах истинско чувство на съжаление при мисълта, че не ще имам вече никога работа с тоя велик ум.

— Уви! Уви! — писа друг един — Ние никога вече няма да видим равен на вас; дните на гигантите вече се свършиха.

Когато скоро след това кралицата откри сесията на Парламента, край нея бе застанал — една страна фигура, неподвижен, целият отрупан в пурпурни ленти и скъпи кожи — новият лорд Биконсфилд. Най-хубавите съпруги на лордове бяха дошли да го видят как ще заеме новото си място. Дерби и Брадфорд му станаха кръстници. Съвършено спокоен, Дизраели се поклонил пред кралицата, ръкуваше се, снемаше шапка, както го изисква церемониалът, след това, провъзгласен за водач на Камарата на лордовете още в първия ден на своето появяване там, той трябваше да произнесе реч още на първото си заседание. На двадесет и пет годишна възраст той бе писал в „Младия херцог“:

— Едно нещо е ясно: трябва да има два различни стила — един за Камарата на общините, друг за Камарата на лордовете. Ако ми остане време през течение на моята кариера, аз ще им дам по един образец и от двата тия стила. В Камарата на общините за мой образец ще служи „Дон Жуан“, а в Камарата на лордовете — „Изгубеният рай“.

Дизраели се беше измамил и в двата случая, обаче бе имал достатъчно време в Камарата на общините да се откаже от байроновския стил. По-добре осведомен вече върху действителните условия, той никога не възприе в Камарата на лордовете стила на Милтон. Разлика съществуваше наистина между двата стила, но тя

беше твърде тънка и по-неизразима, отколкото той бе могъл на млади години да предвиди. Той изтъкна тая разлика с едно съвършено майсторство:

— Аз съм мъртъв — каза той на излизане от първото си заседание в Камарата на лордовете след първата си реч там, — мъртъв съм, но в Елисейските полета.

[1] Естествено, става дума за петнадесетия лорд Дерби, който под името Станлей е бил преди това ученик на Дизраели. Бащата лорд Дерби по него време е бил вече покойник. ↑

[2] Хедив — титлата на вицекрал на Египет под османско управление (1867–1914). — Бел.ел.кор. ↑

VI. ЖЕСТОКОСТИ

*Ти ми напомняш за известни англичани;
колкото повече тяхната мисъл се еманципира,
толкова повече се сблъскват с морала.*

Жид

През юли 1875 година известен брой селяни в Босна и Херцеговина се разбунтуваха срещу турците, които се отнасяха към своята рая като с кучета. Случката изглеждаше отначало незначителна, но скоро взе големи размери. Безсилието на Високата порта учуди всички; да се намерят 2,000 войници и да бъдат изпратени в Босна като че ли изискваше един военен гений, а такъв не можеше да се намери; освен това липсваха и парични средства. Поради турското бездействие Русия започна да се готви за война. Във всички села на Балканския полуостров тайни комитети, организирани от руските православни братства „Кирил и Методий“, поддържаха противотурска агитация. Две сили тласкаха Русия към действие:

1) Първата сила бе от сантиментално естество: потиснатите от Турция народи бяха братя по кръв с руснаците и в по-голямата си част и по вяра — българи, сърби, румънци.

2) Втората сила бе от политическо естество: русите имаха нужда от излаз на Средиземно море и желяеха да излязат на него, било като завладеят Цариград и Проливите, било като освободят българите и сърбите и създадат, под руски протекторат, васални княжества.

Дизраели от нищо друго на света не се боеше тъй много, както от появяването на руснаците на брега на Средиземно море. Първата аксиома на английската политика беше според него да се поддържа свободен път към Индия и Австралия. По суша тоя път беше възможен само през една приятелска Турция; по море връзката можеше да се поддържа през Суецкия канал, обаче той би станал твърде уязвим, ако турските области в Азия попаднат в ръцете на някоя враждебна сила. Ролята на Русия в цялата тая работа беше твърде

подозрителна; техните планове можеше да се окажат твърде обширни и опасни. Налагаше се всички стъпки на Русия да бъдат следени още от самото начало. Дизраели помнеше много добре как се бе стигнало до Кримската война; тогава той бе наблюдавал как един миролюбив човек — лорд Абердийн — се беше оставил да бъде увлечен в тая война поради самия си страх от война. Истинският начин да се обезпечи мира, изглежда, беше да се посочи ясно линията, отвъд която Англия в никакъв случай не би отстъпила.

Когато България се разбунтува след Босна, когато Русия, Германия и Австрия отправиха един остър меморандум до Турция и поискаха от Англия да го приподпише, Дизраели отказа. Защо Англия да съдействува за унищожаването на една държава, когато имаше интерес тя да бъде запазена? Защо да съдействува на Горчаков, явен враг? И на Бисмарк, доста неблагонадежден приятел? По-добре беше да се земе едно откровено становище.

— Каквото и да стане — писа той на леди Брадфорд, — тоя път ние няма да се оставим да бъдем въввлечени във война; ако стигнем обаче до война, то ще бъде защото ние сме го желали и защото ще имаме една цел за постигане. Все пак аз се надявам, че Русия, която е в дъното на цялата тая работа, ще бъде благоразумна и че ще имаме мир.

* * *

Твърдата политика на английското правителство бе почти всеобщо одобрена, дори и самата либералска опозиция бе пазила мълчание, докато вестник „Дейли нюз“ — вестник твърде добре осведомен и предан на Гладстон — обнародва една статия, пълна със страшни подробности досежно жестокостите, извършени от турците в България. Изклани деца, изнасилени жени, млади момичета продадени в робство, десет хиляди християни хвърлени в затворите — такова беше делото на приятелите и съюзниците на министър-председателя. Дизраели прочете това страшно описание с иронично недоверие. Той не беше получил никакъв доклад от своя посланик, а виждаше какъв интерес имат Гладстон и неговите приятели да преувеличат фактите. Освен това Дизраели по принцип мъчно вярваше в жестокости. Преди това, по времето на големите размирици в Индия, той с голяма смелост

и противно на общественото мнение бе отправил апел към чувството на критичност и бе отказал да се възмущава, преди да бъде извършена анкета. Човек мек по характер, лишен от други силни страсти, с изключение на амбиция, той мъчно можеше да си представи и да допусне съзнателни жестокости и садизъм. През време на своето пътешествие из Турция той беше обядвал заедно с паши, беше пушил с тях наргиле; сега той не виждаше как може тия любезни хора да колят малки деца. Че банди от нередовни войски са извършили жестокости, това беше възможно, обаче без съмнение и самите бунтовници не ще да са били твърде нежни. Дизраели се ужасяваше от „раздвижването на общественото мнение“. Достатъчно беше да му се заговори за потискани населения, за да заподозре някакво лицемерие и да се почувствува той самият потиснат.

Когато въпросът бе повдигнат пред Камарата на общините, той отговори, че се надява, за честта на човечеството, че по-точни сведения ще докажат, щото новините са били преувеличени.

— Аз не се съмнявам, че в България са били извършени жестокости, но че млади момичета са били продадени в робство, че повече от десет хиляди души са били хвърлени в затворите, в това се съмнявам. В действителност аз не вярвам преди всичко да има място за толкова хора в турските затвори; нито вярвам, че изтезанията могат да бъдат приложени в такива широки размери от един ориенталски народ, който обикновено привършва своите отношения с виновните по един по-експедитивен начин.

За нещастие тоя път опитността на Дизи се оказа на погрешен път и новините се оказаха верни. Английският посланик, разбуден внезапно от повдигнатия в Англия шум, събра сведения и се видя принуден да потвърди фактите. Общественото мнение пламна. Можеше ли то да допусне, че министър-председателят се дезинтересира от жертвите чрез лекомислени фрази? Дизраели смъмри Форейн офис, загдето го бе осведомил така зле и остана с надеждата, че бурята ще стихне. Твърде жалко беше, че български села са били опожарени и млади момичета изнасилени, обаче беше ли това причина Англия да се откаже от една стара и разумна политика?

* * *

По него време Гладстон се намираше в Хоуордън. Откак беше писал на своя скъп Гранвил, че на седемдесетгодишна възраст, след петдесетгодишен политически живот, има право да се оттегли, той сега „внезапно се бе завърнал от остров Елба“. На всеки завой по своя път в живота той се сблъскваше с Дизраели, изправен срещу него като дракон, изригващ огън. Гладстон беше искрен в своето желание да се оттегли, обаче присъствието на власт на „Злия дух“ го зовеше към дейност, мимо волята му. Напразно правеше той опити да отвлече своята мисъл от нетърпим скандал чрез разни богословни и омировски проучвания; колкото повече се замисляше, толкова повече му се струваше, че главното зло на съвременното се крие в загубването на всякакво чувство за грях:

— Ах! — казваше той бавно. — Чувството за грях — ето голямата празнота в модерния живот.

Между неговите любими писатели по него време имаше ли някой, който би могъл да изрази достатъчно силно омразата срещу порока? Уолтър Скот би ли могъл да бъде приятел на един Байрон? Ако някой млад посетител забелязваше смирено, че един професионален романист трябва всичко да разбира и му припомняше думите на мадам де Стал: „Всичко да разбираш, значи всичко да прощаваш“, тогава мистър Гладстон поклащаше глава и казваше:

— Не притъпявайте своето чувство за грях!

Чувството за грях у Гладстон не беше притъпено. Когато получи описанието за жестокостите в България, той почувствува как в него се надига ярост срещу турците, срещу еничарите и срещу новия лорд Биконсфилд; почувствува също така и че е намерил един великолепен повод за благородно възмущение. Каква друга тема би могла да бъде по-добре пригодна да го вдъхнови? Народи оковани във вериги, християни жертва на безверници, а в на дъното на тая мрачна интрига — Големият безверник, трагичният комик, човекът, който бе деморализирал общественото мнение и бе възбудил тъй цинично националния егоизъм, за да може да задоволи своя собствен егоизъм. Парламентът беше във ваканция, едно лумбаго задържаше Гладстона прикован към леглото, а неговата брадва в това време лежеше бездейна на двора; ето защо Гладстон се залови да състави една брошура. Езикът на брошурата беше забележително остър:

— Варварска, сатанинска оргия!... Турците са безчовечни типове на човечеството... Нито един престъпник от нашите затвори, нито един людоед от южните морета не би могъл да узнае за тия жестокости, без да бъде обзет от възмущение... Цярът му: да се заставят турците да ни отърват от своите злочинства по единствения възможен начин, като ни отърват от самите себе си. Техните заптии и мюдюри, техните бинбашии и юзбашии, техните каймаками и паши, всички до един, с оръжието и с багажа си, да се пръждосат от тия места, опустошени и осквернени от тях.

Брошурата има огромен успех; за няколко дни бяха разпродадени четиридесет хиляди броя. В цяла Англия се състояха митинги, гласувани бяха резолюции турците да бъдат изгонени; открити бяха дори и подписки за един кръстоносен поход срещу тях. В Ливерпул по това време се даваше пиесата „Отело“; при думите „Турците се издавиха“ цялата публика стана на крака и започна да ръкопляска. Същински тайфун на добродетелност се развихри из Англия. Гладстон беше навсякъде, говореше, пишеше. Той подозираше правителството, че иска да присъедини Египет: „Дизи поддържа тая стара Турция, защото смята, че тя ще пропадне; неговата флота е в залива Безика, готова — уверен съм в това — да се докопа до Египет при първа възможност; не е чудно да видим Дизраели един ден херцог на Мемфис.“

Гладстон не мислеше вече за нищо друго, освен за българите. Многобройни посетители туркофоби се стичаха на поклонение в Хоурдън; там те го заварваха по риза и му поднасяха донесените подаръци: някоя селска кана или дръжка на брадва, украсена с резба, след това Гладстон им говореше за българите. Те си заминаваха преизпълнени с възторг: — „Не! Англия няма да се бори на страната на неверниците!“

— Министър-председателят може да стиска колкото си иска дръжката на своята сабя, народът ще бди и ще има грижата сабята му да не излезе от ножницата.

Биконсфилд прочете брошурата. Той я счете за невъздържана, отмъстителна, лошо написана; от всички ужасии в България тая брошура беше според него най-страшната. В писмата си до леди Брадфорд той често наричаше Гладстона „Гартюф“.

— Гладстон е доброволна жертва на всяка лъжа, стига да може да го отведе до властта.

А на лорд Дерби бе писал:

— Идните поколения ще отдадат заслуженото на тоя маниак без принципи, на тая необикновена смесица от завист, злоба, лицемерие и суеверие. Мистър Гладстон, без оглед на това дали е министър-председател или водач на опозицията, дали проповядва или се моли, дали държи реч или драска картинки, винаги си има една своя постоянна и неизменна черта — никога не е джентълмен.

Във всеки случай Дизраели беше твърдо решен да не отстъпва пред общественото мнение. Когато страната я обхване лудост, трябва да се почака. Кризата ще мине, след това отново ще може да се приказва разумно. Впрочем каква цел преследва тоя войнствен миролюбец? Да воюва срещу турците ли? Да отмъсти за жестокостите в България чрез една световна касапница ли? Омразата срещу престъпленията не е монопол само на една партия. Като слуша човек крясъците на недоволните, би могъл да си помисли, че лорд Биконсфилд е султанът, а лорд Дерби — великият везир. Всъщност Дизраели никак не се чувстваше отговорен в нищо. Той се ужасяваше от кланетата. Той не поддържаше турците; той на драго сърце би ги пратил на дъното на Черно море. Той желаше само едно — да гарантира целостта на империята и бъдещето на Англия.

Дизи никога досега не бе проявявал тъй ярко своето отвращение от лицемерието. Той знаеше, че с няколко сантиментални фрази би могъл да улесни задачата си, обаче напротив, писа на лорд Дерби:

— Искам едно нещо да ви обясня добре — не бива да действувате така, като че ли се намирате под контрола на общественото мнение. Иначе, вие може да извършите каквото те желаят, обаче те не ще ви уважават за това, че сте изпълнили тяхното желание.

А при друг случай той му писа:

— Няма защо да считате държането си за премного твърдо. Исканията на всички тия публични събрания са лудост, а не политика; нещо смътно, теоретическо, а не практическо. Макар политиката на Англия да е миролюбива, няма държава по-добре подготвена от нея за война. Ако тя влезе във война за някоя права кауза, ако борбата е от тия, които поставят на карта нейната свобода, нейната независимост

или нейната империя, то нейните източници — чувствавам го това — са неизчерпаеми. Тя не е държава, когато влезе във война, да се запитва дали ще може да издържи през втората или третата година. Когато започне борба, тя я приключва само след като правдата бъде извоювана.

VII. ВОЙНА?

Пънч помести една карикатура, представляваща Британия, водена към пропаст от един водач с лице като на Дизраели. В дъното на пропастта пишеше „ВОЙНА“.

— Още мъничко към пропастта — казва водачът.

— Нито един пръст по-нататък! — отговаря Британия, видимо изплашена и недоволна. — Аз и без това съм много близко до пропастта.

Вярно е, че Англия се боеше твърде много да не падне в пропастта. Политиката на Биконсфилд имаше за цел да сплаши Русия с война, без да иска да воюва; позволено беше обаче да се мисли, че когато човек се разхожда твърде често край пропастта, поставя съдбата си в зависимост от всеки хлъзгав камък.

На такова мнение беше и младият лорд Дерби, ръководител на Форейн офис. Съвършено различен от своя баща, той беше непохватен, разсъдлив човек; неговата спасителна апатия му беше от полза в случай на опасност, но същевременно той не беше роден за „тоя танц на дипломатическите яйца“. Той се ужасяваше от романтиката и от театралните сцени. Той не виждаше никаква причина да се заплашва Русия. Не че беше туркофоб като Гладстон — туркофобството в неговите очи не беше нищо друго, освен друг вид роман и затова не го обичаше, обаче той не допускаше, че британската империя трябва да бъде изложена на опасност, защото русите щели да влязат в Цариград. В душата си той не допускаше британската империя въобще да бъде излагана на опасност. Неговият шеф би казал: „Липса на въображение“. Така да бъде. Той нямаше въображение, но не и нежелание да притежава въображение. Той никога не би се решил да пусне в ход едно сегашно и сигурно зло, за да избегне едно бъдещо и несигурно зло. Всички мерки, предложени от Биконсфилд, той ги посрещна с недоволство и враждебно; тъй като носеше едно знаменито име и се ползуваше заслужено с репутацията на човек със здрав разум, той увлече със себе си голям брой от своите колеги — министри.

Докато кабинетът правеше пречки, кралицата бързаше. Тя никога не бе обичала Русия. Тя се считаше за отговорна за целостта на империята, за сигурността на пътя за Индия, затова осъди становището на Гладстон и Дерби. Тя съвсем не разбираше слабостта на такъв голям брой мъже, докато тя, една жена, беше готова да се опълчи срещу неприятеля и бомбардираше своя пръв министър с войнствени писма. Организаторите на русофилски митинги трябваше да бъдат преследвани. Какво чакаше още Англия, та не започваше да се въоръжава?

— Кралицата се безпокои страшно много при мисълта, че цялото това бавене ще завърши с едно такова голямо закъснение за нас, щото ще загубим своя престиж завинаги. Тая мисъл смущава нейните дни и нощи.

— Кралицата апелира към родолюбивите чувства, които — тя е уверена в това — въодушевяват правителството; тя е сигурна, че всеки един член на правителството ще почувствува необходимостта да се излезе пред неприятеля с един обединен и горд фронт, както вътре в страната, така и навън... Въпросът не е да се подкрепи Турция, става въпрос за руско или британско господство в света.

Дори и принцесите се намесиха. Министър-председателят се намираще веднъж на трапеза до принцеса Мери Кембриджска; тя му каза:

— Аз не мога да разбера какво чакате още.

— В този момент, мадам, чакам за картофи — отвърна лорд Биконсфилд...

Дотогава той бе лавирал успешно из тясното пространство между кралицата и лорд Дерби, обаче ще има ли тая възможност и занапред? И ще може ли да отбегне третата спънка, либералите, които се дразнеха твърде много от думите: „интересите на Англия“?

— Егоистична политика — казваха те.

— Да, егоистична, както патриотизма — отговаряше старият циник, след това измерваше с извънредно спокоен поглед пропастта и чувствуваше с вътрешна радост, че не му се вие свят.

* * *

Русия обяви война на Турция. Царят изпрати генерал Игнатиев с нарочна мисия при англичаните, за да се опита да изтръгне от тях обещание за неутралитет. Цял Лондон даде банкети в чест на Игнатиев. Генералшата беше руса, хубава жена и пиеше спиртните питиета неразмесени с вода. В Лондон тя има голям успех. Маркиза Лондондери и тя се впуснаха да се надпреварват, коя с повече скъпоценни камъни да се появи пред обществото. Англичанката победи.

* * *

Лорд Биконсфилд предупреди Русия, че не ще остане неутрален, ако Царят не зачита трите точки, необходими за запазването на империята: Суецкият канал, Дарданелите, Цариград. Горчаков обеща. Какво би рискувал той? Неговите шпиони го успокоиха. Общественото мнение в Англия съвсем не беше единно зад Биконсфилд. Мнозина англичани се надсмиваха над неговите заплашвания. Пънч помести една карикатура: „Бенджамин хвалипръцко“ — британският лъв казва на Сфинкса:

— Изслушай ме добре! Аз не мога да те разбера, обаче ти трябва да ме разбереш добре. Аз няма да се бия за тия хора.

Шувалов, великолепен посланик, бе успял да стане до такава степен интимен с всички по-видни хора в Лондон, щото го наричаха интимно „Шу“; той беше разбрал, че всред висшето общество може да се намери ключа на политическия свят; вследствие на това той бе така добре осведомен, щото протелеграфира в Петербург имената на министрите, несъгласни с проектите на министър-председателя. Успокоен от това, Горчаков започна двойствена игра. Пред англичаните той заяви:

— Ние признаваме, че въпросът за Цариград може да бъде разрешен само чрез една спогодба между великите сили.

Същевременно на Великия княз Николай, главнокомандуващ на армията, той заповяда:

— Крайна цел: Цариград!

Оставаше победата да уреди всичко. Когато руските войски завземат Цариград, кой ще смее да ги измести оттам?

Великият княз влезе в България. Кралицата ставаше все по-неспокойна. Алберт винаги беше предсказвал сегашните събития. Нима тя, всемогъщата Касандра, ще стане зрителка на провалянето на своята империя?

— Фейта пише всеки ден и телеграфира всеки час — беше писал по това време Дизраели.

Тя не вярваше на руските обещания. Тя искаше да се вземат гаранции, да се върши най-сетне нещо.

— Докладите, представени снощи на кралицата, са твърде тревожни. Без съмнение, лорд Дерби не може да остане безучастен пред такива опасности. Получават се предупреждение след предупреждение, а той като че ли всичко си записва, без да казва нито дума! Наистина, кралицата никога не е виждала такъв министър на външните работи.

— Русите скоро ще бъдат пред Цариград. Тогава правителството ще бъде страшно виновно, а кралицата ще бъде на свой ред тъй унижена, щото веднага ще абдикира. Дръжте се смело!

— Ако най-после не пристъпите към дела, опозицията първа ще се опълчи срещу вас. Едно отлагане от няколко седмици, дори от няколко дни, може да бъде фатално.

— Кралицата е просто съкрушена, като вижда, че нищо не се предприема. Лорд Биконсфилд ѝ каза във вторник, че пет хиляди души може да бъдат изпратени да засилят гарнизоните, обаче тя не чува да се говори за никакво раздвижване на войски и затова се плаши все повече и повече.

— Кралицата се почувствува малко по-спокойна, когато се срещна с лорд Биконсфилд, обаче, по една или друга причина, нищо не се върши...

— Ах, тоя език, тоя оскърбителен език на русите срещу нас! Тоя език кара кръвта на кралицата да кипи. Къде останаха чувствата на мнозина от мъжете в тая страна?

Кралицата непрестанно заплашваше да се откаже от своята корона, заприличала на трънен венец; лорд Дерби от своя страна на всяка стъпка предлагаше своята оставка. Стариият министър-председател, болен от задух и подагра, натъжен, че не вижда скъпите очи на леди Брадфорд, ѝ писа:

— Много съм болен. Да имах смелостта да посрещна бурята, която ще избухне в главната квартира, ако си подам оставката, бих го направил незабавно. Обаче не мога да понасям никакви сцени...

Съпротивата на турците вдъхна надежда за известно време. Турската армия беше добра, а султанът беше казал на своите войници:

— Вашите саби на правоверни ще ви отворят вратите на рая.

Стана известно, че руската армия, спряна пред Плевен, е дала петдесет хиляди убити и тридесет хиляди ранени; ранените, поради лошите грижи за тях в болниците, вероятно ще измрат всички. През месец август започнаха да считат, че русите са вече бити. Маршал Молтке го вярваше. Англия обича силните народи; общественото мнение се превърна в туркофилско. По улиците на Лондон започнаха да пеят: „Нямаме желание да се бием, но, Джинго^[1], ако стане нужда да се бием“... В Лондон излезе на мода тълпата всяка неделя да освирква Гладстон в жилището му и да замерват с камъни прозорците му. Дедите на същите тия манифестанти навремето бяха замервали с камъни прозорците на херцог Уелингтън.

Двете камари бяха разпуснати. Биконсфилд отиде на почивка в Хюгендън. Дишането му беше станало мъчително, нямаше сили вече да върви. За да отиде на църква, ставаше нужда да взима малката кола на Мери-Ана; пауните му досаждаха.

— Идва ми да извърша някоя жестокост и да изколя тия пауни — казваше той.

Когато се завърна в Лондон, Биконсфилд се прегледа при един лекар, д-р Кид, препоръчан му от мнозина. Кид го накара да се съблече съвършено гол и го прегледа както се преглеждат новобранци. Констатира задух, бронхит и болестта на Брайт. Добър за гробищата.

* * *

За да блъфира човек, не е необходимо нищо друго, освен непроницаемо хладнокръвие, а това беше най-главното качество на министър-председателя. Само че как да блъфира при наличността на двамата си партньори, когато единият от тях непрестанно издава блъфа, а другият се хваща до такава степен на играта, щото иска да се разкрият картите! Особено кралицата беше страшна. Тя обичаше

премного своя пръв министър. Разчиташе само на него. Само той единствен имаше същите патриотически чувства към нея, макар тоя патриотизъм, поради различни причини да унищожаваше всякакви други чувства. Тя се бе привързала извънредно много към него и искаше да го отрупва с почести. Предложи му Огърлицата на жартиерата, обаче той отказа, понеже смяташе, че моментът не е добре избран. Тя му направи посещение в Хюгендън — благоволение, каквото не бе проявявала към никого след лорд Мелбърн. Даде му право, когато ѝ пише, да изоставя официалните формули, така щото той можеше вече да започва своите писма с думите: „Мадам и твърде обична Господарке“. На неговите писма кралицата отговаряше: „Драги лорд Биконсфилд“, а се подписваше: „Вярвайте ми“, „С най-искрени привети“, „Ваша предана — Виктория К. И“.

Все пак тя му пречеше на работата със своята буквална настойчивост. Между тях имаше тая разлика, че Биконсфилд беше решен да избегне войната и беше почти сигурен, че ще успее в това; кралицата обаче, много по-разпалена от него, бе стигнала дотам, искрено да желае войната. Когато русите, след като превзеха Плевен, най-после стигнаха върху височините, господстващи над Цариград, тя припомни наивно за обещанията, направени ѝ от Биконсфилд. Той беше ли заявил пред нея, да или не, че в такъв случай ще обяви война? Какво чака тогава? Ето че русите, без да се допитват до Европа, водят вече тайни преговори за мир с турците. Скоро Англия ще се намери изправена пред свършен факт. Ах! И лорд Биконсфилд не е по-добър от другите. Всички са страхливци. Тя единствена, нещастна жена, трябва да възпламенява всички. Лорд Биконсфилд започна да прави по-ниски поклони и се мъчеше да намери извинение за своето неподчинение, като преувеличаваше изразите на своята преданост.

— Лорд Биконсфилд се надява, че Ваше Величество си спомня за любезното позволение, дадено му да не пише нощно време или най-малкото да пише съвсем малко. Той живее само за нея, работи само за нея. Без нея, всичко ще бъде загубено.

Всъщност, Биконсфилд следеше играта внимателно.

* * *

Имаше и друг един отличен играч, дотогава само ням зрител на ударите, но който очакваше момента, за да вземе и той участие — княз Бисмарк. Внезапно, на 19 февруари, той постави на масата своите карти с една голяма реч пред Райхстага, реч съзнателно неясна следователно твърде ясна. Бисмарк, принуден да избира между Австрия и Русия, изпълнен с мнителност спрямо Горчаков след инцидентите през 1875 година, взе страна против Русия. Той твърдеше, че е дезинтересиран:

— Източният въпрос малко интересува Германия. Цариград не струва костите на нито един-единствен померански войник. Германия желае само едно-единствено нещо — да се избегне нова война. Нейната роля ще бъде между противоположните интереси на другите велики сили на „почтен посредник“. Естествено, договорът за мир между руси и турци, предмет вече на преговори, ще трябва да бъде представен за одобрение от другите европейски велики сили на една конференция или конгрес, който ще се състои, ако другите нямат нищо против, в Берлин.

Цялата реч бе съставена в твърде вежлив тон, с възвишени мисли, обаче Бисмарк всъщност само за два часа беше разрушил цялото дело, сътворено от Горчаков през течение на дълги години. Заплашена вече преди това от Англия, Русия не можеше да се опълчи сега и срещу Германия, затова веднага прие по принцип предложението за свикването на един конгрес, но го прие при известни формули, в които ставаше дума да се съобщи договора на другите велики сили, а не да бъде представен за одобрение.

* * *

Договорът за мир бе най-после обнародван. Английският народ го прочете с изумление. Горчаков привидно бе спазил даденото обещание: Цариград, Суецкият канал и Дарданелите оставаха свободни, обаче всички тия английски позиции бяха обходени. Турция се лишаваше от своите европейски области. Русите създаваха една васална тям България и посредством нея добиваха излаз на Средиземно море. В Армения Русия завземаше Карс и Батум и по тоя начин напредваше към Индия, като обхождаше Малоазиатска Турция.

Цяла Англия, чрез едно от ония силни раздвижвания на общественото мнение, които сплотяват народа пред опасността, се нареди като един човек зад своя министър-председател с лозунга:

— Англия няма да отиде на Конгреса, за да обсъжда един подобен документ. — Лорд Биконсфилд запази пълно спокойствие. Той сметна договора за неприемлив и уведоми Шувалов, че ще отиде на конгреса само след едно предварително пряко англо-руско разбирателство върху най-важните точки. Неговите условия бяха:

1) Никаква Велика България.

2) Никаква руска Армения.

Руският посланик подскочи:

— Това означава, Русия да бъде лишена от всички плодове на победата...

Може би. Във всеки случай Биконсфилд му даде да разбере, че ако Англия не получи удовлетворение, тя ще накара Русия да напусне оспорваните области, дори и със сила. Шувалов напусна кабинета на Биконсфилд обезпокоен, но и скептичен. Лорд Биконсфилд не значи още Англия. Последва заседание на английския министерски съвет. Министър-председателят желае да подготви страната за война.

— Ако ние бъдем твърди и решителни, ние ще имаме мир и ще диктуваме неговите условия на Европа — заяви той.

За тая цел обаче Англия трябва да бъде готова за война. Той предлага да бъдат свикани запасните, да се гласуват кредити, да се изпрати флотата в Цариград, а най-вече, тъй като става дума да се брани пътя за Индия, той желае щото сама империята да участва в своята собствена отбрана, така щото войските от индийската армия да бъдат изпратени в Средиземно море, да заемат позициите, господстващи над руските съобщителни пътища, тоест остров Кипър и Александрета. Кабинетът одобрява предложението на своя шеф, с изключение на лорд Дерби, който подава оставка. Той смята, че тия мерки ще доведат до война и затова отказва да поеме подобна отговорност. Лорд Биконсфилд изказа своите съжаления, че ще трябва да се раздели с един стар свой приятел и с един Дерби, обаче прие оставката му.

Тоя път Шувалов се изплаши. Оставката на Дерби е едно указание. Русия не иска на никаква цена война с Англия. Тя е твърде изтощена от своите войни. Няма флота. Освен това тя предпочита да се

разбере с Биконсфилд, отколкото с Бисмарк. Посланикът се връща с известни отстъпки. Горчаков отстъпва по въпроса за Велика България, която ще бъде намалена наполовина и оставена без излаз на Средиземно море, обаче ще се запази руска Армения. Биконсфилд е непреклонен. В такъв случай това означава война, освен ако се даде на Англия гаранция, във вид на някакъв Гибралтар в Източно Средиземно море. В този момент избухва новината, че войските, докарани тайно от Индия, започват да се разтоварват. Това е окончателният удар. Русия отстъпва по всички посоки. Подписва се една тайна спогодба между английското правителство и султана, по силата на която Турция отстъпва на Англия остров Кипър; в замяна на това, Англия обезпечава на Турция отбранителен съюз срещу Русия, ако тя навлезе в Армения отвъд Карс и Батум. Горчаков се съгласява да отиде на Конгреса, за да се утвърди така изменения договор. Турция си остава европейска сила. Напредването на славянството е спряно. Играта е спечелена, всецяло спечелена, и то без да е бил изгубен нито един войник, без да е гръмнала нито една пушка. Пилотът довежда своите пасажери живи и здрави до брега и се чувства щастлив, но малко изморен.

— Добър пилот — мисли си Британия, — обаче луда глава.

* * *

Лорд Биконсфилд остана най-много възхитен от завземането на остров Кипър. Тридесет години преди това, в своя роман „Танкред“, той бе възвестил това завземане твърде ясно. По този начин той си достави удоволствието да превръща своите романи и своите блянове в история. Освен това остров Кипър е островът на Венера. Ричард Львското сърце го беше дал на Люсинян, Ерусалимски крал, провъзгласен по този случай за граф де Пафос. Сега градът на Афродита и романтичното царство на кръстоносците, ведно с Гибралтар и Малта, ще допълнят английските позиции в Средиземно море. Един хубав ден за стария артист, комуто прави удоволствие да играе вековни игри.

[1] Джинго — име, прякор, дадено в 1877 година в Англия на привържениците на незабавна война срещу Русия. По-късно „джинго“

става синоним на шовинист. Джингоизъм се употребява като наименование на войнолюбивата партия в Англия. ↑

VIII. БЕРЛИНСКИЯТ КОНГРЕС

Международен конгрес: панаир на суетата в пълния смисъл на думата. Преди всичко във вътрешността на всяка отделна страна — съревнование на местната суетност. Всеки отделен министър-председател си мисли, че само той единствен може да представлява своята политика. Всеки отделен министър на външните работи си мисли, че министър-председателят нищо не разбира от дипломация. Всеки посланик от кариерата е на същото мнение по отношение на своя министър. Когато заседанията започнат, великите държавници се сблъскват, започва оркестър на първи цигулки.

Княз Бисмарк се бе надявал, че големите артисти не ще дойдат в Берлин. От руска страна той бе очаквал да дойде Шувалов; него той обичаше и бе нагласил вече с него една част от програмата. Обаче Горчаков сметна, че не може да има доверие в никого и убеди императора в това. Бисмарк си даде дума да го накара да заплати скъпо за миналото.

— Втори път Горчаков не ще има случай — каза си той, — да се качи на раменете ми, да си служи с мене като с пиедестал.

Английският министър-председател също така пожела да отиде на конгреса. Та кой друг, освен него, разбира Ориента? Лорд Биконсфилд и лорд Дерби бяха определени като делегати. От всички страни потеглиха специални влакове. Бисмарк си мислеше:

— Конгресът — това съм аз.

— Немощни старци, изтегнати върху възглавниците на вагоните, се стичат от Брюксел и Петербург към Берлин — си казаха Биконсфилд и Горчаков:

На тая конференция, където трябваше да се разисква свободно върху един договор за мир, всички държави се стекоха с готови тайни спогодби. Англия бе сключила с Русия лондонската спогодба. Турция знаеше, че е отстъпила остров Кипър на Англия, но не знаеше нищо за англо-руската спогодба. Австрия имаше обещания от страна на Англия и Русия, че ще ѝ дадат Босна и Херцеговина без пушка да гръмне. Франция се беше осигурила, че Египет и Сирия ще останат въвн от

разискванията. Английската публика си представляваше с възхищение и ужас как лорд Биконсфилд ще се сблъска с московската мечка, без да ѝ минава през ума до каква степен представлението беше предварително подготвено.

Когато пристигна в хотел „Кайзерхоф“, лорд Биконсфилд намери масата в салона цяла покрита с една грамадна кошница цветя и една грамадна кутия ягоди, заобиколени от портокалови цветя и рози. Подарък от страна на престолонаследницата, дъщеря на кралица Виктория.

Биконсфилд писа до кралицата:

— Принцът и принцесата отрупват лорд Биконсфилд със своето благоволение. Това благоволение му е толкова по-приятно, тъй като предчувствува, че то се дължи на вдъхновението на някого, комуто той дължи всичко.

Посещение на секретаря на Бисмарк:

— Канцлерът желае да се срещне с лорд Биконсфилд, колкото е възможно по-скоро.

Двамата мъже се познаваха и се ценяха взаимно. Бяха се срещали в Лондон преди шестнадесет години. Всеки един от двамата бе предугадил в другия силен ум и твърда воля... Биконсфилд намери сега Бисмарк твърде променен. Бледият исполин с тяло като на оса, какъвто го беше видял през 1862 година, сега беше напълнял и си беше оставил бяла брада върху своето грубо лице. Той обаче намери все същия тон в Бисмарк, който му допаднаше тъй много — прост и реалистичен, малко нещо рязък, с груба откровеност; той чу от неговите уста страшни неща, но изречени с мек глас, на който човек се учудва, като го чува да излиза от такова мощно тяло. Бисмарк му каза, че има намерение да ръководи конгреса „с барабан“, но че смята за уместно да използва първите дни, когато умовете ще бъдат още неизморени за по-важните въпроси, които могат евентуално да доведат до война. Ще се започне следователно с България.

На следния ден в два часа след обяд Конгресът се събра за пръв път в един салон с аристократски вид, отговарящ напълно на златовезаните униформи, на звездите и ордените на дипломатите с техните саби. Преди заседанието всички делегати отидоха в бюфета да пият бордо и да хапнат бисквити. Биконсфилд накара да го запознаят с всички делегати — турския делегат Каратеодори паша, млад човек с

черна брада, с външен вид твърде добродушен; стария Горчаков, залитащ от слабост; италианеца Корти, на вид същински японец; французина Вадингтон, полуангличанин; австриеца Андраши... Добре, всичко е в ред: освен него и Бисмарк, нито една голяма величина.

Бисмарк пристъпи към работа с войнишка грубост. Разделянето на България на две части посредством една линия, теглена по билото на Балкана, бе одобрено без пререкания. След това обаче целият план се развали. Русия, след като бе дала съгласието си турската граница да бъде на Балкана, не беше съгласна да се даде право на Турция да държи войски в оная част на България, оставена на турците. А това означаваше да се разруши по косвен път цялата лондонска спогодба. Значи все пак тая незаета от русите част от България ще остане на разположение на Русия, така щото русите ще имат достъп до Средиземно море.

Биконсфилд започна да изпуща гръмотевици. Петербург трябва да се откаже от илюзията, че ще може да заобиколи волята на Англия. Горчаков подскочи като ужилен и се възпротиви. Лорд Биконсфилд заяви тържествено, че условията на Англия съставляват един ултиматум. Русите, изумени от тия думи, изпратиха нарочен пратеник до своя Цар.

Биконсфилд писа на кралицата:

— Аз не се боя относно резултата, защото казах на когото трябва, че ще напусна Конгреса, ако гледището на Англия не бъде възприето.

В деня, когато ултиматумът изтичаше, Биконсфилд излезе още от сутринта на разходка по „Унтер ден Линден“ под ръка с Кори и му заповяда да се погрижи да бъде приготвен специален влак за отвеждане на английската делегация до Кале. Кори предаде заповедта на германските железници. Резултатът не закъсня. В три часа четиридесет и пет минути княз Бисмарк се яви в хотел „Кайзерхоф“.

— Въведете ме при лорд Биконсфилд — каза той на Кори, — а когато стане три часа петдесет и пет минути, предупредете ме, защото имам среща в четири часа.

Бисмарк запита, не може ли да се постигне компромис.

— Компромисът бе намерен при сключването на лондонската спогодба; сега не ни е възможно да се отклоним от тая спогодба — отвърна Биконсфилд.

— Трябва ли да го разбирам това като ултиматум?

— Разбира се.

— Длъжен съм да говоря с Кронпринца, но ще бъде твърде уместно да поговорим с вас още веднъж по всичко това. Къде ще вечеряте тая вечер?

— В английското посолство.

— Бих желал да вечеряте с мене.

Биконсфилд писа на кралицата:

— Приех поканата му. След вечеря, оттеглихме се в един пушален салон; той запуши, аз последвах неговия пример... Смятам, че по тоя начин съм нанесъл последен удар върху здравето си, но чувствувах, че е абсолютно необходимо. В такъв случай, ако човек не пуши, дава вид като че ли следи думите на своя събеседник... Имах час и половина най-интересен разговор с Бисмарк, всецяло на политически теми. Той се убеди, че ултиматумът не е никакъв блъф, и преди да си легна, имах задоволството да узная, че Петербург капитулира.

На следния ден лорд Биконсфилд има възможност да телеграфира в Лондон:

— Русия приема английския проект досежно европейската граница на турската империя, военните прерогативи и политиката на султана.

— Пак ще има Европейска Турция — каза Бисмарк.

— Русия жертвува сто хиляди войници и сто милиона рубли за нищо — въздъхна Горчаков.

Тоя епизод издигна лорд Биконсфилд твърде много в очите на Бисмарка.

— Der alte jude, das ist der mann (Старият евреин — човек на място) — каза той. Двамата станаха добри приятели и им беше твърде приятно да разговарят „по работа“. Обичаха да си говорят досежно своите отношения с принцовете, с министрите, с Парламента. Толкова е трудно човек да си намери свой събрат, когато е министър-председател! А намери ли го, изпитва спрямо него естествена симпатия. Все пак Бисмарк смяташе, че стои по-горе от Биконсфилд, защото чувствуваше, че е по-независим и по-циничен от него. Лорд Биконсфилд си имаше някои слаби точки — беше уязвим. Щом го нападаха посредством някакво романтично съчетание на идеи, неговата съпротива отслабваше. Бисмарк забеляза неговата суетност,

правеше му удоволствие да му се противопоставя и използваше неговите слабости. Биконсфилд, от своя страна, съзря далечните цели на Канцлера. Когато се изправиха пред една карта на света и заговориха по въпроса за колонизирането, на което Бисмарк смяташе, че е в негов интерес да се представи като противник, Биконсфилд посочи с пръст балканските страни и запита:

— Не смятате ли вие, че и тука има хубаво поле за колонизиране?

Бисмарк го изгледа и не отговори нищо.

След тоя велик ден, Конгресът се превърна в рутина, в един малко по-оживен парламентарен живот, който би доставил голямо удоволствие на Биконсфилд, да не беше се влошила неговата подагра. Той не само бе обикнал Бисмарка, но бе станал приятел и на Горчаков:

— Много ми е жал, че трябваше да откажа нещо на тая стара лисица, преизпълнена на вид с доброта — писа той.

Времето минаваше като в „Сън в една лятна нощ“. Една вечер — излет до Потсдам, столица на царството на Рококо; на следния ден — банкет в турското посолство, най-хубавият от всички банкети, с превъзходен пилаф, от който мосю Вадингтон изяде две порции; след това банкет при банкера Блайшредер, където свиреха само Вагнерови композиции. По улиците народът се заглеждаше твърде много в лорд Биконсфилд. Стана нужда книжарят да телеграфира в Англия да му изпратят нови екземпляри от романите на Дизраели. Читалищата бяха откупили от книгоиздателството Таухниц по цели издания наведнъж.

През време на третата седмица от откриването на Конгреса избухна „бомба“. Спогодбата Шувалов — Биконсфилд досежно Армения бе разкрита от английския вестник „Глобус“, комуто един писар от Форейн офис я бил продал. В Англия настъпи силно вълнение. Придобиването на остров Кипър още не беше станало публично достояние, следователно английското обществено мнение не виждаше никакво обезщетение заради руските придобивки в Азия. Английският печат вдигна такъв шум, щото английските делегати направиха опит да се откажат от своите отстъпки.

— Бисмарк предизвиква инциденти — писаха вестниците, — за да има удоволствието след това да ги изглажда.

За неговия положителен, точен и напълно осведомен ум, тържествените свадни на тия изхабени вече старци му се виждаха

смешни. Нито Горчаков, нито Биконсфилд разбираха от география. Горчаков обичаше, както той самият си казваше, да хвърчи из въздуха, „да тегли магистрални линии“, тоест да говори бомбастични фрази, но ако го поставят пред една географска карта, не беше в състояние да посочи къде се намира Батум. Шувалов на свой ред се изплаши, когато неговият шеф му каза, че запазва за себе си въпроса за новата граница в Азия и че ще преговаря лично той по този въпрос с Биконсфилд.

— Но как така — каза лорд Салисбъри, когато Шувалов му съобщи новината, — но, драги графе, лорд Биконсфилд не е в състояние да води тия преговори; той никога не е виждал картата на Мала-Азия.

Няколко часа след това Конгресът узна с радост, че спогодбата е вече постигната. Княз Бисмарк свика пленарно заседание. Биконсфилд и Горчаков бяха поставени да седнат един до друг, за да пояснят условията на своята спогодба. Тогава всеки един от двамата извади карта на новата граница, само че двете карти бяха различни. Шувалов претендираше, че когато Горчаков получил от руския генерален щаб две карти — едната с исканата от Русия нова граница, а втората — с крайния предел на отстъпките, той бил дал на лорд Биконсфилд по погрешка втората карта. Монтегю Кори пък сметна, че руският министър-председател, след постигането на спогодбата, прави опит да измами английската делегация. Както и да е било, двамата старци, и двамата болни, започнаха да се опровергават един-друг така несдържано и смешно, щото Бисмарк предложи с насмешка да вдигне заседанието за половина час. Шувалов, Салисбъри и принц Хохонлоу през това време ще имат възможност да разрешат въпроса. Така и стана — двете страни се споразумяха върху една средна граница, между двете крайности.

На следния ден английските делегати оповестиха спогодбата за остров Кипър. Тоя път английското обществено мнение изпадна във възторг. Тая база в Ориента, това превръщане на Източно Средиземно море в английско море, очарова английския народ. Дори и в чужбина започнаха да възхваляват тоя чисто дизраеловски „удар“.

— Английските традиции — писа „Журнал де деба“ — не са съвсем мъртви; те оживяват в духа на една жена и на един стар държавник.

* * *

При завръщането на английските делегати Лондон им устрои бляскав прием. Гарата Черинг крос бе украсена със знамената на всички държави, участвували в Конгреса; палми и цели планини от цветя и зеленина красяха кейовете и брега; всички стълбове бяха обвити в зеленина. Грамадна тълпа причака делегатите. Когато министър-председателят слезе от вагона, той бе поздравен от четирима херцози, от кмета на Лондон и всички останали по-видни представители на властта. Между посрещачите бяха също така Манерс и Сър Роберт Пийл, син на знаменития държавник. Подръка с лорд Салисбъри старецът мина с мъка всред наредените от двете страни най-висши английски аристократи, аристократки и членове на Парламента.

На излизане от гарата акламациите придобиха страшна сила. Площадът Трафалгар се бе превърнал в море от човешки глави. Размахваха шапки и кърпички. Жените хвърляха цветя в каляската на Биконсфилд. В Даунинг стрийт, цялата сграда в червено, лорд Биконсфилд намери един огромен венец от цветя, изпратени за него от кралицата. Понеже овациите не стихваха, стана нужда Биконсфилд да се появи на балкона, под ръка с лорд Салисбъри. Лорд Биконсфилд каза на тълпата:

— Аз мисля, че ние донесохме мир с чест за нашата страна.

Няколко дни по-късно в двореца Осборн, на колене пред кралицата, Биконсфилд получи от нея Големия кордон на ордена на Жартиерата.

— Малко и голямо — му бе писала кралицата, — цялата страна са във възторг; само мистър Гладстон е побеснял от яд.

IX. АФГАНИСТАНЦИ, ЗУЛУСИ, ПОТОП

Да бе произвел избори на следния ден след завръщането си от Берлинския конгрес, лорд Биконсфилд би си обезпечил властта за нови шест години. Парламентът обаче имаше още две години живот до изтичането на мандата му; тъй като беше верен на своя шеф, кабинетът реши да го остави да умре от естествена смърт. Това означаваше човек да проявява преголямо доверие в благоволенieto на Съдбата. Народът бързо се насища на славата, която той самият създава, затова трябва допитванията до него да стават докато насищането още не се е появило.

Няколко седмици след триумфалното завръщане, небосклонът в далечината към Изток се помрачи. От дълго време насам русите бяха започнали да кокетират с емира на Авганистан, чиято планинска област господствува над вратите към Индия. В пълно съгласие с емира руснаците бяха изпратили една мисия в Кабул, столица на Авганистан. Литън, вицекрал на Индия, завидя на тоя руски успех. Лорд Биконсфилд го беше избрал за тоя пост, като син на един негов приятел, тъй като притежаваше въображение, амбиция и силна воля. Събитията обаче доказаха, че той притежава от тия качества малко повече, отколкото трябва. Без да държи сметка за мнението на своя шеф и докато лорд Биконсфилд правеше усилия, посредством приятелски преговори, да склони русите да оттеглят своята мисия, Литън реши да изпрати по свой почин една английска мисия в Кабул. Емирът спря мисията, изпратена от Литън, още при встъпването ѝ на афганистанска територия. Биконсфилд се видя изведнъж принуден или да се преклони позорно пред един дребен варварски владетел, или да се впусне в една опасна война. Постъпката на Литън го раздразни силно:

— Когато един вицекрал или един главнокомандуващ се реши да наруши известна заповед, той трябва най-малкото да бъде уверен в своя успех.

Гладстон и неговите приятели отново вдигнаха врява срещу новата несправедлива война и протестираха срещу съзнателно

нападателната политика на Биконсфилд. Тоя път внимателни наблюдатели предупредиха министър-председателя, че общественото мнение е с опозицията. Трябваше ли Биконсфилд да отрече Литън и да докаже своята невинност, за сметка на един свой подчинен? Това беше противно на принципите на министър-председателя. Литън получи порицание, обаче получи същевременно и подкрепа. Генерал Робертс разгроми войските на емира. Опозицията се изпари, както винаги става в случай на победа. Страната си възвърна своето доверие в правителството.

Само че, когато човек възбуди завистта на боговете, тя не стихва лесно. От няколко години насам индустрията се радваше на благосъстояние. Изведнъж избухна криза. Тия явления стават през редовни промеждутъци от време. Сегашната криза бе причинена от няколко лоши реколти, дошли една след друга. Обаче трябва да се използва случая, за да се бламира правителството. Опозицията се оплаква от бездействието на министрите. Министрите бяха възпрепятствувани в редовното оползотворяване на реколтата, а освен това не бяха могли да дадат достатъчно поръчки на индустрията. Обаче опозицията смяташе, че като министри те са длъжни да вършат нещо.

— Вие имате право да мислите — писа лорд Биконсфилд на леди Брадфорд, — че в тоя момент твърде много ме занимава общата криза, обаче аз не зная какво да се прави. Има толкова много планове, толкова много проекти, а същевременно и толкова много причини да няма човек нито планове, нито проекти... Страхувам се, понеже опозицията е безсъвестна, да не би да използва това положение за своите партийни цели. Ако ние не подкрепим техните проекти, ще ни афоресат като лоши патриоти, а ако ги подкрепим, славата ще бъде тяхна.

В тоя момент на усамотение, Биконсфилд си мислеше за картофите на Пийл.

* * *

Най-лошото от всичко това беше, че когато човек управлява тая обширна империя, тежки затруднения могат да възникват всеки момент в най-отдалечените краища на света. Пожарът в Авганистан

все още димеше, когато Южна Африка пламна. Там три враждебни една на друга сили бяха живели дълго време наедно — англичаните в нос Добра Надежда, холандските бури в Трансвал, негрите в Зулуланд.

Министърът на колониите, Карнарвон, бе успял преди това да федерира в Канада враждуващите помежду си щати в един обединен доминион; както всички хора, след тоя свой успех той започна да смята, че тая негова рецепта е цяр за всяко зло. Той бе започнал да вярва вече, че е в състояние да федерира цялата вселена. За да подготви федерирането на Южна Африка, той завзе Трансвал. По тоя начин изчезна любимият противник на зулусите и те се опълчиха срещу англичаните. Лорд Челмсфорд, главнокомандуващ на английските войски в Южна Африка, прояви прекалено голяма самоувереност. Вследствие на това, английското обществено мнение, свършено неподготвено за подобен обрат, ненадейно узна, че английските войски претърпели погром, че главната квартира на лорд Челмсфорд била опожарена, че негрите отчасти пленили, а отчасти избили неговите хиляда и петстотин войници и офицери. Тоя път страната се възмути. Дотогава, докато консервативното правителство бе носило „мир с чест“, тя бе ръкопляскала. Но когато Джон Бул се видя замесен в смешни и трудни войни из четирите краища на света, той си каза, че Гладстон има може би право като изтъква опасността от колониите и лудешката политика на своя съперник.

Като връх на всички злини синът на Наполеон III, младият френски принц, пожела да отиде в Южна Африка да участва във войната. Лорд Биконсфилд направи всичко по силите си, за да му попречи, обаче английската кралица и императрица Евгения настояха толкова много, щото той в края на краищата се принуди да отстъпи.

— Какво мога да направя срещу две упорити жени? — заяви той.

В началото на юни 1879 година принцът бе убит от зулусите в едно незначително сблъскване на предните постове. Кралицата го обичаше твърде много, затова вестта за неговата смърт я опечали силно. Тъй като се чувстваше отчасти виновна за неговата смърт, тя пожела да облекчи отчасти съвестта си, като устрои на принца погребение, съпроводено с царски почести. Министър-председателят протестира. Какво ще каже републиканското правителство, ако на един Бонапарт бъдат отдадени почести, дължими само на короновани глави?

Кралицата се разсърди. Ах! Как всичко тръгна наопаки! Биконсфилд в своя яд проклинаше и феята, и лорд Челмсфорд, и зулусите.

— Какъв дяволски народ! — казваше той с огорчение. — Бият нашите генерали, обръщат нашите владици в друга вяра и пишат думата „Край“ под историята на една френска династия.

Той се опитваше да се усмихва, обаче кралицата се мръщеше и го приемаше вече само с официална студенина, а той страдаше от това.

— Моят характер изисква или пълна самота, или пълно съчувствие — писа той на почетната дама маркиза д'Ели в едно свое писмо, за което знаеше, че ще бъде показано на кралицата. — Това ми причинява голяма болка, като си помисля, че моите думи или моите дела могат да причинят недоволство на Нейно Величество. Аз обичам кралицата; тя е може би последният човек на тоя свят, когото все още имам възможност да обичам. Вие ще разберете следователно колко много съм смутен и обезпокоен, когато почувствувам между нас да се появява облак. Твърде наивно е от моя страна, обаче моето сърце за нещастие не е остаряло ведно с моето тяло и когато то бъде наранено, аз се чувствам също така сломен, както преди петдесет години.

Една телеграма го призова в Уиндзор. Феята тоя път се показва нежна и мила, без да споменава нищо за своите грижи; очевидно, беше чела писмото. Не е съвсем без полза човек да бъде романист... Впрочем Биконсфилд действително обичаше кралицата.

* * *

Най-после, към месец август 1879 всичко като че ли утихна. В земите на султана не беше останал нито един руски войник; в Индия една английска мисия бе приета в Кабул; в Южна Африка Улсли плени главатаря на зулусите. Като единствена опасност за правителството остана лошото време, а него нито Робертс, нито Улсли можеха да победят. Очертаваше се вече една пета подред лоша реколта. В Хюгендън валеше ден и нощ. Биконсфилд се разхождаше всред тоя потоп, краката му се хлъзгаха из дълбоката кал; той питаше своите съседи — земеделци: — „Гълъбът излетя ли вече из Ноевия ковчег?“ Пауните, полузатънали в кал, бяха останали почти без пера, но при все

това продължаваха да се надуват горделиво със своята изчезнала вече хубост.

Тогава министър-председателят получи ненадейно една страшна вест — всички членове на английската мисия в Кабул избити! Наистина, звездите бяха противни на лорд Биконсфилд.

* * *

Още веднъж стана явно, че в Англия има най-малко един човек, който счита всички тия избивания, тия неуспехи и тоя потоп не като неизбежни повреди на времето, а като наказание, пратено от Господ, Бог на оръжието, защото неговият народ е възбудил неговия гняв със своите жертвоприношения на един чужд бог. За Гладстон биконсфилдизмът не беше нищо друго, освен една страшна ерес, едно осквернение на английската душа; тая ерес го беше подтикнала да поведе борба с всички народи на света и беше привлякла върху неговата глава справедливото Божие възмездие. Сега страната започна да разбира, че е следвала един лъжлив пророк. Много признаци даваха основание да се вярва, че при идните законодателни избори тоя пророк ще има да се кае. Тогава не ще ли бъде дълг на Гладстон да подемем наново кормилото, за да завие напълно кораба? Мнозина в своите писма до него изказваха това пожелание. Един шотландски професор преписа и изпрати на Гладстон следната максима на Гьоте:

— Как може един човек да достигне да опознае самия себе си? Чрез съзерцание ли? Разбира се, че не, а чрез дела. Изпълнявай своя дълг и ти ще разбереш, защо си бил създаден на тоя свят. Обаче кой е твоят дълг? — Това, което часът изисква.

Друг един писа на Гладстон, че децата го били наричали „мистър Гладстон свети Уилиам“. Да, той го съзнаваше ясно, негов дълг е да стане още веднъж министър-председател. Само че как? Той бе заявил тържествено, че напуска ръководството на партията. Той бе имал неблагоприятното да каже това няколко пъти на кралицата и тя си беше взела бележка от неговите думи. Той беше оставил Хартингтон и Гранвил да заемат първите места в управлението на партията. Как да ги изгони в момента на успеха, без да стане смешен? И освен това той искаше ли наистина да се върне начело на управлението? Не беше ли

пожелал да се оттегли, за да се подготви за смъртта? Обаче неговата безпокойна и будна съвест съзираше нови, сигурни пътища.

Гладстон си избра една шотландска избирателна околия, в Мидлотиан, и се появи в нея през 1879 година, макар да нямаше насрочени никакви избори. Обиколката му се оказа същинско триумфално шествие. По гарите, където влакът се спираше, хиляди хора, дошли от далечни села, се трупаха и искаха да видят знаменития старец. По покритите със сняг околности на гарите се трупаха същински армии от слушатели. В градовете, когато някой салон побираше шестстотин души, явяваха се петдесет хиляди души да искат места. Гладстон произнасяше по три, четири, пет речи на ден. Лентата на неговите безкрайни мъгляви и мелодични фрази като че ли безспирно се развиваше от сутрин до вечер. Народът го слушаше, очарован. Той им разправяше, че сега вече не се касае да се одобрява такава или онакава политическа стъпка, а да се избира между два морала. От пет години насам се е приказвало само за интересите на британската империя, за научни граници, за нови Гибралтари. А какъв беше резултатът? Русия уголемена и враждебно настроена, Европа неспокойна, Индия във война, Африка — едно грамадно кърваво петно. Защо? Защото има нещо друго на света извън политическите нужди, има морални нужди.

— Помнете, че светостта на живота в афганистанските села, всред зимните снегове, е също така ненарушима в очите на Всевишния, както и във вашите градове.

Обиколката на Гладстон в Мидлотиан накара цялата страна да настръхне. Неговите безкрайни речи изпълваха колоните на вестниците. Цяла пуританска Англия, тъй могъща, последва това поклонение на страсти. Сякаш борбата се поведе отсега нататък между Мидлотиан и Макиавели, между Гладстон и Сатаната. Консерваторите се надсмиваха. Един от тях бе преброил, че мистър Гладстон е произнесъл вече осемдесет и пет хиляди осемстотин и четиридесет думи. Колкото се отнася до Господаря на мрака, той с голяма мъка изпълняваше в Лондон своите всекидневни обязанности на министър-председател. Мъглите и мразовете на декември го бяха накарали да се прегърби низко. Целият този шум на Гладстон, тая морална престореност, тая нечестива и надменна претенция да представлява Божията воля — всичко това изморяваше Биконсфилда. Телесното

здраве на неговия противник, безпощадната сила на неговия глас го дразнеха. Когато всичко привърши, той писа на един от своите министри: „Тоя дъжд на красноречие най-после свърши: без съмнение това означава известно облекчение, обаче аз не съм чел досега нито една думичка от неговите речи. *Satis eloquentiae sapientiae parum.*“

Скоро самият лорд Биконсфилд има случая да говори на годишния банкет на лондонския кмет, пред търговците от Сити. По този случай те имат правото, осветено от една стара традиция, след традиционната супа от костенурка да изслушат осветленията на министър-председателя по политическото положение на страната. Биконсфилд се възползва от този случай и подчерта с гордост, че неговата политика е отлична:

— Дотогава, докато могъществото на Англия се чувства във всички столици на Европа, мирът ще бъде, уверен съм в това, поддържан, и то за един дълъг период от време. Ако ние се отдръпнем настрана, войната ми се струва в такъв случай неизбежна. По този въпрос аз говоря с доверие пред гражданите на Лондон, защото зная, че те не се срамуват от империята, сътворена от техните прадеди; защото зная, че те не се срамуват от патриотизма — едно твърде благородно чувство, макар и порицавано от философите; защото зная, че те не ще се оставят да ги убедят, че като поддържали империята, били рискували да изгубят своята свобода. Един от най-великите римляни, когато го запитали в какво се състои неговата политика, отговорил: „*Imperium et libertas*“. Такава една програма не е лоша за едно английско правителство. При такава една политика никой съветник на Нейно Величество не би правил опозиция.

Х. ВЪНШНИЯТ СВЯТ

— Сериозното невинаги е вярно — беше писал Биконсфилд един ден на кралицата и бе прибавил веднага след това:

— Това, което е морално на вид, невинаги е морално.

Все пак английският избирател е и сериозен, и морален; който умее да представя пред него нещата като въпрос на съвест, се добира до неговия глас, поне в провинцията.

Изборите бяха всъщност само един двубой между Биконсфилд и Гладстон. В Лондон Биконсфилд беше по-популярен. Не само консерваторите, но дори и умерените либерали изказваха своето доверие към него и своето отвращение от Гладстона. За простия народ в столицата Биконсфилд се бе превърнал в нещо подобно на институция. Когато взимаше някоя бричка, кочияшът му казваше:

— Аз знам кой сте вие, сър, чел съм всички ваши книги.

Когато се връщаше от Камарата на лордовете със своето пардесю с астраганена яка, развявано от вятъра върху мършавото му тяло, облегнат върху ръката на предания Кори, той преминаваше бавно през парка и се спираше навремени, за да си поеме дъх. В това време минувачите го познаваха и се удивляваха на куража, с който тоя полумъртъв вече човек отправяше своите дружелюбни, но тъжни очи върху живота. Понякога бедните проститутки, на лов всред гъстата мъгла, се приближаваха до него, привлечани от скъпата кожена яка и предлагаха своите услуги със смирен, печален глас. Стариият министър-председател в такъв случай вдигаше с мъка ръка до шапката си и отговаряше с голяма вежливост:

— Друга вечер, драга, друга вечер.

В почти всички слоеве на обществото жените бяха на негова страна. На един банкет на кабаретните артистки поставиха на всички балерини въпроса:

— За кого искаш да се ожениш, за Гладстон или Дизраели?

Всички тия хубави момичета избраха Дизраели; една-единствена каза „Гладстон“, обаче другарките ѝ я освиркаха.

— Чакайте да ви обясня — викна тя. — Искам да се ожена за Гладстон, за да ме отвлече Дизраели и да ми поднесе главата на Гладстон.

Един млад лорд, присъствувал на тая случка, разправи всичко на Биконсфилд и му направи комплимент за неговата огромна популярност:

— Вие трябва да бъдете доволен — каза му той. — Вчера видях кралицата; тя ви счита за най-великия човек в нейното кралство, а танцьорките ви обожават.

Неподвижното лице на стареца светна малко.

— Естествено, аз съм доволен — каза той. — Вие познавате моите нежни чувства към всички жени.

Когато обаче Биконсфилд разправил тая случка в края на един министерски съвет, министрите замълчали хладно и се спогледали.

Партията остана учудена от равнодушието на шефа в навечерието на голямата борба. На един млад народен представител, наскоро избран, лорд Биконсфилд му говори за Скитника евреин, за Байрон — той го наричаше „Моето морално Аз“ — и за кучетата на леди Брадфорд. Пред лорд Кромер, току-що завърнал се от Египет, Биконсфилд възхвали йезуитите и го запита за някои подробности досежно пеликаните по реката Нил. Дори и в своята кореспонденция до кралицата той се отпусчаше и се отклоняваше към изкуството:

— Лорд Биконсфилд току-що прочете наново, за да запълни времето си вечер, някои от пиесите на Шекспир; Шекспир, в това число и „Сън в една лятна нощ“. Той не бе чел нито една от тях от четвърт век насам. Направи му най-силно впечатление това, че цялото действие на „Сън в една лятна нощ“ се развива през една майска нощ; откъде произлиза тогава това неуместно заглавие? Ваше Величество има силно развит вкус и култура; може би вие, Мадам, ще можете да размислите и да разясните тая мистерия.

Кралицата и танцьорките не бяха избиратели. В шотландските села народът ни най-малко не се двоумеше между Пророка от Мидлотиан и Магьосника от Даунинг стрийт. Още при първите резултати стана явно, че поражението на консерваторите ще бъде още по-изумително, отколкото онова на либералите преди шест години. Страната преживяваше едновременно и земеделска, и финансова

криза; тя боледуваше и като всеки болен, искаше да се обърне на другата страна, с надежда, че ще се почувствува по-добре.

Консерваторите бяха разгромени.

— Ние сме все още — писа Гладстон — смутени от големите събития през последните петнадесетина години, които — уверен съм в това — направиха голямо удоволствие на грамадното мнозинство от цивилизования свят.

Дърварят се готвеше да изсече всичката екзотична и нездравословна растителност, поникнала през последните шест години и разпростряла своята смъртоносна сянка върху добродетелните английски морави. Той вече започваше да запретва ръкави върху своите все още силни ръце.

* * *

Биконсфилд посрещна поражението с равнодушие. Той щеше, значи, да има малко почивка, преди да умре, всред своите дървета и книги. Той съжеляваше само за едно — че в един тежък час ще трябва да предостави на други министерството на външните работи, а най-вече кралицата.

Феята се намираще по това време в Баден и просто не можеше да повярва на известията от Англия. Щом резултатът от изборите стана вече известен с положителност, тя телеграфира:

— Отсега нататък за мене животът ще бъде само грижи и изпитания; аз считам това за едно всенародно бедствие.

Биконсфилд отговори, че и на него му е твърде тежко да се откаже от своите разговори, през течение на които Нейно Величество благоволяваше да смесва и да му доверява свои лични работи, ведно с работите на империята и които за него бяха винаги представлявали едно неизразимо очарование. Тя му обеща, че няма да го изостави, че ще продължи да се съветва с него по своите частни работи и тайно от другите и по държавните работи, така щото той ще може, макар и в опозиция, да бди върху съдбините на Англия.

И двамата — кралицата и министър-председателят — се надяваха, че ще могат да отбягнат Гладстона. В края на краищата, официални водачи на партията бяха Гранвил и Хартингтон. Логично

беше, кралицата да покани едного от двамата, за предпочитане Харти-Тарти, който в опозиция се беше държал безупречно. Дизраели винаги бе обичал Хартингтон още от деня, когато го бе видял, още като млад депутат, да срича своята първа реч. Гладстон обаче разбърка всички тия твърде прости планове с едно безпощадно унижение. След един нерадостен разговор с него, Гладстон им даде много ясно да разберат, че ще се бори срещу всяко правителство, ако той не бъде негов шеф. Кралицата се видя принудена да отстъпи.

Следователно край на тая нежна политическа интимност. Прощалната аудиенция бе тежка; кралицата подари на своя стар приятел една своя бронзова статуйка и една гипсова статуйка на своето пони. Биконсфилд целуна ръцете на кралицата; тя го накара да й обещае, че ще й пише често и че ще я посещава. Тя пожела да му изрази своята признателност по някакъв траен начин например като го провъзгласи най-малкото за херцог, обаче той сметна, че това би било една грешка след тоя негов неуспех пред народа. Той поиска от кралицата само едно благоволение — титлата лорд за Монтегю Кори. По тоя начин верният секретар на Биконсфилд стана лорд Раутън — невиджана почест дотогава за един частен секретар.

— Подобно нещо не се е виждало — заявиха завистниците — от времето, когато император Калигула е провъзгласил своя кон за консул.

Биконсфилд удържа своето обещание и посещаваше от време на време кралицата. Когато той вечеря за пръв път в Уиндзор, няколко седмици след падането си от власт, тя му каза:

— Аз съм толкова доволна тая вечер, щото всичко станало напоследък ми се струва като един страшен сън.

На Биконсфилд кралицата му се стори тая вечер въодушевена, очарователна, дори хубава; той си даде сметка още веднъж, че я обича твърде много. Тя продължи да му пише, по-скоро само за да му каже по някоя мила думичка:

— Мисля за вас — и то постоянно — и съм доволна, след вечеря, като виждам как вашият портрет ме гледа от стената.

Друг път кралицата му пишеше, мимо конституцията, за държавните работи. Всичко това Биконсфилд запази в пълна тайна, така щото на кралицата не бе причинена никаква неприятност.

През течение на целия свой живот Биконсфилд бе минавал, в един правилен ритъм, от дела към творчество; така и тоя път, въпреки

преклонната си възраст, той пожела да твори:

— Когато искам да прочета някой роман — казваше той, — аз сядам и започвам да пиша.

И кой наистина би могъл да напише за него романи, каквито той обичаше? Още един път стана нужда някой амбициозен герой да стане министър-председател на последната страница на романа и мистериозни, царствени сили да упражняват своето влияние в негова полза. „Ендимион“ беше историята на един млад политик, чийто успех се гради от жени — приятелки. Още в първите страници на романа се появява една свършена сестра; в нея се прероди смътно сянката на нещастната Сара. В целия роман, от начало и до край, цяла редица хубави жени — конспираторки тласкат към Даунинг стрийт слабия Ендимион. Книгата не беше без грешки, обаче нейното очарование се криеше в това, че в нея бе изразена тъй силно и тъй запазена обичта на тоя старец към младежта.

Лорд Раутън се нагърби със задачата да продаде авторските права върху новата книга и получи десет хиляди английски лири. Те послужиха да се мебелира най-после в Лондон една нова къща за лорд Биконсфилд; за тая цел той подписа един договор за наем за девет години.

— Тоя договор ще ми стигне, докато ме изнесат от тука — заяви той.

Романът бе посрещнат с любопитство, но има по-слаб успех от „Лотер“. Издателят каза на Биконсфилд, че губи от книгата. Авторът веднага му предложи великодушно да унищожи договора. Лонгман отказа; едно издание на народна цена допълни необходимата сума и покри загубата.

* * *

Биконсфилд беше достигнал седемдесет и шест годишна възраст. Борбата за власт беше престанала да го привлича; той не вярваше вече в нея:

— През течение на своя живот аз узнах донякъде какво означава деятелността — казваше той. — Едно съществуване на измамани надежди и разпиляна енергия.

Когато оставяше своя ум да се рови из своите спомени, той намираще там цяла редица уроци по скромност. Той бе видял как либералите гласуват с настървение една реформа, чиято първа последица бе да ги свали от власт; след това бе видял как консерваторите бяха счели като свой триумф разширението на същата тая омразна тям реформа. Бе видял как Пийл бе освободил католиците, след като бе разгромил Канинг; самият Дизраели бе изоставил протекционизма, след като бе свалил Пийл; а сега той наскоро щеше да види как Гладстон заплашва Русия, след като беше прокълнал Биконсфилд по повод на същата тая политика. Той бе видял как тълпата акламира, а след това освирква Уелингтън; бе видял тълпата да акламира, да освирква, а след това наново да акламира Гладстона. Бе видял най-миролюбивия министър да води най-войнолюбива политика и най-германофилски настроената кралица да си създава удоволствие, като се бори против Бисмарка. А какви ли ще бъдат след петдесет години последиците от неговата собствена политика в Берлинския конгрес?

Колкото се отнася до него самия, той бе останал изумително верен на своите младежки идеи; неговата програма от 1880 година би могла да бъде приподписана от Конингсби. Обаче докато по времето на Конингсби той вярваше в почти безграничното могъщество на един гениален човек, сега той признаваше огромното могъщество на външния свят. Той не бе обезсърчен, нито желаше да обезсърчава другите, но бе станал скромен, безкрайно скромен. Под сенките на Дийпдин тримата приятели — Смит, Манерс и Дизи си бяха представлявали, че един велик човек, с подкрепата на Църквата и на младата аристокрация, ще може да преустрои Англия. Старият Биконсфилд сега съзираше в Църквата преди всичко една сбирщина от завистливи водачи, кандидати за владици, враждуващи помежду си секти; от друга страна, макар и да бе срещал понякога всред младите аристократи великолепни приятели, той не беше открил в нея оная велика школа за родени водачи, описвана от него с такава обич. Той бе желал да даде на цял един народ един романтичен идеал, обаче бе претърпял неуспех. Беше се провалил, именно защото си беше аристократ по душа, докато характерът на Англия се определя от нейните средни съсловия.

Неговото поражение обаче беше само относително. Нищо не би могло да му бъде по-неприятно от това да види своя неуспех изтълкуван като една патетична интелектуална катастрофа. Той бе пресъздал от сбирщина откъслеци една голяма партия. Той беше възстановил равновесието между историческите и реформаторските сили. Благодарение на него, Англия оттогава насетне ще може да се радва на ритъм, без скокове. Неговият живот не беше отишъл напусто. Само че той все повече преставаше да се доверява на думите, а търсеше действителното далеч от тях; той все повече започваше да намира действителното в отделните личности и в по-висока степен, в народите, достатъчно развити, за да се превърнат по тоя начин в същински индивиди. Някои политици — философи твърдяха, че в края на своя живот Биконсфилд бил станал не само либерал, но и най-големият либерал измежду тях. Истината беше, че той бе останал да се числи към известна партия само от лоялност. Също като Солон, ако го запитат:

— Коя конституция е най-добрата? — той би отговорил:

— За кого и за какъв момент?

Впрочем Биконсфилд беше запазил напълно своето влечение към авантюрата на живота. Той не бе престанал да вярва в ефикасността на човешките дела, обаче желаше те да бъдат отмерени, ограничени. Всъщност той бе загубил вяра само в големите проекти. Той се бе превърнал в тоя неподобен, но приятен иначе феномен: стар романтик, който вече не се мами да вярва в романтични илюзии, но които все пак му правят удоволствие; а същевременно и пламенен циник. В известни отношения неговата старост беше дори пощастлива, отколкото неговата младост:

— На млади години — казваше той, — всичко изглежда сериозно, непоправимо; на стари години човек знае, че всичко се нарежда, кога с по-малък, кога с по-голям успех.

Биконсфилд си беше останал до голяма степен любознателен; обичаше да се обкръжава от нови хора; полагаше големи усилия да привлече в консервативната партия млади интелектуалци.

— Всяка партия е загубена — казваше той, — ако в нея не се вливат непрестанно млади, енергични хора.

През 1881 година Хиндман, един от най-видните английски социалисти, поиска среща с лорд Биконсфилд. Колкото и да

изглеждаше това парадоксално, той се надяваше да го спечели и да получи подкрепата на консерваторите за известни проекти за работнически закони. Хиндман бе чел „Сибилата“ и се бе почувствувал привлечен към стария партиен шеф, поради съчувствията, проявявани от него към дребните съществувания. Биконсфилд го прие; въведоха го в един салон със стени, боядисани в червен и златист цвят, с твърде силно позлатени кресла, облечени с червено сукно. Гостът почака малко, след това на вратата се появи странна фигура — един старец, облечен в дълга, червена роба и червен фес, с глава отпаднала върху гърдите, с едното око затворено, а другото полуотворено. Изпод феса се виждаше лъскавата, боядисана извивка на последната черна къдрица. Старецът правеше впечатление на човешка развалина, на грохналост, така щото младият човек се отчая отначало.

— Уви! — помисли си той. — Идвам много късно! Ще успее ли да го накарам поне клепачите си да повдигне? Ще ми отговори ли с нещо повече от някоя саркастична, морна епиграма?

Старецът седна и замлъкна, съвършено неподвижен, и зачака, обаче да се заговори на една статуя е твърде мъчно.

— Лорд Биконсфилд — каза Хиндман боязливо, — „Мир с чест“ беше една мъртва фраза; народът би предпочел да чуе „мир с удобства“.

Един клепач се повдигна.

— „Мир с удобства“ не е лоша фраза — отвърна старецът, отвори след това и двете си очи и се усмихна.

— Вие имате, предполагам, някои свои разбирания по тоя въпрос, мистър Хиндман? Какво разбирате вие под думата „удобства“, е?

— Много за ядене, достатъчно за пиене, приятно жилище, пълно образование и достатъчно свободно време за всички.

— Утопия по заповед ли? Един хубав блян, да... вие вярвате ли, че имате каквито и да било изгледи да осъществите тая политика?... Не с консервативната партия, уверявам ви. Щом като ще пожелаете да действувате, ще се видите обкръжени от цяла фаланга видни родове, мъже и най-вече жени, които при всеки ваш опит ще ви провалят... Тая Англия, виждате ли, мистър Хиндман, много мъчно е да я накарате да се помръдне... една страна, в която можете да очаквате повече разочарования, отколкото успехи... Може да я накарате да направи

това (и ръцете на лорд Биконсфилд, отначало стиснати силно една в друга, се отвориха на един сантиметър, с голямо усилие, като че ли старият държавник бе трябвало да повдигне цял един свят, за да ги раздели една от друга) и това... (Биконсфилд разтвори ръцете си още с един сантиметър), но никога не и толкова...

Мършавите ръце на мумията, след един последен и напразен опит да се разтворят още повече, паднаха върху коленете.

ХІ. ЛЮБИМОТО МУ ЦВЕТЕ

Хюгендън, усамотение, книги, възпоменания.

— Не съм говорил с жив човек от петнадесет дни насам — писа лорд Биконсфилд на херцогиня Рътланд.

Това пълно усамотение му даваше пълна отмора. На другото той писа:

— Едва ли съм разменил думица с някого през последните три седмици, обаче насладата да живея сред природата беше за мен винаги все нова. Неподвижните пауни се припичат на слънце по зеленото кадифе на моравата. Те не само стоят неподвижно, но и мълчат; толкова по-добре. Сутрин се надуват, крещят, въртят любов или се бият.

Той самият обича да припича на слънце старото си тяло, а вечер да се разхожда под звездите, по времето на шекспировия час, когато прилепите започват своя плавен, нощен танец. Той продължава да се обкръжава с цветя, като започне от теменужки и иглики, та завърши с гардени и орхидеи. На второ място след цветята, той обича хубавите лица и музикални гласове, тая недействителна и самобитна грация, излъчвана от децата и жените. На млади години бе желал животът му да бъде едно неспирно, славно шествие; точно така беше преминал неговият живот; сега, изморен от това бляскаво шествие на своя живот, той не желаше нищо друго, освен неподвижно равнодушие. Когато някои важни разисквания го призовават в Камарата на лордовете, той взима вечерния влак:

— Не мога да противостоя на обаянието на глухите отгласи на кукувицата, на шумоленето на вейките, на розовите цветчета на глогинката...

* * *

Биконсфилд прекара Коледа през 1880 година сам в Хюгендън. На трапезата той си донасяше по някоя книга и прекарваше по

десетина минути след всяко блюдо в четене: ту историята на венецианската република — любимата му тема от шестдесет години насам, ту някой класик като Лукиан, Хораций, Теокрит или Виргилий, любимия му класик. Пред него в трапезарията в рамка от дъбово дърво беше окачен портретът на кралицата, рисуван от фон Ангели. Фейта в тоя портрет изглеждаше не толкова свежа, малко груба. Биконсфилд сядаше край огъня в библиотеката, препрочиташе още малко, затваряше очи, отдаваше се на бленуване. Сегиз-тогиз викът на някой бухал откъм старите тисови дървета му припомняше изпитото лице на Мери-Ана, тъй изморено и тъй скъпо. В такъв момент му се струваше, че дочува веселото бърбрене на жена си, продължавано от нея с такава храброст чак до последния й час. Един пън в огнището пада върху жарта, докато старецът стъква огъня; рояк искри се пръскат из въздуха, блясват за миг и изгасват — и животът е също такава бляскаво, краткотрайно видение. Преди близо петдесет години, в един мъничък салон със завеси от бял муселин, той бе виждал да се усмихват около него прелестните личица на сестрите Шеридан... Каролина Нортън, колко хубава беше тя със своите черни коси и гълъбовосини очи... Все така хубава си беше останала и докрай. „Аз ще си остана хубава и в моя ковчег“ — бе казала тя веднъж. Сега тя лежеше в тоя свой ковчег от три години насам, след един мъчителен живот.

— Любовта — казваше тя през последните си години, — любовта в живота... ми напомня винаги за моята стара хазайка в Брайтън... тя ми казваше: „Вие живеете в къщата, знаете, но всичко останало е допълнително, ще се заплаща отделно“... Да, любовта в живота е нещо допълнително... трябва да се заплаща за всичко допълнително в живота.

Старите жени съзират истината... също и кралицата:

— Колкото повече остарявам — казва тя, — започвам малко по малко да разбирам света... не мога обаче да разбера неговите дребнавости... когато виждам цялото това лекомислие, струва ми се, че ние всички на тоя свят сме малко налудничави...

Да, ние всички сме малко налудничави... Той например беше прекарал целия си живот в търсене на... На какво? Какво му даде в живота истинско щастие? Няколко признателни погледа на Мери-Ана, хубавото приятелство на Манерс, Бентинк, доверието на стария Дерби и на кралицата, няколко усмивки на леди Брадфорд... Младият

секретар изненадва стареца, докато стъква огъня и си повтаря полугласно с тежко дишане: „Блянове, блянове“...

Биконсфилд се прибира в стаята си. Беше му доставило голямо удоволствие да украси залата и стълбището с портретите на всички хора, красили неговия живот със своето приятелство и ги нарече „Галерия на приятелството“. При всяко изкачване по стълбите, бавно и с мъка, той може да се спира за малко пред всеки отделен портрет... Ето ги дългите къдрици около малкото личице на леди Брадфорд... „Добър вечер, Селина, лекомислена и любима“... Ето мечтателните очи и тъжното лице на Луи-Наполеон... Ето и Байрон... Дизи никога не можа да се запознае с него, обаче той все пак създаде Дизи... Ето Тита, с неговите дълги галски мустаци... Линдхърст с резки черти, рисуван от д'Орсей... Ето го и самият д'Орсей, с черна брада... „Ха! Ха! Драгий приятелю!“ Брадфорд... Мери, Дерби... последното стъпало.

* * *

На 31 декември Биконсфилд се завърна в Лондон.

— Искам да се срещна с много хора и да привикна отново на божествения човешки глас. Не е лесна работа да изляза от дълбокото усамотение, в което живея, за да вляза в Камарата на лордовете и да произнеса реч върху една рухваща империя.

Говоренето му беше станало още по-мъчително, тъй като задухът вече никак не го напущаше. Лорд Гранвил, водач на либералите, се изненада, когато видя търпеливият иначе лорд Биконсфилд да иска тъй настойчиво думата. Гранвил дори го смъмри малко. Биконсфилд понесе мълчаливо забележката. По-късно лорд Раутън обясни на Гранвил, че болният старец няма вече сили да говори, освен когато вземе някакво специално лекарство, чието действие трае само един час. „Та това можехте много лесно да ми обясните“ — каза Гранвил смутено. Лорд Биконсфилд обаче никога не даваше обяснения.

Щом като се подобряваше здравословното му състояние, Биконсфилд се появяваше в обществото. Понякога той очароваше своите събеседници с тъжния оттенък на своите стари епиграми и с отживялата грация на своите вежливи обноски. Неговото краткодумие

в скоро време се прочу, също както на младини се бе прочул с блясъка на своята словоохотливост. На една малка дама, когато протегна веднъж голата си ръка, Биконсфилд прошепна просто: „Канова“^[1].

Друг път той оставаше в пълно мълчание през цялото време на обяда или вечерята, със съвършено неподвижно тяло и лице, така щото човек би могъл да помисли, че има пред себе си някоя мумия на фараон, балсамирана от благоговейни ръце и поставена в сред любимите вещи — кристални съдове, сребърни прибори, цветя.

Въпреки своя неуспех в последните избори, Биконсфилд бе запазил своя престиж. В клуба на консерваторите неговият портрет си оставаше на почетното място, а неговият страшно неподвижен поглед привличаше неволно очите на всички. Върху рамката на портрета беше гравирани един стих от Омир: „Само той е мъдър, всички останали са бегли сенки“. Старецът си оставаше без злоба в душата, без съжаления. Веднъж той посети ателието на ваятеля Сър Джон Миле и остана продължително загледан в една скица на Гладстон.

— Бихте ли желали да имате тая скица? — запита ваятелят... Аз не бих посмял да ви я предложа.

— Ах! Ще бъда очарован да я имам. Недейте си въобразява, че аз съм мразил Уилям Гладстон когато и да е. Не, моята единствена мъчнотия с него беше това, че никога не можах да го разбера.

Месец януари 1881 беше мразовит. Студът накара лорд Биконсфилд да изпадне в нещо подобно на вцепеняване, а това го принуди да лежи по цели дни върху една кушетка. През тия дни един краткотраен слънчев лъч беше за него много по-ценен от огърлицата на Жартиерата. Разбуждаше се само за да напише писма на леди Бранфорд и леди Честърфилд. През месец февруари и в началото на март той все още можеше да излиза за малко, да говори пред лордовете, да обядва с Галския принц, с Харкорт; старецът очакваше пролетта с нетърпение, обаче тя все не идваше. Към края на март старецът се простуди и се принуди да пази леглото. Дишането му стана трудно. Когато кралицата получаваше от него записчици, надраскани с мъка, тя се безпокоеше и разпитваше, кой се грижи за него? Лекуваше го д-р Кид — хомеопат. Кралицата предложи лекарски консулт, обаче правилникът на лекарите не им позволяваше да имат нещо общо с лекари — хомеопати. Най-после волята на кралицата надви над

професионалната омраза. Лекарите се произнесоха: бронхит, със спазмодически задух.

Отначало лекарите все още имаха надежда, обаче болният заяви:

— Аз не ще преживея тая болест. Чувствувам, че е съвършено невъзможно.

В една своя книга беше писал:

— Човек трябва да върви гордо към смъртта.

Старецът поиска настойчиво да му кажат дали е на умиране и добави:

— Предпочитам да живея, но не ме е страх от смъртта.

Той присъствува на своята собствена агония с безгрижието на артист и проявяваше търпение както никога досега; всички околни бяха очаровани от неговото твърдо държане. Въпреки болките си, изтегнат върху леглото, той коригира отпечатките на своята последна реч.

— Аз не искам — заяви той, — идните поколения да ме запомнят като слаб по граматика.

До последния си миг Биконсфилд запази своята омраза към прозаическия разкош. На една милосърдна сестра, когато тя пожела да го подкрепи, като му сложи гумена възглавница под гърба, той прошепна:

— Махнете, махнете тоя символ на смъртността.

Кралицата следеше с безпокойствие болестта на своя стар приятел. Тя на няколко пъти предложи да дойде да го види, обаче лекарите се опасяваха да не би това посещение да развълнува твърде много болния. От Уиндзор кралицата всеки ден телеграфираше да й изпращат последните известия за хода на болестта.

— Изпращам ви няколко иглики; бих желала да ви направя едно малко посещение, но сметнах, че е по-добре да си стоите спокоен и да не говорите. Искам от вас да бъдете много разумен, да слушате лекарите и да не вършите нищо необмислено.

Благодарение на добрите грижи на кралицата, стаята на болния беше винаги пълна с иглики и теменужки. Очите на болния се разхождаха с наслада по хубавите букети с живи багри. Когато кралица Виктория се принуди да отпътува за остров Уайт, тя изпрати при болния свой пратеник с нови цветя и едно писмо. Биконсфилд нямаше

сили да прочете сам писмото; той го повъртя малко из ръцете си смутен и след като размисли, каза:

— Това писмо трябва да ми бъде прочетено от лорд Барингтон, като частен съветник.

Той винаги бе обичал да се придържа в традициите. Частният съветник бе повикан. Писмото гласеше:

— Скъпи мой лорд Биконсфилд, изпращам ви вашите любими пролетни цветя.

Колко хубаво подходдаше тая смесица от тържественост и идилична поезия край смъртното легло на Дизраели!

Навън тълпата очакваше за новини. Един джентълмен предложи своята кръв. Народът с мъка можеше да разбере, че другоzemецът — магьосник, станал по един тъй странен начин англичанин, може да изчезне като простосмъртен. Затова очакваха да стане нещо неочаквано, дори и в смъртта. Носеха се най-чудновати истории. Казваха, че бил повикал един изповедник — йезуит. Истината беше обаче, че лорд Биконсфилд не беше с нищо по-мистериозен от всички останали и че постепенно потъваше в сетния си сън. На 19 април, към два часа сутринта, д-р Кид разбра, че приближава края. Лорд Раутън се намираше край умиращия и държеше в ръцете си дясната ръка на това вкочанено вече тяло. Умиращият изведнъж надигна гърдите си и отхвърли рамене назад; събраните около леглото с изненада разпознаха обичайното движение на лорд Биконсфилд, когато става в Камарата, за да вземе думата. Устните му се раздвижиха, обаче неговите приятели, надвесени над него, не можаха да чуят нито думица... Биконсфилд падна по гръб и не се пробуди вече от своя сън.

* * *

Гладстон предложи от името на правителството държавно погребение и гробница в Уестминстерското абатство, обаче изпълнителите на завещанието изказаха мнение, че лорд Биконсфилд е пожелал да почива в Хюгендън, ведно със своята жена, в гробищата край малката църквица.

Погребението стана следователно твърде скромно, в парка, в присъствието на Галския принц и неколцина приятели. Върху ковчега

бяха положени два венеца от кралицата. Единият, от свежи иглики, носеше надпис: „Неговите любими цветя“. Върху лентата на другия кралицата беше написала саморъчно: „В знак на истинска обич, приятелство и почитание“.

В този момент кралицата се намираще в Осборн твърде далеч, за да може да присъствува на погребението, обаче при завръщането си тя отиде на гроба, като извървя пеш пътя, изминат от погребалното шествие. В църквата тя нареди да издигнат на нейни разноски един паметник — върху мрамора, под оръжията на лорда, бе издълбан образа на лорд Биконсфилд, а под него думите:

На скъпата и почитана памет на Вениамин, лорд Биконсфилд този паметник е посветен от неговата признателна кралица и приятелка Виктория К. И.

Царете обичат оногова, който говори по право.
Псалом XVI — 13.

Много бе разисквано върху кралевския надпис: „Неговите любими цветя“. Иглики... символ на простота... един подобен избор караше упоритите противници на Биконсфилд да недоумяват. Гладстон, седнал на една трапеза до леди Дороти Невил, заяви, че се съмнява твърде много, дали Биконсфилд действително е обичал тия цветя:

— Кажете ми, леди Дороти, на вашата честна дума, чували ли сте някога лорд Биконсфилд да изказва някаква особено възхищение от игликите? Разкошните кремове като че ли, струва ми се, повече биха отговаряли на неговия вкус.

На следната година обаче, когато наближи 19 април — годишнината от смъртта на Биконсфилд, мнозина от неговите последователи и приятели поръчаха на лондонските цветари да приготвят „букетчета Биконсфилд“. Когато дойде 19 април, по улиците на Уестенд се виждаха многобройни минувачи, окичени с такива „букетчета Биконсфилд“. Обичаят от година на година все повече се разпространяваше. Скоро бе основана голяма консерваторска лига, назована „Лига на игликата“. На малкия площад пред Парламента

статуята на Дизраели всяка година биваше посещавана от безброй негови почитатели, дошли да я украсят с „неговото любимо цвете“.

* * *

Няколко години след смъртта на Дизраели, лорд Юстъс Сесил се срещна в Карлтон клуб с д-р Бол.

— Спомняте ли си — каза д-р Бол — нашите обичайни разговори тука в библиотеката, по времето, когато, възмутени срещу нашите водачи, ги наричахме „Евреинът и жокеят“?... А сега, тая заран, когато минавах край Уестминстер, видях статуята на Дизраели, цялата отрупана от цветя... Ех! Да! Канонизираха го като светец!

Като светец? Не, Дизраели далеч не беше светец. Но може би се прекланяха пред него като пред стария Дух на пролетта — вечно побеждаван и вечно възраждащ се; като пред символ на онова, което може да сътвори в един враждебен и равнодушен свят една дълголетна младост на сърцето.

[1] Канова — виден италиански скулптор. С тия си думи Биконсфилд е искал да подчертае, че прелестната ръка на дамата е достойна за длетото на скулптор. ↑

Издание:

Автор: Андре Мороа

Заглавие: Дизраели

Преводач: Борисъ Табаковъ

Език, от който е преведено: френски

Издател: Издателство „М. Г. Скрикаровъ“

Град на издателя: София

Година на издаване: 1941

Тип: биография

Печатница: Печатница „Братя Миладинови“ ул. „Ив. Вазовъ“ 13

— София

Адрес в Библиоман: <https://biblioman.chitanka.info/books/10666>

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.